

LUND UNIVERSITY

Moderna skärgårdsbor i gammal kultur

Sjöholm, Carina

2002

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Sjöholm, C. (2002). *Moderna skärgårdsbor i gammal kultur*. Bohusläns museums förlag.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

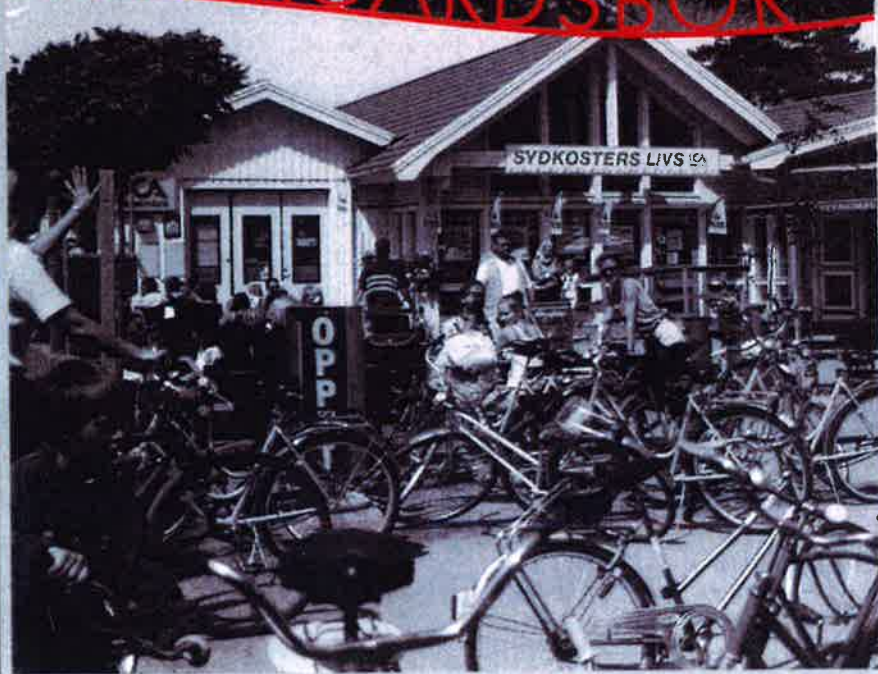
PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MODERNA SKÄRGÅRDSBÖR

i gammal kultur

Carina Sjöholm

Moderna skärgårdsbor i gammal kultur

Carina Sjöholm

Bohusläns museums förlag

Omslag: Annica Engström
Foto: Carina Sjöholm
Karta: Anette Olsson

Redaktion: Viveka Overland och Marlene Lundberg
Skrifter utgivna av Bohusläns museum och
Bohusläns hembygdsförbund nr 73

ISBN 91-7686-185-6
ISSN 0280-4174

Tryck: Göteborgs Länstryckeri AB, 2002

Förord

Våren, sommaren och hösten 2000 hade jag det spännande uppdraget att undersöka hur moderna, bohuslänska skärgårdsbor gestaltade sina liv. Under perioden gjorde jag veckolånga nedslag på olika öar längs den bohuslänska och göteborgska kusten för att fältnäring i klassisk etnologisk/antropologisk anda.

Det är nu redan ett par år sedan materialet samlades in och denna studie sammanställdes. Kanske gör tidens gång att en av studiens poänger framstår än klarare; det finns inte *ett* sätt att betrakta tillvaron, varken på de bohuslänska öarna eller någon annanstans. Sammansättningen av människor, möjligheter till försörjning, åldrar, intressen, kön och klass... Ja, det är mycket som gör att man i denna studie inte entydigt kan säga hur en öbo är. Den metod jag har använt går ut på att se mångfalden, de många förhållningssätten, snarare än att söka det lika eller gemensamma.

Jag har gjort en relativt grundlig genomarbetning av den första versionen av texten. Det har också givits mig tillfälle att komplettera med en del av det jag aldrig hann ta med i första versionen. Fältet är stort och oerhört intressant varför jag i vissa fall ger förslag till vidare läsning snarare än utvecklar resonemangen i detta sammanhang. Texten är lång och citaten riktigt förekommande. Jag har valt att trots det inte skära i texten. Detta är det sätt som materialinsamlingen redovisas och av det skälet vill jag låta varje avsnitt få ta plats om än det innebär vissa

överlappningar eller återkommande diskussioner. Det är många människors engagemang för olika saker som avspeglas.

I viss bemärkelse handlar denna studie om förändring eftersom både jag och informanterna sätter nuet i relation till något annat. Projektets namn är detsamma som bokens titel: Moderna skärgårdsbor i gammal kultur. Vilken tid och vilken kultur som ställs i relief till nuet varierar beroende på vem jag talar med. Det handlar om olika erfarenheter av det förgångna men också om olika föreställningar om hur framtiden skall gestaltas. Dåtid, nutid och framtid är fält som är utsatta för många och motstridiga intressen.

Den här studien är också museets sätt att vara i dialog med människor i sin omgivning. Studien kan ses som ett avstamp för såväl diskussioner lokalt som möjlighet till att se fält som kan fördjupas i vidare studier.

Jag vill i detta sammanhang passa på att tacka alla dem som beredvilligt och öppenhetligt fungerat som informanter. Utan våra intressanta och givande möten hade jag aldrig lockats att skriva en text som spänner över så många och olika frågor.

Jag vill även tacka alla er som givit tips, uppslag och inspiration under tidens gång och inte minst granskat och kritiserat texten. Slutligen ett stort tack till er som ägnat månader och mycket möda åt att skriva ut intervju materialet.

Carina Sjöholm

Innehållsförteckning

Inledning 7

- Historisk tillbakablick 8
- Undersökningsområdena 10
  - Bakgrund 11
  - Frågeställningar 11
- Den etnologiska metoden 12
- Material och insamling 14
- Rapporten 15

Åstol 17

- Historieskrivningen 17
  - Ur fältdagboken 18
- Efter skärgårdsutredningen 20
- Upplevelser av förändring 21
- Varför väljer man att bo på en ö? 23
- Bevara, avgränsa och försöken att odla 25
  - Att komma ny till ön 28
- Förväntningarna på solidariskt tänkande 30
  - Religionens roll 32
- Livet på en ö och hur man ordnar det tillsammans 33
- Möjligheter till förvärvsarbete och dilemmat med transporter 34
- Aktuella debattämnen och polariserande konflikthärdar 35
  - Småskalighetens dubbelhet 37
- Sommargäster, badgäster och turism 37
  - Turismens vara eller icke-vara 39
- Vad karaktäriserar ett levande samhälle? 40
  - Att vara ung och bo på en ö 42

Medbestämmande och förhållande till kommunen	43
Hur ser framtiden ut för Åstol?	44
Avslutning	45

Kosteröarna 47

Den gröna utposten	47
Ur fältdagboken	48
Vad innebär det att vara Kosterbo?	53
Återvändare	54
Varför Koster?	55
Passar, passar inte	56
Gemenskap och åtskillnad	58
Möjligheter till försörjning	59
Entusiasm som drivkraft	60
Den lilla skolans utsatthet	63
Engagemang, motstånd och aktuella frågor	64
Turisthaussens avigsidor	66
Kluvenheten till olika sorters turism	68
Hur skall man förhålla sig till framtiden?	71
Avslutning	73

Styrsö 75

Inledning	75
Lokal orientering	76
Styrsö växer	77
Upplevelser av förändringar	78
Mötet mellan gammalt och nytt avspeglat i boendets villkor	79
Drömmen om livskvalitet	80
Storstadsnära skärgård	81
Att leva och umgås på en ö	84
Möjligheter till förvärvsarbete och pendlandets dilemma	86
Parkeringsfrågan	87
Pendlingens för- och nackdelar	89
Rätten till moped	90
Medbestämmande och engagemang	91
Att vara barn på en ö	92
Uppfattningen om exotiska öbor	94
Lusten till eller rädslan för det främmande	94

Ungdomar och möjlighet till försörjning	96
Närheten till naturen	97
Vad händer i framtiden?	98
Avslutning	99

Fjällbackaarkipelagen 101

Dyngö med omnejd i slutet av september 2000	101
Korta fakta om kommunen	101
Post- och taxibåtens centrala funktion	102
Ur fältdagboken	104
Att bo på en liten ö	107
Det kostar att vårda ett arv	108
Möten mellan olika kategorier människor	111
Förflyttning till havs	111
Det nya ställer till oreder	112
Medbestämmande och möjligheter till levande skärgård	113
Naturen förändras	115
Sommargäster, turister och frågan om vem som skall äga husen	116
Finns det en framtid för denna del av skärgården?	118
Avslutning	119

Slutdiskussion 121

Den nya tiden och teknologin	121
Den flexibla människan och den nya gröna vågen	122
Havets förändrade roll	125
Att kunna leva tillsammans	126
Norrsmännens närvaro	127
Inget nytt under solen	128
Upplevelseturism	129
Sammanfattande kommentarer	131
Avslutning	133

Källor och litteratur 135

Inledning

Vad innebär uttrycket "levande skärgård" för olika skärgårdsbor och hur beskriver de sin tillvaro? Hur mycket är det värt att bo i en miljö som för många är attraktiv framför allt under sommar-månaderna? Hur lever man tillsammans i ett litet samhälle och är det något särskilt med att bo just på en ö?

Dessa och liknande frågor ställde jag till ett antal öbor sedan jag 1 maj 2000 anställdes av Bohusläns museum för att göra en etnologisk undersökning kring skärgårdsboende, lokala livsformer och framtidsutsikter i den bohuslänska skärgården.

Initiativet till undersökningen togs av personer som sedan länge varit intresserade av skärgårdsfrågor och som var kopplade till Bohusläns museum och Västra Götalandsregionen. Projektledningen bestod av Christine Fredriksen, Agneta Olsson och Lars Rydbom, Bohusläns museum, samt Lars Carolusson (som var med och skrev skärgårdsutredningen på 1970-talet) och Suzanne Jensen, båda Västra Götalandsregionen/LEADER II Väst kustens skärgård.

Under såväl planeringen av projektet som genomförandet har det funnits en referensgrupp som träffats regelbundet. Under den tid jag var inblandad i projektet bestod gruppen av Anders Alander, Åstol, Sven Düring, Styrso, Göran Larsson, Koster och etnologerna Anders Gustavsson, Oslo universitet, och Ann Lindholm, Göteborgs universitet. Vid flera tillfällen har även skärgårdsutvecklarna Ann-Sofie Nestor, Tjörns kommun, och Ingemar Rosén, SDN Styrso, aktivt deltagit i diskussionerna. Efter hand har det tillkommit engagerade personer som t ex Allan Olsson, Kiddön och sociologen Marianne Bull som bland annat arbetar med jämställdhetsfrågor. Gemensamt för samtliga är lång erfarenhet av skärgårdsfrågor men också en bredd i intresse. Detta kan ibland också innebära hemmablindhet och av det skälet valde man att koppla in en person utifrån för att genomföra undersökningen. Stommen i projektet fanns således och för mig var det att realisera, bredda och fördjupa frågorna under projektets gång. Av främst ekonomiska skäl har tryckningen av rapporten kommit att dra ut på tiden. Vi är dock en liten grupp

som fortsatt att träffas för att fundera vidare över hur en studie som denna kan användas. På några av öarna har det uttryckts önskemål om att använda den som underlag för diskussioner kring den egna problematiken. Vare sig man känner igen vissa drag eller inte så kan studien förhoppningsvis fungera som en ingång till ett fortsatt arbete med skärgårdsproblematiken.

Etnologer intresserar sig ofta för människors värderingar, hur man tänker och fungerar tillsammans. Människan står i centrum och att försöka illustrera människors egen beskrivning av hur man uppfattar sin verklighet brukar vara centralt i etnologiska studier. Man talar ofta om kulturell komplexitet och menar då hur olika verklighetsuppfattningar och former av förståelse ryms inom ett och samma samhälle. Det är för att låta människor själva komma till tals som det finns mycket citat i texten, även om resonemangen nu är placerade i andra sammanhang än de var när de uttrycktes under intervjuerna.¹

Sammanlagt hade jag åtta månaders heltidsarbete till mitt förfogande vilket finansierades av Bohusläns museum och LEADER II.² Två månader har tillkommit för efterarbete och en sista bearbetning av rapporten.

Jag har släppts in i olika sammanhang på ett sätt som man inte alltid gör som privatperson eller boende på ön. Denna form av studie kräver både ett närmande för att kunna beskriva och ett distansnerande för att analysera.

Jag kommer att ge olika bilder av livet i skärgården. De öar jag besökt kan man se som minisamhällen. De illustrerar egentligen något så mycket större än fyra undersökningsområden. Ingen behöver berätta för skärgårdsbor att det numera knappt finns fisk i havet, att man är beroende av väder, vindar och transporter för att bo så här eller att det på sina håll är en kamp att hålla skola och affär öppna. Här handlar det snarare om att illustrera bredden i upplevelser genom att sätta de olika undersökningsområdena, men också olika invånares bilder av och förväntningar på tillvaron, mot eller bredvid varandra.

Historisk tillbakablick

Bohusläns historia de senaste 100 åren visar en tid i förändring. Många saker illustrerar Sveriges övergång från bondesamhälle till industrisamhälle. I viss bemärkelse är dessa utpräglade fiskesamhällen ändå särpräglade, t ex vad gäller religiositeten med schartauanism och frikyrkor som centrala inslag.³ Förhållandena är dock relativt olika mellan öarna, inte bara kulturellt utan också vad gäller yrkesliv och produktion. På de större öarna hade man tidigare mer bekvämligheter och mer kombinationssysselsättning i form av jordbruk, fiske, husbygge, båtbyggeri och djurskötsel. Mycket byggde på familjebaserade ekonomiska enheter vilket i allt större utsträckning övergått till löntagarhushåll.

Det traditionella mångsyssleriet innebar inte sällan stora ansvarsområden för kvinnor. Att dela på hem- och hushållsarbete är relativt nytt på sina håll i skärgården. Fortfarande är det ofta kvinnorna som drar tyngsta lasten vad gäller hem och hushåll. Som traditionellt kvinnoarbete i maritima miljöer kan nämnas skötsel av såväl fångst som redskap. Hummerfiske inomskärs var ofta kvinnor och yngre barn ansvariga för. Tillsyn och vård av barn, transport av barn till och från skola var kvinnornas område, liksom skötsel av mindre jordbruk, odling såväl som skörd, husdjurs- och boskapskötsel. Till detta kom hem- och hushållsarbete inklusive vatten- och vedhämtning. Elektricitetens betydelse för ett lättare och mer modernt boende kan inte nog betonas. I dess förlängning betydde det kyl, frys och tvättmaskin och därmed ett väsentligt lättare hushållsarbete. Vattenledningar, avloppssystem och modern uppvärmning var andra väsentliga nyheter.

På t ex Koster förekom rumsuthyrning till turister, som numera handlar alltmer om självhushållning. Det var då, liksom ofta nu, kvinnornas domän. Det var inte ovanligt att detta arbete gav den största inkomsten (Boqvist 1979:16).

Männen har i större utsträckning kunnat anpassa sig till de varierande och flexibla arbetsmönstren, skriver Boqvist om Koster. Kvinnornas traditionella inkomstkällor har minskat och inte ersatts i lika hög grad som männens. För kvinnorna gäller serviceyrken som alternativ. Yngre kvinnor lämnar oftare ön än yngre män och påfallande många kvinnor kommer utifrån i de äktenskap där ena parten inte är från ön.

Bohuslän är en relativt liten del av den svenska kusten men har under århundraden varit en utpräglad fiskebygd med intensivt fiske i stor skala. Det har varit betydligt vanligare att fiske i stor utsträckning har kombinerats med jordbruk och boskapskötsel, s k sjöbruk längs övriga kusten (se Hellspong/Löfgren 1994). Förklaringen till denna fiskedominans i Bohuslän är delvis

den ”taggiga” kusten som består av många vindskyddade naturhamnar mellan öar, skär och fjordar med goda möjligheter till många sorters fiske. Det har också handlat om närheten till rika fiskevatten via Skagerrak till Nordsjön och det faktum att den karga och klippiga kusten knappast gynnat alternativa eller kombinerande näringar i form av t ex jordbruk eller boskapskötsel i större skala.

I norra Bohuslän har fisket dock haft mer sammansatt karaktär där jordbruk haft relativt stort inslag liksom hummerfiske.

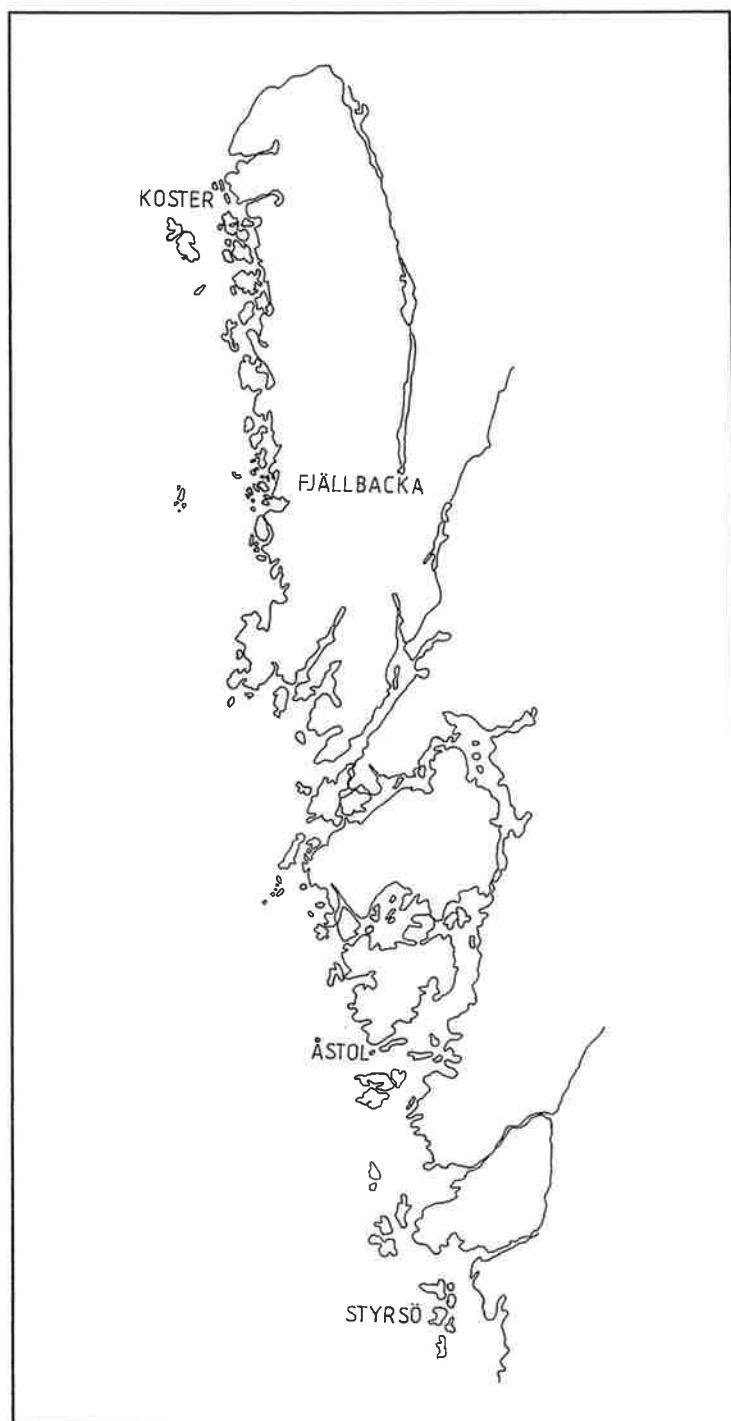
Mellersta Bohuslän är ett traditionellt centrum i fiskelägesbygden med grupperingar kring båt, brygga, bod och bostad med tät bebyggelse till följd (Hellspong/Löfgren 1994). Här kan man finna många kala klippområden som tack vare de skyddade naturhamnarna kommit att befolkas. Att folk över huvudtaget bosatte sig där brukar förklaras med närheten till Skagerrak och Nordsjön. 1800-talets goda konjunkturer och betydande sillfiske ledde till folkökning, utökad fiskhandel och etablering av fisksalteri. Även konserverindustrin gynnade inflyttningen. När självhushållets betydelse minskade i samband med ekonomiskt uppsving och fiskets mekanisering, minskade kvinnornas roll i det traditionella arbetet med att tillvarata fångsten. Vid denna tid kring sekelskiftet 1900, började sommargästerna i större grad prägla vissa av fiskesamhällena.

Göteborgsskärgården med närhet till en stor hamnstad och de stora marknaderna fick större betydelse i samband med att handeln med färsk fisk ökade under slutet av 1800-talet. Tågtransport av isad fisk och den moderna konserverindustrins framväxt spelade också stor roll. Moderniseringen av fisket är ett viktigt inslag i fiskets historia och skapade jämnare arbetsår; det var inte längre de nyckfulla sillstimmen som fick avgöra hur hela årets produktion såg ut. Ibland tenderar man dock att överbetona sillens periodiska frånvaro eftersom såväl torsk som makrill och hummer alltid har haft betydelse i den bohuslänska skärgården.

Fraktfart var ett sätt att för såväl fiskare som bönder att dryga ut sina inkomster. Böndernas avsalu av skörd på öarna är ett annat exempel, liksom bärgning av strandgods.

Rationalisering och mekanisering hade stor betydelse för kvinnornas del i fisket. Männens periodiska frånvaro har betytt att kvinnorna haft stort socialt och ekonomiskt ansvar, större än på många andra håll.

Den annorlunda arbets- och livsrytm som fiskesamhällen har haft sägs ha haft betydelse för kustsamhällenas isolering långt fram i tiden. Samtidigt var de bohuslänska männen rörliga längs de svenska kusterna men också genom färderna till havs. Det märks på dialekterna och namngivning. Man finner gott om inslag av både danska och engelska, förutom naturligtvis norska.

Tendensen vad gäller maritima näringar är att gå från mångsyssleri, t ex genom att ägna sig åt flera maritima yrken, till specialisering. Mångsyssleri gav en stabilare ekonomi och större möjligheter till flexibilitet och därmed mindre risker. Fiskets modernisering innebar stora ekonomiska investeringar. I dess förlängning tynade vissa mindre fiskelägen bort till förmån för de stora hamnarna.

Under 1900-talet följer nya näringar och nya bosättningsmönster. Det har också skett en omvärdering av kustlandskapet hos gemene man. Det var t ex först under 1800-talet som man började tala om klipplandskapen som vackra och författare och konstnärer började söka sig dit (Fronth m fl 1998).

Kurhotell och brunnsorter kom att bli exklusiva semesterinstitutioner. Gustafsberg utanför Uddevalla var Sveriges första havskuranstalt. De medicinska skälen för havsbad eller strandliv började så småningom att övertas av feriefirare. Badhotell och pensionat etablerades och turister hyrde in sig hos lokalbefolkningen som själva flyttade ner i källaren eller ut i brygghusen. Borgerskapet började bygga egna sommarvillor på mer lättillgängliga öar. Vad gäller uthyrning är det idag betydligt vanligare med det omvända förhållandet; lokalbefolkningen hyr ut källaren eller brygghusen och bor själva kvar i sina hus. Den lagstadgade semestern på två veckor fr o m 1938 skapade nya former av turism som t ex camping, cykling och bilåkande med därtill hörande fritidsrekvisita.⁴

Sedan några decennier är det en annan rörlighet i skärgården generellt. Fiskarna var rörliga tidigare, både längs kusten och utåt Skagerrak och Nordsjön, men nu rör sig även kvinnorna och de unga. På många sätt skiljer sig inte skärgårdsborna mot annan glesbygdsbefolkning eller i vissa fall t o m stadsbor. En del män på öarna är fortfarande borta på samma sätt som under tiden fisket gick bra, men numera beror det på skiftarbete på de stora båtarna. Man fortsätter med distansarbete liksom tidigare under fiskets tid samtidigt som fler kvinnor än någonsin lönearbetar och kanske t o m pendlar.

Undersökningsområdena

Om man ser till antalet fastboende är skärgården i Göteborg och Bohuslän med sina 19 000 personer den största svenska skärgården.⁵

Tanken med projektet var att de öar i den bohuslänska och den göteborgska skärgården som valdes ut skulle representera olika karakteristika. Bland annat ville vi ha med en ö där pendling kommit att fungera som ersättning för vikande sysselsättning, liksom en ö där befolkningen utvecklat sitt eget näringsfång,

d v s mångsyssleri, eller där s k kombinationssysselsättningar förekommer. Vi valde följande fyra ”typområden”:

Storstadsnära skärgård finns representerad i form av Styr-
sö i Göteborgs södra skärgård – en ö man kan pendla ifrån för att arbeta och gå i skola, men stor nog att ha vissa arbetsplatser som man faktiskt också pendlar till utifrån. Ön har cirka 1 400 invånare vilket gör att vissa grupper kan fungera parallellt utan att egentligen ha så mycket med varandra att göra. När man talar om levande skärgård är det egentligen inte något problem på öar av detta slag. Det finns dock de som undrar om en ö dit folk åker för att sova egentligen kan kallas för en levande ö och det kan naturligtvis diskuteras. Nu är det inte riktigt så illa på Styr-
sö. Det finns både och.

Glesbygdsskärgården och de åretruntbebodda öarna ut-
anför Fjällbacka och Hamburgsund. Här är många mycket pes-
simistisk inför möjligheten att fortsätta vara en levande skärgård. Inte minst när det gäller kommunens roll i denna diskussion. Man talar om att politikerna ägnar sig åt retorik och visar t ex på hur svårt det är att vara barnfamilj och skjutsa och hämta barn på fastlandet i vilka väder som helst, samtidigt som man skall ordna försörjning för egen del.

Landsbygdsskärgård kallas Åstol för i projektansökan och här inledde jag min del i projektet i maj månad. Redan då började jag fundera över vilka frågor som egentligen handlar om just öar och vilka som egentligen handlar om vilken glesbygd eller lands-
bygd som helst.

Dessa funderingar förstärktes när jag kom till Koster, som representerar **den bohuslänska ön med mest närhet till norska skärgården**. Koster har sedan drygt hundra år, liksom andra öar i skärgården här och på andra håll, varit attraktivt för sommarboende och rekreation i form av livgivande natur och vatten. Hur hanteras detta med sommargäster och bofasta? Och hur skiljer sig då Koster från Åstol som består av ungefär lika många människor men som ser så fullständigt annorlunda ut? Åstol är den lilla fullbyggda klippön utanför Tjörn, präglad av att ha haft en av kustens duktigaste fiskeflottor och en stark pingstförsamling.

På Koster har man liksom på många andra håll präglats av mångsyssleri. Och detta påtalar många som en egenskap som är gemensam för öbor: man är van vid att kämpa, att reda sig själva och måste därmed kunna lite av varje.

Från Åstol och Styr-
sö pendlar man i mycket stor uträck-
ning. Pendlar gör även en del från Koster numera, men det är fortfarande vanligt att folk genom ett avancerat pusslande finner sig en egen utkomst på sin ö. Så är det även för de få kvarvarande fastboende på småöarna t ex utanför Fjällbacka och Hamburgsund.

Bakgrund

Det har under framför allt 1970- och 80-talen gjorts en del utredningar om livet och boendet i den bohuslänska skärgården. Sedan dess har livet i skärgården förändrats en hel del, liksom i landet i övrigt. I Skärgårdsutredningen 1979 jämfördes Göteborgs och Bohusläns skärgård med s k glesbygdsområden. De s k typiska skärgårdsnäringsarna hade successivt gått tillbaka vilket hade fått till effekt att jobben blivit färre och befolkningen minskat.⁶

Föreliggande rapport kan sägas vara en uppföljning av den studie, *Levande Skärgård*, som etnologen Agneta Boqvist genomförde i samband med Skärgårdsutredningen.

När man talade om området som behandlades i Skärgårdsutredningen betonade man att man inte bara ville se området som ett typiskt glesbygdsområde med de problem det innebär, d v s med få arbetstillfällen, befolkningsminskning, utflyttning, sned åldersfördelning och andra karakteristika. Man ville istället se till de förhållanden som var karakteristiska för just skärgård.

Genom utredningen löper en tråd som kretsar kring vad som är skärgårdsspecifikt och vad som inte är det. Gränserna var och är uppenbarligen otydliga. Utredarna pläderade för en funktionell avgränsning, d v s man åstadkom ett handlingsprogram inriktat på delområden som hade likartade problem. Öarna skilde och skiljer sig dessutom fortfarande mycket åt. Kommunikationssvårigheterna var dock ett problem som alla brottades med då. Man poängterade att det gällde att försöka komma till rätta med den fortgående omvandlingen från helårsbebyggelse till fritidshus, och att ungdomen gavs möjlighet att bo kvar (1979: 115). Utredarnas utgångspunkt var att skärgården borde ha en fast befolkning. Detta hindrade inte en satsning på turism, men även den förutsatte helårsboende menade man. En av huvudfrågorna var om det var möjligt att i olika delar av skärgårdsområdet ha kvar en helårsboende befolkning. Utgångspunkten var att skärgårdsområdet hade särskilda förutsättningar och dem vill man ta vara på.

Genom Skärgårdsutredningen ville man klargöra den roll skärgården borde spela i framtiden och vilken roll det övriga samhället skulle spela här. Bl a hade skärgårdens turist- och rekreationsvärde alltmer börjat uppmärksammas.

1979 hade fortfarande fisket stor betydelse, även turismen hade betydelse som näring men inte i lika mycket som idag. Fiskets betydelse började förändras i mitten av 1960-talet i takt med att silltillgången sjönk. Fortfarande i slutet av 1970-talet var det västkustfiskarna som stod för den största andelen fisk i Sverige. Tätt sammankopplat med fisket är olika fiskeanknutna verksamheter, t ex fiskberedningsindustrin. Den industrin är relativt beroende av att det finns svensk råvara,

d v s att det förekommer fiske i svenska vatten. Sysselsättning med anknytning till fiske innebär även serviceverksamhet i form av service av såväl båtar som redskap, tillgång till diverse förbrukningstiklar och möjlighet att ta emot såväl fiskebåtarna som fångsterna i hamnarna.

Man menade i Skärgårdsutredningen att turismen var eftersatt i området. Hur står det då till med den saken idag? Man talade om att turismen förändrats och att turister efterfrågade en aktiv fritid. I denna region kommer nämligen turister vare sig man riktar sig till dem eller ej. Det kan då ha ett värde, i synnerhet i tider då turismen ökar, att ge folk en kvalitativ upplevelse. En av dem jag intervjuat sade att om man kan ge folk en riktigt bra upplevelse så kanske en promille av dem överväger att bosätta sig, inte som sommarboende utan som året runtboende. Vem vet?

Turismen hade betydelse som näringsfång om än säsongens korthet begränsar dess betydelse. Därmed kan man säga att turismen fungerade som komplement till andra näringar. När det t ex gällde handeln så var det inte sällan just sommarens tillskott som kunde vara det som behövdes för att kunna driva en året-runtverksamhet.

På vissa öar har flera helårshus övergått till att bli fritidshus, och det har fortsatt även efter att Skärgårdsutredningens handlingsprogram verkstälts. På öar där möjlighet finns till dagpendling är det inte ovanligt att fritidshus istället används för permanentboende.

I utredningen konstaterades att det fanns en stark vilja att bo kvar i skärgården. På sina håll behövdes dock nyproduktion av bostäder. Ett annat problem var redan då att det var konkurrens om husen, kapitalstarka personer drev upp priserna så att åretruntboende inte alltid kunde välja var de skulle bosätta sig. Det ständiga problemet med kommunikationerna återkom i rapporten och på vissa öar fick befolkningen själva stå för transporterna såväl till och från fastlandet som mellan öarna.

Vad har hänt sedan Skärgårdsutredningen gjordes och *Levande skärgård* skrevs?

Frageställningar

Centralt för den här studien är hur "skärgårdsbor" lever nu för tiden och hur man ordnar sin vardag. Finns det då något som är skärgårdsspecifikt? Eftersom Skärgårdsutredningen är en av studiens utgångspunkter betonas förändringar under just de senaste 25 åren. Kan man se differenser mellan olika kategorier boende? De olika verklighetsbilderna är således viktiga att illustrera och det handlar mycket om människors tankar om nutid och

framtid. "Man har med sig det gamla för att finna framtiden" brukar det heta. I vad mån gör människor själva kopplingar till det som varit?

I samarbete med projektledningen utarbetades en rad frågor vi alla var intresserade av. Dessa frågor har varit min utgångspunkt under arbetets gång:

Varför flyttar man till skärgården och kan man se vilka som söker sig hit? Varför bor man kvar om man nu kommer från en ö? Vem lämnar ön? Vem har flyttat tillbaka? Hur argumenterar man för sitt boende och sitt val, vare sig man är bofast sedan generationer, inflyttad eller återflyttad?

Vilka är förutsättningarna för ett fastboende idag? Hur försörjer man sig? Hur ordnar man livet tillsammans i ett litet samhälle?

Kan man se att "det nya samhällets" flexibla arbetsmönster har någon relevans i dessa områden? Kan man tala om något urbant liv i skärgården? Har informationsteknologin haft någon betydelse? Är man mer mobil numera?

Vilken möjlighet att påverka uppfattar man att man har? Är kommunerna måna om sina öar? Lyckas man enas på öarna kring framtidsfrågor? Upplever man att det satsas på en levande skärgård? Vad menar man med "levande skärgård"? Vilka frågor är aktuella?

Turismens för- och nackdelar är naturligtvis en stor fråga. Det finns på de flesta håll många kategorier sommarboende. Hur förhåller man sig till de olika grupperna och vilken roll spelar det för de fastboendes försörjning? Hur förhåller sig öborna till den egna naturen, den som många turister eftertraktar?

Särintressen och grupperingar, vilken betydelse har de för utvecklingen? Är det en styrka eller svaghet med grupperingar? Står olika intressen mot varandra?

Infrastrukturen försökte jag ta del av på varje plats. Hur fungerar det dagliga livet med att handla mat, transporter till och från arbete och skola, ärenden, besök, post och bank, vård?

En av de frågeställningar som tillkom vid materialbearbetningen var att reflektera kring förändringar i kvinnors och mäns livsformer i traditionella respektive moderna, eller rent av sen-moderna, samhällen.

Den etnologiska metoden

Denna studie har arbetats fram under en avgränsad tid och frågeställningarna är av den karaktären att de spänner över vida fält. Undersökningen har lagts upp med tanke på att kunna fungera som en förstudie, eftersom projektledningen har haft en

förhoppning om en fortsättning där vissa frågeställningar kan fördjupas.

Jag har själv ingen anknytning till skärgården och med hjälp av metoden har tiden använts maximalt. Det klassiska etnologiska eller antropologiska fältarbetet har varit en mycket givande metod för att under intensiva veckor på öarna träffa mycket folk och vara med i så många sammanhang som möjligt. Jag började med att vara en vecka i taget på respektive plats. Jag har under första veckan medvetet kommit relativt oförberedd till ön för att på så sätt låta mina informanter styra mina intryck. Inför andra fältarbetet har jag haft tid att smälta intryck, läsa relevant litteratur och planera nästa period.

Från allra första stund har det handlat om att ta reda på hur jag med allmänna kommunikationer kommer till "min" ö. Jag föresatte mig att använda tåg, buss och färja eftersom jag tidigt insåg hur centrala kommunikationerna är för öbor. Jag har bott inhyt på olika sätt och handlat maten i den lokala affären.

Under den tid jag varit i fält har det gällt att ha alla tentakler ute. Det handlar om att känna in situationer och sammanhang, att lyssna, och samtala, periodvis oavbrutet. Detta gör också att det ofta är tillfälligheter som styr, att vara på rätt plats vid rätt tidpunkt och att ana vad som är "rätt" vid olika tillfällen. Att bli inbjuden till en utflykt tillsammans med engagerade småbarnsmammor under en hel eftermiddag är ett ypperligt tillfälle att få resonera kring praktiska spörsmål. Liksom att vara med och hjälpa skolbarnen sätta potatis eller vara med när de under en lektion skall rita, måla eller skriva om sin egen ö. Att bada bastu och doppa sig i 16 gradigt vatten med inflyttare blir ett sätt att förstå hur några under en stor del av livet funderat över hur de vill ha det och slutligen valt att bo året runt på en ö. Att vara uppvuxen på samma ö gör att man har helt andra förutsättningar. Jag skall exemplifiera mer senare.

Jag var under två veckor på Åstol i maj/juni. På Koster var jag tre veckor i juni/juli. På Styrö var jag två veckor i augusti/september och i Fjällbackaarkipelagen knappt en vecka under hummerfiskets första vecka i september.

Det är viktigt att poängtera att just jag får och tar till mig viss information medan en annan person hade fått veta andra saker. Att jag är småbarnsmamma är viktigt i en del sammanhang, att jag växt upp som bofast i ett sommarparadis och därför är familjär med diskussionen kring sommargäster och bofasta, fungerar i andra. Att jag är stadsbo numera och inte vet något om fiske och båtar, blir uppenbart och kan vara en anledning att pedagogisk berätta och beskriva detta. Att jag kommer utifrån avslöjar inte minst min dialekt. Min poäng är att man använder hela sig själv i fältarbetet. Det är de analyserande och distanserade blickarna som får ta över så småningom, d v s att se områdena och personerna i relation till varandra.

Bakgrund

Det har under framför allt 1970- och 80-talen gjorts en del utredningar om livet och boendet i den bohuslänska skärgården. Sedan dess har livet i skärgården förändrats en hel del, liksom i landet i övrigt. I Skärgårdsutredningen 1979 jämfördes Göteborgs och Bohusläns skärgård med s k glesbygdsområden. De s k typiska skärgårdsnäringsarna hade successivt gått tillbaka vilket hade fått till effekt att jobben blivit färre och befolkningen minskat.⁶

Föreliggande rapport kan sägas vara en uppföljning av den studie, *Levande Skärgård*, som etnologen Agneta Boqvist genomförde i samband med Skärgårdsutredningen.

När man talade om området som behandlades i Skärgårdsutredningen betonade man att man inte bara ville se området som ett typiskt glesbygdsområde med de problem det innebär, d v s med få arbetstillfällen, befolkningsminskning, utflyttning, sned åldersfördelning och andra karakteristika. Man ville istället se till de förhållanden som var karakteristiska för just skärgård.

Genom utredningen löper en tråd som kretsar kring vad som är skärgårdsspecifikt och vad som inte är det. Gränserna var och är uppenbarligen otydliga. Utredarna pläderade för en funktionell avgränsning, d v s man åstadkom ett handlingsprogram inriktat på delområden som hade likartade problem. Öarna skilde och skiljer sig dessutom fortfarande mycket åt. Kommunikationssvårigheterna var dock ett problem som alla brottades med då. Man poängterade att det gällde att försöka komma till rätta med den fortgående omvandlingen från helårsbebyggelse till fritidshus, och att ungdomen gavs möjlighet att bo kvar (1979: 115). Utredarnas utgångspunkt var att skärgården borde ha en fast befolkning. Detta hindrade inte en satsning på turism, men även den förutsatte helårsboende menade man. En av huvudfrågorna var om det var möjligt att i olika delar av skärgårdsområdet ha kvar en helårsboende befolkning. Utgångspunkten var att skärgårdsområdet hade särskilda förutsättningar och dem vill man ta vara på.

Genom Skärgårdsutredningen ville man klargöra den roll skärgården borde spela i framtiden och vilken roll det övriga samhället skulle spela här. Bl a hade skärgårdens turist- och rekreationsvärde alltmer börjat uppmärksammas.

1979 hade fortfarande fisket stor betydelse, även turismen hade betydelse som näring men inte i lika mycket som idag. Fiskets betydelse började förändras i mitten av 1960-talet i takt med att silltillgången sjönk. Fortfarande i slutet av 1970-talet var det västkustfiskarna som stod för den största andelen fisk i Sverige. Tätt sammankopplat med fisket är olika fiskeanknutna verksamheter, t ex fiskberedningsindustrin. Den industrin är relativt beroende av att det finns svensk råvara,

d v s att det förekommer fiske i svenska vatten. Sysselsättning med anknytning till fiske innebär även serviceverksamhet i form av service av såväl båtar som redskap, tillgång till diverse förbrukningstiklar och möjlighet att ta emot såväl fiskebåtarna som fångsterna i hamnarna.

Man menade i Skärgårdsutredningen att turismen var eftersatt i området. Hur står det då till med den saken idag? Man talade om att turismen förändrats och att turister efterfrågade en aktiv fritid. I denna region kommer nämligen turister vare sig man riktar sig till dem eller ej. Det kan då ha ett värde, i synnerhet i tider då turismen ökar, att ge folk en kvalitativ upplevelse. En av dem jag intervjuat sade att om man kan ge folk en riktigt bra upplevelse så kanske en promille av dem överväger att bosätta sig, inte som sommarboende utan som året runtboende. Vem vet?

Turismen hade betydelse som näringsfång om än säsongens korthet begränsar dess betydelse. Därmed kan man säga att turismen fungerade som komplement till andra näringar. När det t ex gällde handeln så var det inte sällan just sommarens tillskott som kunde vara det som behövdes för att kunna driva en året-runtverksamhet.

På vissa öar har flera helårshus övergått till att bli fritidshus, och det har fortsatt även efter att Skärgårdsutredningens handlingsprogram verkstälts. På öar där möjlighet finns till dagpendling är det inte ovanligt att fritidshus istället används för permanentboende.

I utredningen konstaterades att det fanns en stark vilja att bo kvar i skärgården. På sina håll behövdes dock nyproduktion av bostäder. Ett annat problem var redan då att det var konkurrens om husen, kapitalstarka personer drev upp priserna så att åretruntboende inte alltid kunde välja var de skulle bosätta sig. Det ständiga problemet med kommunikationerna återkom i rapporten och på vissa öar fick befolkningen själva stå för transporterna såväl till och från fastlandet som mellan öarna.

Vad har hänt sedan Skärgårdsutredningen gjordes och *Levande skärgård* skrevs?

Frågeställningar

Centralt för den här studien är hur "skärgårdsbor" lever nu för tiden och hur man ordnar sin vardag. Finns det då något som är skärgårdsspecifikt? Eftersom Skärgårdsutredningen är en av studiens utgångspunkter betonas förändringar under just de senaste 25 åren. Kan man se differenser mellan olika kategorier boende? De olika verklighetsbilderna är således viktiga att illustrera och det handlar mycket om människors tankar om nutid och

framtid. "Man har med sig det gamla för att finna framtiden" brukar det heta. I vad mån gör människor själva kopplingar till det som varit?

I samarbete med projektledningen utarbetades en rad frågor vi alla var intresserade av. Dessa frågor har varit min utgångspunkt under arbetets gång:

Varför flyttar man till skärgården och kan man se vilka som söker sig hit? Varför bor man kvar om man nu kommer från en ö? Vem lämnar ön? Vem har flyttat tillbaka? Hur argumenterar man för sitt boende och sitt val, vare sig man är bofast sedan generationer, inflyttad eller återflyttad?

Vilka är förutsättningarna för ett fastboende idag? Hur försörjer man sig? Hur ordnar man livet tillsammans i ett litet samhälle?

Kan man se att "det nya samhällets" flexibla arbetsmönster har någon relevans i dessa områden? Kan man tala om något urbant liv i skärgården? Har informationsteknologin haft någon betydelse? Är man mer mobil numera?

Vilken möjlighet att påverka uppfattar man att man har? Är kommunerna måna om sina öar? Lyckas man enas på öarna kring framtidsfrågor? Upplever man att det satsas på en levande skärgård? Vad menar man med "levande skärgård"? Vilka frågor är aktuella?

Turismens för- och nackdelar är naturligtvis en stor fråga. Det finns på de flesta håll många kategorier sommarboende. Hur förhåller man sig till de olika grupperna och vilken roll spelar det för de fastboendes försörjning? Hur förhåller sig öborna till den egna naturen, den som många turister eftertraktar?

Särintressen och grupperingar, vilken betydelse har de för utvecklingen? Är det en styrka eller svaghet med grupperingar? Står olika intressen mot varandra?

Infrastrukturen försökte jag ta del av på varje plats. Hur fungerar det dagliga livet med att handla mat, transporter till och från arbete och skola, ärenden, besök, post och bank, vård?

En av de frågeställningar som tillkom vid materialbearbetningen var att reflektera kring förändringar i kvinnors och mäns livsformer i traditionella respektive moderna, eller rent av senmoderna, samhällen.

Den etnologiska metoden

Denna studie har arbetats fram under en avgränsad tid och frågeställningarna är av den karaktären att de spänner över vida fält. Undersökningen har lagts upp med tanke på att kunna fungera som en förstudie, eftersom projektledningen har haft en

förhoppning om en fortsättning där vissa frågeställningar kan fördjupas.

Jag har själv ingen anknytning till skärgården och med hjälp av metoden har tiden använts maximalt. Det klassiska etnologiska eller antropologiska fältarbetet har varit en mycket givande metod för att under intensiva veckor på öarna träffa mycket folk och vara med i så många sammanhang som möjligt. Jag började med att vara en vecka i taget på respektive plats. Jag har under första veckan medvetet kommit relativt oförberedd till ön för att på så sätt låta mina informanter styra mina intryck. Inför andra fältarbetet har jag haft tid att smälta intryck, läsa relevant litteratur och planera nästa period.

Från allra första stund har det handlat om att ta reda på hur jag med allmänna kommunikationer kommer till "min" ö. Jag föresatte mig att använda tåg, buss och färja eftersom jag tidigt insåg hur centrala kommunikationerna är för öbor. Jag har bött inhyt på olika sätt och handlat maten i den lokala affären.

Under den tid jag varit i fält har det gällt att ha alla tentakler ute. Det handlar om att känna in situationer och sammanhang, att lyssna, och samtala, periodvis oavbrutet. Detta gör också att det ofta är tillfälligheter som styr, att vara på rätt plats vid rätt tidpunkt och att ana vad som är "rätt" vid olika tillfällen. Att bli inbjuden till en utflykt tillsammans med engagerade småbarnsmammor under en hel eftermiddag är ett ypperligt tillfälle att få resonera kring praktiska spörsmål. Liksom att vara med och hjälpa skolbarnen sätta potatis eller vara med när de under en lektion skall rita, måla eller skriva om sin egen ö. Att bada bastu och doppa sig i 16 gradigt vatten med inflyttare blir ett sätt att förstå hur några under en stor del av livet funderat över hur de vill ha det och slutligen valt att bo året runt på en ö. Att vara uppvuxen på samma ö gör att man har helt andra förutsättningar. Jag skall exemplifiera mer senare.

Jag var under två veckor på Åstol i maj/juni. På Koster var jag tre veckor i juni/juli. På Styrö var jag två veckor i augusti/september och i Fjällbackaarkipelagen knappt en vecka under hummerfiskets första vecka i september.

Det är viktigt att poängtera att just jag får och tar till mig viss information medan en annan person hade fått veta andra saker. Att jag är småbarnsmamma är viktigt i en del sammanhang, att jag växt upp som bofast i ett sommarparadis och därför är familjär med diskussionen kring sommargäster och bofasta, fungerar i andra. Att jag är stadsbo numera och inte vet något om fiske och båtar, blir uppenbart och kan vara en anledning att pedagogisk berätta och beskriva detta. Att jag kommer utifrån avslöjar inte minst min dialekt. Min poäng är att man använder hela sig själv i fältarbetet. Det är de analyserande och distanserade blickarna som får ta över så småningom, dvs att se områdena och personerna i relation till varandra.

Jag har även läst en del litteratur, dels om de specifika områdena, dels vad som kan vara intressant för frågeställningarna. Öar och kustsamhällen har fascinerat många skribenter genom åren. Det har producerats skönlitterära böcker med illustrationer och inspiration från dessa miljöer, men också en hel del fotoböcker av populärvetenskapligt slag eller rena nostalgiproduktioner. Det är en tacksam miljö som lätt går att estetisera vilket märks i såväl bilder som texter.

Även vetenskaplig litteratur har skrivits och många etnologer har arbetat inom de olika fält som denna studie berör. Detta är en studie som bygger på ett stort kvalitativt material insamlat under en begränsad period. Jag har inspirerats av och hänvisar till annan etnologisk forskning snarare än att göra en större forskningsinventering, vilket inte föll inom ramarna för detta projekt.

Olof Hasslöf är kanske den tidigaste och mest namnkunnige vad gäller studier kring maritima kulturmönster, han ägnade sig åt västkusten redan på 1930-talet. Orvar Löfgren behandlar i sin doktorsavhandling *Fångstmän i industrisamhället* (1977) fiskarbefolkning längs den halländska kusten i såväl modern som förmodern tid. Han har också skrivit initierat om fiskarsamhällen ur historisk synvinkel i andra sammanhang (ex Hellspång/Löfgren 1994). Det är sällan som kvinnor ställs i förgrunden när det gäller studier eller forskning kring maritima samhällen eller den moderniseringsprocess dessa områden genomgått. Så gör dock Monica Nerdrum i sin doktorsavhandling *Skärgårdskvinnor. Tradition, modernitet och diversitet* (Åbo 1998). Genom att belysa nutida maritima kvinnokulturer i Åbo skärgård försöker hon nå fördjupad kunskap om och förståelse av just skärgårdskvinnors liv. Den norske etnologen Brit Berggreen har studerat kvinnors livsvillkor i de norska kustsamhällena och skrivit om detta i olika sammanhang. Margareta Rosén skrev sin avhandling om blekingefiske och tar i ett separat kapitel upp fiskarkvinnorna. Hon gör det viktiga påpekandet att det är svårt att alltför skarpt dra en könsgräns mellan arbetsuppgifter eftersom det ofta är en livsnödvändighet att anpassa sig till rådande näringsstruktur och ekonomi, d v s man är hänvisade till att ordna och reda ut det hela i det lilla. Detta bekräftar det som ofta påpekas i skärgårdssammanhang, nämligen att det är familjen som är den främsta produktionsenheten och att man även är avhängiga varandra i det lilla samhället. Rosén skriver en del om "det nödvändiga nätverket" och menar då relationen till släkt och andra familjer.

Kvinnornas situation på öarna har jag inte uppmärksammat som en särskild aspekt men vill ändå försöka lyfta fram den i vissa sammanhang. Att jag blev varse kvinnornas situation som speciell beror dels på att jag vet att i sådana här miljöer tar kvinnor ofta i stor utsträckning del i traditionellt manliga sysslor, dels

för att så många betonade kvinnornas roll i förnyelsearbetet på öarna.⁷ Genomförande av en särskild studie utifrån dagens förhållanden med ett mer uttalat genusperspektiv i dessa maritima miljöer tror jag skulle vara av värde.

Det finns en del specifika skärgårdsstudier där bland annat Stockholms skärgård genomgått en omfattande inventering samtidigt som Skärgårdsutredningen på västkusten genomfördes. För det arbetet var etnologen Anders Björklund ansvarig. I dess förlängning skrev Jan Garnert boken *I dialog med historien. Om samtid och sjöfartshistoria i skärgårdsbyn Marum*. I boken diskuteras behovet av historiska rötter men också lusten efter platser i tillvaron.

Vilken roll olika platser och fysiska miljöer spelar i våra liv är ett stort och numera etablerat forskningsfält. Etnologen Katarina Saltzman har skrivit sin doktorsavhandling om det öländska landskapet och diskuterar hur en fysisk miljö kan vara en plats för såväl konfrontation som kompromisser i mötet mellan människor som på olika sätt har relationer till denna miljö. Inom fältet hembygd, landsbygd och glesbygd men också turism har jag haft stor glädje av kollegers verk. Orvar Löfgren har studerat människors upplevelser av landskap genom turismens historia och genom analys av t ex användandet av vykort eller parker. I enlighet med etnologiska perspektiv poängterar Löfgren att även turism är kulturellt producerad, d v s bestämd av olika historiska villkor. Kjell Hansen ser tillbaka på femtio år av regionalpolitiska insatser och vänder och vrider på begreppet glesbygd. Även Tom O'Dell har i flera sammanhang skrivit om turism utifrån olika aspekter och reflektioner. Barbro Blehr funderar kring vad lokalsamhälle betyder och utifrån ett nordsvenskt exempel hur sociala grupperingar kan uppstå (Blehr 1994). Lars Kaijser har skrivit sin doktorsavhandling om lanthandlares centrala roll och närheten till sin bygds befolkning (1999). Han skriver om hur flera lanthandlare menar att de är mer påpassade och socialt utsatta än tätortshandlare. Inte sällan florerar myter om höga priser. Kaijser poängterar också vikten av att som lanthandlare ha känsla för den lokala marknaden och förmåga att anpassa sig och kunna avläsa den sociala situationen. Det är inte ovanligt att lanthandlare själva är uppvuxna där de är verksamma och då finns säkert inte dessa reflektioner med på ett lika medvetet plan som för de inflyttade.⁸

Intresset för landskap förefaller numera vara mer inriktat på det förflutna än på framtiden. Det handlar ofta om att söka ideal i det förångna mer än hoppet och framstegen i framtiden. En del förklarar detta med att Sverige urbaniserades förhållandevis sent och att många av det skälet är intresserade av sina rötter.

Rent praktiskt gick mitt arbete till så att jag vid ett par tillfällen har jag skrivit diskussionsunderlag till referensgruppen för att se bärigheten i de frågor som fascinerar mig. Gruppen

var med sin lokalkännedom en sorts garanti för att jag inte trampar i klaveret. Mitt mål har varit att vara ett språkrör, att genom just utifrånperspektivet visa på mångfalden av röster och sätt att förhålla sig. Jag är inte ute efter "sanningen" utan vill snarare försöka visa på bredden och illustrera de olika bilderna av livet i skärgården.

Under själva fältarbetsperioderna skrev jag regelbundet en sk fältdagbok, vilket innebär att jag skrev ner vad jag såg, tänkte på och upplevde. Man glömmar så otroligt snabbt. Det kändes nästan omöjligt att sätta sig in i ännu en ö efter att så intensivt gått in för en annan. När man är ute på det sätt jag varit är man uppe i varv, så inne i frågeställningarna och engagerad i olika människor att det nästan inte går att tänka på annat. Jag har haft en privilegierad situation eftersom jag under de sk fältveckorna har kunnat ägna mig åt detta alla dygnets timmar utom när jag sover. Under sista fältarbetet var det t o m svårt att sova. En av nätterna stod det fullständigt klart för mig att jag egentligen varit på fyra kontinenter. På en sträcka om 18 mil!

Material och insamling

Att ha varit på plats under ett par intensiva veckor på varje ö har således varit det viktigaste för förståelsen och för att jag vågar se det generella i det jag fått veta i intervjusituationen.

Jag har gjort regelbundna djupintervjuer som spelats in på band. Dessa band ingår som en viktig del i projektet. Bohusläns museum ville ha ett dokumentationsmaterial, ett material som vittnar om hur människor i Bohusläns skärgård upplever sin situation och tillvaro år 2000. Detta kommer att förvaras i Bohusläns museums arkiv för att vara tillgängligt för fortsatt forskning.⁹

Etnologiska djupintervjuer utgår ofta från olika teman men fungerar mer som samtal än regelrätta frågeformulär. Intervjuerna är vanligen kring två timmar, ibland kortare för att någon av oss hade en tid att passa och ibland längre. I snitt spelade jag in 1,5 timme per intervju. De har vanligen genomförts hemma hos dem jag intervjuat och både föregåtts av och avslutats med samtal som inte spelats in. Många av dem jag intervjuat har jag träffat regelbundet under mina vistelser på öarna och på olika sätt fortsatt de diskussioner vi kanske påbörjade i intervjuens form. Många gav mycket av sin tid, kunskap och förtroende. Ibland upplevde jag att människor var väl medvetna om min roll och inställda på att det var en intervju. I andra situationer glömde såväl de som jag och lät oss involveras i en intressant diskussion, som visserligen föll inom ramen för studien, men vars form kanske inte var tänkt att bevaras. Ibland skedde övergången

medvetet, ibland helt omedvetet. I slutänden är det jag som suttit med allt materialet och försökt få struktur i det hela. De personer jag intervjuat känner kanske inte igen sig själv i det sammanhang hon eller han finner sina uttalanden i rapporten. Intervjucitaten är nu infogade i ett nytt sammanhang. Jag har genom en sorts montage försökt sätta in saker i en ny förståelse för att kunna diskutera materialet från ett generellt perspektiv. På detta sätt kan man också komma åt det eventuellt specifika. Genom att ställa röster mot varandra men också med varandra, hoppas jag kunna säga något som gäller utanför respektive ö. Av det skälet har jag valt att skriva studien utifrån varsin ö istället för enbart kring teman; i bästa fall "fäller" de ut varandra.

Denna metod bygger mycket på förtroende och till det kan kopplas vad jag skriver ovan om att tillfälligheter gör materialet. Jag hoppas att det framgår att det intressanta sällan är *vem* som säger vad utan *vad* man säger. Jag använder vissa människors röster, men jag har fått mig samma saker till livs även på andra håll. De många, och ibland långa, citaten är ett sätt att illustrera konkreta situationer. Citaten är lätt redigerade. Ingen av oss talar som vi skriver eller är vana vid att skriven text ser ut så. Därför har jag försökt öka läsbarheten genom att ta bort överflödiga "och", "liksom", "ju", "då" men också enstaka överlappande meningar.

Som fältarbetande och intervjuande etnolog stöter man inte sällan på känsliga saker. Jag har informanter som sagt att de inte vill gräva i gamla oförrätter eller att de inte vill säga vissa saker med en mikrofon framför sig. Andra har gjort klart att de säger andra saker när jag intervjuat med bandspelare än när vi talar vid i andra sammanhang. Detta tror jag delvis ligger i metoden. Man väcker diskussioner genom sin närvaro och får kanske människor att förhålla sig och ta ställning. Därför har det varit bra att vara på plats i ett par omgångar och ge människor en chans att revidera eller utveckla det vi talats vid om när vi sågs förra gången. Vissa personer träffade jag dock bara när intervjun genomfördes.

De personer jag valt att intervju har jag valt med stor omsorg och i kontakt med initierade personer på öarna. Kontrast har varit honnörsordet; de personer jag valde skulle vara så olika varandra som möjligt. Först och främst skulle jag för varje område intervju någon fastboende med lång tradition på ön. Jag ville intervju både kvinnor och män i alla kategorierna. Det skulle även vara nyinflyttade fastboende liksom barn och ungdomar, men där har åldrar och därmed intressen varierat. På Koster är "ungdomarna" egentligen unga vuxna och särskiljs inte från övriga informanter. På Styrö däremot fick jag kontakt med flera tonåringar som kompletterade varandra och de får därmed ett förhållandevis stort utrymme. Materialet styr helt enkelt innehållet i respektive avsnitt. Barn har jag träffat genom skolorna,

man i sitt bidrag till *Försvenskningen av Sverige* (1993) som liksom flera av Lena Eskilssons artiklar handlar om de politiska ambitionerna för att lära svenskarna att rätt hantera sin lediga tid. Bland Eskilssons artiklar kan nämnas "Sommarsemester Idé, praktik och personliga perspektiv" i boken *Efter arbetet. Studier av svensk fritid*. 2000. Just i detta sammanhang kan jag också nämna Martin Wicklins artikel "Den svåra konsten att ha semester" i *Tvärsnitt* nr 3 1997 eftersom den handlar om Folkrörelsernas rese- och semesterorganisation (Reso) och illustreras av några av KW Gullers bilder från Kosterbaden. Per Wästberg skriver i boken *Sommaröarna* om hur stockholmarna utformade skärgårdsliv från 1870 till 1970-talet då boken kom ut i första versionen. Beskrivningarna av borgerlighetens nya behov av rekreation är i allra högsta grad generella och känns igen från beskrivningarna i t ex *Den kultiverade människan* av Frykman och Löfgren (1979).

⁵ *De nya skärgårdsborna*, underlagsmaterial Länsstyrelsen i Stockholms skärgård, nr 3 1999. Avd. för regional utveckling.

⁶ Den del av Skärgårdsutredningen 1979, 1980, som författats av Lars Carolusson består av tre delar. Rapport 1. Planeringsunderlag, allmän

del, Rapport 2, planeringsunderlag, kommunredovisning och Rapport 3 förslag till handlingsprogram.

Jag tar inte ställning till eller diskuterar nya skärgårdsutredningen, Levande skärgård SOU 2000:67, i detta sammanhang eftersom det leder in på nya diskussioner.

⁷ Under senaste året har jag och de som är kvar i projektet haft möjlighet att närmare diskutera dessa frågor med sociolog Marianne Bull. Tack för synpunkterna!

⁸ Vad gäller etnologisk landsbygdsvetenskap kan även Ella Johansson nämnas som dessutom har historiskt perspektiv i några av sina studier.

⁹ Det hade varit ett så mycket tyngre arbete om det inte varit för att Arne Walfridsson med stor iver och stort engagemang skrivit ut intervjuer efter hand som de nått museet. Även Annelie Isacson och Lisa Jonsson har skrivit ut några intervjuer. Lisa Jonsson praktiserade på museet och kopplades till ett av projektets skidspår; från varje undersökningsområde har museet samlat in fem föremål som på något sätt representerar såväl öarna som frågeställningarna för projektet. Kring dessa föremål gjorde man en utställning på museet sommaren 2001.

men inte gjort regelrätta intervjuer. De behöver ett separat projekt med frågor av ett annat slag än de jag ställt för att komma riktigt till sin rätt. Till viss del gäller detta också ungdomar. Men för varje kategori ser man dock tydligt att det inte bara handlar om plats utan mycket om generationsspecifika frågor.

Det finns en hel del i materialet av fastboendes åsikter om sommarboende. Den kategori jag intervjuade minst var sommarboende. Däremot talade jag med nyinflyttade fastboende och de har inte sällan en gång upptäckt platsen genom just att ha sommarbott. Jag har dock träffat många sommarboende och då kommer jag återigen in på den delen som är viktig med just fältarbete av detta slag: vikten av att vara på plats, prata med folk, vara med i massa olika sammanhang. Den formella intervjun är således bara ett av många sätt att få veta hur livet på dessa platser kan gestalta sig. På sätt och vis kan man säga att jag fått in tre säsonger i materialet.

Under dessa månader har jag gjort 44 intervjuer (varav 40 är inspelade), vilket betyder att jag har ett material som bland annat består av mer än 60 inspelade timmar. Till detta kommer mina intryck efter cirka åtta veckors intensivt fältarbete.

En av deltagarna i referensgruppen som representerar en av öarna sa att han inte är intresserad av att läsa om sin egen ö, utan om hur de andra har det. Det är ett sätt att använda en rapport av detta slag. Det jag vill förmedla i rapporten är mångfalden, en komplexitet som jag menar är gångbar och giltig långt utanför min studie och Bohusläns sagolika öar. Mina exempel handlar inte om att avslöja eller peka ut, utan förhoppningen är att visa hur alla saker går att vända och vrida på och att allt hänger på vad det sätts i relation till. Allting sker i förhållande till något annat.

Rapporten

Jag skriver om öarna i kronologisk ordning, i den ordning jag besökt dem. Detta valde jag eftersom jag redan på andra ön började relatera frågeställningarna och mina erfarenheter till den föregående. Även frågeställningarna följer någorlunda samma ordning i varje kapitel. Jag börjar med att orientera mig lokalt, ibland med fältdagbokens hjälp. Därefter kommer öbor av olika kategorier till tals för att berätta om varför de bor på sin ö, hur de upplever att tillvaron där har förändrats och huruvida öboendet skiljer sig från andra sätt att bo och verka. Här vänder och vrider jag på för- och nackdelar, vilka varierar beroende på var man bor och hur man kom dit.

Hur man lever tillsammans på öarna är centralt. Eventuella grupperingar eller särintressen som kommit till uttryck funderar

jag över, men framför allt hur man tillsammans och var för sig ordnar sin vardag.

Förutsättningarna för ett åretruntboende skiftar liksom att insatserna utifrån varierar. Det betyder också att "levande skärgård" uppfattas på många sätt.

Sommargäster, badgäster och turister får stort utrymme framför allt på Koster. För många handlar det om levebröd, för andra en begränsning av möjligheterna att bo kvar därför att priserna haussas upp. Kapiten styrs av vilka människor jag träffat, men också av när jag varit på respektive ö.

Slutligen har jag frågat alla om vad de tror om framtiden i skärgården och den frågan hänger förstås ihop med hur man uppfattar begreppet en levande skärgård.

Naturligtvis måste man vara medveten om att det finns en mångfald av förhållningssätt till öarna jag besökt. Jag har träffat många och olika människor och försökt se de olika öarna i förhållande till varandra, men fortfarande återstår säkert många andra utsagor. Samma miljö, samma fysiska plats kan ha olika innebörd för olika människor, helt enkelt.

*

¹ Jag har tidigare tillämpat det etnologiska perspektivet i ett par forskningsinriktade studier: dels en utvärdering av ett kultur- och ungdomsprojekt, dels en studie om en av landets då största satsningar på uppsökande biblioteksverksamhet. Inom ramen för forskarutbildningen i etnologi vid Lunds universitet har jag skrivit åtskilliga artiklar om dessa och även andra projekt.

Som referens i detta sammanhang nämner jag endast utvärderingen *Landskronapågens äventyr. Idé möter verklighet i ungdomsprojekt*, 1988 och studien *Hellre lite dum än snobbig. En etnologisk studie av en satsning på arbetsplatsbibliotek*, 1992, samt artikeln *Projektens visioner och verkligheter. I: Projektets paradoxer*, 1996.

² LEADER II är ett gemenskapsinitiativ inom EU för landsbygdsutveckling. Detta stöd riktades till öar på västkusten som hade bofast befolkning och saknade fast landförbindelse.

³ Mer om schartauanismens roll för kvinnor i Bohuslän idag kan man läsa i Katarina Lewis bok *Schartauanske kvinnofromhet i tjugonde sekleet – en religionsetnologisk studie*. Uddevalla 1997. Vad gäller pingströrelsens betydelse finns Anders Gustavssons texter, bland dem *Pingströrelsen på Åstol*.

⁴ Om den tidiga turismen kan man läsa vidare i boken *Längtan till landet Annorlunda* (1989) där bland annat Orvar Löfgren skrivit. Han har skrivit flera initierade texter om just turism, bland annat boken *On Holiday* (1999) som handlar om semestrandets historia. Hela diskussionen om fritid och olika sorters turism kan sättas in i ett större sammanhang, ex som en del i moderniseringen av Sverige. Det gör t ex Jonas Fryk-

Åstol

Historieskrivningen

”Åstol är för många av oss ett mycket speciellt samhälle. Då tänker jag inte bara på den unika hamnen som ger ett fantastiskt bra skydd för västliga stormar och drar till sig så många båtturister varje sommar. Eller på den prägel som väckelser eller kristen verksamhet satt på ön under flera generationer. Inte heller tänker jag i första hand på den publicitet Åstol fått i olika massmedier de senaste decennierna.

Det som främst gör Åstol till ett så speciellt samhälle för mig är att där har de flesta av mina förfäder bott och verkat under generationer. Här har invånarna under mestadels hårda levnadsvillkor tillsammans strävat för sitt uppehälle med havet och fisket som så gott som enda inkomstkällan.”

Så står det i ett informationsblad, *Det gamla Åstol*, riktat till ”oss som vill dokumentera Åstols historia” 1995 och som illustrerar de förändringar ön genomgått. Författaren är en man som lagt ner mycket energi på att släktforska och fundera kring öns speciella förhållanden. Flera öbor har gjort privathistoriska efterforskningar eller på annat sätt lärt sig sin historia, vilket jag blev varse redan under mitt första besök på ön.

Åstol är en liten klippö som mäter 600x400 meter och ligger i Marstrandsfjorden. År 2000 bodde det 280 människor där. Till skillnad från många andra öar längs kusten har Åstol en djup och vindskyddad naturhamn. Det är också där som den första bebyggelsen förlades. Nu finns det ca 200 hus som ligger fascinerande tätt precis som ville de hålla varandra om ryggen och värna sig mot utsattheten i vinden.

Åstols historia har skrivits av många. Jag kommer därför bara att mycket schematiskt placera in ön och dess historia i ett sammanhang. De första bosättarna på den karga klippön anses vara två familjer från Lycke socken på fastlandet, det som många

kallar ”inland”. De var hänvisade till vad havet kunde ge för sin försörjning. Jordbruksmark finns över huvud taget inte på ön. Lite kål och potatis till husbehov är i princip allt som kunnat odlas. Detta löstes åtminstone under 1900-talets början på så sätt att bönder från de jordbrukande öarna och fastlandet kom per båt och sålde rotfrukter, frukt, mjölk och kött. ”Få samhällen har varit så utlämnade åt en näring som Åstolborna varit åt fisket” skrev Agneta Boqvist 1979.

Det var längs den skyddade viken, naturhamnen, som de första husen byggdes och här anses således samhället ha vuxit fram under sillperioden på 1700-talet. Under 1800-talet fortsatte befolkningen att växa och under sillperioden i slutet av 1800-talet bodde det cirka 250 personer på Åstol. Till en början byggde man enkelstugor av trä som i princip fraktades till ön i byggsatser.¹ Detta gjorde det möjligt att flytta ett hus som placerats fel (Ek & Hedberg 1998). I samband med denna sillperiod blev folk relativt välbärgade och många började bygga dubbelhus med höga sockelvåningar i sten och, som tiden bjöd, snickarglädje. Man fortsatte att bygga bakom den gamla bebyggelsen och på så sätt arbeta sig uppåt slutningarna söder om den s k Hamnen. När det nya seklet, 1900-talet, inträdde började man även våga sig på sjöfart genom fraktfart. Vad gällde fisket var det främst backefiske man ägnade sig åt.² På 1920-talet började man även söka sig utanför de egna vattnen till Nordsjön med snurrevadsfiske.³ Detta var riktigt lönsamt och 1931 hade man en befolkning på ca 500 personer och fisket sysselsatte i princip 180 personer. De olika fångstteknikerna har således avlöst varandra och ofta framhålls Åstolborna som särskilt innovativa och tidiga när det gäller ny fisketeknik. Stundtals involverade fisket hela familjer och därmed präglade fisket inte bara de män som var borta under perioder. Fiskarnas bortavaro gjorde att kvinnorna hade stort ansvar för hem och barn och mycket sällan arbetade utanför hemmet.

Det var också vid denna tid man byggde den egentliga hamnen. Tidigare hade det mest varit privata bryggor som stack ut i

naturhamnen. Åstol var ett av de ledande fiskelägena med ständiga förnyelser och investeringar under efterkrigstidens goda fiskeår. Fisket blev så småningom något sämre, men fortfarande kunde man tråla efter sill i Nordsjön och befolkningen fortsatte att växa. 1956 bodde 600 personer på ön och mer än så har det hittills aldrig varit. 1950–51 byggdes den skola som används än idag.

Fisket fortsatte att försämrats och under 1960-talet beslöt sig fiskarna för att modernisera och förnya sin flotta varför man genom borgensförbindelser sinsemellan gjorde stora investeringar i ståltrålare:

”Investeringarna blev omfattande och när fisket stod på topp kunde man i Åstols hamn finna 23 trålare, 5 lastbåtar och 3 oljebåtar. Varenda kotte på ön var knuten till fisket och åstolborna räckte inte till för att täcka manskapsbehovet. Omkring 50 man rekryterades utifrån i början av 1960-talet. Ett stort trålbinderi startades för att reparera de vidlyftiga trålarna och ett ishus byggdes för att fylla det närmast outtömliga behovet av is på de stora fiskebåtarna.” (Boqvist 1979:76)

Fisket gick dessvärre ändå sämre och i takt med att lönsamheten sjönk tvingades man hastigt att sälja av sina båtar. ”Det var som en ond dröm... en kunde inte tro att det var slut utan en trodde ju att det bara var nånting som var tillfälligt” citerar Boqvist en av sina informanter (1979:77). Eftersom alla var inblandade i varandras finanser genom borgensförbindelserna drabbades alla. Många paniksålde och förlusterna var stora om än ingen gick i konkurs. Plötsligt var det akut brist på arbete och många, framför allt män, tvingades pendla till arbetsplatser på Tjörn. Samtidigt som fisket började gå riktigt dåligt söktes industriarbetare till Stenungsund, vilket en del menar spelade roll för det hastiga beslutet att sälja av fiskebåtarna.

Åstol drabbades hårdast i kommunen vad gällde sjunkande sysselsättning bland yrkesfiskare under 1970-talet. Konservfabriken från Tjörn anlades i början av 1970-talet och placerades i det gamla trålbinderiet. Som Skärgårdsutredningen visar fanns 64 fiskare kvar på ön 1970 och 1975 fanns endast tio. De var fortfarande tio när rapporterna sammanställdes 1979. Då var Tjörnkonserver den dominerande arbetsplatsen på ön och fabriken hade stor betydelse för kvinnornas förvärvsarbete. Tidigare hade ingen kvinna arbetat utanför ön eller ens utanför hemmet. De var fiskarhustrur och under perioder ensamma med barn och hushåll. Nu var plötsligt männen hemma kanske varje kväll i veckan. Det var möjligt, och kanske nödvändigt, för kvinnorna att söka sig en egen utkomst. När konservindustrin lades ner var många av de yrkesarbetande kvinnorna hänvisade till serviceyrken, t ex inom hemvården.

Vid tiden för slutförandet av första versionen av denna rapport, i december 2000, fick jag veta att öns sista fiskebåt sålts.

Ur fältdagboken

Under några av mina första dagar på Åstol träffar jag ett par som gärna berättar om livet som fiskare och fiskarhustru. De är båda ”typiska” i den bemärkelsen att mannen var fiskare och följde den ”vanliga” Åstol-gången; han seglade på Nordsjön, mycket till Danmark och Norge. Att vara fiskarhustru det var vårt liv, säger Anna, jag kallar henne så här, det var att vi fick ta hand om hem och barn och allting själva:

”När de kom hem kanske över en lördag och söndag så var de trötta. De kunde ju inte ta hand om några barn. Så det är klart att, en fiskarhustru har haft det jobbigare än de som har en man som kommer hem på kvällen. De kunde ju alltid lägga ett barn någon gång men det kunde de inte hos oss. Men en visste, det skulle vara så, en tänkte inte på det. En klagade aldrig, en var alltid nöjd.”

Kooperativa arbets- och ägandeformer var vanligt inom såväl fiske som sjöfart. Över huvudtaget byggde mycket på samägande i fiskelägena:

”Vi hade fiskebåtar. De la sig ihop, hela lag alltså. Det kunde vara bröder och det kunde vara en pappa som hade söner. Så det var många om en båt. Jag tror, tre till fem. Någon enda när jag var barn kunde vara ensam om en båt. Annars var det la två, tre, fyra och fem. Den skulle ju skötas också, båten. Så fiskare har vi varit allihop, både morfar och farfar och alla kan säga likadant.”

Familjen var den viktigaste produktionsenheten vid sidan av båt-laget. Traditionellt var det en skarp arbetsfördelning; männen var till havs och kvinnorna på land. På land handlade det såväl om beredning av fångsten som eventuell försäljning, nätbindning, redskapsreparationer.

När krisen kom sålde den här familjen båten till Danmark och Erik tog annat jobb. Några började arbeta på Stena Line, men de flesta på petrokemiska industrier i Stenungsund. Det var bra jobb om än det då krävdes övernattningsrum i Stenungsund. Men det var inte lätt för en havets man att ställa sig innanför tjocka murar utan möjlighet att ens se dagsljus. Mannen poängterar att han i alla fall arbetat hela sitt liv. Det är viktigt för många att påpeka det.

En annan kvinna var hemma med barnen och var ensam med dem, ibland ett par veckor i taget. ”Man bara kom aldrig någonstans” säger hon.

”Själv önskade jag att komma iväg och få en plats någon annanstans. Men att jag tror att mamma var så rädd om mig, så hon ville inte att jag skulle åka och ha jobb. När hon var

ung fick hon gå till Göteborg och jobba. Hon kallade det för 'herrska-pera'. Det var skeppsredare och sådana. De fick slita ont. Och hon var rädd att vi skulle få samma hårda liv. Jag har bara varit ute på små jobb, på sommaren och lite grann sådant. Jag har varit här hela livet. Så det var givet att jag skulle bo kvar här.

–Och det var givet att det skulle vara en man från ön också eller hur har det varit?

–Det ville nog föräldrarna. Det var nog mest positivt. Jag vet, min svärmor sa, hon var inte själv här ifrån, hon sa med stolthet för hon hade fem barn som var gifta. De är begifta med Åstolbor allihop. Och det tyckte hon var väldigt bra.

–Är det så fortfarande?

–Nej, det är det inte. Folk rör på sig mycket mer.”

När barnen var stora och konservfabriken flyttade till Åstol från Klädesholmen tog hon jobb där, liksom flera andra fiskarhustrur. Så småningom blev det för dyrt med frakten till fabriken och den flyttade tillbaka till Klädesholmen som har fast landförbindelse. Hemvården på Tjörn blev ett alternativ för de yrkesverksamma kvinnorna som även de fick börja pendla.

När det fungerade som mest och bäst med fisket här var hela familjerna mer eller mindre engagerade och i hamnen låg både fraktskutor, kuttrar och ett flertal trålare. Efter att hamnen var färdigbyggd installerades elektricitet. Kvinnan berättar att de samlade vatten i ämbar i källaren som användes till tvätt både av sig själva och linnetvätt. Flera informanter nämner de reservoarer man hade i källaren innan man hade rinnande vatten. I dem tog man tillvara på regnvattnet och använde det till tvätt. Vattnet rann ner från takrännan och genom ett filter. Tvätten i sin tur sköljdes i öns enda damm och fick ligga på tork på klip-porna och hon skrattar gott åt hur det kan ha sett ut från havet när det låg en massa tygstycken på klipporna. Dricksvatten hämtade man ur brunnen i parken:

”I min barndom, nu bodde vi inte så långt ifrån brunnen, men vi hade mormor på ett ställe och farmor på ett ställe, och de var gamla. Mamma köpte små spannar till mig och ett ok här. Så varenda dag bar jag vatten till mormor och farmor.

När jag flyttade hit, här var ingen väg, inget vatten, ingen telefon. Jag kunde aldrig ta barnvagnen upp här. Mitt föräldrahem var i mitten på Åstol, och jag fick ha barnvagnen nere till mammas och så fick jag bära dem i en filt ner, och så kunde jag gå ut och gå lite grann, någon gång ibland. Så inte förrän jag fick den tredje, då hade jag en väg en kunde sätta en kärra och åka med. Annars fick jag bära dem till mamma först och så fick jag gå och handla på det.”

En av krigsvintrarna när det var som kallast, 28 grader, berättar Erik, att de gick till Rönnäng för att hämta vatten. Då frös det t o m inomhus.

På 1930-talet installerades elektriskt ljus och man anlade vä-garna, d v s de asfalterade slingrande stigarna som ibland gör en osäker om man går på väg eller är inne på privat mark. En förkla-ring till husens otroliga täthet kring hamnen och varandra är att de fungerat som vindskydd, men framför allt för att man skulle slippa lasta och frakta så långt. En av de största förändringarna för just fiskarna var annars 1905 när båtmotorer kom. Hela fisket förändrades när man hade möjligheten att följa fisken.

När det väl var dags för att installera vatten och avlopp på öarna, vilket varit det dyraste arbete som gjorts på Tjörn, så var det ett gigantiskt projekt.⁴ Det var inte förrän 1964 man sprängde för vatten och avlopp och man kan bara tänka sig hur det såg ut på ön för att över huvud taget komma åt varje hus. Vid sprängningarna för att lägga ner rör, de s k rörgravarna, fick man en massa skrotsten som mestadels fraktades för att fungera som utfyllnad på olika sätt på öarna. På Åstol fyllde man ut Stormvallen och anlade fotbollsplanen. Rörgravarna fylldes med fyllnadsgrus som fraktades ut till öarna. På Åstol var det extremt svårt att frakta maskiner, rör och fyllnadsmaterial, men framför allt att spränga.

Avloppsfrågan sköttes tidigare dels genom avlopp som låg direkt på berggrunden och därmed inte kunde användas mer än under sommarhalvåret, dels genom att man helt enkelt slängde såväl sopor som latrin direkt ut i havet. Så sker undantagsvis fortfarande. På vissa håll är havet djupt direkt utanför ön och där har hamnat såväl oljetanker som latrinavfall. Vattentornet ligger på Åstols högsta punkt. Nu ryktas det igen att avloppssystemet bör förnyas.

Ön är speciell eftersom man inte kunnat odla något och inte hålla djur. Det var fisk två gånger om dagen, som Erik säger: ”sill med potäter och potäter med sill”. Några gånger i veckan kom bönder roendes för att sälja mjölk, grönsaker, frukt, men också kött.

Det gick ångbåtstrafik till Göteborg och det var en fin tur där det serverades mat och dryck. Till Göteborg åkte man ett par gånger om året för att köpa kläder, i den mån man inte lämnade bort dem för att få dem omsydda. Låg konsumtion och få kon-tanter innebar lappning och lagning nu som då. Margareta Ro-sén påpekar att lappade kläder snarare var ett tecken på flit och ordentlighet än lättja och slarv (1987: 137). Att vara hel och ren hade en symboladdning och gjorde skillnad på vem som redde sig och vem som inte gjorde det.

I Göteborg passade man också på att gå på bio. I Rönnäng kom en tältbio, men det var något särskilt att se film på stor biograf.

Erik och Anna kommer båda från Åstol, Anna från ena delen och Erik från den andra och det hus de nu bor i flyttade de in i som nygifta. Anna berättar att under hennes barndom höll sig barnen som bodde på Nordre part (eventuellt efter engelska North Part) kvar där. Att ön var uppdelad i två delar även socialt berättar även informanter födda så sent som på 1950-talet.

Flera av husen runt omkring dem är sommarhus och de har en pragmatisk inställning till tendensen att det säljs sommarhus. Hur skall annars ön överleva menar de, eller rättare Erik, det är han som pratar mest. Människor måste ju ha jobb och det är bättre att folk sommarbor och underhåller husen än att de inte sköts och förfaller, säger han. Sommargästerna har paradoxalt nog en bevarande funktion. När vi talar om turismen säger Erik att båtturister är bra turister. Det är lugnt och bra och mycket barnfamiljer under sommarsäsongen. Turisterna tillför inte minst affären ett överskott som gör att den kan ha öppet resten av året.

Nu för tiden är fisket i dessa farvatten helt slut, säger Erik, som var ute med nät häromdagen. Det blev i princip inget. Det är alltså inte aktuellt med fritidsfiske, eller något sätt för den nya generationen att genom fiske känna på att de faktiskt bor mitt i havet. En kvinna minns sin barndom på 1960-talet:

”Där låg ju fiskebåtarna och isade innan de gick ut. Det lät så därifrån och det var båtar på den sidan och på den sidan. Och dofter. Ibland kunde man nästan inte gå över bryggorna där, för att då hade de lagt ut sina nät och de höll på att laga, och det var ett jätteliv. Det är väldigt dött nu egentligen. Det är mer likt andra samhällen, än vad det var då. Det var mer speciellt då.”

Erik säger, liksom de ungdomar jag talat med, att segelbåtar intresserar få Åstolbor. För de unga numera skall det vara motorbåt och helst snabba sådana. Detta visar på den pragmatiska inställning man har till tillvaron generellt. Man kan inte segla in i en hamn om inte väderförhållandena är de rätta och båt handlar om frakt och transport. Då behöver man en båt med motor.

Åstol hade ingen egen kyrka utan folk åkte till Rönnäng där församlingskyrkan och kyrkogården finns. Jag förstår att åtminstone Erik inte gick regelbundet i kyrkan. Båda är dock konfirmerade i svenska kyrkan. Man sommarläste tillsammans med 14-åringar från bland annat Dyrön.

Erik, som är berest både från sin tid som fiskare och nu när han och hustrun är pensionärer, talar också en del om textens danska gemytet och när man tog båten till Marstrand där man handlade och roade sig. Numera finns all service på Tjörn och många åker till Stenungsund för att handla.

Religion och politik skall man inte prata om, säger Erik när vi

närmare börjar diskutera detta och vill inte ge sig in på på diskussionen om religionens roll på ön.

Många menar att en av de positiva sakerna med detta sätt att bo i ett litet lokalsamhälle är att man har närheten till sin släkt och det sociala nätverket. Om detta menar Erik att sådant kan man både ha och mista och dessutom är det inte specifikt för denna ö. Man reder sig ändå. Tre av sina fyra barn har paret i regionen, men inte på ön. Familjerna har fullt upp med sitt och kommer inte särskilt ofta och hälsar på. Den ene sonen och hans barn är kvar på Åstol. Erik och Anna verkar helt enkelt osentimentala och realistiska.

Anna och Erik har en välskött och förtärad trädgård liksom så många andra på ön. De odlar t o m några stånd potatis. Ett par saker slår mig omedelbart när jag kommer till denna ö i maj, och det är inte bara de tätt placerade vita husen som är så uppenbara utan också alla cykelkärror och 50-liters säckar med plantjord som ligger intill varje hus och trädgård. Flera av dem jag gästar är angelägna att visa sina trädgårdar. Varje liten klippskrevla är fylld med ditfraktad jord och på sina håll finns det små lummiga oaser med små fruktträd och genomtänka perennrabatter. Annars finns den enda planteringen i den lilla parken som finns i en skrevla mitt på södra delen av ön.

Maj år 2000 bjuder på sommarvärme och under min första vecka här hinner det bli fler och fler blommande trift. Dofterna blir påtagliga. När jag går längs de smala vägarna slår dofterna emot mig: ginst, liljekonvaljer och målarfärg. Det är mycket fejjande med att vitmåla hus men också med skrapning och målning av båtar. I parken står sedan länge en skylt som säger att det är förbjudet att spela bollspel, men alla vet att det är tillåtet numera. Fyra tonåringar spelar volleyboll en av kvällarna och lite längre bort på lekplatsen, strax intill minnesplatsen för fiskare som försvunnit på havet, leker såväl barn från skolan som dagis. De hoppar längdhoppning från gungorna och brukar ses här. Det är blandade åldrar och en av dem säger att man hör om någon är ute och leker och då kommer de andra. Uppe vid skolan åker några av killarna i mellanstadiet rollerblades med bandyklubborna i högsta hugg.

Efter skärgårdsutredningen

Nutiden är som många säger komplicerad och svår att hantera och då är det lätt att luta sig tillbaka till en klar och redig historia. Här på ön har man en avgränsbar historia som är lätt att hänga upp på antingen olika sillperioder, andra fisketider eller väckelsevågorna. Vad gäller den oförutsägbara framtiden, så står det och väger nu, snart finns det lika många sommarhus som året-

runthus, skolan har egentligen passerat smärtgränsen och frågan är hur länge affären kan klara sig.

I Skärgårdsutredningens rapport nr 3 går man igenom kommun för kommun. Åstol ingår i Tjörns kommun och är en av kommunens öar utan fastlandsförbindelse. Åstol klassificeras som tätort, men med serviceutbud under kommuncentrumnivå. Skärhamn är centralort. Rönnäng är stödjepunkt i servicehänseende och det är därifrån färjan till Åstol, d v s möjlighet till landförbindelse, finns. 1979 var Tjörnkonserven den dominerande arbetsplatsen på ön och totalbefolkningen var 378 personer. Då var tendensen minskat helårsboende. Kusttätorterna ökade sin befolkning i varierande grad. I åldrarna över 35 år var det fler kvinnor än män, men sammanlagt bodde minst antal människor i åldrarna 25–35. Åstol drabbades hårdast i kommunen vad gällde sjunkande sysselsättning bland yrkesfisket under 1970-talet. Efter andra världskriget hade man, som nämnts, den modernaste flottan på kusten och 1965 fanns här ett tjugotal ståltrålare. Vid slutet av 1960-talet såldes hela flottan.

Man gjorde en satsning på tätortsområdena i kustlandet vad gällde boende. I denna kommun betydde det nyproduktion i centralorten Skärhamn.

Efter mina fältveckor på Åstol insåg jag att de drygt tjugo åren sedan Skärgårdsutredningen har förändrat mycket på ön. Utredningens alla ambitioner har inte slagit igenom. Tydligast visar det sig vad gäller boendet. Man har definitivt inte lyckats förhindra att åretrunthus omvandlats till sommarhus. Detta diskuteras oavbrutet i hela skärgården. Istället har taxeringsvärdena för denna typ av boende höjts dramatiskt och därmed ytterligare fördyrat för dem som har hus i områden som dessa. I takt med att kapitalstarka människor insett värdet av att ha ett hus i naturskön miljö och när man som i fallet Åstol dessutom har en väldigt begränsad turism, är detta ett hot mot de unga människor som vill stanna kvar och inte har råd att köpa hus. Detta är en högaktuell, och stundtals omöjlig, diskussion på såväl Åstol som de andra öarna. Därmed har man inte riktigt lyckats vad gäller en annan formulerad ambition: att ge ungdomar möjlighet att stanna kvar på ön. Man har byggt fyra lägenheter på Åstol, som från början var tänkta för äldreboende, men de har inte fungerat varken som detta eller som s k övergångslägenheter för unga på det sätt som skulle behövas och som en del hoppats på. Lägenheterna byggdes när det var dyrt att bygga och följaktligen är hyran hög. Som övergångslägenhet, eller en möjlighet att prova-på-boende på Åstol innan man bestämmer sig för att köpa hus, har däremot t ex lägenheten ovanpå affären genom åren fungerat.

Vad gäller service så har uppenbart mycket förbättrats med den nya färjan som är större än den förra, klarar transporter bättre och går lite oftare. Det finns en butik kvar, Åstols handels

AB, och den är numera ett kooperativ, d v s de på ön som velat stödja verksamheten har köpt andelar i affären. Många verkar överens om att det lett till att köptroheten ökat. Affären hade 150 delägare 1994 och där fanns både bofasta och sommargäster. Det är dock en del som av olika skäl valt att inte gå med i kooperativet. Affären håller rimliga priser och man verkar vara flexibel och intresserad av att lyssna på kundernas önskemål när det gäller att köpa in varor.

Samlingslokal för ungdomar saknas förutom möjligheterna att samlas kring de aktiviteter som hålls i Elim-kyrkans regi och ÅBTK.

Grunden för tillvaron, d v s att man har en möjlighet att försörja sig, har kommit att förändras drastiskt på ön. Vid tiden för mitt fältarbete finns det endast en fiskare som har del i en räktrålare. Nu har även den båten sålts. När Skärgårdsutredningen genomfördes konstaterade Agneta Boqvist att i princip alla vuxna manliga invånare ägande sig åt fritidsfiske. Det är fortfarande många som vill och försöker, men det finns inte mycket fisk kvar i de nära vattnen. Det finns lite makrill, men annars anser de flesta att det, åtminstone för tillfället, är helt slutfiskat här kring ön.

Skolan, förskolan, affären, färjetrafiken, IT-företaget Euro-Skill och hemvården sysselsatte en del personer vid tiden för denna studies genomförande. Under sommartid finns fisketurer, Elims kafé och Rökeriet som sysselsätter ett tjugotal personer. Arbetsföra män åker framför allt till de petrokemiska industrierna i Stenungsund och ett par kvinnor till Klädesholmen för att arbeta på konserverfabrikerna där eller i hemvården på Tjörn.

Upplevelser av förändring

Författaren Birgitta Stenberg, bosatt på Åstol, har skrivit boken *Farväl till havet* som handlar om Åstol. Hon skriver att på Åstol ligger husen tätt och mitt på ön varifrån man inte alltid kan se havet: "Kvinnorna i husen säger: Vi tycker inte om havet. Det är farligt när det stormar. Vi vill inte se havet från våra fönster". Så är det inte för alla längre, men det visar på havets förändrade betydelse. När havet gav människor sin utkomst, när havet och dess guld var skälet till att öar som Åstol överhuvudtaget befolkades, då hade man stor respekt för havet och var t o m rädd eftersom havet tagit många fiskare med sig ner i djupet. Numera är ingen beroende av havet på det sättet och många vill bo så nära havet som möjligt. Nu väljer man själv när man går ut på sjön på ett helt annat sätt än man gjorde när ens överlevnad var beroende av havet.

Klippön Åstol mäter 400 gånger 600 meter och bebos av cirka 280 året-runtboende. Det är en av de öar som genomgått dramatiska förändringar i förhållande till det påtagligt närvarande havet.

All jord som finns på Åstol är ditfraktad per båt. Öns smala stigar gör det möjligt att frakta inköpt paketerad planteringsjord per cykelkärra som är det vanligaste transportmedlet.

Stenberg berättar i sin bok om ett par bröder som är fiskare. De berättar att alla deras släktingar varit fiskare:

"Här finns inte mycket jord. Överallt ser man nakna klippor och nästan inga träd. Det blåser mycket inåt kusten och vindarna är salta av havet. Grönsaker trivs inte i salt luft. Därför kan man ingenting odla på ön. Men det finns fisk i havet. Den fångar man och säljer." (Stenberg 1977)

Stenberg undrar varför och får till svar:

"Titta på ön som vi bor! /—/ Fanns inte fisken i havet så skulle ingen bo här. Man måste ju kunna försörja sig med arbete. Här finns inget annat att göra än att fiska."

Men fisket började gå sämre och alla blev bekymrade: "Om fisken tar slut måste vi flytta. Man kan inte leva på bara sten". Till detta kom det nät av borgensförbindelser alla Åstolfiskare var inblandade i. Sålde ett fiskelag sin båt fick alla sälja. Så gjorde de bröder Stenberg skriver om, och så gjorde Erik jag berättat om ovan.

"Bengt tar färjan till fastlandet. Där står bussen. Med den ska han åka inåt land. Därinne ligger Stenungsund med alla fabriker. Han tänker på att han nu lämnar havet. Det har varit hans arbetsplats. I framtiden kommer jag att bo på ön som en gäst, tänker han." (Stenberg 1977)

Hans fru börjar åka till Marstrand för att filea sill på konservfabriken. För att orka som fabriksarbetare köper Bengt och hans bror en liten båt och fritidsfiskar.

"Det är konstigt så nöjd och glad man blir bara man kommer ut på havet en stund", säger Roland. "Det är väl för att en fiskare hör hemma på sjön", svarar Bengt. "Jag jobbar gärna på fabriken men jag känner mig som en fiskare ändå." (Stenberg 1977)

Det går således att bo kvar på ön trots att ingen fiskar längre. Berättelsen känner jag igen och äldre fiskare berättar om den klaustrofobiska tiden på fabrik i Stenungsund. Efter ett liv, visserligen hårt, under öppen himmel kunde det nu hända att man under vissa perioder av året inte kunde se dagsljus alls. För andra innebar pendlingen till fabriken istället en säkerhet. En fast lön varje månad och äntligen ett sätt att komma undan det obarmhärtiga havet.

Men vad betyder det att en del av befolkningen identifierar sig som fiskare eller åtminstone med havet i en tid då havet inte längre binder samman utan snarare blivit en barriär? Det är onekligen fascinerande att tänka sig att så många lever med en fiskeidentitet, men egentligen är det få som har nytta av havet, som det är just nu. Ja, havet är rekreation: "De skulle ha väldigt

svårt, många i alla fall, att kunna leva utan havet. Men identiteten vill man nog behålla, för många står ju som fiskare fortfarande i telefonkatalogen, till exempel", säger en av de åstolbor jag intervjuat.

Varför väljer man att bo på en ö?

"Jag tror inte man kan växa upp bättre som barn än i en sådan här glesbygd", säger en småbarnsmamma. Precis så argumenterar de flesta. Det mesta är dyrare när man bor på en ö. "Det är livskvalitén som kostar", säger den här informanten och menar med livskvalité god miljö och kontakt med anhöriga, dvs "det här osynliga nätet som finns här ute" som är av betydelse. Hon berättar om när personalen ringde från dagis och sa att deras ena barn blivit akut sjuk och behövde åka till sjukhus. Själv måste hon ta färjan från Tjörn för att överhuvudtaget komma till sitt barn och sedan färja via Tjörn igen för att komma till fastlandet. I hastigheten glömde hon sin väska och därmed pengar:

"Då kommer det en bakom mig som har sina föräldrar här ute, som jag egentligen inte kände något särskilt då, men nu gör jag det. Och så frågar hon, 'Är det du X?' Ja? 'Har du inga pengar, hur mycket vill du låna?'. Då fick jag låna 1000 kronor av henne. Så var det bara att åka vidare. Det där är ett sådant där osynligt skyddsnät som inte går och ta på, som inte syns men som man märker av när det är en nödsituation. Det tycker jag också är livskvalité, att bo härute. Hade jag varit i Göteborg eller någonstans där ingen hade känt mig, hade jag inte fått någon hjälp, och hade man frågat någon som man inte känner något särskilt, om att låna pengar så..." (skrattar).

Att arbeta och bo på samma ställe är det i synnerhet flera kvinnor som prioriterar när barnen är små, just för att undvika situationer som denna. Mobiltelefoner, men ibland även datoriseringen, ger en viss frihet genom att man som förälder numera kan vara nåbar i en annan utsträckning än tidigare.

Övertygelsen om det goda i denna miljö genomsyrar intervjumaterialet. De flesta, såväl kvinnor som män oberoende ålder, tycker att detta är den bästa miljön för barn att växa upp i med den skillnaden att många av männen förväntar sig att det är kvinnorna som stannar hemma med barnen:

"Det är en väldigt bekymmersfri miljö att växa upp i för småbarn. Sedan kan det bli bekymmer i tonåren, men starten är ju viktig att de får. Det är tryggt att bo, som vi känner det, på en ö. Man slipper väldigt mycket, och missar en hel del

också naturligtvis, men framför allt så slipper man ifrån rätt mycket, som man som förälder inte vill att ens barn skall få, helt enkelt.”

–Och vad är det, jag har ju hört flera nämna det, vad är det man slipper?

–Ja, trafiken inte minst. Visserligen finns ju havet, men är man inte rädd för havet, då är inte det något hot heller, men trafiken kan man aldrig vänja sig vid, tycker jag. Man kan sätta flytväst på barn, men du kan inte sätta skydd för bilar på barnen. Och det var inte bara trafiken utan det är det lilla samhället. Det kunde varit något litet samhälle var som helst, egentligen, där man är någon. Alla känner alla i stort sett och det är... När vi flyttade härifrån efter nio år här då, så var det ingen i X som visste att vi hade flyttat till X, medan alla på Åstol visste att vi hade flyttat härifrån. Och det kändes lite tomt på något sätt, att plötsligt inte vara någon. Utan att det skall missuppfattas som någon självhävdelse.”

Många går till och med så långt att de menar att de flesta nog egentligen skulle vilja bo så här. ”Folk längtar tillbaks till det som försvinner, tror jag, i perioder” säger en informant. Det nämns då och då att många mår psykiskt dåligt vintertid, då det stormar och det piper i öronen, men lika ofta nämns det positiva i ”lunken” här ute:

”Plötsligt lugnar man ner sig, miljön påverkar en. Jag tror man ändrar sitt sätt lite grann när man bott här några år. För helt plötsligt så är det storm eller någonting, så man kan inte göra det man har tänkt sig. Man är väldigt beroende av väder och vind och dagar i almanackan (att helga vilodagen på söndagen, min kommentar). Förr, hade jag en ledig dag så klart så skulle jag uträtta någonting den dagen, men nu kan man inte göra någonting vissa dagar. För man försöker ta seden dit man kommer och inte störa någon annan, vilket gör att man lugnar ner sig och det är jättenyttigt. Det är många stadsbor som skulle behöva bo här ett år.”

I vissa fall handlar detta sätt att argumentera om att berättiga sina val. Man kanske inte ser alternativen eller vill ta det arbete och de konflikter ett uppbrott skulle leda till. Dessutom måste det vara mycket svårt att med barn bryta upp från en miljö som av så många anses vara den allra bästa under just barndomen. Anledningen till att jag reflekterar över dubbeltydigheten i svaren är att en del betonar vikten av att just barnen får växa upp här, men tar upp de negativa sidorna när det handlar om deras egen roll i samhället. ”Det är på gott och ont, det här att alla vet vem man är.”

Det tar tid att bo i denna idyll och det kräver planering:

”Nu skall jag iväg i morgon, jag har planerat allting färdigt. Jag vet precis vilken färja jag skall ta, jag vet precis vad jag skall göra, jag vet precis när jag skall åka hem. Man har ett annat liv än vad man hade förut. Man behövde inte alls tänka, man kunde ta bilen fem minuter efter att man hade bestämt sig.”

Många av de som idag är yngre och mitt i familjebildande och husrenoveringar berättar om kampen för att få ihop vardagen:

”Det är lite svårt att få ut hantverkare här ibland. De vill ha många jobb om de skall komma ut, de vill att det skall ta en hel dag. De vill inte gå ut för någonting som tar en till två timmar, för det tar en till två timmar restid och väntetid.”

Dessutom får de leva med berättelserna hur det varit tidigare då man hade relativt god ekonomi på ön:

”De gjorde aldrig en sak själv förr. När vi byggde så var det aldrig tal om att vi skulle bygga, vi lejde för allting. /—/ Det var inga hantverkare här. Utan de kom ifrån Tjörn. Det var snickargång och det var cementare och det var murare och målare.”

När fisket fungerade som bäst betydde det att man lejde hantverkare för det mesta vad gällde husarbete. Numera har barnfamiljerna inte råd att leja i samma utsträckning varför mycket av den lediga tiden handlar om att fixa hus.

Att vara öbo handlar mycket om just praktiska bestyr. Transporter och frakt är centralt men det innebär ofta att det blir en massa ”över”, d v s man får skräp att ta hand om. Det fanns en tid då mycket dumpades i havet. Numera är det naturligtvis inte tillåtet men framför allt så producerar vi så mycket mer skräp. Man får inte elda skräp även om det görs på de flesta ställen ändå. Tänder någon på passar man på att slänga eget. Värre är de rena avstjälningsplatserna: ”Börjar en och slänga, så helt plötsligt tror alla att det är en avstjälningsplats”.

Ön ligger både långt bort och nära. För det mesta man skall göra krävs planering, samtidigt som man på Åstol bor relativt nära landets näst största stad: ”De som bor i Göteborg säger att det tar lika lång tid för dem att komma från ytterområdena in till centrum, som det tar för oss att åka till Göteborg”, säger en av dem som regelbundet åker till Göteborg men valt bort att bosätta sig där:

”Det unika här är bland annat det som skiljer sig väldigt mycket från ett radhusområde, till exempel, nämligen att du har alla generationer samlade, och en form av umgänge och kontakt mellan alla åldrar. Det är nästan som ett ursprungssamhälle, om du går långt tillbaka i tiden. Och det värdesätter

jag väldigt mycket. Därför att i övrigt så är det ju väldigt mycket uppdelat i kategorier, så att säga, barnfamiljer i ett område, äldre i ett annat.”

Många betonar detta med närheten till andra generationer:

”När vår äldste son kommer hem, då skall han gå och hälsa på mormor och farmor och dem. Det är viktiga bitar. Det tycker jag, det är inte i alla samhällen som man kan växa upp så med äldre och med yngre. Man präglas av det, för det säger pojkarna, att de har lyssnat mycket. De har gått med farfar i båten och varit och pratat med morfar och hjälpt honom med båten. Jag menar, det är viktiga saker som man inte tänker på alltid. Som har varit så naturliga för oss, men jag förstår när man pratar med andra, att det här är ganska unikt, att man får ha det så. För min del har det betytt kolossalt mycket, att alltid ha någon och ringa, som mamma, det gör jag alltid när det är någonting, ’Åh, kan du komma och hjälpa mig med det’. Hon finns alltid nära.”

Alla har dock inte det självklara sociala nätverket:

”För dem som har flyttat hit är det nog annorlunda än för mig som är född här. På vissa områden är det mera värt för mig, skulle jag tänka mig, för i och med att jag har en helt annan social struktur runt mig, än vad de som kanske bara har några speciella vänner och begränsad bekantskapskrets. Vi som är födda här, har lärt känna varandra i generationer. Ja, det blir på ett speciellt sätt då. Men samtidigt så är det ju påfrestande det här när, och för mig tär det väldigt mycket, när jag ser att det som jag tycker är positivt och bra, att det utarmas och försvinner. Jo, till exempel det här med att församlingen börjar minska för att folk inte bor kvar och det här. Och barnen blir färre och skolan minskar. Det tycker jag nästan är det högsta priset för mig, jag får nästan ångest ibland, när jag känner jag inte kan påverka det. Jag försöker påverka det, men ofta går det i motsatt riktning mot vad jag vill.”

”Det är hela tiden viljan det handlar om, när det gäller att bo på en sådan här plats”, säger en inflyttare och detta tror jag är centralt för i vilken grad man uppskattar sin miljö. Om man valt att flytta hit så vet man någorlunda vilka yttre hinder som finns. Sedan kan det vara mer subtila saker man inte finner sig till rätta med och att man av det skälet väljer att flytta igen.

Att vara inflyttad på en liten ort är ingalunda oproblematiskt: ”Man har egentligen inga rättigheter” säger en av dem som valt att bosätta sig på ön för att kunna ta del av det lilla samhällets fördelar. Det gäller helt enkelt att hitta en balansgång för hur man hanterar tillvaron. ”Jag gör mig inte ovän med någon bara för jag

tycker något” säger en person och menar att mycket av det man säger får man våga på guldvåg.

Bevara, avgränsa och försöken att odla

När man flyttar till en skärgårdsö har man ofta med sig ideal och föreställningar om såväl livet med närheten till havet som själva huset. Skärgården har sedan ett sekel tillbaka gett de flesta av oss särskilda associationer. Vad är då ett skärgårdshus?

”Det är ett bohusslänskt hus med spröjsade fönster, lockpanel, tegel på taket, rött tegel helst. Och här på Åstol är det väldigt hög grund på alla husen. Man har alltså inte grävt ner källaren utan källaren står ovanpå huset. Schvilla heter det, källarvåningen, alltså där man bor på sommaren för övrigt, för att det är svalare där nere. Och så kanske man hyr ut en våning till badgäster. Det är inte så vanligt nu men det var det förr.”

—Men var det vanligt just här också?

—Nej, tvärtom. För 50 år sedan var det väldigt ovanligt, verkligen ovanligt. Vilket kanske beror på att man tjänade så pass bra på fisket på den tiden, så man behövde alltså inte några extrainkomster.”

På Åstol finns vid tiden för denna studie 178 bostadshus och de flesta ser inte riktigt ut som ovanstående beskrivning:

”Tittar man på enskilda husen, så är det väldigt få hus som är vackra hus här. /—/ Alla hade samma yrke, alla ekonomiska förutsättningar. Folk ville inte avvika för mycket från gruppen, utan de byggde det här, det var vitt för att det skulle vara ljust och rent och snyggt. Det skapar ett ljus mellan husen också. Folk hade behov av det här ljusa mot de svarta kliporna och det mörka havet. Och så var det ofta praktiskt då. Jag vet när mamma och pappa byggde, då fick man tag i en ritning och byggde huset, ja, så skulle grannen bygga hus, då byggde han samma hus, bara spegelvändet det då. Och hade samma snickare, så det var lätt och beställa och tas om hand. Det är lite större och lite annorlunda, men i stort sett samma.”

Ett bra exempel på hur begrepp som tradition, rötter och kulturarv kan vändas och vridas på är en av sakerna som utmärker bebyggelsen på Åstol idag: eterniten. Den gjorde här, liksom i övriga Sverige, sitt intåg under 1950-talet och för många var det ett underhållsfritt alternativ till träfasaden, som var svårt utsatt

av den salta och stundtals hårda vinden. Man fortsatte att bygga i samma tradition: dubbelhus med stensockel och fasadfärgen var vit. Bebyggelsen är påfallande enhetlig än idag. Nu finns dock en generation husägare som efter asbestskandalerna både är rädda för eternit och tycker att det är fult och påminner om något man inte vill påminnas om. Jag har stött på flera som lite urskuldande säger att de snart tänkt ta bort plattorna och synliggöra träfasaden och därmed plocka fram drömmen om skärgårdshuset. Men det handlar också om ren funktion:

”Vi valde ett, skall vi säga, tråkigt hus med eternitplattor på i stället för det här vackra, dragiga sommarhuset. Och det var inte så svårt val. Det andra var färdigt och det vi hade kunnat köpa då, är fortfarande inte färdigt, det byggs om eller byggs på hela tiden.”

Samtidigt börjar alltfler saker från 1950- och 60-talen K-märkas varför en del tillägger att de får skynda på så länge man får lov att ta bort plattorna. Bebyggelsen här har numera status som riksintresse för kulturmiljövård:

”Vilket gör att alla eternitplattor börjar ju bli på gränsen för att få lov och ta bort. Det är mycket sådant som är på gång här ute. Och det är negativt för åretruntboende kanske. Och alla sommarboende som har pengar och har råd och göra i ordning. Det beror på hur man gör. Om man nu behåller eller återställer, tycker jag det är fel att inte få ta bort dem. För det är det som kom på 50- och 60-talet. Det är inte något som är från grunden egentligen.”

Eternit står för 1950-talsutopin, men samtidigt för en dröm som kapsejsat. Relativt underhållsfri, men farlig vid tillverkning (och hantering förstås). Vems tradition är det egentligen vi vill bevara? Eterniten framstår som en självklar del av Åstols själ men naturligtvis måste man förstå de som vill ha ett hus i vad de menar är gammal stil, med träfasad och träsniderier.⁵ Vad är då kulturarv? Vilken är t ex eternitens roll i kulturarvet? Och vilken tid skall bevaras? Inga hus är genuina i den bemärkelsen att de är ursprungliga. Som överallt annars i landet har husen här blivit påbyggda, tillbyggda och kringbyggda. Det handlar om att ordna vardagen bra för sig och då är det praktiska, funktionella och rationella som får styra snarare än en genomtänkt estetik. På samma sätt som människor här resonerar om sina hus funktionella fasad talar man om sina båtar. Knappast någon på Åstol seglar eller är intresserad av segelbåtar. Eftersom man är omgiven av havet handlar båtar om frakt och transport och då måste man ha motor. Husen fungerar på samma sätt, det skall vara rejält och lätt att underhålla. Arkitektstudenterna Ek & Hedberg talar om Åstols speciella bebyggelse och konstaterar: ”Det är i första hand

bebyggelsen som helhet som är speciell, inte husen i sig”, precis som informanten ovan påpekar. ”Man bör bevara Åstol med siktet inställt på helhetsmiljön istället för de enskilda husen”, skriver de (Ek & Hedberg 1998:18f).

Tomtgränser är en diskussion som dyker upp då och då i intervjuer och samtal.⁶ På den tiden när de flesta fortfarande var släkt med varandra byggde man med muntligt tillstånd ibland över varandras tomtgränser. Numera händer det att folk söker bygglov och då blir varse att det egna huset till viss del står på grannens tomt och att man därmed inte ens får byta fönster utan grannens godkännande. En ung kvinna ger uttryck för sin frustration över förändringar och hur det informella normsystemet kommer på skam i takt med att folk med andra värderingar flyttar in:

”De som kommer och bor, har sommarhus och bor här på somrarna. Så kommer de hit och tror att de kan bestämma. De köper ett hus och så kollar de var tomten är, bygger staket. Och vi har alltid gått på varandras tomter.”

Det är flera som påpekar det att utifrånkommande bygger staket och därmed blockerar informella vägar. Gränserna för vad som är privat och offentligt förskjuts när samhällets sammansättning förändras. Än så länge är mer än hälften av husen åretrunthus på ön. Öborna talar i termer av hus som ”återerövrar” när hus blir bostad för fastboende istället för fritids- eller deltidsboende. Men vem vill bo var? Och återigen; vilka ideal har man? De flesta jag talat med säger att de velat bo kvar, men att husen är för dyra och att kapitalstarka stadsbor kommer och köper husen som sedan bara säsongsbobos. En man blir dock smått irriterad när vi talar om det. Han illustrerar vilken mångfasetterad diskussion det är:

”Av någon anledning som jag inte riktigt förstår, och det är att man tycker att de här husen, när de gick för 5–600 000 som de gjorde för två år sedan till exempel, ett fantastiskt fint hus som var okay, behövde renoveras lite, men inte särskilt mycket. Då säger man att det är omöjligt för ungdomarna här att köpa hus, här på Åstol. Men om man köper ett hus på Tjörn så kostar det mer. Så det är den grejen jag inte riktigt förstår. Utan det är väl lite grann det också, att man vill inte köpa gamla hus utan man vill ha nya hus. Nu börjar det nog gå åt det hållet däremot, att hus rasar upp i priser, som gör att för en normalinkomsttagare så är det omöjligt. Men så var det inte för ett par år sedan.”

Diskussionen om husen och dess omgivningar är närvarande hela tiden:

”Det som stöter mig mest, det är när folk helt okänsligt smäller upp stora tryckimpregnerade trädäck in emellan

Ön bebyggdes under en av de tidiga sillperioderna. Ända till början av 1970-talet var Åstols naturhamn präglad av fisket.

husen./—/ Det var aldrig sådana problem förr, för folk gjorde inte så. Utan byggde de en altan, så gjorde de det lite mer i skymundan eller så de var mer ostörda. Där kan man märka skillnaden på tänkandet på den som har bott här länge och den som inte har gjort det. Men det märker man ju, som-margästerna som har bott här länge, de kommer också in i det här tänkandet.”

Just trädäcken har kommit att bli en symbol för de kapitalstarka personer som sommarbor på ön. Men det påtalar även behovet av att göra nyansskillnader mellan de som smälter in och de som inte gör det. Trädäcken byggs över de små och gamla trädgårdarna vilket naturligtvis sticker i ögonen. Det är en svart ö, poängterar en del och jag slås av att den vackra klippön faktiskt

är ganska mörk. Ett sätt att dölja det är att plantera och alla verkar odlar sin lilla lott. ”Så många jordsäckar som säljs här, det är nog extremt. Var tar den vägen? Ja, den rinner ut i havet, förstås, när det blåser eller blåser iväg”. Flera menar att det är en väldig skillnad vad gäller grönska idag och för kanske 40 år sedan. När man sprängde för vatten och avlopp var ön söndersprängd och det fanns mycket lite jord kvar. Många lade vackra stenar, lite jord och satt blommor i bergskrevor runt det egna huset och numera är det påtagligt att minsta lilla skreva består av en fin och organiserad odling:

”Folk har ju burit hit jord och planterat. I och med att man har tagit jord, så har det kommit andra sorter. Nu finns det väldigt många olika sorters blommor här. Jag har sett nu på senare år tussilago, även vitsippor.”

Att komma ny till ön

Längs hela skärgårdskusten har det varit diskussioner i samhällsföreningarna, om man skall ha sommargäster med i föreningen eller inte. På Åstol har man valt att inte ge sommargästerna tillträde till samhällsföreningen. Beror det på att man desperat försöker hålla fast vid vad det alltid har varit eller är det kanske rent av räddningen för vissa samhällen att göra så här?

”Det är en väldigt het potatis. /—/ De är så rädda. Jag vet inte vad de är rädda för, men det är någonting jag inte förstår. De har väl varit med om någonting någon gång, har jag förstått. Någon sommargäst som målat, byggt till, eller någonting som tog överhanden och det blev stridigheter. De skulle ordna bryggdanser. Det blev jättejobbigt innan de fick stopp på detta då. Och det är nog det här de har i bakhuvudet, tror jag. De är rädda att det skall bli något sådant här igen.”

Att det finns skillnader mellan olika kategorier boende torde citaten visa. Myterna om just öbor florerar rikligt. Det framgår att man på Åstol aldrig har behövt hyra ut bostäder i någon större utsträckning, man har aldrig varit beroende av sommargäster eller utifrånkommande. En person berättar vad hon hörde när hon som relativt nyinflyttad berättade var hon nu var bosatt för en göteborgare:

”Åstol, hur kan du bo där? Jag var där på 60-talet en gång, då kastade de stekpannor efter mig när jag skulle lägga till med min nya segelbåt”, sa han. Han vågade aldrig åka hit mer igen, sa han. Jag har sedan hört talas om att någon gång att det var på 50–60-talet, ville de inte ha turismen här, de var inte alls välkomna. /—/ De levde på fisket, det var den största fiskehamnen. De behövde ju inte turismen. /—/ Det kanske är en räddning för dem, tänker jag ibland också. Att det faktiskt är ett åretruntsamhälle fortfarande. Många öar är ju nästan inte det. Kanske är det en räddning att de har hållit ut. Så att det finns både och. I de bästa samhällen finns ju allt. Affärer, åretruntboende, skolan, dagis, sommarboende. Det skall vara som en kompott av det mesta. Det är det bästa samhället, tror jag. Men det gäller att hålla det, två vågskålar som väger jämnt.”

Dessa två vågskålar står och väger just nu. Genom åren är det en del som valt att lämna ön. Kan man se något mönster vad gäller vem som stannar, vem som återkommer och vem som lämnar ön för att aldrig återkomma?

”Jag vet inte om man skall säga så, men de känner väl att de inte smälter in. Det är svårt och komma in i ett sådant här samhälle, tror jag om man inte har någon släkt eller någon anhörig. Det är liksom osynligt men jag tror det att känslan blir sådan för dem, eller om de tycker det är komplicerat att leva, att planera och vara flexibel.”

Man har olika behov av anonymitet och kanske är det också en avgörande faktor för vilket sorts samhälle man kan tänka sig att bo i. Behovet av att ingå i en social kontext, på gott och ont, är en annan betydelsefull faktor. Ett så här litet samhälle bygger mycket på en sorts parallellitet; man måste leva parallellt med varandra. Det blir naturligtvis speciellt i en miljö där man stannar i hela sitt liv. Om man aldrig byggt upp andra relationer så kan naturligtvis tonen som den sjuåriga flickan använde dyka upp fastän man är 70. Man måste säkert också fortsätta att umgås även med dem man inte gillar eftersom man är hänvisade till varandra. En del relationer på öarna består av fiskare som gift sig med en sommargästflicka, eller en öflicka som mötte en man någon annanstans och flyttar hem, vilket innebär att många haft en chans att skaffa sig andra identiteter än den/de man växte upp och in i. Men påfallande många är gifta med en partner som också kommer från ön eller en ö i närheten. Ungdomarna på ön gifter sig unga, säger en informant. Många gifter sig med en partner utifrån vilket ofta betyder att den andre är från regionen men påfallande ofta ändå från en annan ö.

Jag har nämnt en informant som säger att man måste vara försiktig som utifrånkommande med vad man säger. Det gäller att inte göra sig ovän med någon i onödan. Det handlar också om att lära sig att tolka:

”Jag handlade en gång, så frågade de om jag skulle baka bul-lar. Första gången var jag nästan irriterad när jag kom hem. Sedan så förstod jag att egentligen handlade det inte om det, utan det var för att ha någonting att prata med mig om. Det är som med vädret. Det är egentligen ointressant, man pratar om det, för man har inget annat att prata om. Det är ju så. Det förstod jag då, men först så undrade jag, vad då ... Jag är inte van att någon tittar på vad jag handlade för varor och så.”

Är det då något särskilt med att bo just på en ö? Och passar det alla?

”Det är udda att bosätta sig på en ö utan fast förbindelse. Många vill nog ha bilen vid väggen och kunna lasta ut sina varor direkt. /—/ Ömänniskor klarar av att bo så som man gör på ett väldigt tättbebyggt samhälle. De avviker på det sättet att de trivs med det. Jag är en sådan, det förstår jag. De som

är det, de bryr sig inte om att det kostar lite mer. Du måste åka färja, det kostar två och ett halvt tusen varje år. Allting är dyrare med transporter hit. Jag är beredd att betala det för att få bo där jag vill. Men alla är inte det, som väl är. Då hade det varit överbefolkat här.”

Att man bör vara på ett speciellt sätt för att klara att bo här, säger flera.

Paradoxalt nog finns det folk som känner sig instängda på en ö. De öppna vidderna sluter sig istället för att öppna upp. En av dem som kategoriserar sig som en ömänniska, *Homo Insularis*, menar att man kan komma smygande genom en skog, men kommer någon över havet, då kan du se det.⁷ Och det är en trygghet. Det kan du även på fjället och i öken. Många gör en åtskillnad mellan havs- respektive skogsmänniskor:

”Vi har bekanta i Småland, och när vi har varit hos dem ibland så, det är nästan som, speciellt på sommaren, så känner man att man får ingen luft. /—/ Inte förrän vi kommer ut här, när vi börjar närma oss Göteborg, då är till och med Göteborg kusten för oss, det är ljuvligt att komma till Göteborg. Så det är som något behov, ett djupt behov man har. Man känner att man får inte riktigt ro, om man inte kommer ut här.”

Handlar det om just öboende eller närheten till havet? Eller handlar det om att det är ett litet samhälle? Kopplingen till just fjäll och likheten med det lilla samhället i den karga norrländska fjällbygden stöter jag på hos flera. En person tror att det är just samhällsformen som påminner om det han har upplevt i fjälltrakterna norrut:

”Det är en slags direkthet också i tal och egentligen också intresse för naturen, och det är det som det handlar om. Havet är ju naturen och sedan har du ju havet som vidder, det är precis samma sak som fjällvidden, det är ingen skillnad alls.”

En informant som kommer utifrån och har erfarenhet av att bo ”på landet”, dvs i annan sorts landsbygd talar om det lilla samhällets trygghet och den frihetskänsla det är att inte behöva läsa om sig.

Det finns två hembygdsgupper inom samhällsföreningen, den ena har gjort en husinventering, den andra gör intervjuer med folk. De kan sägas vara en aktiv del i byggandet av en öidentitet, en medvetenhet om det speciella man har. Det handlar också om något mer allmänt som behov av rötter, vilket inte sällan poängteras och blir mer väsentligt i tider av oro eller oviss-
het.

En fotoutställning på Rökeriet med motiv från det gamla Åstol fick många besökare som ville se sig själva, sina förfäder och hur det var. Det är inte svårt att få folk engagerade med

gamla bilder. Just på Rökeriet arbetar man för att vara ett kulturevenemang och ägarna är väl medvetna om att Rökeriets popularitet utanför öns sammanhang också är en provokation för en del på ön, vilket jag återkommer till. I Rökeriet ryms såväl teatersalong som utställningslokal. Att etablissemangen är etablerat på Åstol och en i det närmaste fast institution visade inte minst alla barnens teckningar och dagböcker som jag fick ta del av under några dagar då jag följde deras skoldagar.⁸ Många nämnde Rökeriet i samma andetag som man nämnde att ön har en affär och ett kafé. Ägarna passerade troligen ytterligare en gräns för positiv acceptans när man började hänga ut bilder från Åstol i utställningslokalen. Björn Edlund, en av ägarna, är fotograf och har tagit en del av de bilder som ofta får representera Åstol. På utställningen hänger gamla uppförstorade Åstolbilder och nyare porträtt tagna av Björn Edlund själv. Han kopierar bilder som människor kommer med och har haft hjälp att lokalisera husen och namnge personer. Nu har det för vissa t o m blivit så att det är eftertraktansvärt att ha sina släktingar hängande på väggen i Rökeriets utställning.

Det har säkert redan blivit uppenbart att det finns en diskrepans mellan dem som är uppvuxna på ön, har rötter där sedan generationer och därmed ett stort socialt kontaktnät, och dem som flyttat in. Sedan kan man göra uppdelningar inom respektive grupper. Många är förstås ingifta och har då en helt annan introduktion och ingång i samhället än vad de som flyttar in som tex vuxet par. Det verkar dock finnas konsensus kring att det tar tid att accepteras, om man alls blir accepterad. Det finns de som trots allt flyttar hit utan att ha någon förankring sedan tidigare. ”Jag tror att de måste ha en otrolig inre styrka för att orka vara vem de är”, säger en person som valt att lämna ön. Även bland vissa öbor finns en insikt om detta:

”Skall det leva vidare här måste det bli balans på något vis mellan de som är inflyttade och de som är födda här, så att alla känner att de trivs ihop, när det är ett så litet samhälle. Och det är inte alltid så lätt. För jag menar, vi som är födda här, vi är ju ... Ja, religion spelar stor roll i våra liv. Det är oftast den frågan som diskuteras på ett konstigt sätt, tycker jag, för att antingen så drar man fram några avarter eller så pratar man inte om det alls.”

Den här personen talar om den speciella atmosfären och det rättstänkande och den mentalitet som han menar har vuxit fram här under generationer och som han är mån om att bevara eftersom det binder samman.

”Det får jag lov och säga, den största katastrofen som har hänt i Sverige på 1900-talet, tycker jag, det är att den här typen av samhälle har utplånats.

Det märker jag på våra barn, de har lätt för att umgås med de här på de södra öarna och Fiskebäck. De var väldigt ofta ute vid Fiskebäck. Fiskebäck är på något vis som en ö också, i Göteborg. Det är den fiskementaliteten. Det gjorde vi när vi var unga med, vi kände oss väldigt hemma med fiskebäckare, fast det var en del av Göteborg. Så det är ett bevis på att det behöver inte vara en ö. Men där har de klarat sig på något vis, ännu bättre än vi, och behålla sin grupp, fastän de bor mitt inne i en stad.”

Förväntningar på solidariskt tänkande

Den var en generation på slutet av 1960- och 70-talen som lämnade Åstol. Det fanns en uppgiven stämning bland de äldre och många av de yngre valde att flytta till Skärhamn på Tjörn eller Bäckevik i Rönnäng, sista utposten på Tjörn innan man åker över till Åstol. Det var vid tiden för den stora fiskekrisen och man trodde inte det fanns någon framtid på ön. Några trotsade trenden, mycket beroende på att det var en liten grupp som gjorde samma val. Ytterligare några, såväl kvinnor som män bördiga från ön, kom så småningom tillbaka när de utbildat sig eller bildat familj och såg att det fanns underlag för att hålla skolan igång:

”Vi kände att vi hade gjort rätt val. Det kände vi hela tiden, att vi ville bo kvar här och vi ville kämpa för att kunna bo kvar. Det som hela tiden har präglat oss, det har varit det att man måste kämpa för att bo kvar på något sätt. Man måste alltid kämpa för att höja sin röst, att vi finns här ute också. Vi vill också ha bra service och allt detta för att kunna bo kvar här ute. Det som gjorde att vi ville bo kvar, det tror jag också man tänkte på var att man ville att ens barn skulle få samma uppväxt som vi hade fått. Jag tror inte jag såg detta riktigt klart för mig, förrän jag flyttade till Göteborg, de åren jag bodde i Göteborg. Då såg jag vilken uppväxt jag hade fått och vad annorlunda det var att bo i stan mot Åstol.”

Det var en del som valde att lämna ön för alltid. En person berättar att känslan av att inte passa in där kom tidigt och att det var otänkbart att bosätta sig där ens när det var dags att skaffa egen familj. Att hälsa på vänner och släkt och göra kortare turer dit är däremot bara kul och skönt, i synnerhet under sommarsäsongen. En del är t o m så hädiska att de påtalar att de skulle kunna tänka sig ett sommarboende på ön.

Utflyttarna betraktas inte alltid med blida ögon. Att relationerna kan bli problematiska vittnar såväl de som valde att bo kvar, som de som valt att flytta. Det verkar som det relativt tidigt blir en uppdelning mellan dem som absolut vill lämna ön så snart de kan och de som kan tänka sig att bo kvar:

”De som pratar om att de vill bo kvar, de pratar för sig, och de som säger att vi vill flytta ett tag och känna hur det känns. Då blir de nästan bombarderade till tvärtom, ja, men då är de svikare och då är det istället... det är väldigt känsligt. Och det är det fortfarande, det märker man med de som har bott många år på Tjörn. Vi här ute kanske är många gånger väldigt hårda mot dem också, tycker att de svek oss, vilket gör att vi kanske inte kan ha kvar skola och allting. Hade ni varit kvar, så hade vi kunnat haft ett helt annat samhälle. Där är det väldigt känsligt, för de kan säkert också känna sig som svikare. Jag tror att man måste lära sig att acceptera att de har gjort sitt val. Men för oss är det så sårbart, det är därför det blir så känsligt.”

Det är en viktig fråga det sätt som utflyttarna skuldbeläggs. Det är tydligt att många som lämnat ön flyttar inom regionen och inte minst till Tjörn. Bostadsområdet Bäckevik norr om Rönnäng kan nästan sägas vara en förort till Åstol, många som bor där är bördiga från Åstol. Jag försökte under ett par dagar få tag i en informant bosatt i Bäckevik eller Rönnäng. Jag rekommenderades flera olika och ringde en av dem. Han ville gärna och beskrev vägen ingående. Efter en stund ringde han upp och sa att hans fru inte ville att de skulle ställa upp. Tidigare hade ett ungt par ringt och sagt att de hade fått förhinder (mannen bokade tid och han ringde och avbokade). Vid fjärde försöket lyckades jag dock nå ett par av dem som bor på Bäckevik:

”När de byggde detta området, då blev det ett alternativ då till dem som inte bodde kvar på Åstol, men ändå ville bo i den här kustmiljön. Det var många som flyttade hit då. Men det blev nästan som något svartmålat område detta då. Det hemska Bäckevik, ungefär. Folk hade svårt för att acceptera, åstolborna hade svårt för att acceptera, att de yngre inte valde att bo kvar. Så det har varit jobbigt för många som har flyttat, just för att de har fått känna skuld och skam, för att de inte har sett till att befolka Åstol istället. Det har nästan varit som två olika läger, Bäckevik på en sidan och Åstol på andra. /—/ Det är många här som har samma situation som vi har, när de träffas på kalas och så, det blir tråkigt.”

Detta är intressant eftersom åtminstone en del har skuldkänslor för sitt val att avstå från att bo på Åstol framför det aningen bekvämare livet i Rönnäng. Som citatet visar har de som valt att bo kvar svårt att låta bli att ständigt dras in i det när de ses;

de som flyttat betraktas som svikare. Det är inte svårt att göra jämförelsen med hemvändande flyktingar som flyttade när kriget började och återvände när det var slut. Det kan bli svårt att accepteras av dem som stannade kvar, de som stannade kvar och kämpade. Här blir istället kampen för en egen skola och egen affär, som har öppet året runt, det som ständigt kommer upp på släktkalasen. De som flyttat från ön får ständigt höra att skolan är nedläggningshotad, att det är på håret att affären går runt, att sommargäster snart äger hälften av öns hus o s v. Detta sker samtidigt som dessa f d öbor betraktas som inflyttare på Rönnäng:

”Rönnängare har inte alltid varit snälla mot öborna, det kan jag säga. Så att det är som jag säger, jag känner som jag står mellan två eldar ibland. För att det har funnits en irritation mot öborna, att de sticker upp och de tar för sig och de har minsann sina tentakler ute.”

Man hamnar i försvarsposition var man än befinner sig. Samtidigt som man måste värna om sitt eget och vara beredd på att engagera sig i olika frågor måste man när man bor så här hela tiden vara beredd att kompromissa. Jag märker en försiktighet att prata om vissa saker när jag är där. Det är inte helt lätt för öborna att verbalisera nackdelarna med detta sätt att bo eftersom de ofta hamnar i försvarsposition och behöver motivera sitt val, vare sig man har flyttat ut till ön eller valt att bo kvar. Det finns en exotisering av miljön där den som valt denna livsform betraktas som heroisk, men det finns också en föreställning om att det var de som aldrig vågade ta steget fullt ut och flytta, som bor kvar. Man är mån om att visa att allting fungerar, och man är rädd för att utsätta andra. Det finns en solidaritet på det sättet och de flesta gör följande tillägg:

”Det är absolut inte det att jag vill prata negativt om Åstol och så, för det har så jättemassa fördelar, men om man nu skall titta på nackdelarna, så är det väl de bitarna som gör att man inte skulle vilja bo där.”

För varje litet tätt samhälle där man verkligen vill stanna kvar till varje pris, måste man ju ofta betala det priset: att kompromissa:

”Det ställer stora krav och alla aktiviteter som är på ön, att alla lojalt ställer upp. Det blir en press hela tiden att vara med, så att det som man tycker är roligt till slut kan bli en belastning, för att man alltid måste vara med. Är man i ett större samhälle, går man ju bara när man tycker det är roligt och aldrig av plikt. Nu får du gå av plikt också.”

Samtidigt måste man rättfärdiga sina val här i livet, som jag nämnde. När jag frågar dem som vuxit upp på ön om deras

inställning till barndomen så svarar nästan alla att det var tryggt och skyddat. Men, tillägger några:

”Mentaliteten ute på ön gjorde väl att det blev begränsat också, för att man höll sig där man var, och det var inte så mycket utåtriktat då. Jag vet inte om jag riktigt vill ... Och den där trygghetsandan vill man väl att sina barn skall växa upp med, men jag vet inte, det för så mycket annat med sig också. Det är så mycket kollektivt på något vis, för jag tycker det skapar personligheter som gör som grannen gör, och de vågar inte riktigt frigöra sig. Den biten tycker jag, den har jag själv fått jobba med så mycket. /—/ Men idag är det väl ändå många yngre som kanske mer går sin egen väg, och kör sitt race. Det tror väl jag att jag egentligen hade gjort, om jag hade bott därute också. Men det vet man ju aldrig hur man blir påverkad. Just det här att alla gör lika och så här, och att man inte vågar stå för sina åsikter. Är det då någon som sticker ut nosen, så blir den nästan nertrampad. Det pratas ju så mycket om vad den har gjort eller den har gjort. Speciellt nu när det kommer de här kändisarna, som har bosatt sig där, nu Peter Harryson och de här. Ja, jag tycker inte det hela är så konstigt egentligen, och det är väl roligt med lite uppblandning av folk, så man inte kör i samma hjulspår. Men så får man nästan inte tycka. Skall du passa in och bo antingen ute på Åstol eller i en glesbygd över huvud taget, som du säger, så måste du nästan vara en i mallen där, för att bli godkänd och accepterad. Så blir det gärna mycket intriger, på sådana här ställen.”

En del påpekar att det är ett speciellt ”klimat” på ön, mycket kopplat till att den präglats av fisket och män som varit frånvarande:

”Under min uppväxt när pappa var på fiske, då var det ju kvinnorna som var hemma. Ön var tom på karlar egentligen. Kvinnor som var hemma och tog hand om barnen, för att det var inte många som jobbade då heller. /—/ Det är ett rätt tufft klimat egentligen, och det tror jag alltid att det har varit. Kvinnorna tror jag har kunnat vara väldigt rappa och sarkastiska mot varandra. ”Vi hör ihop, men du är inte med oss!”

Finns det då specifika egenskaper hos öbor?

”På något sätt så är vi nog väldigt präglade av det här med att kämpa. /—/ Jag upplever att man måste alltid sträva väldigt mycket för att nå ett beslut. Man kan inte bara tro att andra skall göra det. Det är nog, tror jag, det som man kan säga kännetecknar ömänniskan.”

Religionens roll

Något annat som har präglat hela ön och fortfarande gör det i stora stycken är religionen och de olika väckelserna. "Det är fisket, havet runt omkring, att vi är kristna och att kvinnorna fick hålla ihop på ett speciellt sätt som präglat oss", säger en informant som vuxit upp på ön. Religiositet kommer man inte ifrån eftersom dess betydelse varit så uppenbart stor på Åstol. I alla texter som tar upp pingströrelsen och väckelserna på ön förklaras behovet av religiositet med det farliga yrket som fisket var, de hårda och osäkra villkoren. Etnologen Anders Gustavsson har sett sambandet mellan orostider och väckelser och för Åstols del menar han att det är lätt att se väckelsernas genomslag i perioder då sillen försvunnit eller drastiskt minskat.

En del av dem som uteslutits ur Elim-församlingen poängterar sociala skäl till varför folk gått med i kyrkan under väckelseperioder, att det då inte alltid är religionen som står i centrum. Samma skäl kan man då tänka sig till varför man blir kvar i en församling trots att tron kanske falnar. Gustavsson menar att social motivering kan komma in som en del i en väckelse, men menar att den religiösa övertygelsen måste komma först och att det är först när en församling får en stark ställning i den lokala miljön som människor går med av sociala skäl. Eftersom det en gång var att bryta mot ett mönster att gå med i Elim ser han det som skäl till varför religionens kraft måste ha varit starkare än den sociala motiveringen. Det kan också bero på vem som gått med och vem man profilerar eller tar avstånd ifrån. På så sätt kan man se det generella i problemet; på små orter kan man inte bortse från vem som driver vilka frågor.

Församlingskyrkan ligger i Rönnäng. På Åstol finns en liten EFS-församling och en stor pingstförsamling. Vad gäller normer för församlingsmedlemmar och icke-församlingsmedlemmar verkar det inte vara så stor skillnad längre. Att helga söndagen är dock fortfarande viktigt här. Man ber morgonbön i skolan. Man skall heller inte svära, men det menar en del är rikligt förekommande bland barnen så fort föräldrarna är bortom hörhåll. Påfallande ofta lär sig barn såväl som vuxna att leva med parallella verkligheter eller värderingssystem.

När väl pingströrelsen fått fäste på ön så har den onekligen haft en stor betydelse inte bara på sitt budskap utan också i egenskap av en majoritetsförsamling. På så sätt bildades en stark värdegemenskap mellan människorna på ön: "Församlingens normer sätter sin prägel på ön och även icke församlingsmedlemmar rättar sig som regel efter de oskrivna lagar som styr det dagliga livet". Så skrev Agneta Boqvist i sin studie och en del skulle nog än idag hålla med om detta (1979:80). Den senaste väckelsevågen sägs ha varit 1991.

Många föräldrar låter sina barn gå i söndagsskolan även om man själv inte är medlem i församlingen. Det är ett sätt att vara en del av gemenskapen. Jag frågar dem jag intervjuat om religionens roll och styrka:

"Pingströrelsen eller pingstvännerna har dominerat och dominerar fortfarande livet här ute. Och det är ju, vad skall jag säga om det? Jag tror det är därför att Åstol lever fortfarande. Det engagemanget man har på Elim, det svetsar ju samman. Så många av de som flyttade tillbaka på mitten på 70-talet, det var sådana som inte klarade att, liksom jag, att inte bo här. De saknade samhörigheten härute. Ungdomar som hade utbildat sig eller jobbat utanför Åstol, helt enkelt, flyttade tillbaka då i en ganska strid ström av 70-talet. Och det var inte bara det här med gröna vågen, utan det var mer samhörigheten. Men även andra har flyttat hit på grund av att pingströrelsen är så pass stark. Det är väl en viss trygghet i det också, även om man inte är pingstvän. Jag är ju ingen pingstvän, men jag känner en trygghet ändå, i att de flesta människor har sådana värderingar som tillhör den kristna etiken."

Dessa citat visar på den dubbelhet en så här stark sammanhållning för med sig. Det bevarar och är en trygghet, men fungerar också uteslutande:

"Det gör lite grann det här att man kan känna sig lite utanför, att man inte är med ibland. För de håller ju hårt ihop i församlingen, och de håller även ihop i frågor som inte rör församlingen. /—/ Då kan man känna det som ett utanförskap för oss andra, ibland då. Man kanske inte får reda på allt, i och med att man inte umgås i de kretsarna. Det kanske berör oss också som bor här ute. Så att man får reda på det så pass sent så att det redan är beslutat."

Pingstförsamlingen är inte lika stark idag som den varit, men fortfarande så pass att det t ex kan bli kontroverser mellan barn som är medlemmar eller som inte är det, eller mellan dem som helgar söndagen och de som inte gör det. Den lokala regeln att inte arbeta på söndagar är nämligen stark:

"Till och med från sommargästerna kan man efter ett litet tag höra: 'Det är så skönt att det är så tyst och lugnt här, och man får lov och njuta av livet', är det många som säger. Och det kan jag också känna. Är man trött på söndag, så är det helt okey att bara göra det nödvändiga, att ge dem maten och så bara njuta av dagen. Det är egentligen en ganska bra sedvana. Så skulle det egentligen vara överallt, lär man sig efter några år att tycka."

Livet på en ö och hur man ordnar det tillsammans

”Det är inte bara jag som drabbas, det är barnen och det är mycket så på små orter. Tänkte det, jag har sett *Jägarna* en gång och kände igen det. Det är så på små orter. Alla gaddar ihop sig då. /—/ Jag hoppas det, att det är så, inte bara här. Ja, man är släkt med varandra, klart man håller ihop släktvis. De flesta är släkt med varandra, det är ju olika släktgrupper. Det spelar nog väldigt stor roll, tror jag. Mer än jag önskar att det gjorde. /—/ Det är vissa som skall bestämma här ute. Det är så på mindre ställen. Det är nackdelen. Det finns jättegoda krafter som jobbar för bra saker men de ledsnar. Alla ledsnar i slutändan, verkar det som. För vissa måste komma med idéerna själva för att det skall vara bra.”

Förutsättningarna för att bli accepterade är att ta seden dit man kommer, säger några av dem som flyttat in. Det handlar om att försöka lära sig koden: ”I början var vi kanske mer försiktiga än vad vi är nu” säger en av de inflyttade. Den som kan koden kan också bryta koden. Så säger i princip alla inflyttade åretruntboende jag talat med. Man måste först smälta in innan man kan börja påverka och uttrycka sin åsikt alltför tydligt, menar en del. Kan man se några mönster för vem som trivs och klarar av att ta sig den tiden det tar för att lära sig ”koderna”?

”Jag tror de som kommer från liknade miljöer som Åstol, med samma mentalitet och samma rättstänkande, samma sätt att umgås. Alltså nu tänker jag på det mest, jag jämför en smålänning som kommer hit, till exempel, han har mycket lättare för att anpassa sig på Åstol än en göteborgare, som kommer från storstadsmiljö.”

Att man kommer från ett litet samhället tror den här personen är viktigare än hur många generationer man har bott på platsen. Men det beror också på hur man själv är och framstår:

”Det är precis samma som på en arbetsplats, den som kommer och försöker spela Allan och vara märkvärdig, han blir ju utstött. Den som kommer och är mjuk och behaglig och försöker lära känna gruppen innan han börjar agera, han har ju mycket, mycket mer lättare att bli accepterad. Det var ju ännu mer markant förr, för att gruppen på Åstol var mycket starkare för tjugio år sedan än vad den är idag. Det har ju också betydelse. Men jag menar, även om vi inte är så många idag, så är vi som grupp förhållandevis starka ändå, för att vi är ändå ett gäng som känner varandra, och vet hur de formella kontakterna tas. Medan de som kommer nya får börja från

scratch, och inte alls har några relationer till varandra. Även sommargäster får ju börja söka sig till andra sommargäster för att få kontakter. Men ofta är ju sommargästerna mycket starkare individer än öborna, det blir de ju ofta.”

Att inflyttare skulle vara starkare individer motiverar denna person med att de dels har gjort valet att flytta hit, dels att det numera ofta är ”typen av människor som har gott om pengar och vana vid att ta för sig”. Det handlar dock inte så ofta om öppna konflikter mellan bofasta och sommargäster:

”Det är la mer det här, att det blir ett främlingskap mellan dem som flyttar hit och många gamla åstolbor, för att man öppnar inte upp sig tillräckligt, är inte tillräckligt öppen. Jag tror det beror mer på att det är bekvämt, att vara trygg i sin grupp än att öppna upp sig, än att det är någon sorts motvilja eller motsatsförhållande. Det är väldigt bekvämt att umgås med sina närmaste och bästa kompisar. Det är obekvämt att släppa in nya människor med nya idéer och nya tankar.”

Det brukas nämnas som något väldigt positivt med att bo så här, att man just har ett socialt nätverk, att man känner alla och alla kan hjälpa till, som jag nämnt ovan. Vad händer om ett sådant sammanhang kollapsar?

”Det var en familj eller det var en liten grej som hände, så två familjer blev ovänner och det var en familj som flyttade, som inte orkade med det längre. Det är lite svårt att ta ställning. När man ändå inte vet allting. Så är kanske den ena familjen kristen och den andra inte kristen, då kan det ju bli splittring i församlingen också. Och det är inte så bra. Men alla tror så mycket utan att veta riktigt, det är lite dumt.”

Det var inte lätt att flytta in här varken förr eller senare. Den stora skillnaden mot tidigare är möjligen att så länge männen var fiskare och under perioder var till havs hade kvinnorna en starkare roll på land:

”Mamma hade lärt känna de flesta fiskare här på Åstol. Så hon kände nästan hela den manliga, aktiva befolkningen då, och upplevde dem både som glada och utåtriktade och toleranta. Så gifte hon sig och flyttade hit, och då var karlarna väck, och hon fick leva i kvinnovärlden här. Då upplevde hon reglerna mycket hårdare och mer intoleranta. Det skulle hängas tvätt på ett speciellt sätt och man skulle göra på ett visst sätt och så här. Det kan ofta upplevas väldigt hårt. /—/ Ändå var mamma varmt troende också, så hon hade ju inga problem med det här rättstänkandet, utan det var mer det här yttre beteendet.”

Ovan säger en informant att det är med sorg han inser att den här sortens samhälle som Åstol varit numera är utplånade. Jag har försökt illustrera vilka klivna känslor detta täta samhälle kan ge upphov till.

Möjligheter till förvärvsarbete och dilemmat med transporter

På många sätt är det mer komplicerat att bo här ute i och med att man har en färja att passa, det förefaller alla betona, vare sig man medvetet eller mer av vanans makt valt detta sätt att leva och bo. En kvinna som pendlade till Tjörn för arbetet inom hemvården berättar att hon kunde bli sittande vid färjeläget många timmar om det ville sig illa. Hemvårdens turer passade inte alltid färjornas och var det dessutom isperiod kunde inte färjorna hålla de ordinarie turerna. Pendlandets för- och nackdelar kommer man alltid in på, inte minst eftersom det tar tid och kostar pengar:

”Man mister en del av det sociala livet med familjen. Det märker man ju, men det är klart, så har många det idag. Det här med att äta frukost ihop med barnen, det har man ju aldrig fått uppleva. Jag hörde några arbetskamrater i Stenungsund, de berättade att de går inte till jobbet förrän de har ätit frukost med sina barn. Men å andra sidan så har de haft många andra fördelar med att de umgås mycket med våra föräldrar, våra barn. Så de har fått ett väldigt fint socialt umgänge med den gamla generationen.

—För har det varit en förutsättning för er, att ha det här sociala nätverket?

—Ja, det är därför jag medvetet har bosatt mig på Åstol, för det var det jag värdesatte, egentligen. Det var ju inte Åstol som ö eller bebyggelsen, utan det var den sociala strukturen jag värdesatte, och det var det som gjorde att jag tyckte det var värt att betala priset och bo här. Med pendling och alla extrakostnader.”

Årskort köper de flesta i januari. Det är en av de stora utgifterna efter jul. Barnens kort subventioneras:

”Det ger en frihet, för då kan vi åka till Lerumsbadet på helgen och vi kan hitta på och gå på museum. /—/ Det tycker jag är en självklarhet att barnen skulle åka nästan gratis med färjan ända upp till nionde klass eller något, så länge de går i skolan. För andra barn får ju busskort, som de får på andra ställen i glesbygd.”

Påfallande många pendlar, medan ett fåtal är verksamma på ön. Finns det möjligheter att fler skulle jobba på ön?

”Det är det, men jag vet inte om det finns något större intresse för det. Jo, det finns nog intresse för kvinnor som har småbarn. Men sedan tror jag många tycker det är roligt att få lite ombyte, att komma härifrån ibland.”

Att arbeta och verka på samma ställe, på samma lilla ö är inte alltid oproblematiskt. Det talar man om på alla öar. Att kvinnor över huvudtaget arbetar hemifrån när de har småbarn är inte heller givet:

”När jag flyttade ut för tolv år sedan, så var det nästan ingen mamma som jobbade. Jag kommer ihåg, när jag skulle börja jobba. Då tittade de på mig: skall du lämna bort dina barn? För dagiset öppnade då i samma veva.”

Många av de som pendlar tar industribussen till fabrikerna i Stenungsund:

”De går till dörrarna på fabrikerna. Så det kan ju inte bli bättre. Och de flesta åker kollektivt härute. /—/ Det blir så i och med att de blir samlade, alla går samma tid. Det är en fördel härute. Och jag tycker färjan är en fördel också, tycker den är underbar. För då sätter man sig och pratar, kopplar av och pratar med folk man inte ser annars.”

Man ändrar inställning till en massa praktiska saker beroende på var i livet man befinner sig, påtalar en tonårsmamma:

”När de intervjuade mig för tjugo år sedan, då sa jag att det inte var så viktigt det där med färja, för att man fick ta det att man bor ute på en ö. Men det kan jag inte säga att jag tycker idag, för att jag har ändrat mig väldigt mycket. Delvis för att jag rör på mig mycket mer själv, och delvis för att jag har fått tonåringar som skall flyttas fram och tillbaks ifrån Tjörn, vilket gör att man som mamma och pappa fått ligga och varit oroliga många kvällar när det inte ... Jag vet innan det blev den här nattfärjan halv ett, så min äldste son, de fick sova över några ungdomar i vänthuset där borta på Rönnäng en natt. För den sista färjan gick hem halv elva, och hur många ungdomar går hem halv elva? Man får gå från stället kanske klockan tio eller halv tio. En kväll hade de egna båtar och de kom ut i en otrolig dimma, så de gick på här utanför. Det skakade om både min son och oss allihopa, att dimman kunde komma, att man inte såg någonting.”

”Jag har ju valt att bo här” säger flera av de inflyttade och menar att de vet vad det innebär:

”Det är dyrare och bo så här. Men jag är beredd att betala det. Det får inte bli hur galet som helst med ... Jag ha vill ju fraktsubventioner för maten till affären. Det skall inte vara dyrare att köpa mat här på Åstol, tycker jag. Men det är klart, är det det så får jag acceptera det, men jag försöker naturligtvis kämpa för att det skall bli så rättvist som möjligt. Det skall inte behöva vara så hemskt mycket dyrare med en liter mjölk på Åstol, och det skall inte vara så hemskt mycket dyrare att ta hem ett lass med cement eller vad det nu är jag köper. Men jag vet ju, eftersom jag valt att flytta hit, vad jag har gett mig in på. Jag säger emot mig själv lite grann. Men det är klart att jag skulle vilja, och det har jag kämpat för i samhällsföreningen i alla år, att det skall finnas möjlighet för en åretruntboende att bo billigare än icke åretruntboende.”

Frakt och transport är centralt härute. Det var en av de första saker som slog mig när jag kom till ön första gången: alla transportkärror i form av cykelkärror som stod parkerade nere vid färjan. De smala stigarna rymmer möjligen en cykel, men inga andra fordon. Att cykla är inte alltid heller så behändigt eftersom det är rejält kuperat och väldigt trångt mellan husen. Att dra en kärra är det mest praktiska. Eftersom nästan allt produceras någon annanstans så måste det fraktas hit ut och därmed blir såväl transporten på fastlandet ner till färjeläget liksom färjans möjligheter och frakten den sista biten på ön centrala och konkreta problem att lösa.

Vad gör man då när något akut händer och man bor på en ö? Kan man ringa efter skärgårdsdoktorn? Nej, tidigare kom helikoptern, men med den nya färjan finns utrymme för att transportera ambulans och då tog man bort helikoptern. ”Det är därför jag tycker det är lite negativt med att utveckla, för man avvecklar vissa saker då som är viktiga”. Den här informanten ser kopplingen mellan retorik och ekonomi. Förr talade man om att det är första halvtimmen som räddar liv, men numera har man valt att istället tala om den första timmen, säger en luttrad småbarnsmamma.

Aktuella debattämnen och polariserande konflikthärdar

Det finns vissa möjligheter till förvärvsarbete på ön: på skolan, i affären och Rökeriet. Det finns även ett relativt nyetablerat IT-företag, EuroSkill, som arbetar med kompetensutveckling. Att företaget etablerades på Åstol berodde på många faktorer. Företaget behövde etablera ett kontor på västkusten. Det huset

man nu är i var till salu och ekonomichefen bodde sommartid på Åstol. Verksamheten gynnar såväl affären som Rökeriet eftersom man medvetet gått in för att stödja lokal företagsamhet. Men alla ser det inte så. Företaget EuroSkill på Åstol har haft en svårt position, trots att ett av deras syften varit att ”lansera” Åstol genom att t ex lägga ut bilder av Åstol på sin hemsida och alla sina dataprogram men framför allt genom att helt enkelt hålla sina kurser på Åstol.

Just när jag är på Åstol förbereds sprängningar för en ny väg bakom EuroSkillhuset. Det är en pressande situation för företagets snart enda anställda eftersom företagets vd är emot vägbygget. Vägen som åsyftas är en av de vägar som planerats under senare år för att möjliggöra bättre kommunikationer på ön till och från det nyetablerade färjeläget längre ut i hamnen. Företagets vd har satsat mycket för att etablera verksamheten och har i vägfrågan inte riktigt velat ge med sig eftersom vägen kommer att gå bakom företagets hus och man tror att det blir svårt att hålla kurser med trafik utanför fönstren på både fram- och baksidan. Många menar att chefen gått över gränsen i sin kamp mot vägen. Han har haft en del öbor med sig från början, eftersom företaget trots allt ger arbetstillfällen och inkomster till ön. Det är en lång och prestigefylld diskussion men illustrerar hur de sköra gränserna för solidaritet och/eller kompromiss lätt kan förskjutas. I detta fall kan det innebära att ön förlorar denna arbetsplats helt och i vilket fall innebär det säkert att det inte kommer att anställas fler, vilket var planerat.

Det är även aktuellt med en väg över berget, det som kallas Sme’ns klämman, men det hör jag nästan ingen prata om fast det egentligen är ett större naturingrepp, vilket förstärker känslan av att vägdiskussionen handlar om långt fler saker än de som uttalas. Denna väg som de nu sätter igång med, verkar handla mycket om just prestige. En del säger att det är viktigt att här ”få rätt”, vilket nämns i ett av citaten ovan, och att det är därför frågor ibland drivs för långt. Att företagets vd kommer utifrån kanske också spelar in. Strategin verkar nu vara att inte informera företaget om hur vägbygget fortlöper och då riskerar man heller inga protester.

Var går gränserna för hur länge man kan arbeta på att ”smälta” in på det sätt som en del inflyttare talat om? Mot vem och hur länge kan man vara solidarisk?

”Han som har detta företaget, har kanske, ja, jag vet inte hur jag skall säga, han har inte känt efter hur koden är här, och dessutom kanske han har blivit lurad på något sätt. /—/ Man har pratat förbi varandra vid något tillfälle, förstår jag. Där han anser att han har blivit försäkrad om att det aldrig skall bli någon väg där. Sedan å andra sidan kan jag inte förstå varför den vägen skulle störa. Att det går människor förbi

Frakt och transport är två av de eviga frågorna på öar utan fast landförbindelse. När man väl gör ingrepp för att underlätta, kräver det stora resurser och får påtagliga konsekvenser.

där. Det gör det överallt. Men han har fått den uppfattningen, att så som det är nu så skall det alltid vara i framtiden. Och så är det inte. Samhället utvecklas hela tiden.”

En annan, kanske ännu större och upprivande konflikt är kopplad till förbindelse och transport och handlar om förhoppningarna kring ett tunnelbygge för några år sedan. Den här diskussionen med tunneln rörde upp hemskt mycket och många beskriver det som en förfärlig tid och något man egentligen inte vill tala om längre. Jag väljer att ändå nämna konflikten här eftersom jag menar att konflikten och sättet att hantera den kan appliceras även på andra sammanhang:

”Det var några som drev den här frågan väldigt hårt och försökte få med alla andra. /—/ Jag flyttade hit eftersom det inte fanns, ja, inte eftersom, men att det var en ö, man åkte färja dit, det var charmigt. Men de som pendlar varje dag, de

tycker inte det är lika charmigt att åka färja och stå och vänta, naturligtvis. Jag sa, jag var inte motståndare till tunnel, jag var inte ens förespråkare. /—/ Jag låg lågt, helt enkelt. Dels beroende på att jag var inflyttad och inte ville låta för mycket, och dels, ja, det bekom mig varken. Hade det blivit tunnel så hade jag åkt tunnel, blev det färja så åker jag färja. Jag brydde mig inte särskilt mycket om det. Men de som gjorde det, de blev osams.”

Denna upprörda debatt slutade i ett slags antiklimax. De 27 miljoner som man tilldelats hamnade varken på Åstol eller grannön Dyrön. Enligt alla de som indignerat redogjort för historien, hamnade det mesta i Rönnäng, färjeläget på Tjörn. Man fick en ny färja, men de flesta tror att den gamla hade bytts ut så småningom ändå. Det var förbättrade förbindelser man ville ha och visserligen går den nya färjan några fler turer än den gamla, men inte anmärkningsvärt fler.

Småskalighetens dubbelhet

Det förefaller bli tydligare att rötterna spelar roll på mindre och mer isolerade orter. På Åstol verkar man vara mycket medveten om det som är positivt med det lilla samhället och var och en kan berätta om fördelarna som det mindre samhället och dess sociala nätverk för med sig. Andra säger att samma saker som brukar betraktas som positivt med ön är saker som ibland är negativa. En informant benämnde det så här vilket visar på dubbelheten: "Om man köper en soffa så vet alla på ön om det. I gengäld får man alltid hjälp att bära hem den". Eller som Agneta Boqvist skrev 1979: "Det som vid somliga tillfällen uppfattas som en hård och kanske oförsonlig kontroll kan i ett helt annat sammanhang innebära en trygghetskänsla som ger styrka åt individen, som gör det lättare att leva här än på en större och mera anonym plats" (Boqvist 1979:85). Påfallande ofta är det en och samma person som kan se båda sidorna.

En av dem som är riktigt kritisk mot vad som kan ske i ett litet samhälle som detta, men som valt att bo kvar därför att de positiva argumenten fortfarande överväger, kallar samhällsföreningen för ett vuxendagis. Personliga behov och andra mer eller mindre informella strukturer tenderar att bli tydliga i det lilla sammanhanget. Där är det mycket svårare att göra åtskillnad mellan en persons olika identiteter och hemhörigheter.

Birgitta Stenberg tar i sin bok *Öarna* upp att hon ofta får frågan hur det är att passa in i ett litet samhälle när man kommer utifrån:

"Faktum är att jag haft en friare tillvaro på just Åstol än någonsin i konstnärsbyn på franska landsbygden eller i Italien eller Spanien där jag vistats i årtal i frigjorda kretsar. Genom att inte vara född på ön är jag utomstående, för alltid. Vad jag än kan tänkas hitta på, förväntar man sig att jag skulle ha gjort något ännu värre. Det ger en trygghet, på så vis överskrider jag aldrig det möjligas gräns." (Stenberg 1997:11)

Det är förstås ett sätt att förhålla sig. Man har inte tre generationer på ön och där kan man lika bra jobba på att göra något annat än att bara kämpa för att bli accepterad. Det är kanske inte så konstigt för en del av de inflyttade att säga att de inte klarar av att aldrig säga vad de tycker och tänker av den anledningen att de även har en annan identitet att luta sig mot. De har sina jobb och sina andra vänner. Men om man vuxit upp i det här och inte har något givet alternativ då riskerar man så mycket mer.

Många Åstolbor berättar gärna om öns historia och min tes är att man gör det därför att den nu blivit neutral efter allt annat som hänt, som jag skrivit ovan. Historieskrivningen visar på klart avgränsade perioder och relativt lyckosamma öden. Efter tun-

nelbråket är sig samhället inte riktigt likt och såren är ännu inte läkta. Människor är försiktiga. För att återigen citera Stenberg så nämner hon att det finns noggranna graderingar av främlingskap och det är därför jag t ex menar att turister inte kan buntas ihop som en kategori. Stenberg skriver om tunnelnfrågan:

"Man hade kunnat skriva en komedi om denna tunnel, alla de farsartade ingredienserna finns med, de barocka överdrifterna vilka ledde till halsbrytande propäer som i efterhand ser ännu mer makabra ut än när de presenterades vid möten i Elims lokaler. Både kommunens agerande med visningar av tunnelalternativen och motståndarnas svartmålningar av framtiden, visst var det mycket löjligt, utifrån sett. Men inte från Åstols nivå, inte för oss som satt fast i dessa två oför- enliga läger.

Jag tror inte att någon har nämnt tunneln på ett år eller så. Vi håller fortfarande på att reparera den här situationen och visst, det kommer att lyckas." (Stenberg 1987:128f)

Det finns förstås andra lik i garderoben. Sådana kan man aldrig helt gömma eller glömma på så här små orter eftersom konflikter ofta tvingar människor att ta ställning. Då blir det viktigare vem som säger något än vad det egentligen handlar om. Frågor tenderar att privatiseras.

Åstol har ett annat läge än vissa andra öar i samma situation. Ön ligger så pass nära fastlandet och genom de relativt goda färjeförbindelserna går det att pendla. Och det är vad många gör numera. Det blev ingen omedelbar drastisk utflyttning efter den stora fiskekrisen på 1960-talet. Men det nära avståndet till Tjörn, med fast landförbindelse, är också en fara. En hel del av de som flyttat har flyttat just dit. Att slippa passa färjan och den nyckfullhet som havet ändå ger upphov till under vissa årstider sparar tid och energi och ändå bor man vid kusten.

Sommargäster, badgäster och turism

Precis som på andra orter som är små och som står inför ett vägval, handlar det för Åstols del om att utvecklas eller tyna bort. Detta engagerar Åstolborna. Där spelar det säkert en roll att fastighetstaxeringsvärdena ökat och att det finns en efterfrågan på sommarhus; man inser att det egna har ett värde som går utanför hembygdsvärdet. Det betyder också att det finns många och delade meningar om hur man bäst skall bevara samhället, men ändå inte själv dö. Gemensamt verkar vara att man vill ha kvar en levande ö med fast befolkning. Hur detta skall ske

finns det dock många åsikter om. I dessa diskussioner har ofta turisterna en nyckelposition. Många på ön är skeptiska till både turister och sommarboende och menar att det inverkar på gemenskapsskänslan på ön.

Här kommer man in på det paradoxala att det inte sällan är sommarboende som är tillskyndarna av begränsningar för turister och den sortens exploatering. Det är det klassiska förhållandet att det är sommarboende som vill återskapa den tänkta idyllen och som drar igång hembygdsföreningar och reagerar på ut- och tillbyggnader. I skärgården förefaller detta vara en central fråga. Ljud är en annan sådan sak som ständigt skapar kontroverser mellan sommargäster och bofasta. De som kommer ut och bara bor kortare delar av året vill ha rekreation och allt det positiva som ett hus i skärgården kan innebära. De fastboende vill kunna fortsätta att fungera som de brukar trots att det kommer fler till ön för att vädret eller ledighet tillåter det. Dessutom kan man också hamna i den situationen att det blir ett sätt att markera distans genom att just inte vara så genuin och gemytlig som det förväntats att man skall vara som f d fiskare eller sjöbodsinnnehavare. På Åstol har dock turismen varit så begränsad att dessa positioner inte varit så tydligt förekommande.

Det finns en del på ön som insett att turismen kan innebära inkomster, men det är fortfarande fler som har en betydligt mer avog inställning till sommargäster. Som det är idag kommer många båtturister till hamnen, men det har också börjat komma fler badgäster, d v s de som kommer ut över dagen för att bada. Än är det många barnfamiljer i båda kategorierna. För båtturisterna har man skapat bättre förutsättningar genom tillgång till toalett och dusch i hamnen. Det är en ganska lugn turism man har:

"Jag har träffat några barnfamiljer ihop med några kompisar några dagar, de satte sig bredvid oss. De har kanske legat där en till två veckor, på de här. Samma båt då. De har haft sin semester här, har haft båten som sommarstuga. Det är inte helt ovanligt att de ligger ganska lång tid."

För att underlätta för badgäster diskuterar man också toaletter vid badplatsen. Dessutom framkommer det ofta att de bofasta inte i första hand går till den största och iordninggjorda badplatsen, Klockarudden, för att bada längre. Möjligen gör ungdomarna det för att träffa andra ungdomar och barnfamiljerna just för att barnhålan, eller badhålan, finns där, en barnbassäng med rutschkana som ordnats i en fördjupning i klipporna vid västra udden. Många väljer istället att bada vid Röda Havet och även där börjar enstaka badgäster dyka upp. Det finns en uttalad rädsla för att bli en s k Smögenbrygga, symbolen för sommarturism och tangel-tangel, vilket dock inte verkar vara någon överhängande

risk för just Åstol. Varje sommar reser Elim upp sitt tält nere vid hamnen och det kan både verka lockande och avskräckande beroende på vad man vill ha.

På Åstol flyttar man till sina "sommarstugor" på sommaren och det förbryllade mig till en början. Man städar sitt hus och plockar fram rent, fint linne, byter gardiner och så flyttar man ner i sin "källare". Ja, få källare är källare i vanlig bemärkelse. Det finns några suterrängkällare men annars är det fristående stengrund med rejält ljusinsläpp. I sommarstugan finns förutom sovrum och vardagsrum ofta fullt utrustat kök och badrum, och så har man gjort *utan* att hyra ut resten av huset. Där blir svalare på sommaren när solen står på och en sorts miljöombyte.

Det verkar mer och mer bli så att de unga familjerna inte flyttar ner i sin källare, vissa av platsbrist, några för att de hyr ut till sommargäster och andra för att det helt enkelt är för besvärligt. Vardagslivet för barnfamiljer med två förvärvsarbetande vuxna ger inte mycket utrymme för att varje vår och höst lägga flera dagar på stortvätt och kringflyttning.

Det finns för besökare möjlighet att åka båtturer, att gå kulturvandringar, besöka det sommaröppna kaféet i Elims regi (öppet helgerna övriga delar av året) eller Rökeriet med ett gediget program för viskvällar hela sommaren och att bada på ön. Många menar att det är turism som inte ger mycket tillbaka till ön. Andra menar att minsta lilla glass är ett tillskott och sommarsäsongen hjälper handelsboden att ha en dräglig vintertillvaro, om än affären i nuvarande form s a s går runt året om.

"Man ser Rökeriet nu, med spritträttheter, att det drar gärna till sig ett visst klientel. Det har man ju märkt, att det blir ibland ett annat liv för att det är spritträttheter där nere, som vi inte har upplevt förut. Bland de gamla är det många som tycker det är hemskt att det har kommit spritträttheter till Åstol igen. För de har gamla erfarenheter, från generationer tillbaks, när här var ölstugor och folk var försupna. Slutet på 1800-talet och början på 1900-talet. Så därför är det ofta för många en väldigt negativ grej. /—/

Det tycker jag är ett ganska trevligt inslag, de som kommer över dagen. Och även bätgästerna. Det enda jag upplever negativt, det är husen som står tomma på vintern. Hade man kommit ifrån det, så tycker jag nästan hela turistsäsongen bara är positivt. Även om Åstol är litet, så länge du har den här prägeln på att det är lugnt och fridfullt och mycket familjer, så stör det mig inte att det är mycket folk. Bara man inte får det här hålligången. Men det beror mycket på oss själva, hur vi ordnar upp det här. Därför tycker jag att det är bra att det är församlingen som driver kaféet, för då blir det inga spritträttheter."

Kluvenheten inför framtiden och en förändring av ön visar sig i inställningen till just Rökeriet:

”De som driver det är väldigt medvetna om det. Men samtidigt så får man ju säga, har man släppt in spriten har man ju släppt en spärr. Jag menar, hur gör nästa ägare, det vet man ju inte om de har samma känsla.”

Vem skall då styra över bilden av Åstol? Och skall den förändras?

”Det är inte det att jag har något emot Rökeriet, det är väl kul att det har kommit en ny grej och det kommer lite nytt folk, men om det skall vara det som Åstol symboliserar, så tycker jag det är synd. /—/ Det är också synd om husen också skall trissas upp för sådana saker som att det är kändisö. Det kan jag säga, vi har egentligen ingen nytta av det. Det har vi inte, för att det blir egentligen negativt. Om inte det kan bli det, att folk tycker det är positivt och flytta hit året om, för då. Skulle det vara så, så var det jättebra, men det har jag inte märkt att någon skulle flytta hit året om, bara för att det har blivit mera känt. För det är nog mera sommar så.”

Andra menar att det är ett problem att inte ha ett samhälle som fungerar året runt. Man menar att de som äger hus och som gästar ön för kortare tid är ett hot om man vill ha ett levande samhälle med färja, affär och skola som fungerar året runt, eftersom husen inte kommer att räcka till dem som vill bli fastboende om alltför många hus säljs som sommar- eller fritidshus.

Turismens vara eller icke-vara

Turisterna kom sent till Åstol och ännu på 1960-talet fanns i princip inga sommargäster på ön. Åstolborna var, som nämnts, inte beroende av de inkomster som framför allt uthyrningsverksamheten kunde medföra och man valde därför i det längsta att avstå från dessa intäkter. Inte förrän fiskekrisen på allvar slog ned på ön började turisterna komma och tas emot.

Det starka fisket har säkert varit ett väsentligt skäl till varför man på Åstol kunnat undvika sommargäster. Men vad händer nu? Redan när Skärgårdsutredningen genomfördes var markfrågan en central och brännande fråga. Fastighetsförsäljningen till sommargäster ansågs, och anses fortfarande av en del, som spikar i kistan. Man har när det gäller Åstol en hög självuppfattning vad gäller de egna husens attraktionskraft, liksom i stora delar av skärgården. Men det kräver efterfrågan för att det ska bli så och efterfrågan är det inte överallt. I skärgården har det blivit

så men på Åstol är det fortfarande inte lika dyrt som på de öar med fast landförbindelse. En annan aspekt på det hela är kopplat till det alltmer marginaliserade fisket; man vill inte att fiskare skall behöva ägna sig åt att åka runt med turister eller livnära sig på att hyra ut delar av sin bostad.

Även om inte turisterna blir bofasta så kan deras närvaro ha effekt genom att det ger underlag för arbetstillfällen, menade författarna till Skärgårdsutredningen. De arkitektstuderande Ek och Hedberg pläderar i en uppsats för ekoturism och turism som man själv styr över:

”Åstol dras med samma problem som alla andra ursprungliga, charmiga, pittoreska små samhällen, fiskelägen och byar. Antingen blir man oexploaterat, vackert och en smula primitivt eller så faller man i turistfällan och riskerar att sälja ut allt som kan säljas.” (Ek & Hedberg 1998:16)

De menar att man kan komma ifrån negativ exploatering genom att tänka igenom åtgärderna väl och vara måttlig i omfång. Åstolborna har både ett val och ett ansvar, skriver man:

”Man kan välja att stänga dörren till omvärlden eller så kan man ta sitt ansvar och välkomna folk – på sina egna villkor!” (Ek & Hedberg 1998:17)

Står det mellan dessa alternativ? Många känner en kluvenhet inför sina öars entreprenörer:

”Ta nu som det här med att Peter Harryson har flyttat hit, och uttalar sig så lyriskt i alla program om Åstol. Det har gjort att synen har förändrats på Åstol, bland de som bor här, naturligtvis. Och det är kanske tveeggat men visst har en del förstått att det är värdefullt att bo här, bara det inte blir fint och bo här. Då blir jag rädd att det blir ... Ja, du förstår vad jag menar med fint, att det skall vara kändisar eller celebriteter som bosätter sig på Åstol, så får det inte heller bli. Det får inte förändras för snabbt, i alla fall.”

Gruppen turister har förändrats under årens gång säger några och menar att det för 30 år sedan var mer ”vanligt” s k enkelt folk, medan 1980-talet bjöd på en betydligt mer kapitalstark grupp. En generell inställning bland de som vuxit upp på ön är en irritation över dem som kommer till Åstol och vill diktera villkoren. Man vill ha sommarboende som sköter sitt och lämnar över öns angelägenheter till de bofasta:

”Man kan inte komma hit och säga 'Här kommer jag nu, vad ni har konstiga saker för er, det ändrar vi på', det går inte hem. För vi är misstänksamma mot folk som kommer. Det kan jag säga, det tror jag är typiskt för öbor, att man är... som att 'Var har den nu, vad skall den nu göra?'. Och vi är nog inte sådana som de var förr heller, att de bugar och tror att de är så fina, och de kan allting.”

Denna klivenhet till turismen präglar de flesta. Förhållandet till de sommargäster som äger hus på ön är aningen mer komplicerad eftersom man blir beroende av varandra på ett annat sätt.

”Jag tycker i och för sig att när man går ner i hamnen och det är fullt med båtar och det liksom lyser, jag tycker det är rätt så mysigt så. Det är en speciell stämning. Ja, jag tycker att det är ingen nackdel. Men sedan när allt försvinner på hösten, då är det gott att det går tillbaks till det vanliga, man har sin ö igen för sig själv. För det har ju kommit lite saker de senare åren som man dessutom inte tycker om. Och det är att man har hört att det har varit inbrott på flera ställen och så.”

Verkligheten är ibland kommersiellt gångbar, eller åtminstone underlag nog för att göra film. Göteborgskomikerna Galenskaparna spelar häromåret in filmen *Åke från Åstol*. De spelade in delar av filmen på Åstol. Man använde sig inte av lokala statister men väl rekvisita. Filmens Åke arbetar på öns sillsalteri och ön skall, betonas det i det utskick Galenskaparna gjorde till Åstolborna, illustrera ett kustsamhälle i största allmänhet. Fabrikören säljer salteriet till en badgäst som vill göra om det till sommarhus. Åke förlorar sitt jobb när sillsalteriet läggs ner och tvingas åka till Skärhamn på Tjörn för att omskola sig. I Skärhamn, som han aldrig gillat, stöter han på diverse skumma typer. I modern anda är det en datakurs han går och den ger honom möjlighet att med nya kunskaper skapa nya arbetsmöjligheter för alla på ön genom att sälja sill över cyberspace. Åke blir på så sätt herre över sin egen ö och fabrikören tvingas lämna ön.

Det talas och skrivs mycket om Åstolandan, precis som man i andra landsdelar tillskriver sina lokalsamhällen speciella karaktärer. Gnosjöandan ligger nära till hands att nämna och nämns ofta i samband med Åstol. Än vet jag inte i vad mån den sk Åstolandan är något man själv konstruerat och vidmakthåller eller det är något man tillskrivits. Man kan anta att båda delar finns och att de kanske inte alltid överensstämmer. Samarbeta och sammanhållning både privat och i arbetet nämns som en bidragande orsak till andan. Eftersom nästan alla arbetade med fiske på ungefär samma sätt kom det på denna ö att betyda att alla tillhörde samma samhällsklass. Och den fördelningen verkar finnas mellan många öar. ”I och med att grunden för den ekonomiska anpassningen på ön radikalt förändrats genom fiskets tillbakagång, torde emellertid Åstolandan ha försvagats” skrev Agneta Boqvist i den etnologiska delen av Skärgårdsutredningen redan 1979 (Boqvist 1979:85). Är det kanske det man fortfarande kämpar med? Överallt finns havet och berättelserna om fisket, men själv är man industriarbetare eller med ett arbete som gör att man egentligen skulle kunna bo var som helst?

Vad karaktäriserar ett levande samhälle?

Gränsen för vad som betraktas som ett ”levande samhälle” går enligt många vid att man har egen affär och skola, ja några menar t o m att det är det viktigaste. Vad gäller affären på Åstol så har man på senare år löst det så att det är en andelsbutik som delar av öns befolkning köpt andelar i. Den går väldigt bra på sommaren vilket kompenserar den betydligt magrare vintern. Det förutsätter förstås köptrohet och jag stöter på flera som poängterar att de aldrig handlar någon annanstans av rädsla för att förlora den egna affären.

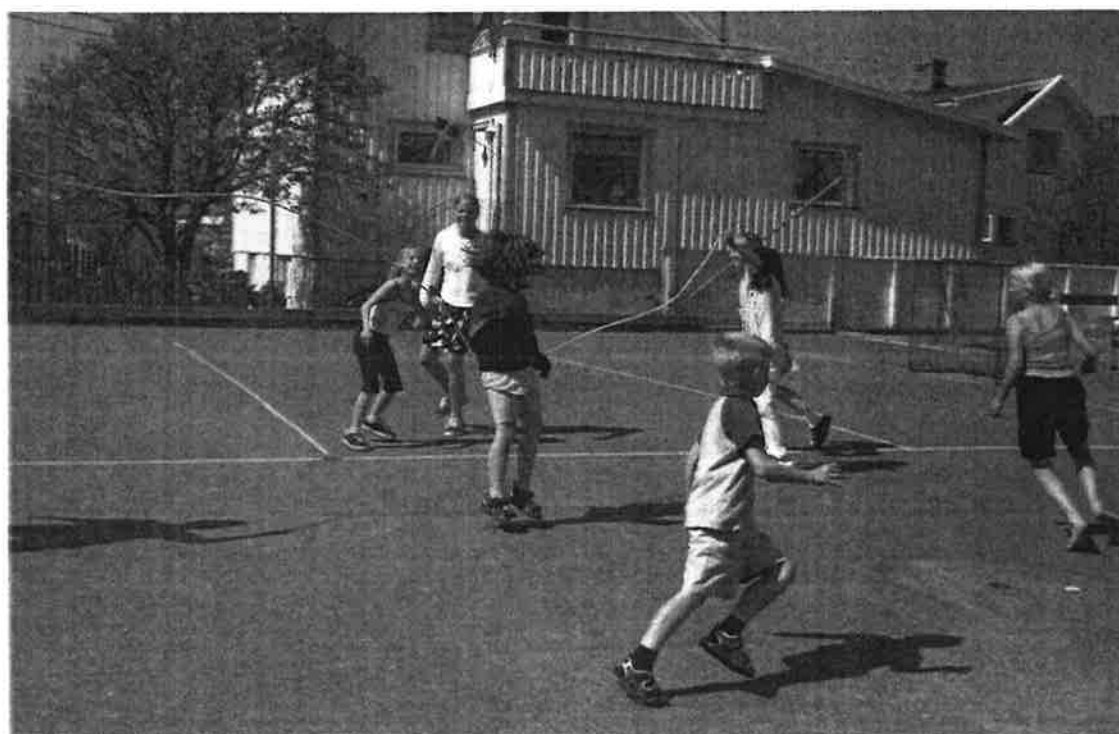
Den lilla ortens dilemma kan illustreras på många sätt: skolan har under flera år varit på gränsen att kunna vara kvar. Förskolan har haft samma dilemma: ”Nästan varenda vår så har vi sagt: ”Undrar om vi kan starta med en riktigt grupp till hösten?””, säger en av förskolelärarna. Men hittills har det alltid rett ut sig, om än i sista minuten. Och ibland är det på gränsen: ”För små skolor är inte alltid positivt, om det blir för lite. Det finns en gräns för hur få det kan vara”.

En liten skola innebär, precis som många på Åstol pratat om, en enorm trygghet. Men man måste också se till den lilla skolans problem, att det inte alltid är bra för barnen att skolan bara består av deras syskon och kusiner, d v s om den blir *för* liten. Var går gränsen för att en skola är för liten? Skolan på Åstol har varit hotad under ett par år. Det finns de som funderat på att sätta sina barn i Rönnängs skola för att de skulle få en möjlighet till fler sociala kontakter än de har på ön. Andra betonar tryggheten med detsamma.

Det sägs ibland att lärarna på högstadieskolorna på fastlandet ibland har problem med barn från ö-skolorna eftersom eleverna inte är vana vid de stora klasserna och att var och en inte kan få så stor uppmärksamhet som man brukar. Det förutsätter att man på ett annat sätt inordnar sig än de är vana vid efter sex år i små och åldersintegrerade klasser. Detta kan man liksom så mycket annat vända och vrida på; är det inte bra att barnen får så mycket uppmärksamhet de kan få så länge som möjligt? Eller är det bättre att barnen inskolas i den ”stora” skolans sammanhang från början för att inte kontrasterna skall bli för stora? I vilket fall är det intressant hur människor argumenterar kring de olika skolformerna och vad man ställer som kontrast. Påfallande ofta är det stadens villkor som sätts mot det lilla samhällets vare sig man talar om uppväxtmiljö, skola, arbete eller fritid. Står stad och land i diskrepans på samma sätt som de gjort de senaste femtio åren? I intervaller står staden för det moderna och framtidsinriktade och i andra är det lokala som är idealet då det kopplas till det genuina, sunda och meditativa.

På mindre skolor fungerar såväl skolundervisning som lek åldersintegrerat.

Att vara ung och bo på en ö

När man är tonåring är det inte utan att det är betydligt mer praktiskt att bo i Rönning, menar några av dem som bor där. Text om man nyss fyllt 15 och väldigt gärna vill ha moped. Men det går att ha moped även på Åstol numera i och med att man kan köra av och på den nya färjan. Det handlar dessutom om så mycket annat i tonåren, om man är någorlunda utåtriktad och vill att det skall hända saker och ting.

De flesta argumenten för detta sätt att bo kan vid vissa tillfällen också användas i motsatt syfte:

”Sådana där bitar ser jag inte som något plus faktiskt, att det här trygga ... ja, tryggt är ju bra, men just att man är så få, att det skall vara så positivt. Jag tror det är bra när man är van vid att ha mycket folk runt sig, och kan klara och leva i en större grupp också. Våga vara den man är och våga stå för sina åsikter och öppna munnen. För att jag talar av egen erfarenhet där, för jag vet att när vi var några stycken som var födda samma år här ute på Åstol. Jag glömmer aldrig den dagen när vi började här i Blekets skola, som högstadiet heter här då. När vi stod där som förskrämda varelser alltså. Jag vill inte att mina barn skall ha det så. Nu är det kanske annan anda ändå, barnen är mer framåt, utåtriktade, så det är inte säkert att det hade varit så ändå. Men den känslan och hur bortkomna vi var. Bara det här att man var ifrån Åstol liksom, det var (suck) nästan så här. Nästan retade för att vara från Åstol då. Och det får de kämpa med även idag.”

Det finns de som ser baksidan av friheten och den förespeglade tryggheten och berättar om mobbing, både av barn och vuxna. Påfallande ofta hänger det ihop; vuxna gillar inte vad någon annan vuxen sagt och då ger sig deras barn på den andres barn. Allt talas det öppet om inom familjerna, menar några. Barnen hör vad föräldrar säger och föräldrarna håller sina barn om ryggen till varje pris. Flera kritikers uppfattning är att det fortfarande är Elim-församlingens medlemmar som styr och ställer. I det sammanhanget påtalar en del att några av församlingens mest engagerade har barn som lämnar ön. Men många bor inte särskilt långt härifrån. Frågan är hur stor roll husfrågan (priserna) egentligen spelar? Alla vill bo kvar, säger de, men det är få som gör det. Sommargästerna är inte bra om de inte fogar sig och smälter in, vissa företagare är inte välkomna. En del uttrycker rädsla och oro för att den gamla sortens samhälle håller på att försvinna och känner en klivenhet inför framtiden. Hur får man en levande ö när man inte vågar bejaka de tendenser man inte har full kontroll över?

Nästa generation, de som nu vuxit upp på Åstol och börjar flytta hemifrån, återkommer de?

”Jag tror inte de flyttar till Åstol om de inte får några barn. I alla fall inte i de yngre åldrarna. Nej, så är det nog. Men det är ett problem i hela samhället idag. Mina två äldsta barn har gått på högskolan, och då är man beroende av storstan och storföretag. Då ligger man risigt till så här långt ut.”

Ytmässigt, genom källarvåningarna, finns det en teoretisk möjlighet för barn här att successivt flytta hemifrån genom att ha eget hushåll i föräldrahemmet. En del barn flyttar successivt hemifrån genom att gå i gymnasiet i Kungälv eller Göteborg då de kanske övernattar flera nätter varje vecka på orten. Andra flyttar direkt efter gymnasiet för att få jobb eller utbildning. Här verkar inte risken så överhängande att ungdomar blir sk ”mam-bos” som i städerna, trots att det fysiska utrymmet finns. En ung flicka talar om att hon skulle vilja bosätta sig på Åstol som vuxen samtidigt som hon fått blodad tand av familjens vistelser på andra håll. ”Det är nog ganska svårt och komma in i vårt samhälle. /—/ Jag tror nog livet är inskränkt när man bor här. Man tänker inte så långt” säger hon och menar att vyerna ibland kan behöva utvidgas. När man håller sig på sin lilla ö så blir den förstås central och allt förstoras upp. Följande citat är ett exempel på att unga människor drabbas av den allmänna uppgivenheten och känslan av att få möjligheter att påverka och förändra nu när de själva står inför valet:

”Vi vet nog att vi inte vill bo här. Eller vi ville ju bo här, men vi vet ju nästan hur det kommer att bli. Bara sommargäster och sådant. Och då vill man ju inte bo här.

—Du menar, man vill inte ha ett sommarhus?

—Nej, man vill ju bo här regelbundet i så fall. Men om man är typ fem familjer så är det inte kul och bo här heller. Då får vi varken affär eller skola eller någonting. Och det får man ju nästan ha.”

Tonåringarnas solidaritet är uppenbar. Föräldrars argument går igen och flera är övertygade om att liksom villfarelsen att det bara är EuroSkills vd som är emot vägen, så menar man att det var bara sommargäster som var emot tunneln. Samtidigt som de lever med berättelserna om en annan tid: ”Alla vet ju att det var bättre förr” säger en tonåring.

Om skolan och det man har med sig när man börjar på högstadiet, säger en flicka i tonåren:

”Vi som var här från öarna, Åstol och Dyrön, har alltid varit mycket sämre än alla andra. /—/ Det har alltid varit så, att vi har varit sämre än de andra, eller fått sämre betyg och så än de andra. Det är lite tråkigt.”

En tonåring säger ett flertal gånger att de unga inte har någonstans att ta vägen. De är ofta för många för att vara hemma hos någon. De hyr video i Rönnäng ibland:

”Det är väl trevligt, fast det har blivit ganska mycket i vint-ras eller så, från sommaren till vintern där. Förra året så tittade vi på film varje helg nästan. Så man är lite trött på det nu också. /—/ Jag vet inte hur de andra tycker, men jag tror det beror lite på att jag inte alltid har bott här. Jag kan tröttna på folket här, fast alla är snälla. Men det är ju samma folk hela tiden som man ser. Åker med färjan och kommer med färjan.”

Jag märker sammantaget att det bland de som är unga finns en trötthet på kommunens seghet. En informant uttrycker det; människor blir trötta på att det inte händer något. Bredband hör alla är på gång, men inget vet hur eller när eller ens varför.

Men det finns också en kritik mot de unga:

”Jag tycker det yngre släktet, det är mycket så, att det skall serveras dem, på något sätt. Det tycker jag att det måste man ta ur dem, för det är ingen, man måste själv vara den som kämpar. Vill man förändra får man själv ha åsikter och gå på möten och sammanträden, sådant som är så tråkigt, man måste, på något sätt. Och det gäller över det hela, det gäller tycker jag kyrkan och det gäller samhället med, alltså, man måste. Man kan inte bara ha en massa åsikter. Det är väl bra med åsikter, men man måste också engagera sig.”

Medbestämmande och förhållandet till kommunen

På Åstol står det som sagt precis och väger hur många som är åretruntboende och hur många som är sommarboende. En del skriver sig på ön för att få ta del av de fördelar det innebär, men utan att egentligen bo på ön längre tid än någon annan med som-marhus:

”Det är ingen som bryr sig om att göra någonting åt det. Jag tror inte Tjörns kommun bryr sig om det. De tycker bara det är jobbigt med de här öarna och besvär. Det är stridiga viljor och det är många krav härifrån. Jag tror att de upplever det som jobbigt på Tjörn. De skulle helst vilja hugga av draggen som många säger här ute. Och fly till Danmark. (Skrattar) Det får man ofta höra, när man har varit uppe och försök att få någon parkeringsplats eller något. Det finns ju de som har väntat på parkeringsplatser i tio år, som bor året runt här. Så

kan sommargäster komma ut så får de parkeringsplats. Ja, det är så underliga regler, jag fattar inte hur. Det är väl den som skriker mest, antagligen.”

Parkeringsplatser och relationen till dem som bor på Rönnäng, är en ständig diskussion:

”Vi har ju ständig fight på Rönnäng. Nu är det fight med att de inte vill ha våra bilar på Rönnäng. När vi ville ha en bro till Dyrön, så fick det inte gå någon väg över bergen där. Vi ville ha nytt färjeläger innanför Kårevik för att få närmare och kunna ordna bättre parkeringsplatser. Det gick inte att släppa till någon mark till öborna där inte. Så att det är en jobbig bit med befolkningen på fastlandet på andra sidan, att vi är ett störande moment för dem.”

På Tjörn hade Tjörnborna helst sett att inte Åstol existerat, säger flera Åstolbor:

”Det är bara när de skall ut och visa sina besökare, då är det bra att ha Åstol och Dyrön. När det gäller kommunalpolitik, ekonomin och skola och äldreomsorg och allt, så är det bara till besvär. Därför tyckte vi det var bra det här med att de ordnat fasta förbindelser hit, så hade det släppts, då hade ju ö-mentaliteten försvunnit. Då hade det varit som vilken del av Tjörn som helst. Men då blir det en våldsam reaktion på Tjörn, att vi skulle få så bra som vi skulle få. Det skulle kosta kommunen så mycket pengar, så det var alldeles förfärligt. Så det blev en väldig reaktion på Tjörn mot det. Speciellt på Rönnäng.”

Kommunikationerna mellan beslutsfattarna på kommunen och invånarna verkar inte fungera tillfredställande. En del av dem som är trötta och irriterade på segheten är de som var så övertygade om tunnelns förträfflighet. De la ner så mycket energi på det att de inte orkar vänta på något annat:

”Jag tror det här med tunneln det slog omkull benen på så många. För att det var ett sådant otroligt engagemang och ett sådant otroligt allvar i det här med tunnel för öbefolkningen. /—/ Antagligen är det väl det som har sina spår nu fortfarande efteråt, att det känns som att det var en stor grej, ett sådant jätteprojekt som de var så engagerade i, som mer eller mindre slog omkull benen på dem, att det inte blev något. Det är klart, har man en sådan stor tro på det också, som de verkligen hade att det skulle bli. Det var känsligt det här.”

Kom man utanför ön var det inte ovanligt att folk betraktade förslaget som ett skämt. Men det var högsta allvar och hade uppenbart väldiga effekter.

Hur ser framtiden ut för Åstol?

I förhoppningarna om arbetsliv och fritid i det senmoderna samhället ingår föreställningarna om den utbyggda informationsteknologin och obundenheten till platsen för arbetets skull. På Åstol var det aktuellt med bredband. Påfallande många jag talade med kände till att det var på gång, men inte att det redan fanns. Några använde modem och betalade räkningar via Internet och såg vinsterna i att vara uppkopplad. Många har en lite loj inställning:

”Jag tycker för min del, betala 250 kronor i månaden för det, det är det inte värt. Fastän jag har dator med kapacitet. För man skall ha användning för det också. Jag skaffar mig inget mer datorkunnande än vad jag behöver för det dagliga. Jag är inte den typen som sitter och leker vid en dator. Jag tror att IT kan ha stor betydelse för framtiden ute i skärgården, men av hävd så är vi kustbor och öbor mer knutna till havet, det är det vi har naturligt i oss.”

Naturligtvis kan det bero på att det ännu så länge är nytt, men kanske är det också så att det finns en mättnad i förtröstan på tekniken som svar på konkreta problem som avflyttning, hot mot affär och skola. Dessutom kostar det pengar för var och en att investera i en dator. Det underlättas naturligtvis inte av att man måste frakta hem datorn på färja och sedan cykelkärra och kanske supporten försvåras när man inte kan slinka in i affären där man köpt datorn, även om det sägs att man skall konsultera per telefon.

Många har i citaten poängterat värdet av att bo så här. Andra menar att de själva präglats av detta boende och har svårt att tänka sig alternativ, det kan helt enkelt vara svårt att akklimatisera sig någon annanstans:

”Det är så särpräglad så jag tänker mig att många som är uppvuxna här, nu gäller inte det alla men många, ju mer särpräglad en miljö är ju svårare kanske det är att hitta en annan miljö som motsvarar här. /—/ Jag tror Åstol har en framtid. Många är gamla här på ön och det kommer bli många hus till salu, om man ser det inte så där. Så måste det bli. Men då är det många barn och barnbarn kanske som ändå kommer att flytta ut. Jag tror det kommer att vara ett levande samhälle även om man kan ha farhågor för hur det skall gå. Det tror jag. Det gäller bara att de unga som har barn också kommer ut. Annars är nog risken att... slår de igen skolan då är det frågan hur det går.”

Rönnäng på Tjörn har som framgång blivit ett alternativ för dem som tyckte att Åstol blev för litet och krångligt. Överhuvudtaget verkar inte så många av de utflyttade öborna flytta så långt.

”Jag hoppas fortfarande på en inflyttningsvåg, egentligen, men inte av några som inte känner till det utan det är snarare de som redan har hus här, att de bosätter sig här året om. Det vore en räddning. Om man nu kan det. Alla kan ju inte det, naturligtvis, sådana som bor långt borta. För varje hus som blir, där det blir tänt året om, är en seger för oss. Och tvärt om, det är en förlust för varje hus som går till icke åretruntboende. Samhällsfunktionerna försvinner annars om vi blir för få.”

”Jag tror ju inte att man kan hindra framfarten med sommarhus”, säger en av de som lämnat ön, men betonar att det är roligt när någon flyttar ut till ön. Trycket och förhoppningarna på att man själv skall återvända lättar om någon annan tar ”ansvaret”. Risken att bli ”Smögenbrygga” har jag nämnt och flera talar om det. Men det är svårt att föreställa sig att detta någonsin kan bli det:

”Det beror nog på att det är tillräckligt många här som har varit vakna för det. För jag menar, det är ju katastrofalt i och med att det är låg kvalitet och det är grejer som inte alls hör hemma. /—/ Nu är man nog mycket mer medveten om hur fantastisk den här platsen är, än vad man var tidigare. För att då tog man den för given på ett annat sätt, tror jag. Och jag menar, i och med att fisket försvann, så stod ju då valet, föreställer jag mig, mellan att ön totalt skulle avfolkas, eller att det skulle kunna bli någonting som kunde vara positivt. Det är klart att ... Jag är övertygad om att ön kommer att fortleva, och som jag känner i alla fall, så kommer den att fortsätta och vara, ha mycket starkt inslag då av det man kallar för äkta åstolbor, alltså sådana som har sina rötter här, det tror jag att det kommer att fortsätta också.”

Ett levande samhälle innebär för de flesta att det är attraktivt för barnfamiljer vilket förutsätter affär och skola. Att ha fungerande kommunikationer anser man vara en medborgerlig rättighet och några menar att en privat färja med avgifter inte är demokratiskt: ”När de kan bygga vägar för många hundra miljoner ut till enskilda samhällen uppe i Norrland”. Många menar att möjligheterna till pendling är enda sättet att få åretruntboende att stanna:

”Här finns ingen näring som kan uppehålla en ö längre, när fisket har tagit slut, det är inget som kan ersätta fisket. Men även om vi ordnar jobb på platsen här, så blir det bara ett trevligt komplement, det blir ingen huvudgrej. Skall Åstol leva vidare, så måste miljön bli så attraktiv så folk vill bo här och ha det som boendeort, och värdera den sociala miljön.”

Till syende och sist handlar det om hur man politiskt handhar sina invånare:

”På något sätt här då, så kan man väl kanske inte riktigt, tycker jag, förstå kommun och politiskt ansvariga runt omkring här, för att det verkar ändå som man inte vill prioritera det som är ett levande samhälle utan det är kortsiktiga lösningar.”

Avslutning

Frågan hur man skall förhålla sig till framtiden är komplicerad på Åstol och alternativen är flera, inte sällan oförenliga. Jag citerar informanter som menar att det är befolkningens slutenhet som gjort att ön ”bevarat” sin karaktär så här länge. Samma personer som ser vinsten i detta kan också påtala det problematiska med att leva i ett relativt slutet sammanhang, där informella strukturer fortfarande dominerar. Sammanhållning och vidmakthållande av det gamla fungerar just som ett sätt att bevara och många har svårt att föreställa sig ett annat sätt för ön att fungera. På Åstol menar många att ”levande ö” betyder att man har en fast befolkning, d v s människor som bor på ön året runt och därmed ger underlag för skola och affär även om strategierna för hur man skall lyckas hålla en fast befolkning varierar. För en del människor kan man helt enkelt tala om identitetskris. En ö som Åstol kan aldrig bli vad den varit med en pendlare befolkning istället för de fiskare som verkat där till slutet av 1960-talet. Visserligen kan de sägas ha varit en sorts pendlare, men väl i hamn kvarstod så mycket av arbetet och mycket av vardagslivet även för dem som inte var fiskare centrerades kring fisket.

På öarna, liksom på andra håll i landet, finns människor som aldrig bytt miljö, som fötts, vuxit upp och fortsatt att verka som vuxen i samma miljö. Många fiskares situation innebär dock att de varit ute i andra sammanhang. Inflyttare på Åstol vittnar om vikten av att vara lyhörd för att bli accepterad, att man bör visa att man respekterar det ”genuina” men också att man kan reda sig själv. Vem som dikterar villkor skiftar även i små sammanhang och det är påfallande ofta svårt att skilja sak från person.

Kontrasterna mellan traditionellt och modernt blir ofta tydligt i små samhällen. Trots att få lever av havet är människors tillvaro fortfarande beroende av vädret på dessa öar utan fast landförbindelse, även om moderna färjor och fler avgångstider gör beroendet mindre och mindre.

Kluvenheten inför sommargäster är högst närvarande på denna ö som gästas av många seglare under sommarhalvåret. Några nämner att det är kul med sommar och den annorlunda

puls det blir, men här liksom på de andra öarna är det påfallande många som tycker att det är skönt när det är höst och allt är som vanligt.

*

¹ Ön är väldokumenterad och genom ekonomiska kartor kan man följa bebyggelsens förändringar åtminstone sedan 1800-talet. Det har även med jämna mellanrum gjorts inventeringar vad gäller t ex fasadmateriäl. Se vidare Ann Marie Westerlind.

² ”Fiske med 40–60 agnade krokar satt efter varandra på lång lina” (Ek & Hedberg 1988). Snurrevad är också ett släpredskap, se t ex Georg Åberg (1964) eller Olof Hasslöf.

³ ”Fiske med stornät som läggs ut och slutligen sluts i cirkel och därigenom fångar fisken som i en håv” (Ek & Hedberg 1998).

⁴ Mer om detta och framför allt fotodokumentation kan man ta del av i Åke Arvidssons bok *När vattnet kom till ön*.

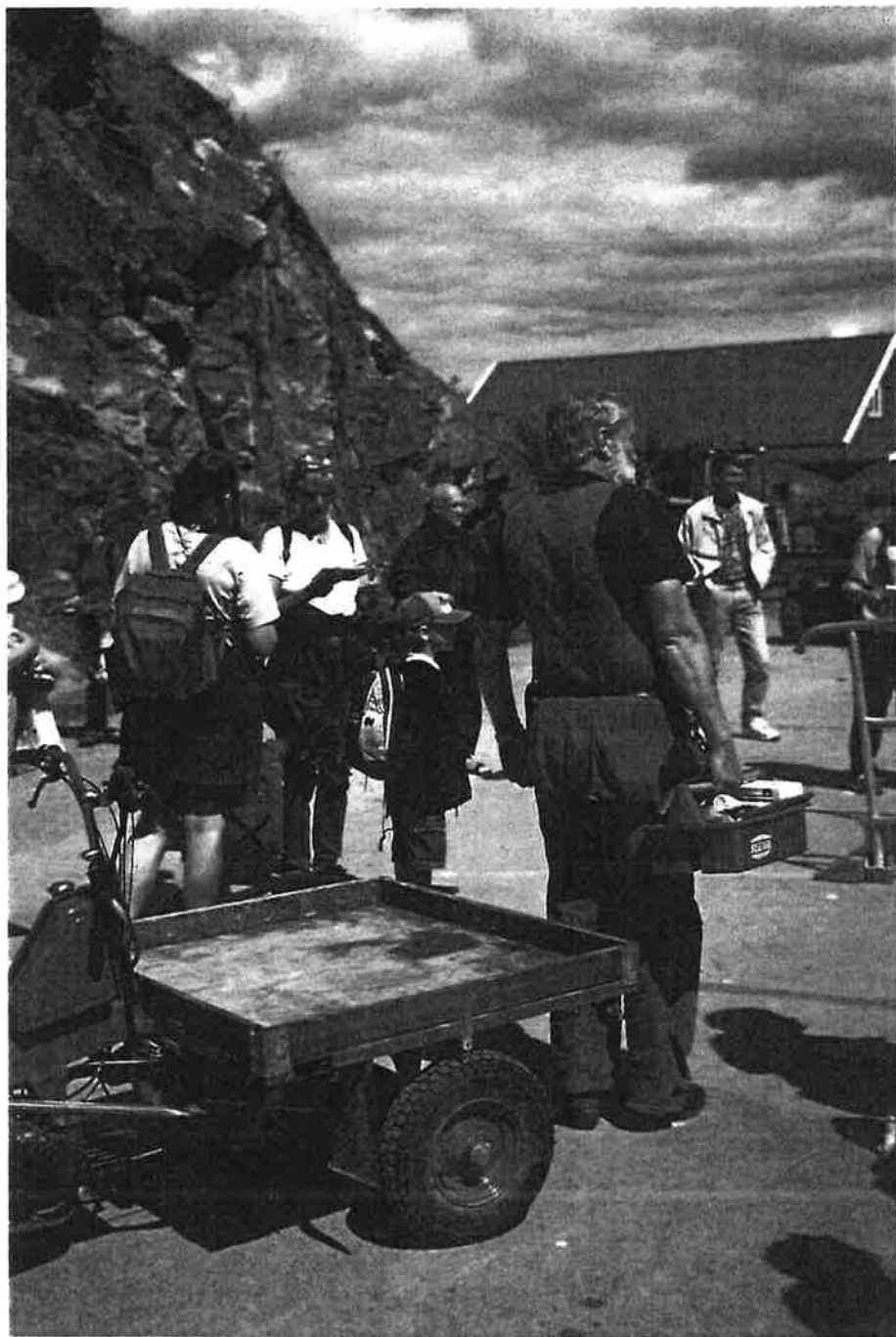
⁵ Jfr hur Hans Arén resonerar kring renovering av skärgårdshus, synen på vilken historia man vill bevara och vad som i olika perioder betraktas som funktionellt.

⁶ För äganderätsfrågor, som varit speciella i de bohuslänska fiskelägena, se t ex Hellspong & Löfgren 1994:108

⁷ Den informant jag talar med hänvisar till Anders Källgårds användning av *Homo insularis*. Anders Källgård har ägnat en bok åt att beskriva öliv och ömänniskor utifrån sina resor på öar världen runt. En tydlig civilisationskritik gör sig gällande i hans kritik av vårt senmoderna samhälle där det materiella fått en allt större betydelse. Öboende ser han som ett alternativ och föredöme till dagens samhällsutveckling. På öarna bryr sig människor fortfarande om varandra samtidigt som man när en stolthet och integritet. Källgård vill t o m kalla öbor för motståndsmänniskor utan att de har de negativa dragen av uppgivenhet eller cynism. Han poängterar, vilket förstärker bilden av samhällskritiken, att man dock inte behöver vara öbo för att ha drag av *Homo insularis*. I allmänhet har öbor högre livskvalitet än fastlandsbor slår Källgård fast, trots eller kanske p g a att öbor oftast har det sämre materiellt. Han funderar över om det är de större möjligheterna att se att allt hänger ihop (natur/människa, arbete/fritid o s v) som ger denna högre livskvalitet.

I mer vetenskapliga sammanhang nämner kulturgeografen Eric Clark begreppet i sin artikel *Öar* där han funderar över ö-egenskaperna genom dikotomierna närhet-avlägsenhet, isolering-tätt samröre (Clark 1998).

⁸ Dessa barnteckningar förvaras på Bohusläns museum liksom dagboksanteckningar barnen gjort om hur en ”vanlig” vecka kan se ut.

Nord- och Sydkoster skiljs åt av ett smalt sund som på ett påtagligt sätt visar skillnaden mellan att bo på en ö eller i annan landsbygd där samhällen skiljs åt av skog, fjäll eller åker.

Kosteröarna

Den gröna utposten

Kosteröarna är Sveriges mest nordvästliga öar och deras geografiska isolering har genom åren spelat roll så till vida att det inte funnits andra arbetsmarknader än fiske och jordbruk. Till Kosteröarna hör förutom de två stora öarna ett flertal holmar, kobbar och skär med eller utan namn. Sydkoster är störst och mäter fem kilometer rakt över. Arealen är ca åtta kvadratkilometer medan Nordkoster har en areal som är ungefär hälften så stor. Sydkoster brukar beskrivas som den gröna ön med den glesa bebyggelsen där ekonomin alltid varit beroende av olika näringar, medan Nordkoster beskrivs mer i karaktär av ett fiskeläge med klippornas karghet, bebyggelsens koncentration kring hamnen och fiske som dominerande näring. Ögruppen hör till Strömstads kommun.

Det finns ca 350 mantalsskrivna på Koster vid tiden för denna studies tillkomst. Av dem kan man räkna bort ca 50 som är sommargäster som av taktiska skäl skrivit sig här (bland annat därför att man åker så mycket billigare med färjan) och studerande som bor på annan ort, men fortfarande är skrivna hos föräldrarna. På Koster har befolkningmängden varit relativt stabil över tid, även om det just nu föds få barn. Befolkningmängden var ungefär densamma när Boqvist gjorde sin undersökning. Ungefär två tredjedelar av befolkningen bor på Sydkoster. Nordkoster håller på att tyna bort, säger många och barnfamiljerna flyttar eftersom det inte finns andra barn och för att de är beroende av färjetrafiken för att komma till dagis och skola. På Sydkoster finns dagis och skola, förlagda i samma byggnad. Skolan liksom dagis var under nedläggningshot vårtid 2000. 50% av befolkningen på Sydkoster och 55% på Nordkoster är över 50 år.

Man överväger nu, som så många gånger tidigare, möjligheterna till en broförbindelse mellan Nord och Syd. Kommunen gjorde en enkätundersökning i december 1999 som

visade att 75% av öborna ville ha bättre förbindelser över sundet. Om det är bro, tunnel eller färja som är aktuellt är dock inte utrett ännu. Det sägs att man på Nordkoster är rädda på för att få över all den trafik som finns på Syd. På sommaren lär det vara en kolossal cykel- och mopedtrafik. Många klagar på cyklarna, men det verkar handla framför allt om flakmopeder och elbilar som framförs av minderåriga. På Koster efterlevs väl inte alla trafikregler, men att man måste vara 15 år för att få köra flakmoped håller man hårt på bland de fastboende. På ön finns ett vägnät mestadels bestående av grusvägar. Tre- och vissa fyrhjulsdrivna fordon finns det gott om. Ett par bilar har tillstånd att köra. Från affären åker man med bil till färjeläget för att hämta leveranser och det finns en taxibuss. Annars är det lägenhetsbygget på Syd som föranleder viss biltrafik.

Om jag gör en jämförelse med Åstol så märks det att Koster mer är en jordbruksö, även om det inte är så mycket jord som brukas nu. Här får jag mer en känsla av att vara på landet. Åstol kan då sägas vara lite av en stadsö där folk klär upp sig på ett annat sätt när man går till affären eller ner till hamnen. Man är offentlig på ett annat sätt så fort man går utanför sin dörr. Här på Koster är folk på gång när jag är där första gången, d v s under turismens försäsong, de har ärenden och far fram och tillbaka, påfallande ofta i sina arbetskläder.

Fraktkostnaderna är höga även här och ett högst närvarande problem. När Skärgårdsutredningen gjordes 1979 var pendling inte någon särskilt realistisk lösning för någon. Om man skulle ha en mer snabbgående färja, som man diskuterade då, krävdes att man hade något att pendla till och då var arbetsmarknaden på fastlandet inte ett alternativ såsom t ex Stenungsund varit för Åstolbor. Agneta Boqvist framförde en idé om att det är just isoleringen och frånvaron av alternativ som låg till grund för fixarmentaliteten på Koster. Om pendling varit ett alternativ hade kanske inte denna kreativitet fått blomma, menade hon (1979:27).

Öarna ligger väster om Strömstad, ungefär en mil ut i Skagerrak. Numera, med den nya och moderna färjan, finns möjligheter att pendla. Det är inte den tiden det tar att åka färjan som är problemet utan snarare att ha avgångar just när skolan eller jobbet börjar och slutar. Och alla har olika tider.

I Stenungsund, för att fortsätta jämförelsen, arbetar många av männen inom industrin och alla som arbetar på samma skift har samma tider vilket gör det lättare att anpassa kollektivtrafiken. För Åstols pendlande kvinnor är dock problemet mer likt Koster även om pendlingstiden med färja mellan Åstol – Tjörn är betydligt kortare än mellan Koster – Strömstad.

Fisket specialiserades i och med att räkfisket fick stor betydelse. 1979 var medelåldern hos yrkesfiskarna hög och man var pessimistisk vad gällde nyrekryteringen. Även idag är medelåldern på fiskarna fortfarande hög, men lag med unga män från öarna (både Nord och Syd) har börjat ägna sig åt yrkesfiske. Boqvist avslutar sin del om fiske på Koster med att säga att det borde finnas utrymme för fler fiskebåtar på Koster, men att man kanske borde fiska annat än räkor (Boqvist 1979:20). Än idag finns det utrymme för fler fiskebåtar. Det finns sex räktrålare kvar på Koster. På var och en finns två fiskare och till det kommer en del verksamhet runt omkring.

Av tradition har hummerfisket spelat stor roll på Koster: ”Det är ju en livsstil”, säger en pensionerad fiskare. I september är det premiär för fisket och det spelar fortfarande stor roll om än det kanske inte har sådan ekonomisk betydelse numera att de som har andra jobb lägger dem åt sidan. Att låta en räktrålare ligga i hamn medan man lägger ut hummertinor är t ex otänkbart med tanke på de kostnader en räktrålare för med sig.

På Boqvists tid var fritidsfisket relativt omfattande på Koster. Detsamma gällde för Åstol, men där är fritidsfisket nu marginellt. Även här är många pessimistiska när det handlar om fisket inomskärs. En del f d fiskare går längre ut för att fiska medan andra valt att ägna sig åt det numera relativt lukrativa havskräftfisket.

Kvällsaktiviteter i form av dans och fest är en relativt ny företeelse på öarna. Det var först en bit in på 1970-talet som pensionatsverksamheten ändrade karaktär från att vara vilsamma miljöer där natur och stillhet var det viktigaste till att få aningen mer partykaraktär.

Turismen är idag viktigare än någonsin, även för Strömstad som femdubblar invånarantalet under sommaren. Här kan man fundera över skärgårdsidyllen som dröm och ideal. Vissa norrmän hamnar i en mellankategori; de är fritidsboende eftersom de är här kanske varje helg och under hela sommaren och är därmed varken sommargäster eller fastboende.

Ur fältdagboken

Det är fascinerande att stå på bryggan i Strömstad en söndags-eftermiddag och se denna mängd helgfirare som kommer från Koster. Många har helt enkelt varit på ”landet” och står och väntar längs kajen med alla sina väskor, kassar och ett och annat husdjur, medan maken eller maken hämtar bilen så att de kan åka tillbaka till vardagsboendet.

Det går speciella fraktbåtar som man kan åka med när man har mycket att ta med. Lastandet och fraktandet är centralt för både bofasta och fritidsboende. På vägen hem från Åstol, i Rönning, blev jag vittne till en scen som jag inte vet hur den slutade. Det hällregnade och just den veckan var det den gamla färjan som var i trafik. Den nya färjan med goda fraktmöjligheter var på service. Precis innan min buss skulle komma, kom en bil med släp fullastad med virke och isolering. Fullastad var även kupén. Personalen hade lämnat färjan och mannen trixade med bil och släp för att backandes komma så nära färjan som möjligt. Om det över huvud taget var möjligt att få allt det långa virket ombord är jag tveksam till och vilken tid det tar att få det torrt vågar jag inte ens tänka på. Här blev jag varse hur mycket som skall stämma om man skall bo så här. Och när man är så beroende av allmänna kommunikationer innebär det också att man får stå ut med att sådana som jag och mina medpassagerare är åskådare till projektet. Gränserna för privat och offentligt är andra i skärgården än på fastlandet.

Jag kommer till Koster en kväll i början av juni, innan skolorna påbörjat sommarlovet, och hämtas med flakmoped. Det är min premiärtur på flakmoped som är bullrigt, men väldigt smidigt. Dessa mopeder har kommit att symbolisera öboende.

Koster är så dramatiskt annorlunda mot Åstol. Kosteröarna är stora och omöjliga att överblicka så här vid en snabb anblick. Det växer rejält på denna gröna ö. Jag bor på Sydkoster i en liten hyrstuga på tomten till en av Koster's bofasta sedan generationer. Jag cyklar för att orientera mig och genast gör jag referenser till mina tidigare erfarenheter av olika öar, landskap och platser. Koster liknar delar av Öland, men också de bördiga delarna av såväl Fårö som övriga Gotland. Det är helt enkelt en jordbruksö, eller före detta som den faktiskt är nu. Jag cyklar förbi ett av de anrika sommarstugeområdena med små stugor som nu bör falla inom ramen för K-märkning med sina pistagegröna eternithus spridda över området. Ägaren, född på ön, kommer precis med traktorn och släpet fullt med godis. Det är dags att fylla på förråden inför anstormningen vid midsommar. Hans fru och dotter hjälper till. Frun kommer ursprungligen från en annan ö och dottern bor numera i Göteborg men kommer hem under sommaren för att arbeta i stugbyn.

Nästa dag söker jag upp föreståndaren för hembygdsmuseet Sibirien, beläget vid det smala sund som skiljer Nord- och Sydkoster åt. Där är några danska seglare som hamnat på Koster av en slump. Jag ser en del förvirrade turister här och där. Det är ingen öppen ö på det sättet, man inte vet riktigt var man skall ta vägen. Precis som på Åstol behöver man ställtida några dagar för att orientera sig. Men det är svårare på en ö som är så pass stor och när man kommer innan turistsäsongen är i full gång. Var skall man ta vägen? Var är det öppet? Var kan man sova? Äta? Frågorna är alltid många när man kommer så här. Och inga människor som man genast slänger sig över för att få veta. Folk är på gång och det känns att alla laddar inför säsongen. Det är svårt att låta bli att jämföra med en del platser vid Medelhavet. Det är speciellt med ställen som är så säsongsbundna. Vad händer om vädret inte passar alla turister? Kommer de ändå och gör andra saker? Ja, antagligen eftersom alla stugor måste hyras i förväg.

En gång i tiden körde min svärfar med folklivsforskaren Ragnar Jirlow bakpå sin vespa genom Bergslagen i jakt på så gamla och ursprungliga plogar som möjligt. Ibland känner jag mig som en av de två, vilken av dem varierar. Ibland handlar det mest om transport och att hålla igång, att iakttä och ta in atmosfär. Ibland känns det nästan som om jag, sittande på min cykel D8 utlånad från Kostergården, en av sommarbyarna, skulle vara på jakt efter en konstruktion: en egen och ny berättelse om en relativt genomförd befolkning.

Jag, på vissa sätt kan man säga att det inte har skrivits så mycket om Koster. Ändå kommer jag, liksom om Åstol, att få höra samma historieberättelser om igen, i olika sammanhang. Men vad människor sysslar med, upprörs av, engageras av är något helt annat, och det beskrivs sällan. Säkert därför att det lätt framstår som triviellt och oväsentligt att beskriva, pretentiöst rent av. Det är också intressant att människor sysslar så mycket med sina rötter och på öarna betyder det, åtminstone i Åstols fall, att man identifierar sig med fisket. Det är detta föreståndaren på museet antydde när han sa att hembygdsmuseet Sibirien mycket handlar om fiske; det är de prylarna man har och får och det är dem man bestämmer sig för att se som sitt kulturarv.

Biblioteket, som ligger ovanför posten och inte är helt lätt att hitta, har öppet mellan 17 och 19 på torsdagar och från 10 till 18 juni även på måndagar. Ute vid vägen finns en stor träskylt där det står att det finns post, skola, bibliotek m m, men sedan får man gissa sig till vilken byggnad som är vilken. Allt är beläget där vägarna möts mitt på Sydkoster. I biblioteket arbetar en kvinna som också är delägare i rederiet Koster Marin som kör de tre katamaranfärjorna och två fraktbåtar mellan Koster och Strömstad. Rederiet sysselsätter 13 personer varav två är från Strömstad, en från Tanum och resten från Koster. Själv sysslar hon med bok-

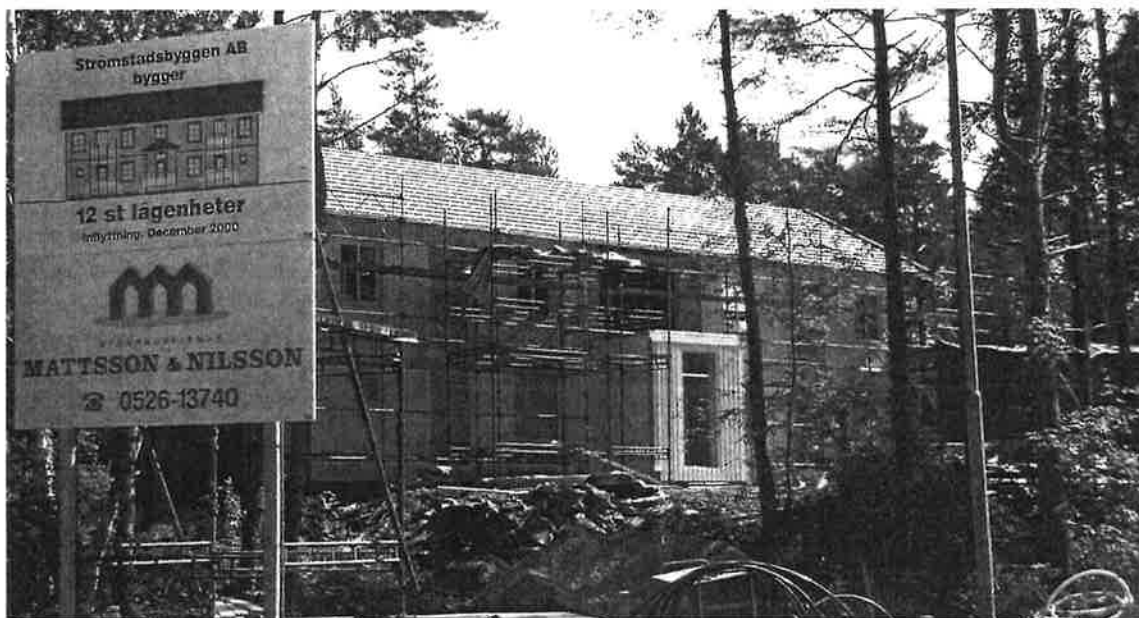
föring och annat administrativt jobb. Hennes far var fraktare en gång i tiden så på ett sätt kan man se detta arbete som ett arv, men framför allt kan man se kombinationssysselsättningen som en livsstil i miljöer av detta slag.

På Åstol var allt så tätt att jag var fundersam över var jag kunde gå utan att vara inne på privat område. Alla gångar och många trappor är allmänna där. Här är arealerna gigantiska i jämförelse med just Åstol, vilket gör att man blir exponerad på ett annat sätt. Alla kommenterar tätheten mellan husen på Åstol, men man syns varken mer eller mindre, skulle jag vilja säga, och jag tror inte heller att man ser mer. Här på Koster kan man välja ensamheten i betydligt större utsträckning, men är man ute och cyklar så vet kosterborna att man är där. Jag har stått hemma hos mer än en kosterbo och liksom dem reflexmässigt tittat ut genom fönstret så fort något rör sig.

Detta med turistsäsongen vill jag återkomma till. Det finns överallt en stor dubbelhet. Å ena sidan livnär man sig en del av året just på turisterna och flera näringar är endast till för turister och andra kan sägas subventioneras av turister. Å andra sidan börjar det bli för många här och i synnerhet av dem som köper hus eller tomter vilket för tillfället påfallande ofta är norrmän. Många bygger nytt och dyrt och naturligtvis sticker det i ögonen. Här är speciellt eftersom många norrmän på grund av den geografiska närheten snabbt och smidigt kan ta sig hit. Det finns de som redan i januari börjar åka hit ut över helgerna. Stockholmarna och andra kommer framför allt ut över storhelger. Den stora säsongen kommer inte igång förrän under julveckorna. Så är det fortfarande, trots försök att upplösa industrisemestern.

Det är som sagt inte lätt att hitta rätt här till en början, man känner att det lyser om en att man inte kommer från ön. Hur känns det att vara turist och hur känns det att vara sommarboende? Är de i ständigt underläge eftersom de bara kommer när det är som bäst? Eller beror det på vem man är, dvs hur man uppfattar sig själv och sin rätt? Är jag själv alltför präglad av att ha varit bofast i ett sommarparadis – att jag och de runt omkring mig inte alltid gillade de som kom och självklart tog för sig under en kort och intensiv period?

Det går mycket tid och energi till att ringa och bestämma tid med informanter. Jag har fått många bra tips på personer som representerar olika kategorier öbor av min kontaktperson på ön, men det gäller också att finns egna vägar. En av dem jag sökt idag är en engagerad ung kvinna, invald i Kosternämnden, en opolitisk nämnd bestående av nio kosterbor som väljs i samband med ordinarie riksdags- och kommunval. Nämnden skall ha en förmedlande, och medlande, funktion mellan öbor och kommun och vara ett demokratiskt alternativ till samhällsförening, ö-råd och företagarförening.

*Mitt på Sydkoster byggdes under år 2000 ett antal nya lägenheter.
På Koster har man folk i bostadskö...*

Koster är så undersökt, säger några informanter. Bl a har det tvärvetenskapliga forskningsprojektet "Kosterhälsan" pågått under ett antal år. Genom regelbundna medicinska kontroller har man försökt skapa en modell för folkhälsoarbete genom att koppla medicinska symptom till yttre förändringar i miljön.

Det växer något kolossalt i år. Högsommargrönskan är redan här trots att det bara är juni månad. Från Valfjäll, Sydkosters högsta topp, såg jag att Koster numera inte bara är en grön ö, utan på sina håll en nästan igenvuxen sådan. Jordbruket är numera nedlagt men försök att återupprätta odlans status görs t ex genom gruppen Kosterverk. För att komma åt en del av förbuskningen har man får, men numera även betande högländsdjur på öarna. Dessutom finns inplanterade rådjur. På 1910-talet planterade man in tall, vilket skedde på uppmaning från flera håll, och dessa har med åren frösått sig. Det ser dock ut att finnas gott om lövträd. Över huvudtaget är förbuskningen märkbar. När man går kan man finna spår efter odlade rabatter som kommer fram så vackert i det högvuxna gräset. Mängder av stolta strandiris som ståtligt reser sig för att nå över gräset, liksom fingerborgsblommor i skogsbrynet.

Jag tar en cykeltur ner till hamnen vid Brevik och börjar nu känna Kosters attraktion med ännu större kraft. Det ligger vackra hus längs vägen, en del tomma d v s ägda av sommarboende.

Efter att ha cyklat förbi stora slånärsfält kommer jag ner till en skyddad, mycket vacker liten hamn. Senare hör jag sägas att det är så det "riktiga" Koster ser ut: utan kiosk men har man tur kan man köpa dagsfärska, nykokta kräfter som en f d fiskare säljer vid sin gamla vackra sjöbod. Det är således ingen slump att jag attraheras av Koster och skärgårdslivet just här.

Jag träffar många som byggt upp sitt arbetsliv kring turism. En familj berättar att de är kvällsmänniskor och har valt att anpassa sitt liv efter vad de kallar det goda livet. De hade en ambition en gång att arbeta efter solen. Nu innebär det att de under sommaren arbetar väldigt mycket och bor nere vid sin stugby för att nästan alltid vara tillgängliga. Under vinterhalvåret går de ner till en arbetstid som innebär att de börjar vid 9–10 och slutar vid 15–16-tiden. Inga mörka morgnar och mörka kvällar eller dagar utan ljus. Sonen och hans utifrån kommande flickvän skall efter att ha varit ifrån ön några år flytta in i de blivande hyreslägenheterna. En del talar om öns segregation; det bofasta uppväxande släktet flyttar in i hyreslägenheterna mitt på ön, medan norrmännen sitter i stora, nyproducerade eller nyrenoverade hus i det attraktiva havsbandet.

Att så många norrmän kommer till ön just nu beror bland annat på att sommarhusen i norska skärgården kostar så ofattbart mycket att även om skärgårdshusen här är dyra så är de billiga

Skolarbetet illustrerar hur nödlösningar får pedagogiska poänger. Här sätter skolbarnen potatis tillsammans med kokerskan som är intresserad av ekologisk odling.

för norrmännen. Här liksom på andra håll är det en väldig konkurrens för att komma över de befintliga husen. Tomterna och husen köps av dem som har råd. Vad gäller byggnadsstil verkar det inte finnas några som helst restriktioner eller förbehåll här på Koster påtalar många kosterbor. Inte heller för att köpa tomt eller hus. Det finns inga krav på anknytning eller förköpsrätt. När paret jag talar om, byggde sitt Myresjöhus på 1970-talet tog det däremot 5–6 år innan man fick rätt att bygga på sin tomt. De menar att det var en tid då kommunen inte ville ha befolkning på Koster. Nu är det således annorlunda.

Många kommer in på turismen när vi talas vid. Det är ju den säsongen som ligger framför oss när jag är på Koster, vilket naturligtvis präglar inriktningen på fältarbetet. Nu börjar det bli nog, sägs det. Sedan ett par år tillbaka är det för många turister och man bör ta itu med problemet, menar de flesta. Det blir ingen bra upplevelse för den sista båten turister som kommer på dagen. På Nordkoster kan det ta upp till två timmar att beställa en pizza, på Sydkoster finns inte en cykel att uppbringa under de värsta veckorna för att nämna några exempel. Samtidigt som turistsäsongen tenderar att bli väsentligt längre så är de intensiva veckorna i juli desto intensivare. Det finns som vanligt kategorier som mest klagar, säger en av dem som livnär sig på turismen, och säger att det inte sällan är t ex pensionärer, d v s de som egentligen har tid och möjligheter att gå och handla i af-

fären kl 9 när de öppnar istället för vid lunch när alla turister och deras cyklar är där. Detta med turister är onekligen tveeggat.

Precis som på Åstol uppsökte jag öns skola. Jag åt middag tillsammans med barnen och lärarna efter att ha hört deras repetition inför skolavslutningen. De är för tillfället 20 barn på skolan varav ett är ett förskolebarn. Lågstadieläraren ska sluta och alla är ledsna för det och oroliga för hur det ska ordna sig inför hösten. Mellanstadieläraren har gjort en platsannons på Kstersidan på Internet. Och där tror jag att situationen finns i ett nötskal. Man vill att någon söker sig till just Koster och det är viktigt för att det skall fungera på ön. Situationen här är annars som på Åstol, skolan är nedläggningshotad och vid tiden för mitt besök talar man om att dagis måste stängas till hösten och dagisbarnen åka till Strömstad. Van som man är vid att ta tag i nyuppkomna situationer så valde man i sista stund att ordna det på annat sätt. Genom om disponering av personal lyckades man hålla öppet dagis en termin i väntan på nästa barnkull får jag veta några månader efter att jag lämnat Koster.

Vi går ut i trädgårdslandet där barnen skall sätta potatis. Nu tar kokerskan över. Hon är med i odlarföreningen Kosterverk och trädgårdsintresserad. Med väldig energi engagerar hon barnen i ett par olika sätt att sätta potatis. Lågstadieläraren tar över kokerskans sysselsättningar inomhus. Så fungerar det här. Mellanstadieläraren har ingen lärarutbildning, men akademiska

poäng. En kvinna på förskolan, som har bott i England, tar engelskan, som är mellanstadieämnets svagaste ämne enligt egen utsaga. Kokerskan hoppar in på det hon kan. En musiklärare är engagerad från ön, slöjdlärare likaså.

Jag bjuds in till en "tjeutflykt" till Nordkoster med fyra mammor och deras små flickor när vi har grävt färdigt i trädgårdslandet. Väl på Nordkoster börjar flickorna genast leka och meningen var att alla flickorna, stora och små, skulle göra en utomhusutflykt. Men regnet hänger över oss. Och regnet kommer, om än ett lätt sådant. En av kvinnorna ihärdar och säger att västlig vind sällan innebär regn. Vi travar iväg och mycket riktigt, det blir en strålande eftermiddag i närheten av Vettnet, Nordkoster östra del. Vägen dit kantas av stora fina och tomma hus, en del nybyggda i sk Kosterstil, vita trähus med snickarglädje i form av många detaljer kring framförallt fönstren, byggda av en av öns byggare. Men som sagt tomma. I sällskapet är det två barnfamiljer utan fast bostad och alla talar om att det är just barnfamiljer man behöver här. Då är frågan i vad mån Kosterborna skall ställa upp för varandra och inte låta marknaden styra. Många klagar på köpstarka norrmän, men var och en tar ut vad de kan när det kommer till försäljning och uthyrning säger kritikerna. Eller handlar det om olika personer? Vad betyder sådant för en plats? Ja, för dem som flyttar, som lämnar skutan är det inte mycket att orda om, men de som har släkt och vänner kvar? Går det över huvud taget att återvända när man gjort en sådan här affär? Troligen inte eftersom de inte kommer att ha råd om utvecklingen fortsätter.

Vi har det trevligt och jag får verkligen känna hur det är att oroa sig för hur det ska gå med skolan, att kanske tycka att det var bra att som det gick med dagis i alla fall, att stöna över sommar-gäster och tomma hus, definiera varenda liten fiskebåt som går ut i sundet, springa med andan i halsen till båten för att komma över sundet.

Jag rekommenderas att gå upp på en utsiktsplats som ligger bakom några privata hus. Det är den högsta toppen efter Valfjäll, skulle jag tro. Jag skulle aldrig hittat platsen eller gått över tomtens om jag inte rekommenderats att gå dit av dem som bor där. Platsen ligger rakt väster om Valfjäll som man ser tydligt. Man ser också hela Ursholmen, och med en kikare skulle man säkert kunna se sälhuvuden dyka upp och ner i vattnet och på klipporna som lyser i oändligt många grå nyanser. Tänk att ha en sådan knut runt hörnet! Mitt inne i grönskan öppnar det upp sig så här.

En dag i postkön blir jag varse andra av "periferins" praktiska bestyr. Flera vill att postföreståndaren ringer till banken för att få saldobesked. Hon fick även förfrågan om utskrift från diskett från någon som satt på Koster och skrev på sin uppsats. Detta är en paradox: I dessa moderna tider då alla har betalkort och ska

vara uppkopplade mot Internet, finns inte möjligheter att ta ut kontanter på ön, mer än om man handlar i affären och avrundar uppåt. En båttur kostar lätt några hundra. Är alla beredda på att ha kontanter när man precis vant sig vid betalkort? Här hade funnits plats för ett nätkafé eller åtminstone möjligheten att gå in på en uppkopplad dator och kolla sitt saldo, betala räkningar eller t ex korrespondera med sin lediga chef alternativt arbetande kollegor. Man skulle kunna tänka sig att fler tog med sig sitt arbete till sina sommarhus och förlängde säsongen genom den möjligheten. Dessutom är det påfallande ofta man ser att det finns möjligheter att gå in på Kosteröarnas hemsida för att läsa mer, man kan kolla sitt ICA-saldo, man kan boka stugor och betala via nätet, men alla dessa hänvisningar till Koster på nätet är vi ju få som kommer åt.

Man kan heller inte göra saker i sista minuten när man bor så här. I slutet av veckan kommer t ex en kvinna som vill betala via bankgiro, men blanketterna på posten är slut. Alltså måste hon vänta tills på måndag och då är det en ny månad vilket innebär att hon kanske får betala förseningsavgift. Då kommer jag in på det postföreståndaren pratade om: att en vistelse på Koster kräver planering. Ska man bo här under högsäsong bör man helst boka rum i februari, annars får man åka runt och höra sig för när man väl är här. Alla stugor hyr man en hel vecka, från lördag till lördag, sen återstår hotellrum och de är begränsade till antalet. På Nord finns en campingplats med ett begränsat antal platser, ofta förhandsbokade, men på Syd finns ingen möjlighet till camping.

Postföreståndaren har ett företag som heter Kontor- och turistservice och hon har sedan några år tillbaka hand om posten på Nord (förmiddag) och Syd (eftermiddag). Till det kommer telefonservice vad gäller turistfrågor. Hon blir lite av en alltiallo. Folk ringer och frågar alltifrån hur vädret är idag, men också hur det kommer att vara nästa vecka. Hon berättar var man hyr ut cyklar och var man kan bo. Det är inte särskilt privat att uträtta ärenden av detta slag när man bor så här. Visserligen är föreståndaren noga med att ingen får saldobesked åt någon annan, men mycket hörs ändå. Säkert har hon full koll på människors ekonomi och ställning. Det brukar ju bli så när man har en sådan position.

Andra perioden jag är på Koster i juli månad sammanfaller bland annat med Kosterdagen, ett evenemang som lockar folk ur husen även en kylig sommar som denna. Hela räddningspatrullen kommer och visar sina båtar i Kosterundet: Sjöräddningsverket, hemvärnet, polisen och Kustbevakningen. Det är pampigt och ger en känsla av de speciella villkor det innebär att ha havet inpå knuten och är något som skiljer öarna från fastlandet.

Det är strålande väder på kvällen och jag cyklar ner till anrika Ekenäs och går genom andelsföreningen Solkoster som ligger

strax bakom Ekenäs Skärgårdshotell. Det är en fascinerande samling små, små lägenheter från 1950-talet och en del är fortfarande täckta med eternit. Hotellet är abonnerat i kväll, men det är vackert och öarnas mesta uteställe denna sommar. Nere vid hamnen finns en liten kiosk och här liksom vid Långagärde är åtminstone hälften av tidningarna norska. Intill finns en liten bod där man under högsäsong kan köpa färskt morgonbröd och här finns även det relativt nystartade rökeriet.

En morgon när jag tar morgonfärjan, pendlarfärjan till Strömstad, berättar en av de åretruntboende om måsäggen. Av gammal tradition har öbor plockat måsägg för att äta men med EU-regler gäller att man inte får göra så. Naturligtvis gör en del det i alla fall. Man märker det på ängen mot Brevik, berättar den här personen, där det häckar massvis av måsar, men sällan blir ungar. Här finns så gott om måsar att det inte är någon fara, säger han, och menar att det är öborna själva som har kunskap att kunna hantera gränsen mellan utrotning och överbefolkning.

Vad innebär det att vara Kosterbo?

Vid tiden för Boqvists texter talade man mycket inom forskning om tendensen att "Ju mer vi är tillsammans ju likare vi blir". Boqvist resonerar kring detta och menar att värdegemenskapen ofta är ganska stor i små lokalsamhällen som just en ö. Men denna gemenskap är ibland skenbar, menar hon. För 100 år sedan var det så mycket väsentligare att tala i sådana termer, då man kanske hade mer överensstämmande livsformer, men numera är en Kosterbo egentligen bara någon som är bosatt på Koster. Det behöver inte vara mycket mer. Det finns förstås faktorer som gör att man ändå fungerar annorlunda än på en större ort, exempelvis att många fler i det lilla samhället träffar varandra i olika egenskaper.

Man är Koster- eller Åstolbo, men också en massa annat. Ibland finns en tendens att bara se till en identitet i taget. Det kan ha ett värde att poängtera denna mångfald av identiteter, att visa att man har mycket gemensamt med olika grupper trots att det i de här miljöerna betyder att det är samma personer som dyker upp i olika sammanhang.

Boqvist formulerade det som att "Människorna är utelämnade åt varandra" (1982:94). Hon menade att sådana här utkantsområden gör delar av samhällsplaneringen så tydlig. Jag försöker gå vidare i dessa tankar genom att se de nedslag jag gjort i den bohuslänska skärgården som tvärsnitt, inte bara av utkantsamhällen utan även i vidare bemärkelse. Det är det jag i

inledningen kallar minisamhällen. Boqvist menar att effekterna blir tydliga i sådana sammanhang eftersom de berör var och en. Det ställer också större krav på dem som bor i ett utkantsområde än på invånare i tätorten. De kan ha en enande funktion, t ex att klaga på de dåliga färjeförbindelserna. Men de kan också ha en tydliggörande effekt. Genom att se hur det fungerar i dessa s k "tydliga" minisamhällen tror jag att man kan se strukturer i landet i stort.

Mycket är sig likt om man jämför Boqvists beskrivning med förhållandena idag. Även då talade man om att en enda barnfamilj kunde avgöra skolans öde. Det är viktigt att poängtera hur utlämnade småorterna blir när det handlar om några familjer mer eller mindre för att såväl skolan som affären skall ha öppet eller stängt. Som jag nämnt ovan betyder det att det ligger ett tungt ansvar på den familj som vill flytta. Skall också de svika? Det gör det nästan omöjligt att säga någonting om utvecklingstrender lokalt. Om två familjer bryter upp och flyttar eller om två nya tillkommer kan avgöra mycket. Denna utsatthet kan innebära att man vårdar nykomlingarna väl, men det kan också fungera uteslutande för den som inte passar in. I vilket fall förefaller det ställa stora krav på engagemang. Steget att flytta till en ö är större än någon annanstans, menade Boqvist och därför kan man anta att det ofta är ett väl övervägt beslut (1982:111). Hon menade också att människor medvetet arbetar för att få umgänget att fungera. Man arbetar på att få det att fungera eftersom man är hänvisade till varandra. Frågan är om inte det ställts större krav på kvinnor eftersom många av dem är inflyttade och kanske inte uppvuxna i en sådan miljö, men framför allt eftersom kvinnor i de traditionella fiskesamhällena vanligen varit ansvariga för hem, hushåll och det sociala livet. Männen har haft andra utrymmen, dels genom att vara hemmahörande, dels genom sina flexibla arbeten.

Vad gäller ekonomi är det helt klart så att människor som bor, har sitt arbete och sin fritid på ungefär samma ställe har ett annat liv än de som ägnar mycket tid åt att exempelvis pendla. För en hel del människor på Koster gäller detta att de har pendlingstid. Eftersom det dessutom är extra krångligt och ibland vanskligt att passa färjan kan jag tänka mig att man avstår från saker som man lättare gör om man själv styr över sin tid och sina möjligheter till förflyttning.

Boqvist skrev sina texter i en period då det såg ganska ljust ut för bland annat Koster. Under mitten av 1970-talet ökade inflyttningen till öarna och det var framför allt unga familjer som valde att flytta ut som en sorts protest mot samhället man lämnade bakom sig. Finns det en motsvarighet numera? Skulle man kunna vända på t ex resonemangen kring transportproblemet för dem som bor på öarna och inte bara se det som ett problem utan snarare som ett ideologiskt val? Ibland känns det nästan som om en

del av t ex Koster nybyggare vill ha det så här, att detta är ett sätt att reagera mot välfärdssamhället när man gör det svårt för sig, d v s försätter sig i en medvetet vald situation. Man vet att allt gods och material måste transporteras via fraktfärja. Man kan inte konsumera på samma sätt på Koster som man gör om man bor mitt inne i Göteborg, Stockholm, Strömstad eller Stenungsund. Poängen är att vara hänvisad till det som finns. Men samtidigt talar en del av de norska nybyggarna för en annan livsstil än vad man skulle kunna kalla en "grön våg". Här finns uppenbart olika kategorier av konsumtion, men också många skäl till varför man bor på Koster.

Återvändare

Boqvist ser olika kategorier av inflyttare: f d Kosterbor som återvänder liksom de som har släktanknytning till ön, de som gifter sig med en Kosterbo samt sommargäster som permanentar sitt boende. Att man flyttar hemifrån genom att lämna ön under ett antal år är vanligt. Några återkommer efter några års studier eller arbete på annan ort tillsammans med en partner som kan tänka sig att slå ner sina bopålar på Koster. Precis som jag fått veta av folk här, är det snarare regel än undantag att de gifta kvinnorna på Koster kommer utifrån. De som lämnar ön är nästan uteslutande ungdomar. Visserligen har en familj precis lämnat ön, vad jag fått veta så kom de inte härifrån och en av dem trivdes inte.

Boqvist skriver att de som flyttar tillbaka till ön gör det utan att ha det ordnat med försörjning eller ens med bostad och även det stämmer överens med åtminstone ett par av dem jag talat med. Man börjar med att hanka sig fram och söka olika vägar för sin utkomst. Kostnaderna blir inte så höga här ute som när man bor mitt inne i stan av just de skäl jag nämnte; man konsumerar helt enkelt mindre, åtminstone om man inte är beroende av att frakta en massa saker eller är beroende av att åka fram och tillbaka själv.

Av en del av de barnfamiljer jag träffat förstår jag att det är vanligt förekommande att barnfamiljer eller unga par bor inhysta hos sina föräldrar. De berättar om en kvinna som har tre av sina vuxna barn med familjer hemma just nu i väntan på annan bostad. Här är alltså s k mamboförhållandena aktuella, precis som i storstädernas centrala delar.

När Boqvist skrev sin bok var tendensen ökad befolkning. Några flyttade tillbaka. Just nu verkar det vara plus minus noll. Boqvist skriver att flyttningen ofta är en protest mot en tillvaro man inte gillade. Några säger att många ställen var tänkbara att flytta till men att det var den personliga anknytningen, i detta fall

till Koster, som blev avgörande.

Jag har träffat flera som passar in i den mallen. Detta skulle nästan kunna handla om dem. De personliga relationerna verkar styra i mycket högre grad än att man väljer en speciell miljö. Boqvist skriver insiktsfullt att man nästan alltid tar avstånd från det tidigare boendet eftersom man valt att lämna det och måste se det positiva med den nuvarande situationen. Man vill ju lyckas i sina val, som jag skriver i avsnittet om Åstol. Detta gäller även det vanliga argumentet att det är för barnens skull, att man inte kunde tänka sig att bo i den förra miljön med barn. En kvinna berättar att när första barnet föddes blev det viktigt att flytta tillbaka:

"För det är mycket sådant där som har betytt mycket för mig. Släktingar. Jag har mycket mostrar och kusiner som jag alltid har umgåtts med. Och när första barnet kom, så tyckte jag att det skall hon också få ha."

De unga återvändare jag träffat har varit både kvinnor och män, även om de flesta menar att det är flest kvinnor som flyttar och förblir borta. När någon återvänder har de med sig en partner utifrån och är ofta mycket motiverade att försöka leva livet på ön.

En av dem jag pratat med markerade skillnaden mellan dem som väljer att bo så här och de som gör det av tradition, som är uppvuxna på ön och av bara farten bor kvar. Däremellan kommer de som flyttade men valde att komma tillbaka. Jag har försökt att komma till tals med alla kategorierna.

En kvinna som återvänt till Koster berättar att hon flyttade till Stockholm för att arbeta. Hon säger att hon inte skulle vilja göra om det nu med man och barn, men skulle absolut inte vilja ha det gjort:

"Jag tror det kommer perioder i livet, när man behöver se annat. Jag tror att det är bra för då vet man vad man har. /—/ Det är det här med livskvalitet som man med åren, tror jag, kommer fram till, mer och mer."

Hon har insett att rötter "betyder mer och mer". Precis som småbarnsföräldrar på Åstol berättar denna småbarnsmamma om pendlartiden då hon insåg att hon inte skulle finnas i närheten av barnen om det hände något. Men hon hade säkerheten i att ha sina nära släktingar på plats som kunde rycka in om det var något särskilt med barnen, om de behövde hämtas på dagis för att de var sjuka eller att det kört ihop sig på något annat sätt.

Men detta att alltid vara iakttagen, att alltid synas? Ja, några nämner att det tog tid att vänja sig, andra att det är det som är tryggheten, att man har folk som man känner kring sig: "Den tryggheten hade jag inte i Stockholm. Där var man jätteanonym, det var ingen som skulle bry sig om de inte såg mig på en vecka".

Men det finns nyansskillnader och allt handlar inte om att det är en ö. Man kan bo på en ö och ändå se att det lyser hemma hos någon annan och man kan bo på fastlandets glesbygd och inte se ett enda ljus lysa.

Man behöver komma iväg och se annat för att uppskatta det man har. Kring detta förefaller det finnas konsensus. Samtidigt behöver många relativisera det man har, sätta det i relation. En informant berättar om en utflyttad släkting:

”Han flyttade till Strömstad rätt tidigt, för att han tyckte det var lite för litet här. Ja, han skulle inte kunna ränka sig och bo på Koster. Nej, det skall vara lite möjligheter att åka och sådant här, ta bilen att köra iväg.”

Jag förstår att det ofta är ett aktivt ställningstagande att bo kvar, lika aktivt som att säga att man har valt bort det. Många hamnar dock mitt emellan; man vill gärna återvända men det vill kanske inte ens respektive. Man har skapat sig en tillvaro där man helt enkelt bara har hamnat, så att säga. Några av dem jag träffat anar dock en tendens till att ”Folk flyttar tillbaka när de blir lite äldre, närmar sig pensionen och så där, de får njuta”.

Varför Koster?

”Vi sökte efter någonstans där vi kunde både bo och jobba, och sedan har vi alltid haft en dragning till havet. /—/ Jag har flyttat väldigt mycket, jag har haft tillgång till havet och alltid någonstans drömt om att bo på en ö. /—/ Stockholms skärgård var uteslutet kände vi, där var så himla upphaussat också. Det var inte det här då.”

Närheten till havet poängteras ofta men även andra faktorer spelar in. Att det finns möjligheter för försörjningen och personer som kunde introducera och ge ingångar till samhället kan vara avgörande. Allt kanske man som inflyttad inte kan identifiera sig med, men man behöver ofta hitta något eller någon som bekräftar en, en kanal för det som känns som det egna.

”Vi trivs med samhället, trivs med människorna, trivs med naturen och havet. Inte vara för mycket med havet, det kan ju kvitta mig egentligen, men det andra tycker jag om, platsen, naturen, bergen, stenarna och människorna också, måste jag säga. Och sedan det här att vi är isolerade från fastlandet, inte isolerade, men att det är en ö gör ju att vi har inte någon kriminalitet egentligen, utom på sommaren då. /—/ Han (maken, min kom.) är mer fisk än människa ibland. Det upplever jag att en del av befolkningen också är. På något sätt så är de en del av havet på ett vis som andra

inte är, och jag är inte det.

—Vad betyder det att vara del av havet?

—Ja, han vill bli begravd i vattnet, till exempel, det vill ju inte jag, jag vill vara på landet. Och att de känner sig lyckligast när de är därute bland kobbar och skär och vatten och fiskar och så. Att det är en väldigt stor del av dem själva, att det är deras hem, så att säga, därute på vattnet. Och att de är beroende av vattnet, de kan inte vara utan vattnet, de måste ha det på något vis, för att kunna vara lyckliga och glada.”

Kan man se några mönster i vem som väljer att bo så här, vem som stannar kvar?

”Det är nog de som är trygga i sig själva, som stannar kvar. Som vågar ta ett steg ut i lite okänt, och är ganska säkra på att de klarar av det. Jag tror inte man får ha någon psykisk obalans, för då klarar man inte av det. För att i det här samhället så kan man inte skaffa sig för många ovänner. Man kan inte vara hur otrevlig som helst, för att då blir man utfrysst till slut eller undvikes eller vad det nu är. Man kan inte sticka ut för mycket.”

Försiktigheten till trots betraktar sig denna informant som just någon som ”sticker ut”. Det handlar uppenbart inte om att ”bara” smälta in. Att det krävs minst tre generationer på kyrkogården för att räknas som ”riktig” bofast talar man om på de flesta platser. Somliga säger det med glimten i ögat, andra menar att det är verkligen det som det handlar om. Några berättar om vänner som flyttade upp i Dalsland, till inlandsbygder:

”Där var det svårare att bli accepterad. Där trängde man sig in i en mer sluten värld. Men här på Koster, att det är en ö som ligger i havet, de har alltid rört sig, kosterborna. I alla fall männen, de har rört sig runt Nordsjön mer än vad de gör nu. /—/ Träffat på andra människor. Sedan har turismen kanske, som var tidig här, gjort sitt till. Sedan hämtade många av den äldre generationerna ... Jag menar, flickorna flyttade ofta ifrån ön, tog tjänst på fastlandet och gifte sig där. Och fiskarna, pojkar här som är i fisket, de hittade fruar i Danmark och Norge, så att det finns lite av vart, lite mera genomströmning av folk här kanske, än vad det blir i inlandsbygden. Och därmed också en större slags förståelse eller tolerans för att folk kan komma från någon annan plats. Man har inte känt mycket av det. Så det har mest varit lite på skoj, det här, om man är äkta eller inte. Och sedan språket. Det har funnits ett språk här också, en dialekt som har varit typiskt för Koster, men den är väl i princip borta. /—/ Gå upp på skolgården och lyssna på ungarna idag, så hör du knappt ett ord, inte ens bohuslänska. Det låter mycket mer bohuslänskt inne i Strömstad än vad det gör här. Men här åter talar ungarna någon rikssvenska, man kunde tro man var i Uppland eller någonstans där de har rikssvenska nästan.”

Det handlar mycket om att ha respektabel försörjning, säger en informant, för att accepteras, mer än att ha någon speciell titel för att få status. Att man helt enkelt skall kunna klara sig själv:

”Det är frågan om hur uppför man sig på ön. /—/ Här finns ju de som är svårt alkoholiserade, men som folk tar hand om. Jag menar, i en stad hade de gått under på nolltid.”

Det finns någon slags manlig och kvinnlig värld, och de möts inte så ofta, säger en del kvinnor. Kan man se något mönster bland de som flyttar hit utan att ha det sociala nätverket, utan att ha sina rötter på ön?

”Det är ingen tillfällighet att människor bosätter sig så här. Det är antingen fanbärare eller människor som har svårt att associera till andra. Och de som blir kvar är sådana som inte är så flexibla. För är de flexibla så hade de antagligen vågat sig vidare ut i världen. Av de som är mera ursprungliga här. /—/ Inflyttarna som jag tror antingen är fanbärare, det vill säga, har en idé som de bär hit och som de vill ha uppslutning bakom, eller också söker sig till den här miljön, därför att de inte platsar i det andra samhället. För det här är på ett sätt ett samhälle utanför samhället.”

Det finns en ganska vanligt förekommande föreställning om en sorts eftersläpning på öarna, eller för all del i all glesbygd eller landsbygd, att det skulle ta längre tid med förändringar där. Att människor i dessa miljöer ser en trygghet i det bestående och i det som varit. När EU och IT blir allt mer påtagligt blir man skärade, säger en del. Föreställningen att randområdena ligger efter övriga landet i utvecklingen är grundmurad på sina håll. Men det finns också väldiga variationer mellan folk och folk, även om del inflyttade öbor ser skillnad på människors olika bakgrund och erfarenhet:

”Samhället i sig är ganska konservativt och trögföränderligt. Det innebär att vi som kommer som inflyttade klassas som väldigt annorlunda. För att vi har lite mer moderna eller lite nya idéer som kanske inte är så självklara för de härute. Och det kan ju upplevas som både hotfullt och konstigt.”

Kan vem som helst bo på en ö? Ja, om man kan ”vara ensam en förmiddag eller att man kan sitta framför TV:n själv en kväll”. Man får inte vara beroende av att det alltid måste hända någonting, säger en inflyttad kvinna. Det går inte att förlita sig på alla andra om man vill att det skall hända någonting: ”Man måste ta tag i saker själv, man måste ha lite fantasi. Man får absolut inte vara för rastlös”. Detta menar flera av dem jag träffat vara representativt för kvinnorna på öarna.

Hur fungerar det nu då när ni har satt er här året runt, frågar jag några av dem som provat på att bo här ett par vintrar. Är det som ni hade tänkt er?

”Nej, naturligtvis inte. Men det är väl det som livet lite grann handlar om, att man måste våga stanna kvar i det som inte blev som man hade tänkt sig. /—/ Det finns något gott med att sätta sig ner, och det finns något gott med att inte rusa vidare. Det finns något gott med att låta saker och ting värka ut eller vad jag skall säga. /—/ Det är två kulturer på något vis. Det är en sommarkultur och en vinterkultur här ute. På sommaren är det fart och fläkt, och alla är öppna och glada och pratsamma. När hösten kommer så stänger man om sig. /—/ Det är extremt torftigt och ensamt, det är det ju. Och gemenskap, då får man betala ett ganska högt pris. /—/ I form av att anpassa sig. /—/ Det blir också som ett koncentrat på något sätt, när man bor så här. Och när man inte hittar någon trevlig lekkamrat att leka med, då får man leka med sig själv, brukar jag säga.”

Och ändå kan man få vara sig själv:

”Det enda som jag kanske märker ibland, det är väl att folk inte är så himla mycket beroende utav, vad skall jag säga, den senaste trenden här ute, som de är i stan. /—/ Ja, här kan man gå ut osminkad, till exempel. Man duschar och klär på sig och kammar håret, och sedan så går man ut. I stan så tog det flera timmar innan man väl blev färdig innan man skulle komma ut. Det skulle kläs på och det skulle sminkas och fönas håret, och det skulle vara spray och mousse och allt vad det nu är. Så det är väl mest det, att folk inte riktigt tänker på det. Ja, de tar på sig vad de trivs i och sedan så går de ut. Det tycker jag är himla skönt. Att man inte alltid, jag tycker också det är roligt att klä upp mig ibland och åka till stan och ha lite smink på mig. Jag tycker samtidigt att det är skönt att man inte behöver lägga ner all den här tiden varenda dag på sig själv. Det är väl det jag märker skillnaden på. Man kan ha de här fristadskläderna, vet du vilka det är? De här blå kläderna, arbetskläder. Det är många som går runt med sådana. Det skulle man aldrig kunna göra i stan.”

Ofta handlar det om en sorts civilisationskritik att bo så här; man får en del men framför allt så slipper man ifrån annat.

Passar, passar inte

Öbor, ”det är en befolkning som är sig själv nog” säger en informant som reflekterat mycket kring hur vi blir till dem vi är:

”Vi andra är ju kompromissprodukter av vår omgivning egentligen, från skolan, militärtjänst och jobb och familj ... Allt det här gör att vi hela tiden måste anpassa oss. Så det

är inte mycket kvar av de uniciteter man hade från början egentligen. Medan xx, han tror jag inte har behövt ta bort en enda ojämnhet under årens lopp. Därför han kom tillbaka här i tidiga år, fiskade själv, ensam, och jobbade ensam nästan alltid, därför att han ville inte vara beroende av någon annan. Det innebar att han kunde vara, han behövde inte... Om man ställer en fråga till en människa eller hör en annan människa, så lägger man in en massa värderingar, hur uppfattar den det, tror jag, när jag säger så här. Kanske jag inte skall säga så i alla fall, kanske jag skall vända på det. Men om man aldrig har behövt göra det, och aldrig suttit i en sandlåda och slagits om en bil, till exempel, så har han ju aldrig behövt kompromissa, och då blir man rak. Då säger man också rakt ut. Det tycker vi då som blir väldigt sårade av, som har de andra spelreglerna, så skall väl inte... han måste väl förstå att man blir ledsen om han säger så. Medan han tyckte det var helt naturligt, bara brassa på när det behövdes. Många blir ju förvånade, för det blir ju riktiga sådana där fläskmällor ibland, under diskussionernas här, som är helt otroliga. /—/ De tar inte hänsyn på samma sätt. De har säkert en empatisk förmåga, men de har inte tränat sig i det, att uppfatta hur andra... Det är bättre för mig själv om jag inte brassar på så mycket just nu, det har man liksom aldrig lärt sig."

Vanan vid att reda sig själv poängterar folk här, liksom på Åstol, som ett utmärkande drag för öbor. En informant säger att hon mer tror att det handlar om skillnader mellan folk som bor i glesbygd och de som bor i storstäder, än att det är något särskilt med skärgårdsbor eller människor vid kusten. Möjligen är det speciella att "det är väldigt starka kvinnor" säger hon och ansluter till diskussionen om de fiskande männen på havet och kvinnorna på land som aktualiserades av informanter på Åstol. Liksom i citatet ovan funderar många över betydelsen av att ha vuxit upp i ett slutet samhälle och vad det innebär för dem som kommer inflyttade för att bli åretruntboende eller som som-margäster:

"Man kan komma in 'Jaha, så här har ni gjort, det accepterar jag, jag vill göra på mitt sätt'. Att man gör på det sättet, att man ändå accepterar, jag tror det är jätteviktigt. För det ser man också här, tycker jag, att någon som klampar in och bara sätter sig över och tycker han är bäst, eller de som säger 'Ja, ni gör så, det var ju smart men jag tycker bättre om det här sättet'. Det är ödmjukheten som hela tiden måste finnas."

Att man inte kan komma in i ett litet samhälle med en von oben-attityd förefaller alla vara övertygade om. Men var går gränserna för när man gör våld på sig själv? Man kommer inte

ifrån att det är lättare att kategorisera och bli kategoriserad i ett litet samhälle än i ett större: "Det har varit oerhört mycket konflikter här ute, och det krävs oerhört lite för att pratet skall komma igång". Så säger en informant som har funderat mycket kring vad som krävs för att ingå i sammanhang och för att man skall vara utesluten.

"Det är ofta så att man bildar sig inte en egen uppfattning om saker här, utan man ärver den ofta. Har någon som är tillförlitlig sagt att det är på ett visst sätt, så är det ofta så och då ifrågasätter man inte det."

Vad krävs för att man skall komma in i gemenskapen, finns det en öppenhet mot dem som kommer?

"Det beror väl på hur den är, den som kommer, det tror jag spelar en stor roll. Den som kommer hit och går ner och pratar och som är som folk i allmänhet. Och lyssnar på oss, och inte gör någon sorts konstigheter alltså, då tror jag det är inga problem".

Överallt finns det strategier för att särskilja dem som passar in och de som inte gör det. På en del håll är dessa gränser gum-mibandslika, på andra betydligt snävare. Det som utmärker strategierna är att om man väl hamnar på "fel" sida, så verkar de obarmhärtigt:

"Vi har alltså de som har varit här väl så länge som jag har... men som står utanför i alla fall. Alltså, det hjälper inte hur de sprattlar med benen eller gör saker, så får de inte vara med ändå. Jag har aldrig förstått riktigt vad det är för någonting, och det är inte någon avoghet från människor härute. Jag tror det har med lyssnandet att göra väldigt mycket."

Inställningen verkar vara viktig. Några anser sig vara gäster, några anser sig vara kunder och några anser sig ha rättigheter, säger en person som delvis lever av turism. Man måste nog inse att man är gäst väldigt länge. Det innebär att man inte har samma berättigade krav som de som är födda på ön. Många har gjort misstaget att tro att bara för att man köpt en bit mark så har man vissa självskrivna rättigheter på ön. Då finns det risk att det blir ett kompakt motstånd och de sanktioner man utsätts för kan vara kraftfulla. Jag hör bland annat talas om en man som uppenbart inte lyssnat på vilka regler som gäller. Under hösten när det blev högvatten och den alltför väl förankrade båten inte följde med så var det ingen som ingrep: "För jag kan säga, ingen båt lider någon nöd alls härnere någonstans, om man uppför sig någorlunda hyfsat". Så säger en informant och tillägger att man annars tar hand om såväl varandra som varandras föremål: "Om man har en båt som har sjunkit på det viset, då vet man att man bör granska sig själv". Den personen har kanske inte märkt nå-

gonting tidigare, möjligen en kärvhet i affären, någon som inte hälsar utan går förbi: "Man fryses väldigt snabbt ut här om det går fel". Detta resonemang går igen hos flera informanter. De som inte passar in fryser man ut: "Helt plötsligt har folk börjat prata ihop sig, att man har gjort någonting dumt. Och så blir man påhoppad. /—/ Du kan ju aldrig hålla dig undan, på något sätt. Så du är väldigt utsatt så."

För många är det skönt att veta att man har en reträtt, man måste inte stanna här resten av livet. "Jag visste nog inte vad jag gav mig in på, alltså så här socialt. Det hade jag nog ingen aning om". Det har gått utmärkt för den här personen som poängterar vikten av att ha en ingång i samhället, att ha någon som introducerar en så "att man inte trampar på minor". Det kan kort exemplifieras med anbudsförfarandet för trafiken mellan ön och fastlandet här på Koster, på Åstol handlade det om tunnelbygge. Det blev infekterade diskussioner som gjorde att öarnas befolkning tvingades ta ställning och i vissa fall hamnade i konflikt med varandra.

Som öbo eller invånare i ett litet samhälle är man sårbar på olika sätt. "Som skilsmässa, det får inte förekomma, eller det blir en jättestor sak som tystas ner. Det känns att det är knappt tillåtet". Familj och boende är beroende av varandra. Om frun lämnar ön, bor man kvar då? Så resonerar man på olika öar, av olika skäl. Ibland handlar det om religiositet, ibland om föreställningen om kärnfamiljens oinskränkta helighet.

Några som flyttat in till ön trivs väldigt bra, men uttrycker en frustration över att det är så svårt att förändra, man gör helst det man alltid har gjort. "Man är dålig på att ifrågasätta, man är dålig på att förändra". Det fungerar lite som en hämsko och den här personen funderar i vad mån det är klassbundet: "Att så här gör vi, och så äter man middag och så gör alla. Och det tror jag har med landsbygden, jag tror inte att det är karakteristiskt för bara skärgården. Det är kanske ännu starkare i skärgården".

Gemenskap och åtskillnad

Jag har tidigare skrivit att Koster är en föreningståt ö och att det i mångt och mycket är samma personer som engagerar sig på olika håll. Många menar att det finns människor som tycker och tänker, men aldrig engagerar sig i att förändra. Det positiva är att bland dem som verkligen engagerar sig är ett antal bra, kreativa ledargestalter på Kosteröarna, personer som ser hur folk har haft det, känner förhållandena väl, men som också är kloka nog att se hur man skulle kunna göra. Någon av dessa är duktig på att driva frågor, är inte rädd för att tänka, fundera och prata. Det gör att det ändå väckts en del frågor. Det är intressanta strukturer som

gör att människor ofta väljer samma personer som brukar vara i beslutsfattande position trots att man vet att de är överarbetade eller kanske rent av maktfullkomliga och skulle behöva ersättas. Det finns dessutom alltid mer eller mindre informella nätverk som kan ha stor betydelse. Västugan på Koster nämns som en gränsöverskridande samlingspunkt för många kvinnor genom åren.

På Koster jobbar man för att skolan skall bli ett centrum för fler än barnen. Till matsalen kan man gå för att äta dagens rätt, om man anmäler sig i förväg, och på kvällarna kan man t ex gå på Komvux datakurs. Skolan är viktig i ett samhälle. I det lilla samhället kan dock inte utbudet av t ex fritidsverksamheter vara lika stort som på en plats med betydligt större befolkningsunderlag. Det innebär ofta att föräldrarna får engagera sig så mycket mer:

"Det är ju så att i ett samhälle där man har släkt, så får man väldigt mycket hjälp, och har man inte släkt så är man lite utanför. Men där tror jag faktiskt att man kan välja att inte vara så mycket utanför. Om man öppnar sig själv så får man igen rätt mycket."

Vad betyder det att ingå i ett socialt sammanhang? Är det att vara någon man krusar för eller är det att vara någon man bryr sig om? Eller kan det "bara" betyda att man är en att räkna med när det är någonting på gång? Ibland behöver det inte betyda mycket mer än att man får kallelser till gemensamma möten, eller man hälsar på eller man blir tillfrågad, säger en informant.

"Sedan finns det också den här nyfikenheten i de här täta miljöerna som kan vara lite jobbig. För här kan man inte visa upp allt. Och här blir man samtidigt så mycket tydligare än vad man blir i en stad. För i en stad kan man liksom gå runt rätt anonymt och ha sitt liv för sig, det är ingen som lägger sig i och ser och hör och så.

Jag ser att det handlar mycket om de här småflikstakterna, du vet, 'Om du skall vara med mig, får du inte vara med henne'. Så där som det kunde vara när man var liten och var på skolgården, det kan jag känna igen väldigt mycket hos en del av de vuxna kvinnorna här på ön. Framför allt hos de inflyttade kvinnorna ser jag det på ett påtagligt sätt. Hur man väljer bort och grupperar sig."

Överallt talar man om behovet av rötter och människors lust och längtan tillbaka till det som varit, men också kontakt med det "egna". En kvinna ger en annan aspekt på ropet och behovet av kontakt med sina rötter: "Den som inte har så mycket annat och stå på, måste ju betona sina rötter för att inte tappa fotfästet."

På Koster finns aktiva fiskare, även om deras båtar inte längre dominerar hamnbilden.

Det finns en annan sorts åtskillnad på Kosteröarna och det är skillnaderna mellan Nord- och Sydkoster. Folk berättar historier om människor som bott precis intill sundet som skiljer Nordfrån Sydkoster, men inte varit över på den andra ön mer än ett par gånger under sin livstid. Flera på Nordkoster kan berätta hur människor ur den äldre generationen förargat sig över att de skall behöva ligga på kyrkogården på Sydkoster, samtidigt som de inser att efter döden kanske det inte spelar någon roll längre. Det som gör Kosterproblematiken mer intressant än liknande anekdoter eller myter i andra småbyar eller mindre samhällen är att det här finns ett markerat vattendrag emellan, vilket gör det lättare att säga nej till gemensamhetsprojekt, menar några informanter.

Många här säger att det är annorlunda på Nordkoster, att folk är lite annorlunda där genom att de håller ihop på ett annat sätt än man gör på Sydkoster. Bara bebyggelsen ger sådana indikationer menar man. Nordkoster består av två samhällen medan Sydkoster är mycket mer spritt. Det är inte så ofta som man är nere i Kyrkosund, säger en person bosatt i Långagärde, den norra delen av Sydkoster. Det handlar inte alltid om faktiska avstånd utan hemhörighet och andra mer subtila saker.

”Jag vet inte, de är så olika, de här två öarna, så man skulle egentligen haft styrkor och svagheter på olika öar. Nu försöker man göra en mix av det, som kanske inte är så lyckad.”

Flera på Nordkoster menar att Sydkoster är mer kommersialiserat, mer inriktat på turister och därmed en sommarö i annan bemärkelse. Naturen skiljer sig väldigt åt mellan öarna, som jag skriver inledningsvis. Sydkoster är och har varit den jordbrukande och mer flacka ön med flera spridda småsamhällen medan Nordkoster är klippigt och bebyggelsen har fiskelägeskaraktär. På Nordkoster har man havet mer inpå sig vilket man inte behövt känna på samma sätt på Syd.

På Nordkoster finns det några fler fiskare men befolkningen är i snitt äldre. På Syd är det betydligt fler pendlare, vilket kan förklaras med att det där bor fler och framför allt fler i arbetsför ålder.

Möjligheter till försörjning

Många som har flyttat härifrån söker sig till Strömstad eller Göteborg.

”Senare i livet så kanske man väljer ett ställe som liknar Koster, men ändå har fast förbindelse och du kan klara dig mer själv. Här är man ju beroende av båten till stan.”

Det går att pendla mellan Koster och fastlandet precis som från Åstol till t ex Stenungsund, under förutsättning att tiderna passar. Det kan dock bli fel:

”Frugan hon jobbade i stan ett tag, hon jobbade inte heltid, men hela dagen gick. Hon kanske fick vänta en timme på morgonen och två på eftermiddagen. Gå och dra i stan då. Det är väl roligt första dagen.”

Av gammal hävd finns det ofta lokala möjligheter till försörjning. ”Blir man arbetslös så skall man nog inte sätta sig med nävarna i kors”.

Mycket handlar om ekonomi, även för den som gått i pension. Fortfarande är det de många olika sysselsättningarna som gör den sammansatta ekonomin:

”Hummer, det säljer jag. För det är en bra extraförtjänst. Vi är ju inte så där överpensionerade, för en var inte med i ATP ifrån början heller, så en har ju låg pension. Man behöver lite extrainkomst.

–Ja, men det är bara du, din fru är inte med och hummerfiskar?

–Nej, det är hon inte. Men hon hyr ut i lillstugan, vi har en lillstuga vi hyr ut på sommaren. Så hon tjänar pengar där då.”

Fortfarande under självhushållets tid är det många kvinnor som är ansvariga för uthyrning till turister. Låga pensioner talar många om och återigen kan metaforen med den onda cirkeln användas:

”Det handlar om att man inte har gjort så mycket lönearbete i sitt liv. Man har inte betalat in eller satt undan pengar, och då kan man inte heller räkna med att man får något i slutändan, om man inte har betalat någon skatt.”

Förvärvsarbete, men också livskvalitet, ger en intressant blandning mellan modernt och traditionellt. Nuförtiden talar man mycket om självförverkligande och en individualisering av samhället. Samtidigt lever man på många ställen med en blandning av samtidighet och osamtidighet. Det finns helt andra värden än ekonomi som gäller bland många. Ingen ville åta sig ett jobb, säger en informant, som hade behov av att anställa arbetskraft vid ett tillfälle som inte passade den arbetsföra befolkning, utan alla har kvar behovet av frihet:

”Man tjänar gärna svart. Det innebär att man har det ganska bra ekonomiskt, det är inte det som pressar på, utan det är intresse. Är det något intressant, det skall vara kul, då ställer man gärna upp. Det är inte att man drar sig för jobb, men det skall vara intressant. Det får inte vara något monotont och dåligt betalt eller att de känner sig utnyttjade, utan frihet.”

Ungdomarna bor vanligen hemma så länge de är kvar på ön. Det betyder ofta att de inte betala någon hyra. Föräldrarna bor kanske i hus som redan är betalda, vilket även båten är. Man nar ingen

bil och många har ett mycket begränsat klädkonto. Man hyr ut på sommaren, och det täcker elkostnaderna:

”Har du inga kostnader så behöver du inga intäkter heller. Därför blir det aldrig så att du kan sälja din frihet för pengar. För det är inte så intressant, friheten är intressantare”.

”Jag har haft många exempel på där jag har stått och väntat på folk tidigare, som jag har kommit överens om, som har varit avlönade för att göra en del jobb för mig. Så plötsligt kommer de inte på morgonen, och vi skall göra någonting ihop. ’Varför kom du aldrig?’ ’Nä, det var så gött vär.’ ’Jaha, vad gjorde du?’ ’Jag var och drog tinor. Alltså drog hummertinor. Man får passa på att dra hummertinor när det är bra väder.’ ’Ja, men då kunde du ju i alla fall ha ringt.’ ’Ja, men det trodde jag inte att jag behövde’, sa han, ’för jag var säker på att du var ute och drog tinor du med’. Men det är en härlig inställning. Man tittar ut så här på morgonen och säger, ’Oj, vad fint väder, nu går jag drar tinor’, och så bryr man sig inte alls om det här andra avlönade jobbet, det är ointressant, därför att det här andra överväger. Jag trodde det var nonchalans på något sätt, men det är egentligen inte det, utan det är en levnadsstil som man har kvar härute. Vädret, havet bestämmer vad som skall hända.”

De andra möjligheterna som finns på fastlandet spelar säkert stor roll. Ändå är det säkert som en person säger:

”Jag tror inte man gör mindre, man kanske gör andra grejer. Vi kunde inte gå och sätta oss på ett fik, vi var i november, det gick ju inte. Men då satt man hemma hos varandra istället.”

Entusiasm som drivkraft

Det finns många sätt att försöka ordna sin tillvaro när man bor så här. På Sydkoster finns Kosters trädgårdar och det är ett bland många exempel på hur ett par entusiaster, som hamnat på Koster av det skälet att de hade en idé de ville förverkliga i en lämplig miljö, lyckats genomföra en idé de tror på. Miljön och lämpliga personer att samarbeta med och inspireras av fann de på ön. De arbetar med permakultur i sin ekologiska undervisningsträdgård vilket innebär att man formger trädgården så att de olika delarna får så mycket koppling med varandra som möjligt. Det har handlat om att skapa sitt eget arbete och samtidigt förverkliga en dröm, men också att stimulera andra till att odla. De drivs av en övertygelse om att vi i framtiden alltmer kommer att behöva använda oss av produkter som inte transporteras över halva

Ekologisk odling i växthus och på friland, kurser liksom kafé och galleri är ett sätt att kombinera verksamheter för att skapa utkomstmöjligheter i en ny tid.

jordklotet. "När vi planerar och gör saker, så skall det alltid fylla minst tre funktioner". I sitt växthus har de rum för odling, men också för kafé som kombineras med kurser och utställningar. "Det innebär ju att huset kan betalas igen på flera saker. För att odla är definitivt inte lönsamt."

Den kooperativa odlarföreningen Kosterverk är ett separat projekt som initierades av en av dem från Koster's trädgårdar. Föreningen har cirka tjugo medlemmar som samlas kring olika odlarfrågor med mål att försöka öka egenförsörjningen på ön. Häromåret gjorde de en utställning som handlade om markanvändningsfrågor för att starta upp en diskussion på öarna. De skickade ut informationsmaterial om varför de tycker att man bör odla mer här: "Det har en ren global ekologisk orsak, men det kan också ge pengar. För vi räknade ut hur mycket pengar det ligger i maten lokalt". Föreningen har numera ett stort växthus som finansieras separat, men som ägs av Kosterverk. Där skall man som medlem kunna hyra in sig. Det är försöksår år 2000 och det är en person som i princip odlar allt

därinne. Under mina veckor på Koster cyklade jag regelbundet förbi Kosterverks växthus. Den odlande kvinnan visar sin tomatodling i växthuset, men också frilandsodlingarna som är till för skolbarnen. Därav valet av t ex majs och sockerärter. Där finns också olika sorters kål och lök. Det är stort och vackert. I växthuset har hon flera sorters gurka, squash, paprika, chilipeppar och melon. Hon är entusiastisk över odlingen och möjligheten att gå in i denna meditativa värld som odlandet och växthuset innebär. Men det är inte helt lätt att sköta det. En del av satsningarna har fungerat baklänges, som hon säger, bevattning eller brunn har de inte än. Öppningarna i taket måste skötas manuellt än så länge. Så blir det när mycket av verksamheten bygger på ideellt arbete. Det aktualiserar i sin tur den ständiga motsättning mellan att göra arbete för lön och arbete av ideologiska men också meditativa skäl.

Betesfrågor på öarna är en annan ständigt aktuell fråga som kan kopplas till den komplicerade markfrågan och för det finns en särskild arbetsgrupp. Markägarstrukturer är inte helt enkla att

Mångsyssleri och flexibel arbetsmarknad är några av förutsättningarna för ett åretruntboende i skärgården. Jordgubbsodling är ett exempel på en lyckad och smakerik verksamhet sommaren 2000.

förhålla sig till för den som har djur. Mycket mark är naturreservat, men den är fortfarande privat. Det finns de som inte vet att man får använda naturreservatsmarken för bete och det finns risk för konfliktmark som man helt enkelt inte kommer överens om hur den bäst ska brukas.

En väsentligt skillnad idag mot hur det var när Skärgårdsutredningen genomfördes för mer än tjugo år sedan, är EU-medlemskapet och föreställningarna om möjligheten till de stora pengarna. Det finns andra resurser nu. Numera kan man till och med räkna med bidrag som en rimlig ekonomisk nisch på samma sätt som fiske, pendlning eller något annat. Vad har EU-pengarna gjort för att anpassa det ekonomiska systemet på olika håll? Då kan det bli viktigt att man i lokalsamhällena framstår som enhetliga och enade för att kunna få medel. Det kan alltså finnas poänger i att inte visa sprickorna. EU-pengar är ett rött skynke för många på Koster och leder inte sällan till ryktesspridning. Som goda exempel dras dock några exempel fram, det ena är nämnda producentägda kooperativet Kosterverk, det andra är en pietetsfull renovering av fyren på Nordkoster:

”Nu är den verkligen fin och folk vallfärdar dit. Det är ett verkligt lyckat resultat då. Och så kan man ju se att andra

som får pengar, kanske inte direkt för ett projekt utan för sin insats i samhället, där man inte ser resultat av någonting, man ser ingenting. Jag har inte sett någonting på kanske sju år i vissa fall. Medan andra som det här odlingsprojektet, där ser man också att det händer saker, Kosterverk, där händer det saker. Det sker, där används pengarna till att faktiskt göra någonting som är synligt, det finns någonting som blir något av.”

Fyrarna ingick i en kulturturistisk satsning och var enligt ansökan om projektmedel ett sätt att ”bidra till en ökad kunskap om det lokala kulturarvet och om öns historiska identitet som både kan komma öns egen befolkning, de sommarboende och turisterna till del”.

På fler av öarna i denna studie har jag stött på att en del av dem som beviljats EU-bidrag får leva med andras föreställning om att bidraget finansierar allt i deras verksamhet. För somliga innebär det att alltid vara i försvarsposition genom att ständigt behöva förklara hur situationen är: att de inte är rika och att de lånar pengar liksom alla andra för att finansiera den stora delen av sin verksamhet, medan andra berättar att de har slutat gå i svaromål och accepterat att det pratas på det sättet om dem.

Dessutom kan det vara verksamheten i sig folk reagerar på:

”Det är lite Jante, komma här och tro att vi skall göra någonting. Men jag känner så här, att vi har fått väldigt mycket respekt, bara för att vi faktiskt gör någonting praktiskt. Det har väl varit vår vilja, att javisst, folk får gärna komma och fråga oss. Sedan får de tycka vad de vill. /—/ Här har jag jobbat med dem som tycker det här är kul. Det är med dem jag känner, att det är där jag får min kraft. Och de som inte tycker det, nej, okay. Det är synd om dem som inte är med i våran gemenskap. Jag menar, så är det, så är det överallt. Det är inget speciellt för att vara i skärgården, tror jag på något sätt. Visst finns det väldigt mycket konflikter, som härjar överallt, men det har funnits alltid.”

Den lilla skolans utsatthet

I det lilla samhället är man mer hänvisade till varandra. För barnens del betyder det att man har begränsat med lekkamrater. Den lilla skolans för- och nackdelar talade jag om i diskussionen kring Åstol och det aktualiseras även på Koster:

”Det har vi problem med hela tiden, att det är för liten grupp. Det blir hela tiden konflikter på grund av det. Att man inte hittar någon som man trivs ihop med, att man är tvungen att umgås.”

Det gäller även på fritiden. Då kan sommarens ”invasion” av människor till ön ha sina poänger eftersom de bofasta får lite paus från varandra. Det finns även andra ”vinster” att göra:

”Att alla får uppmärksamhet, alla blir sedda. Vilket jag tror är jätteviktigt för barn, som försvinner upp i de stora grupperna. Att man har tid med dem. Därför tror jag det är väldigt bra med en liten skola.”

När man börjar i högstadiet är det dags att börja pendla till Strömstad:

”Då längtar de till stan. Sedan när de kommer till stan, så känner de sig väl lite vilsna. Det är mycket nya ansikten, och mycket svalare och allt det här. Den här andra friheten på något sätt, som inte är härute, man får inte gå till affären och köpa godis, det ligger en kiosk alldeles strategiskt placerad vid skolan i stan, och dit springer man och köper sig en smörgås till dig och mig. Man köper godis, man köper det och det. Så det någonting annat. Första tiden är den friheten jätteåtråvärd. Sedan så blir det ett annat pluggande och så. Ja, det kan vara lite svårt och hitta sin roll, på något sätt.”

En del säger att när ungdomarna kommer till stan, d v s börjar högstadiet i Strömstad, så blir de plötsligt intresserade av sitt utseende. Det är då som ungdomarna generellt börjar intressera sig för kläder, blir märkesfixerade och sätter sig i relation till andra i högre grad än tidigare. Det är frågan om vad som är orsak och verkan. När man väl kommer till staden utnyttjar man verkligen dess utbud, man tar helt enkelt tillfället i akt på ett sätt man kanske inte gör som stadsbo. I och med att det alltid finns där så glömmer man bort att använda sig av det. Även i staden fungerar just utbudet som ett argument varför man valt att bo just där, även om man inte använder sig av det. I vilket fall innebär det pendling för kosterbarnen när man börjar i högstadiet. Många tycker att det inte är någon större skillnad om man tar bussen, bilen eller färjan till jobbet eller skolan. ”Det gäller att passa tiden bara, för har den gått, har den gått”.

Det har varit en stor omsättning på lärare vid öns skola under lång tid. De som har varit pendlande från stan har inte orkat så länge:

”Man får åka med båten halv sju på morgonen och då får man åka hem, springa från lektionen, antingen klockan ett för att hinna med båten, eller så måste man vänta till fem. Då kommer man inte in till stan förrän sex. Så för att jobba åtta timmar så är man borta fjorton eller någonting.”

Det kan dessutom vara svårt att bli accepterad: Kosterborna är ”väldigt kritiska”, menar en informant. På skolan arbetade en lärare som fungerade mycket bra i den här miljön och tillsammans med barnen gjorde man en storsatsning på datateknik. Koster-skolan lanserades medialt vilket fick en väldig genomslagskraft:

”Den här nya tjejen kom ny från lärarhögskolan och hade gjort ett examensarbete på glesbygd och hur man kunde använda datakommunikation. Hon började jobba här ute, när det här projektet började. Då var Telia här och drog hit ISDN och det blev verkligen en reklamskola, att här är första skolan i glesbygden som kan prata med hela världen och de har ISDN-uppkopplingar och pratar med forskare.”

Projektet passade bra i tid. Det är inte alltid det är en merit att vara ung och komma från ett litet samhälle som Koster, men med denna mediala uppmärksamhet fick såväl barnen som skolan högre status. Projektet illustrerar dock vanskligheten med punktinsatser av detta slag. Skolan fick resurser och uppmärksamhet, men enligt kritikerna var det dataföretaget som var den egentliga vinnaren. När läraren, uppenbart en karismatisk eldsjäl, var barnledig och projektet formellt var slut, tog de som tjänat på projektet sin hand från verksamheten. Den lärare som då kom var varken intresserad av datateknik eller projektet. Kommunen har dock velat fortsätta denna profilering av skolan och sökte

en ny lärare med inriktning på data och marinbiologi: "När jag kommer hit så funkade ingenting, det finns inte ens en Internetuppkoppling" säger efterträdaren. Ingen av dem som drev projektet tidigare visade sig intresserade av att ha med det avslutade projektet att göra. Eleverna sades vara trötta och besvikna. Hur kunde man då hantera denna knepiga situation? Lärarna bestämde sig helt enkelt för att gå vidare, att lägga det gamla projektet bakom sig. Man gick ut med enkät för att förhöra sig om kosterna intresse för datoranvändning. Det visade sig att många aldrig hade varit i kontakt med en dator och man körde igång en grundkurs i datorhantering. Det fanns bara tre datorer på skolan vilket omöjliggjorde en datorkurs. Det var således dags att söka projektmedel igen. Denna gång var dock ändamålet mycket konkret och handlade helt enkelt om att köpa in tio datorer för att kunna driva kurserna:

"Det har varit sådant gensvar på de här kurserna. Vi har haft två, det är fler som vill gå, alla vill gå fortsättning. Jag kände att det verkligen fanns ett behov. Det har varit jättekul. Så det har gett något. Nu skall jag bara redovisa allt också. Det är nästa sak."

"Vi vill inte söka mer projektpengar, nu vill vi att kommunen tar ansvar", säger lärarna. Ett väsentligt skäl för att de söker externa medel är för att utöka lärartjänsterna på skolan. Visserligen ger det dem ytterligare ansvarsområde, men desto fler möjligheter när de har åtminstone två heltidstjänster. Lärarna vill inte längre gå och vara oroliga för att de skall behöva klara sig på en och en halv tjänst, vilket förefaller vara kommunens plan. Det skulle betyda att förskolan, låg- och mellanstadiet skulle vara sammanlagda drygt halva veckan.

När saker går fel eller inte känns riktigt bra är det ofta svårt att hantera och det underlättas knappast av att det är ett litet samhälle. Man vill inte såra någon eller gå ut och ta en diskussion om varför det inte fungerar. Ibland kan den som kommer utifrån lättare se problemen eftersom man ännu inte hunnit bli hemmablind. Men då kommer nästa kritiska punkt; man kommer inte utifrån och kritiserar hur som helst. Ibland avfärdas kritik bara av det skälet att den som framför den kommer utifrån. Så man tänker sig för en eller två gånger innan man som utifrånkommande går in i den sortens diskussioner, förstår jag när jag talar med inflyttade. Och detta är en sorts nav kring vilket mycket av livet i den lilla bygden centreras; vem får säga vad? Ibland bara avvaktar man bättre tider, ibland försöker man trevande ta itu med problemen: "Sedan så märker man att de började prata lite och så här att, eller på ett fint sätt lägga fram kritiken, så gick det fram lite. Men det skulle säkert ta tio år på det sättet". Svårigheterna att komma till en dialog med varandra gäller såväl i de nära frågorna, såsom problem i t ex dagis-

gruppen, som i de stora samhälleliga ärendena.

Att vara solidarisk med den lokala handlaren är ett dilemma på alla öar. Många är mycket medvetna om det och gör sitt bästa för att stödja handlaren, men det är också vanligt att man muttrar om att det egentligen är dyrt eller dåligt på något sätt. Mycket handlar säkert om att man är utlämnade åt varandra och med en affär har man ju inget val. Om handlarens sortiment och den dubbelhet utsattheten till varandra kan innebära reflektioner många över. Man vill stödja affären samtidigt som några anser att sortimentet är otillräckligt under vinterhalvåret. Att det förefaller vara en olöslig ekvation förefaller de flesta vara medvetna om. Det är en ond cirkel i vissa perioder, folk handlar någon annanstans och handlaren vågar inte utöka sitt sortiment. Om man ser det ur handlarnas perspektiv så betyder det att man som enda butik ständigt är påpassad och har många viljor och behov att ta hänsyn till.¹

Engagemang, motstånd och aktuella frågor

"Det här är Sveriges föreningsstättaste ort, så att vi har väl 4,2 föreningar per invånare eller något sådant. /—/ Alla föreningar här kostar en struntsumma att vara med i. Det är väldigt mycket ideellt arbete. Det är ofta så att den som sitter som sekreterare på ett ställe, sitter i en massa andra föreningar som sekreterare. Den som sitter som kassör, sitter som kassör i en massa andra. Så det är egentligen väldigt mycket så, att det är samma människor i de flesta föreningarna."

Det är samma personer som drar i olika saker, en liten klick människor som är engagerade. Resten står utanför och tittar på, undrar och har gärna synpunkter, påtalar många. Det är inte enkelt att bryta sådana mönster.

Ett aktuellt debattämne är reningsverket. Debatten kring reningsverket återkommer nästan alla till som en av öarnas centrala frågor, d v s om man bor så att man är berörd. Markägare vid Långagärde, norra Sydkoster, har motsatt sig bygget, men jag förstår att det motståndet är ihopblandat med andra frågor, t ex att kommunen bytt till sig mark och lovat att en markägare får lägga en stugby där. Den typen av kohandel får alltid stora konsekvenser, kanske framför allt på mindre orter:

"Då känner folk, att om vi sätter oss emot reningsverket, så kommer han aldrig att få göra sin semesterby. I stället för att säga, vi tar reningsverket, men vi ser till att det blir vettigt det han skall bygga upp."

Som överallt annars fungerar frågor som dessa lokalt. Det blir extra tydligt när det är ett så litet samhälle. Vilket betyder att ett reningsverk som berör Långagårde och Nordkoster inte är så intressant om man bor i t ex Ekenäs som har eget reningsverk. Vad gäller skillnader mellan Nord- och Sydkoster så hör jag mer än en som kommer utifrån och förundras över att man inte alltid känner varandra över sundet.

Från början fanns en idé om att det växthus föreningen Kosterverk har satsat på skulle kunna ligga i anslutning till reningsverket för att kunna ta del av den bivärme som reningsverket skulle avge:

”Nu ligger det på miljödepartementet, vi får se vad de säger. Så långt upp har det gått. Kamrarrätten har avslagit överklaganden. Men tanken med det systemet, det är att man renar så mycket som möjligt på land, och inte skickar det till stan, utan får en produkt som skulle kunna nyttjas som slam som då är rent. Man skulle i princip kunna, som jag ser det, jag tror inte man skall köra det direkt på grönsaker, kanske man gödslar en vall som man sedan slår och komposterar, så man får det i ett omlopp till, eller att man gör en ren kompost ett år. För att jag tror att hur det än är, så skall man aldrig köra det direkt, utan det måste en omgång till. Sedan får du ett klass två vatten som bör kunna fungera som bevattningsvatten. Det skall också användas för att spola toaletter i hamnar och sådana där saker. Det är ju jättebra.”

Som det är numera samlas allt avlopp från norra Sydkoster i en stor brunn och körs sedan till Strömstad. Några informanter befarar att brunnen läcker, påtalar hur mycket frakten kostar, att man förlorar en massa näringsämnen som sedan kommer tillbaka i paketerad form i de påsar gödsel som många öbor köper i 50 liters påsar och lägger ut på sina land. Detta är en del av ö-tillvaron. Att resurserna är begränsade berör oss alla, men blir så mycket mer påtagligt på en liten ö. Dels för att det historiskt finns en vana vid att ta tillvara på resurserna (om än ett och annat hamnat på havets botten), dels för att resurserna faktiskt är påtagligt begränsade. Vad gäller tillgången på vatten så skiljer det sig mycket åt på olika ställen på Koster, liksom vilken kvalitet det är på det vatten man får upp. Och detta med de begränsade tillgångarna avspeglas på många plan:

”Man vet hur besvärligt det är att frakta hit saker till att börja med. Så det här med att vända och vrida på varenda pryl och spara och gå runt till varandra och höra sig för. Det finns en generositet här som jag tycker om. För du kan fråga vem av gubbarna som helst om någonting du behöver, så säger du, ’Du, jag skulle behöva en sådan, har du någonting sådant?’ ’Ja’, säger de, ’jag kan titta efter hemma’. Sedan kommer de

ramlande på någon timma eller två i bästa fall, med det du har frågat efter. Eller säger till att, ’Ja, men du kan komma hem till mig och hämta det, för det har jag säkert’. ’Har du en meter takpapp?’ ’Ja, det har jag säkert, kom du och titta i min bod.’ Och det är skönt. Men det är under förutsättning att man har blivit accepterad, så länge som man räknas som sommargäst får man vackert betala för sig.”

Nämnda diskussion om reningsverket menar flera har stoppat utvecklingen på Nord, men även andra faktorer förefaller spela in:

”Så är det det där med broförbindelsen. Det har ju varit på tal i många, många år. Det hade varit en uppräckning för Nord, naturligtvis, för här finns ingen med barn som stannar. De har för långt och besvärligt för att komma till barnomsorg och till skola. Folk är bekvämare nu är vad de var förr i tiden, då rodde vi över och det var inga problem. Men nu vill ju folk ha det så, och då är det ingen med barn som bosätter sig på Nord.”

Ibland framgår det tydligt hur luttrade folk är i vissa frågor. Förbindelse mellan Nord- och Sydkoster är en sådan fråga. Frågan om förbindelse mellan öarna på Koster har ältats i åtskilliga år. Förra året gjorde man, som nämnts, ännu en enkätundersökning. 70% röstade och de flesta ville ha förbättrade förbindelser, men frågan är på vilket sätt. En del ser framför sig en bro, några en tunnel, andra en färja som går fram och tillbaka i sundet.

Andra aktuella frågor i Kosternämnden är dels trafikfrågan, dels byggande av ålderdomshem på Nordkoster. Trafiknämnden i Strömstad och länsstyrelsen har påtalat att det blivit så mycket klagomål på trafiksäkerheten här. Inget fordon får föras ut till Koster som inte är godkända av trafikmyndigheten i Strömstad, förutom flakmopeder. Hittills har man inte brytt sig så mycket om att kontrollera att bestämmelserna följs, men nu har det blivit för mycket trafik.

Vad gäller ålderdomshem så menar några att det är en felriktad satsning. Äldre människor här bor hellre hemma så länge de kan, menar man. De har flera exempel på människor som med näbbar och klor bor kvar i sina hus och när det inte går längre så lever de heller inte särskilt länge. Risken med ett äldreboende är att folk skulle ha kvar sina hus och då få en dyr hyra dessutom. För vad är alternativet? Att sälja husen dyrt till norrmännen? Om tolv personer anmäler sitt intresse och vill bo där så får dom lån till byggnation:

”Jag tyckte det bara, om man skall starta ett projekt här ute, i en bygd där man pratar om att det viktigaste är att få hit ungdomar. /—/ Det verkar tillbakablickande och inte särskilt häftigt för en yngre familj att säga, ’Jaha, bygger de

ålderdomshem, då flyttar jag dit till Koster'. /—/ Jag tycker många av de här äldre som bor härute, de bor i ett otroligt säkert samhälle. Varje gång som folk åker förbi deras fönster, så ser de efter, var står gardinen. Äldre människor vill ha det här, var jag förstår. De vill inte... det är ytterst få som vill flytta in i en sådan där servicelägenhet med andra som de får ta hänsyn till, åtminstone sådana människor som bor här."

När man skall göra någonting på Koster, så är det så besvärligt. Så uppfattar många kommunens attityd och flera exemplifierar med den tid det tagit för kommunen att påbörja ett lägenhetsbygge på Sydkoster av rädsla för att det inte finns uthyrningsunderlag för nya lägenheter: "Det skall både vara livrem och hängslen, och då blir man lite trött. Men jag menar, här behöver man inte vara orolig, man kan hyra ut det på sommaren för att få in intäkterna". Många benämner relationen till kommunen på detta sätt. Andra jämför med kommuner med skärgård på andra håll i landet där man valt att satsa på öarna, sina flaggskepp, för att de skall kunna förbli del av en levande skärgård året runt: "Koster är flaggskeppet, men inte att de vill ge en krona för att det skall funka här ute för oss som ser till att det drivs runt". "Vi är väl för bleka här, vi är för snälla här, som jag säger, vi finner oss i alldeles för mycket" säger en av alla de som tycker att man är för släpphänt mot fritidsboende:

"Det är fräckt mot människor som på något vis kämpar. Jag menar, två månader om året så är mitt hus värt så mycket som det bygger på, men tio månader är det inte det. Då tycker inte jag att jag skall betala det. Vi skall inte straffas för att vi bor härute."

Turisthaussens avigsidor

Två månader om året är Koster kolossalt attraktivt, säger denna informant. Och det präglar mycket av verksamheten på ön eftersom så många människor mer eller mindre byggt upp sin verksamhet kring denna intensiva säsong. När det talades om ovan nämnda datakurser berättas det att många följer kurserna, men efter april och före september är det omöjligt att samla människor:

"Efter påsk är det ingen idé att ens be någon av gubbarna komma och snickra, för då snickrar de till sommargästerna. För sommargästerna skall ju ha det klart innan de kommer på sin huvudsemester. Sedan får man inte dem att göra någonting på hösten heller, för då skall de vila sig, och sedan är det hummerfisket. Då går det inte att göra något annat. Då

kan älgjakt och allt annat jag känner till slänga sig i väggen. /—/ Du skulle se gubbarna när de kommer då, när de skall ner med sina hummertinor. Lastar dem så här på flaket och så sitter de och kikar igenom, för de har sådant högt lass så att de ser inte över det, utan de får titta igenom det."

Detta kan kopplas till resonemangen ovan om ekonomin. Verksamheterna är säsongbundna och därmed de inkomster man har. Jag återkommer till detta i slutdiskussionen. Det krävs ofta ett engagemang, man kan inte bara luta sig tillbaka, utan det förutsätts nästan att man engagerar sig. Många efterlyser just ett kollektivt ansvar när det gäller t ex bostadsfrågan. Är det rätt att ta ut så mycket pengar man kan för sitt hus när man vill sälja det? Samtidigt som man ondgör sig över den bofasta befolkningens få möjligheter att stanna kvar på ön av just det skälet att de inte har råd att köpa husen. Det vanligaste svaret på det är dock följande:

"Hur det än är, så är man ju sig själv närmast. Det är det som det handlar om, att man vill ha ut så mycket som möjligt för sitt hus, om man då skall flytta eller vad man då skall göra. Då tänker man inte så mycket på att om jag säljer den för en miljon mindre, så kommer det att bo en familj här."

Just så resonerar man genomgående. Vad gör man åt denna situation? "Ingenting, tror jag. Det bara pratas. Prata här och prata där. Tjata hit och tjata dit, men det är ingen som..." Något annat man är missnöjd med här, liksom på Åstol, är det sätt det bollas med siffror: "Nu är vi 80. Fast det är 120 mantalskrivna. Så det är 40 som på papperet bor här, men som faktiskt inte är här", säger en Nordkosterbo.

Det är svårt att diskutera skärgårdsfrågor i generella termer. Bara mina fyra nedslag har visat hur olika förhållandena och premisserna för åretruntboende är. Någon är riktigt sarkastisk mot politikerna och tror att de inte ens vet var Koster ligger:

"För det ligger inte nästgårds till Göteborg, inte ens nästgårds till Uddevalla. Så därför blev det långt till Koster. Därför känner vi, att vi delar inte alls samma problematik med dem nere på Styrso och Vrångö och allt vad de heter där ner igenom. För de är så nära storstäderna, vi har inte alls samma problematik."

Inte bara öar emellan utan även öarnas kontra kustens behov blir uppenbart i kommunerna eftersom de flesta kommuner består av såväl öar, kust och kanske t o m inland. Göteborg kontra Stockholm är ett annat återkommande motsatsförhållande: "Det har blivit rätt styvmoderligt behandlat, det här området" säger en del. Allt sker i relation till något annat.

Under några intensiva sommarveckor är floden av turister som störst. På öarna förs en livlig och återkommande diskussion om hur man ska förhålla sig till turismen som betyder mycket för ekonomin.

"Har man ett land så vad skall man ha det till om det inte kan bo folk i det? Det har de ju lyckats med i både Danmark och Norge och variera det där så att vissa områden med tryck, där är det olika skattesystem för fastboende och för deltidsboende. Och det fungerar ju. Det är det de diskuterar här, men här har de inte infört något sådant vad jag vet. Men det går att göra det. Det blir politik utav det, politiskt vilja och inriktning och sådant där. Men Sverige har alltid varit mer centralistiskt än grannländerna."

Närvaron av norrmän aktualiserar det faktum att man i Norge likväl som Finland och Danmark på olika sätt har försökt reglera fritidsboendet. Nästan alla gör den kopplingen. Några berättar t o m om norrmäns förvåning över vilka möjligheter de ges i den svenska skärgården och talar om utförsäljning av svenska skärgården.

I hela landet har det under ett par decennier diskuterats varför inte den yngre generationen engagerar sig politiskt. Ofta handlar det om att unga människor inte kan förlika sig med formen för det politiska arbetet snarare än att man inte är engagerad. En av Kusters unga människor formulerar det så här "Jag är inte så mycket för möten och så" och det är nog frågan i ett nötskal. "Ja, man är intresserad av det som händer, men jag vet inte om jag

skulle kunna tänka mig att sitta i någon förening."

En person ovan har formulerat det många talar om: folk värderar sin frihet att kunnat komma och gå, högre än att binda upp sig till fasta arbeten eller krävande ideellt arbete. Man måste få känna att en sak är kul eller viktig och delta på egna villkor. En smula hårt blir det för ortsbefolkningen när de får läsa hur man tydligt utgår från turistens villkor:

"Jag läste någonting i den här 'Kust och Skärgård', den där tidningen som Skärgårdsrådet (d v s skärgårdsbornas eget organ, min kom.) ger ut. Där stod i ledaren så här att, 'Åh, nu skall vi vila, nu har vi semester'. Men jag tänkte, vad skriver de? För att härute finns det ingen tid, som folk jobbar så mycket som just nu. För det är nu alla jobbar ihjäl sig, och sedan så försvinner de i september, oktober, och reser ofta utomlands då, för att inte träffa någon som de känner på ett tag."

Men naturen och upplevelserna är inte till bara för turisten:

"Även de som har bott här i hela sitt liv går ut och går promenader, går ut på klipporna och sätter sig ner och tittar på solnedgången. Man går ut, man och hustru kanske, fast de har varit gifta i ett helt liv, men fortfarande tar promenader

tillsammans och njuter av naturen. Badar en del.

Alla Kosterbor de lär ungarna ro först och sedan när de vet att de kan ro, då kan de väl lära sig och köra med aktersnurra eller så. För att kör du ut med båten och motorn stoppar och du inte kan ro, då kan du inte komma hem heller.”

De på Sydkoster som överhuvudtaget åker till Nordkoster, gör det med förkärlek på våren när det finns mängder av blåsippor mitt på ön, på vägen upp mot fyren. Vitsippsängarna är stora och i juni/juli doftar kaprifol och vildros som på fascinerande sätt klättrar längs trädstammarna flera meter upp mot himlen. Med havet inpå knuten och släktingar som varit på sjön är naturen en självklar del av tillvaron. Naturen finns där året om, och naturens själsläkande kraft kan nå alla, också icke åretrunt-boende:

”Jag tycker väldigt mycket om ön, och jag har behövt ön väldigt mycket under de här åren, med det tryck som har varit många gånger. /—/ Då var jag härute mycket och samla kraft egentligen, man var mycket ute på västsidan nära havet, så man känner, får styrkan på något sätt. Det är fint här med naturen, för den tar över, man blir gäst här på något sätt. Man kan komma med sin attachéportfölj och mobiltelefon över berget hit och med båten, och så kommer man hit och man bara ringer och fixar och donar. Så ger man sig ut på den här promenaden då, och då dröjer det inte många hundra meter förrän liksom naturen har klätt av en helt och hållet. Sedan så får man en otrolig styrka, jag har kunnat leva i månader sedan på det här. Man får proportioner på det man håller på med. Man krymper till något litet istället för att vara något uppblåst, hetsigt, som är väldigt viktigt. Så får man proportioner, och det ger en oerhörd styrka.”

Kluvenheten till olika sorters turism

”Kostergården, det var drivet som pensionat från början. De låg i privathus på natten och så åt de på pensionatet. Även Ekenäs och Milton och Nordkoster och så. De kunde inte ha plats till så många nattgäster i pensionatet, men de hade matsal som tog 70 eller 100 personer och två sittningar. Därför är många av de husen som blev byggda i slutet på 30-talet byggda med stora övervåningar för att få en massa rum till nattgäster. För de tjäna ganska bra. Det var väl lite grann före självhushållets tid det. Men det var ju ett passande, det skulle städas morgon och kväll och bytas överkast klockan tolv på

dagen och det var ett himla ståhej, så de kunde nog inte lämna huset, de var ju bundna. De flyttade själva ner i källare och uthus. /—/ Många hyr ut nu, men det är ingen som flyttar ut, så som de gjorde förr utan då hyr de hellre ut en gäststuga eller något sådant.”

Uthyrningen är numera en stor inkomst för många Kosterbor. Men det finns en kluvenhet till denna möjlighet till goda sommarinkomster:

”Som det ofta är med de här husen härute, att man hyr ut dem till ett hyfsat pris över vinterhalvåret, men sedan när sommaren kommer, så vill man egentligen bara ha badgäster, för då kan man ta ut ett helt annat pris. Samtidigt som man i andanom då klagar över att det är så lite fastboende.”

Detta har många som velat bosätta sig året runt på ön drabbats av. Bland annat skolans lärare som under några år var tvungen att lämna ön i samband med skolväxlingen då ägarna ville hyra ut huset till sommargäster för en betydligt högre hyra. Åretrunthysgästerna var välkomna tillbaka till samma hus med lägre hyra när skolan började igen på hösten:

”Turism, det verkar som det är det som de satsar på. Men turism är ju bara en viss tid på året. Du kan inte bygga upp ett ställe på tre månader på året. Det finns inte en chans. Så har de gjort i Strömstad med ifrån begynnelsen, det är därför det har blivit så lite jobb i Strömstad, för där har de satsat på turister i alla tider. Det fick inte vara någon störande industri därinne inte, på den tiden. Därför så blir det ingenting. Då blir här ingen infrastruktur heller, det blir inga vägar eller någonting.”

De senaste åren har Kosteröarnas popularitet ökat väsentligt och Kosterborna har börjat känna av medaljens baksida:

”Förr kunde jag tycka det var roligt när sommaren kom och det levde upp, och kompisar kom tillbaks. Nu nästan kan jag känna, ’Äh, inte igen, inte en sommar till’. Det är trångt på vägarna, det är fullt i affären, det skitas ner, det är fullt på båten om man någon gång måste till stan. Det som kanske var mitt förr, det är inte mitt längre, utan det är allas. Och det är lite frustrerande.”

Det brukar betonas att säsongen är kort, egentligen bara sex veckor. Det handlar då om den riktigt stora turistströmmen, men det finns en liten kategori människor som istället har förlängt säsongen och kommer ut före, men framför allt efter, den ”riktiga” säsongen:

”Det kan jag komma ihåg att jag tyckte när jag var yngre, att när det blev augusti och september, när det blev tomt, då

kunde jag gå ner och sätta mig där vid museet. Och det var sol och kunde liksom känna att, nu är det lugnt igen. Nu har den där hastiga avslutningen på sommaren, den har liksom suddats ut och flyttat långt in i, nästan oktober. /—/ För det tänker jag inte sticka under stol med, att det är skönt när man får vara bara vi igen då. Man kan gå i affären och titta. Är det sommar så tar man det allra nödvändigaste, fyra liter mjölk, två liter fil och så där. Och då är det mysigt, tycker jag, att gå omkring där i affären och prata med dem, kanske gå in och ta en kaffe där, men det gör man ju inte på sommaren, det gör man inte.”

Många när en kluvenheten mellan att leva av turism och vilja ha eget:

”Vi hade en badplats som bara var Kosterbors, som låg av-sides härute vid Långevik här. Där har de nu satt upp skyltar nere, så nu är det en massa badgäster där, Långevik vid Stran. Där var det bara Kosterbor förr, då när jag var liten.”

Det är många som berättar om just Stran: ”De hittar till sådana ställen som de inte har gjort förut” och numera finns just denna strand utmärkt på en av turistkartorna. ”Men förra året så åkte vi mycket ut på klipporna istället för att komma bort från det”, säger några yngre, återvändande kosterbor. Det finns ett par saker som de flesta verkar vara eniga om när det gäller turister, ung som gammal:

”De är så himla nonchalanta. De tar inte hänsyn till andra. De kommer hit och tror att det är de som äger det här stället, och att vi som bor härute skall anpassa oss efter dem. Jag tycker det är lite halvviktigt att de inte kan vara vänliga, de kan inte svara ordentligt när man frågar någonting. Och de kan inte flytta sig på vägen när man kommer cyklandes, eller de stannar i stora klungor mitt på vägen och de ser att man kommer när de bara står kvar och helt nonchalanta.”

Kosterromantiken och föreställningen om sommaren i skär-gården florerar för fullt och havets attraktionskraft förefaller bara öka. Det har dock sina baksidor att vara exotisk, d v s bo i ett sommarparadis året runt:

”Det som jag själv tycker är rätt jobbigt, det är att Koster är så unikt. Och det talas så mycket om det, så att de som kommer hit, kommer för att titta för att det är så speciellt. ’Ja, titta så sakta människorna går här’. De har sina förutfattade meningar om hur man är när man bor här, och det gör mig vansinnig.

—Vad är det för bild folk har då?

—Det är just det där, att det är idyllen. Och den finns ju inte någonstans. Men Koster måste vara idyllen. Det finns lika

mycket saker som inte är idyll här. Det är precis samma som på alla andra ställen. Sedan finns det den andra sorten som, ’Kan ni leva här på vintrarna, vad gör man här på vintrarna?’ Ja, det är då man har det skönt. Bara man överlever som-maren så går allt bra. Så det är de två olika. Det är om man säger kulturmänniskor, tycker jag, som ser det som det här lilla idylliska samhället.”

När det handlar om föreställningen om de exotiska öborna kan man göra jämförelser med hur folk omnämns på andra öar.

”Folk är lite intresserade av historia, men sedan är det nu-tiden människorna är intresserade av. Hur ser det ut, har ni affär, går båten hela året, har ni skola, allt sådant här. Det vill folk veta.

Folk funderar vad man kan göra här, ’och var finns det, och hur många bor ni här?’ Den vanligast frågan är: ’Bor du här åretrunt?’, och så säger man ja. ’Jaha, och hur försörjer man sig då?’ Då brukar jag svara: ’På samma sätt som du, jag får en lön’. För på något sätt så känner jag att man har inte rätt och tränga in i min värld hursomhelst. Ibland kan jag se mig som en pittoresk förgrundsfigur till den här idyllen. De tittar på oss som vi vore någon slags museiföremål ibland. Och har också lite respekt för vår integritet som bor här. /—/ Jag kan känna att storstadsmänniskan tycker att jag är någon slags exotisk varelse. /—/ Jag tror att när man kommer hit så applicerar man sin egen bild av idyllen på Koster. Då är det den sanningen och den verkligheten man ser. Och i den verkligheten ingår det, att jag får plocka alla blommor. Det innebär att jag får cykla fem i bredd, för det här är ingen allmän väg, för här går det ju nästan inga bilar. Det innebär också att jag får titta på allting, undersöka allting som ett barn kan göra när det går på upptäcktsfärd. /—/ Men jag tror att det kan ligga i att man applicerar sin idylliska bild. Det är lite barndomens sommarminne över det hela, man blir lite grann som ett barn. Och barn är ju mer gränsöverskridande än vad vuxna är.”

Turismen i sig är inte alls bara av ondo:

”Koster kanske inte kan bära så mycket mer turister, utan vi måste lära oss att behandla de turister som kommer med mer omtanke och mer med kvalitativt innehåll i deras besök. Det innebär att ge dem upplevelser där vi kan ta betalt för det, så vi faktiskt får ut mer pengar även om det inte kommer fler folk. Det är inte så fasligt mycket företag på Koster som jobbar på det sättet. Och det vet jag, den diskussionen har varit uppe i företagarföreningen, men den är inte självklar på något sätt. Det är många som handlar, bara vi får ännu mer cyklar så blir det bra, kränga ännu mer öl så blir det bra.

/—/ Det där är lite tidstypiskt. Vi fastnar ju för de här stora självklara lösningarna, så att säga, som finns överallt som är lätta och köpa. Någonstans handlar det väl om att vi inte är kreativa nog, tycker jag. Utan det är lätt och sälja Sibyllas korv, för den finns ju, du köper hela kittet. Den här affären häruppe ser ut likadan som vilken ICA-affär som helst. Och varför det? Det är fullständigt idiotiskt egentligen. Även om det är en relativt bra affär, så tycker jag det är synd.”

Vem är sommarboende på Koster?

”Om man har råd att köpa en sommarstuga för två och en halv miljon, då är man ingen vanlig människa. Utan det är vissa då som har råd att investera, har råd att lägga två och halv miljon på en sommarstuga. Någoting som faktiskt inte är nödvändigt att ha i sitt vanliga liv. För man kan hyra, vill man vara här i tre veckor då kan man hyra i tre veckor. Eller har man en jättetusig båt som kostar två, tre miljoner den också, så kan man ligga där med sin båt. Så att mycket av det där, tror jag, är investeringar. Det tränger ju bort befolkningen hela tiden. Det är alltid några åretrunthus varje år som går till rika stockholmare, göteborgare och norrmän, det är mest de då. Så det är inte bara norrmän som är med och hugger, utan det är minsann svenskar också. Som sedan låter huset stå tomt i veckovis.”

Norrmännens allt större närvaro i trakten är en av de återkommande berättelserna. Koster ligger i ett gränsland och har länge varit påverkat av den situationen. Denna turisthause har dock kulminerat de senaste åren vilket har att göra med en ekonomiskt förändrad situation i såväl Norge som Sverige. Dessutom bor en stor del av Norges befolkning inte längre bort än två timmars resa från Koster. Kontakten mellan Koster och Norge har historiskt alltid präglats av en speciell närhet. Lockar gör Koster bland annat därför att där finns, till skillnad mot i Norge, strandskyddslagen som reglerar hur nära stränderna man får lov att bygga:

”Då är det klart att det är fint, du kan ju gå efter stränderna här och inte se ett hus. Så det var ju lockande att köpa hus härnere. Många har gjort det. Många har ju alltid seglat här och känner till bohuskusten. Och de älskar och segla här, just att det är inte några privata områden någonstans nästan, som det ofta är på ... Det här med det norska inslaget, det är väl väldigt accepterat, kan man säga, eftersom det finns sedan urminnes tider. Så är ju Koster en del utav Hvaleröarna och har sådana där samband. Så det här med riksgrensarna har aldrig uppfattats särskilt på allvar här. Utan det är fortfarande så att Köpenhamn och Oslo är närmare än Stockholm. Stockholm är väldigt långt bort härifrån.”

Från den näraliggande centralorten kommer förvånansvärt få turister eller besökare:

”Det är fortfarande så att strömstadsbor är i väldigt liten utsträckning härute. Och det är många som aldrig har varit här. Märkligt. Men dels var det, skulle man hit då, när jag var barn, då var det, jag tror inte man kunde ta sig fram och tillbaks på dagen, det gick bara en båt. Sommartid gick det kanske två. Så fick man hyra båt eller ha egen båt. Så det var ett företag att komma ut på Koster.”

Vad tycker folk i Strömstad om öborna och den problematiken där?

”De har ingen aning om vad som händer härute, det är fullständigt ... Koster känner de inte till något vidare, inte alls. Det finns någon enstaka som följer med lite på Koster, som har släkt här eller andra typer av förbindelser. Men jag tror att strömstadsbon i gemen har väldigt lite grepp om vad som händer lokalt här. De ser det som badplats.”

Folk kommer hit ut av väldigt många olika skäl och när man talar om den negativa effekten av den kraftigt ökande turistströmmen, så talar man främst om sommarturisterna. Det finns andra kategorier:

”Det är inte så himla noga med vädret utan de kan ha lugn, och att man klipper av. I och med att man åker ut på en ö, det är viktigt med öar, att du får sätta dig på båt och så lämnar du fastlandet och alla bekymmer bakom dig på något vis, och har en mil vatten emellan. Det gör att de kan känna ro. Jag tror det är väldigt viktigt för många. Lika viktigt som solen och baden.”

Har ön förändrats vad gäller uteliv?

”Förr var det inte alls det utelivet. Förr var det nästan bara Ekenäs som hade öl och vin, men nu har väl varenda liten kiosk nästan, där du får köpt dig en starköl eller någonting. Så det har växt upp en massa mindre ställen, som Café Sundet där nere och puben och så där då. Och så nu Röken där nu, förra sommaren. Det har det blivit väldigt mycket mer sådana här restauranger.”

Sommargästerna, d v s de med eget sommarhus på Koster, beter sig dock annorlunda än de beryktade cykelturisterna som blockerar vägarna:

”De kommer och hälsar när de kommer, 'Ja, nu är vi här'. De hissar sina vimplar som ett tecken på att de har kommit hit. För det är de som har vimplar, det är ju inte de bofasta som har vimplar, utan det är sommargästerna som markerar det.

Det innebär ju samtidigt också att de bjuder in de fastboende till ett sommarumgänge.”

Många umgås med de fasta sommargästerna och det verkar vanligt att även de som hyr återkommer år efter år och inte sällan blir sina hyresvärdars vänner. En man som bott hela året på Koster sedan några år tillbaka berättar att han sommarbott på Koster i nästan hela sitt liv. Hans släktingar i två generationer har varit på Koster och sådana berättelser kan många av sommargästerna med hus berätta. För några innebär det att man har helt skilda sommar- och vinterliv. På sommaren har man sina vänner på Koster och kanske de vänder på förhållandet och kommer och hälsar på i staden på vintern.

Jag hör flera ofasta skoja om alla sommargäster som ännu inte är så förankrade på ön, som hälsar och förväntar sig att bli igenkända. De utgår från att man känner igen dem efter att de t ex köpt ett fårsinn, fisk, hyrt en stuga eller annat av dem en sommar tidigare. Jag stöter även på folk som är irriterade över de fastboendes ”svassande” för sommargäster. De bjuds in och klär upp sig för sommarumgänget.

Det är en speciell känsla av sommar över ön vissa kvällar. Det är sommarloften som omgärdar en del cyklister och som finns kvar när de kört förbi. Finkladda, nyduschade och doftande. Kampen om de bofastas (vissa bofastas) gunst är en annan ingång på detta med sommargäster, vilket inte är kopplat till just skärgården, även om jag tror att mycket handlar om havsmöjligheterna. Det är framför allt kopplat till föreställningarna om det enkla livet på landet, om att vara nära naturen och det naturliga. Kort sagt en kamp för att förbli omodern vilket kan ta sig uttryck i en jakt efter det äkta och genuina. Man kan ha sjabbiga kläder, rostiga men gamla gedigna cyklar och få gå med kniv fäst vid bältet. Och en del av de konstnärer och författare, som många refererar till som en sorts bekräftelse på platsens genomgripande betydelse, som fäster sig vid platserna skänker glans åt området. Andra kan sägas ”parasitera” genom att andra människors verklighet blir en sorts skyddade verkstäder för dem. Här kan man känna sig folklig. Medan de s k genuina skall hålla uppsyn över på sommarhusen under vintern och kanske t o m städa ut vintern inför nästa säsong.

Hur skall man förhålla sig till framtiden?

Sommarsäsongen i skärgården har väl alla en bild av. Hösten lockar de naturintresserade, liksom den något kallare våren. Men vintern då? En informant säger att många blir ”låga” under

vintern. De blommar upp på sommaren när det kommer sommargäster. Hos en av informanterna i Hans Aréns bok om boende på Koster kommer en aspekt fram som jag stött på i andra sammanhang. Det är en äldre öbo som tycker om när sommargästerna kommer eftersom det då blir gott om människor att tala med. Denna person hade gärna sett att sommarens invasion fördelades mer under året för att det inte skall bli så ensamt under så stor del av året (Arén 1990:27). Trots att man har tryggheten i det lilla kan det vara skönt att ha andra, mer tillfälliga kanaler mellan varven. Denna mängd folk på sommaren gör i gengäld andra osäkra och de vet inte var det skall ta vägen när vardagens rutiner bryts (Arén 1990:37).

På Nordkoster finns öarnas enda camping och den har formen av en naturcamping, det är naturreservat och då skall man minst ha 150 m² per tält, så att det inte skall bli slitage och trängsel. Man hittar sin egen plats, bygger sina egna möbler. Många av dem som är ekonomiskt beroende av turismen resonerar som såhär: Man har en notis i Kosterbladet² och finns med på Kosters gedigna hemsida på Internet, men de har ingen aktiv reklam. Det gäller för många av öarnas smultronställen: det är människors rekommendationer till varandra som är reklamen. Och kanske ett av skälen till att så många nämner t ex Stran med indignation; istället för att vara utmärkt på en karta och turister själva söker sig dit, vill man kunna rekommendera platsen som något eget. Man skulle i dagens läge inte klara av fler turister, varför annonsering bara skulle vara av ondo. För det gäller att försöka ge människor en bra upplevelse, som några nämnt ovan: ”Man skall ju komma ihåg den här Kostervandringen då eller upptäckterna. Och det är vi kanske dåliga på”.

Turismen brukar benämnas som ett sätt för glesbygdernas invånare att finna en utkomst när inte annan sysselsättning eller möjligheter till försörjning erbjuds. Det finns överallt en dubbelhet. Å ena sidan livnär man sig en del av året just på turisterna, flera näringar är endast till för turister och andra kan sägas subventioneras av turister. Å andra sidan menar nästan alla att det börjar bli för många här på Koster och i synnerhet norrmän som köper hus eller tomter. Hur ser kosterbor engagerade i turistnäringen på framtida möjligheter?

”Det finns tre saker man skall akta sig för på en sådan här ö. Det är att försöka efterlikna Skansen, alltså djur i bur och gamla hus och så där. Skansen och Sommarland, med ruschbanorna och Saltkråkan. Att det inte blir det här, där handelsmannen stänger när det blir höst, och kommer tillbaka till våren och tutar i ångvisslan. Utan det skall vara ett levande samhälle. Det som man skall vara så försiktig med, att inte hamna i ett slags konstlat samhälle.”

Det är tveeggat på många sätt. Hur vet man egentligen vad folk vill ha och vilka kategorier skall man satsa på?

”När man får se folk sitta med bilbingo, att det finns människor som sätter sig och spelar bingo i en bil och tutar man när man har fått tre rader eller vad det heter, så är det antagligen något behov ändå. Vi kanske har allt för stora förväntningar på andra människor vad som borde vara intressant. Man får ju inte uppifrån försöka säga att det här skall ni tycka är kul eller bra, om de inte gör det.”

Poängen måste väl ändå vara, att man har möjlighet till både och. Det sägs ständigt att det är köpcenter som har den stora attraktionskraften på sommaren, men samtidigt är det som i andra kommersiella sammanhang och som en informant antyder; man säger att man ger folk det folk vill ha. Men det är verkligen frågan om vad som är orsak och verkan. Det blir lätt uppkörda ”stigar” och som t ex turistande barnfamilj så skall man gå den där stigen, därför det blir både arbetsamt och dyrbart att bryta av.

Precis som på Åstol står man inför den tveeggade insikten att man gärna identifierar sig med det som varit, beroendet av havet och fisket, samtidigt som havet just nu ger mindre och mindre utkomster. På Koster finns, till skillnad mot en del andra öar, fortfarande utrymme för fler fiskebåtar, om bara någon är beredd att satsa:

”Den dagen som det inte finns någon fiskebåt här längre, då blir det någon slags låtsasö. Då blir det en ren turistö, eller sovstad till Strömstad, sovö heter det kanske. Så att på något sätt så måste vi hela tiden jobba för att få hit mer fiskare, och kustnära fiskare då. Och det har gått ganska bra, vi har fått två båtar hit. Några killar som har börjat här nu på Nord, och några på Syd. Det är väldigt roligt, om det här kommer igång. För det är något naturligt, det är också någonting som de som söker sig hit, och som skulle vilja flytta hit ställer som krav för att flytta hit, att det verkligen finns fiske. De uppfattar att Koster är en fiskeö. Hur skulle det se ut om det bara är en ö utan några fiskare på, det blir väldigt konstigt. Så det är inte det samma som att säga att man slipper åka till stan för att köpa räkor, det är inte det det är frågan om, utan just sättet här ute, med båtarna och livet runt det, det är väldigt viktigt för samhället.”

Förhållandena på ön har onekligen förändrats. En kvinna i fyrtiofemårsåldern säger att hon känner alla fastboende på ön. Det gör däremot inte hennes tjugoföråriga dotter. I den generationen blev det annorlunda. Öns befolkning har ju inte ökat i någon väsentlig grad. Vad beror då denna känsla på?

”Förr så kunde man när man åkte båt, var det någon, inte kosterbo, så kände man den eller visste vem det var i alla fall.

Så är det inte nu, utan det är många som åker ofta, som man har ingen aning om vem det är. Varenda dag kan man se någon på moped som man har ingen aning om.”

Vem kan förmedla den lokalhistoriska berättelsen? Ja, budskapen är många. En ung kosterkvinna poängterar att det känns pretentiöst att berätta om det egna, det som alla vet. Dessutom tror hon att det kanske krävs ett utifrånperspektiv för att se vad man bör förmedla. Andra menar att det är bara ”köstrar” med generationer på kyrkogården som egentligen kan förmedla något av öns säregenhet och helst på dialekt. En kvinna som flyttat in och gärna berättar om Koster säger att hon med stor glädje förmedlar det hon själv fått ta del av: ”Jag kommer aldrig att kunna tillhöra samhället, utan jag kan ju bara lära mig så mycket jag kan. Då är det mer spännande att bo här än att bo i en stad”.

”Öbor är nu en gång för alla speciella, med stark känsla för sin egenart och sin hembygd. En ö är alltid världens centrum, utomstående blir lätt främlingar som behandlas med vänligt överseende kryddat med ironi, eller med självironi när de ser på sig själva.”

så skriver författaren och arkitekten Tore Abrahamsson i Turistföreningens årsbok (1992:22). Ja, är de det? Den febrila aktiviteten innan högsäsongen är onekligen igång under mina vistelser på Koster. Med det följer såväl förväntningar som förhoppningar. ”Koster som reservat för turister, med den nu levande bygden med bofasta som museum”! Det låter inte lockande, men är värt att tänka på. Var går gränserna? Märker man övergången?

Till frågan om vem som är turist och vem som är ”genuin”, och frågan om vem som gjort det ”riktiga” valet, kan föras den påbörjade diskussionen om det faktum som kommer till uttryck ibland; att det är de som aldrig vågade, de som aldrig riktigt lyckades som blev kvar. Här kan man anknyta till det som etnologen Tom O’Dell (1999) skrivit om att även viljan att bryta upp är något man lärt sig. O’Dell hänvisar till Göran Tunström som under perioder av året bodde på Koster. Många av hans böcker rör sig kring det värmländska Sunne. Flera av glesbygdsbetraktelserna äger dock giltighet långt utanför Sunne som hans berättelse om Stellan i *Berömda män som varit i Sunne*:

”Så du blev kvar här?

Kvar?

Jag minns ordet i hans mun.

Det första avståndet mellan oss. Föraktet.

Fallande ögonlock kunde jag förlåta honom, det var ändå inte illa att komma ihåg något som hade med mig att göra. Men Kvar? Jaså, du blev Kvar?

Det regnade utanför fönstren över gatorna där jag sitter ytterligare trettio år senare med ordet Kvar, som jag inte riktigt vet jag skall göra med. Om jag vore intelligent, som Ceder-

Transporter är centralt på alla öarna och på Koster har man särskilda turer och båtar enbart för frukt.

blom till exempel, skulle jag skriva en betraktelse i positiv anda, med många understrykningar: Ja, vi blev kvar. JA, ja, ja för det tillhörde ju, ja det *var* hans yrke, hans kall att säga *ja* till allt möjligt, att vrida begreppet ett halvt varv och visa upp deras andra sida. 'Ja, vi blev kvar...vi hade en förvisning...' 'Ja, vi stannade kvar...vi kände inte världens oro...'

Hur annorlunda mitt eget: 'Jo, jag blev kvar'. En bokstavs skillnad, en världsåskådnings skillnad. Åh, om jag vore intelligent. Men det kanske är just för att jag inte är det, som jag *blev kvar*.

Strax intill den plats där mamma särade på benen. Där man satte mig. Där jag sitter kvar. Gatorna blir så fula om man lägger ett sådant förakt över dem. Husen förfallna. Naturen ointressant. Jag kunde ju ha svarat: 'Ja, jag lyckades hålla mig kvar...' Men det sa jag inte.

Kvar – kanske hade han rätt. Kanske är det först nu NÄR JAG SITTER HÄR OCH SKRIVER som jag rör på mig'' (Tunström 1999:111f)

Avslutning

Turistnäringen är och har varit, som jag visat, en stor inkomstkälla för många. Det märks också när jag kommer till Koster, sista veckan för terminen. Folk är på gång. Det känns att alla laddar inför säsongen. Till skillnad mot Åstol har turistnäringen långa anor på denna ö. Pensionaten är flera och utnyttjades flitigt av människor som ville komma ut och andas frisk havsluft. Ofta bodde man inhysta på olika håll på öarna och gick till

pensionaten för att umgås och äta. Numera är det uthyrning med självhushåll som är det nästan allenarådande. Av de öar jag besökt har turismen varit mest utpräglad som näringsfång just på Koster, varför det blivit den betoningen i den här texten. Att jag var där under just den säsongen då alla förberedde sig för turist-säsongen, alternativt säsongen var igång, har naturligtvis också styrt diskussionerna.

Fritidshus började byggas på ön redan vid förra sekelskiftet och har inneburit att öns hantverkare haft högsäsong under sommaren. Men nu har nackdelarna blivit mer framträdande i takt med att sommargästerna blivit fler än de bofasta och, inte minst, eftersom flera av de sommarboende har så goda ekonomiska förutsättningar att de kan konkurrera ut kosterborna. Hus- och tomtpriserna har trissats upp och här liksom på andra håll säljs inte bara tomter med möjlighet att bebygga, utan också de äldre fastigheterna till sommargäster, skrev Boqvist redan 1979. Den trenden har inte brutits. Koster skiljer sig oerhört mycket från Åstol som kan betraktas som *färdigbyggt*. Där kan man inte köpa mer tomt utan huggsexan har kommit att handla om befintliga hus. Här på Koster finns fortfarande mark att exploatera och sommarhusen, de hus som är byggda för att vara sommarhus, är många.

*

¹ Jag fick tillgång till de grupparbeten som Anders Gustavssons studenter genomförde i samband med en exkursion till Koster i april 1999.

² Kosterbladet utkommer i ny version varje år och produceras av Arne Öhnell. Det är en drygt 20-sidig tidning med mängder av information om Kosteröarna som delas ut gratis.

Styrsö är en fascinerande ö som kombinerar det skärgårds-specifika med drag från vilken sovstad som helst på fastlandet.

Styrsö

Inledning

Styrsö är den minsta av Göteborgs 21 stadsdelar och består av ett trettiotal öar varav sju har åretruntboende: Styrsö, Donsö, Brännö, Vrångö, Asperö, Köpstadsö och Stora Mosskullen. Ca 4 500 människor tillhör stadsdelen. Den enda fasta förbindelsen är sedan 1974 bron mellan Styrsö och Donsö. Styrsö är centralorten och här finns vårdcentral, stadsdelskontor, högstadium och äldreboende. Det är Styrsö ö jag menar när jag framöver skriver Styrsö. Styrsö representerar i denna studie den storstadsnära ön. Den kommunala sektorn sysselsätter flest av de som bor i Södra skärgården även om fiske och sjöfart fortfarande är viktiga näringar. Styrsö, Donsö och Vrångö var de öar som hade en del gemensamt i fisket. De andra öarna hade inte fiske i lika stor utsträckning utan där levde man framför allt av jordbruket. På Brännö och Vrångö har lotsverksamheten haft betydelse, medan Köpstadsö brukar benämnas skepparnas ö.

Styrsö är numera sk urbaniserad skärgård. Ön är tätortsliknande och pendlingen till fastlandet är stor. Inom stadsdelen verkar man för att försöka få bättre förbindelser mellan öarna för integrationens skull. Man vill ha förbindelserna eftersom de är viktiga för de få som reser, t ex skolbarnen som skall kunna åka mellan sina skolkamraters hem. Asperö och Brännö har speciella turer till sina öar medan Vrångöbåten alltid går via Styrsö.

På Styrsö bor sammanlagt 1 440 personer år 2000. När jag tittar på åldersfördelningen förefaller det vara så att folk flyttar ut till ön när de bildar familj, d v s är över 20 år. Här bor de tills barnen flyttar hemifrån, d v s när föräldrarna är över 50, i synnerhet närmare 60. Då flyttar en del tillbaka till fastlandet.

Hela stadsdelen har ca 500 elever som är uppdelade på sex olika skolor. Det betyder att verksamheten blir dyrare att bedriva än på andra håll eftersom man behöver lokaler på varje ö med skolverksamhet. Man kan inte bygga ihop sig och göra samordningsvinster på det sätt man vanligen gör. 1996 fick stadsdelen

extra tillskott för att kompenseras för detta. Svårigheter med samordningsvinster gäller även t ex hemtjänsten eftersom personal måste åka mellan öar vilket tar förhållandevis mycket tid.

På Styrsö finns såväl Svenska kyrkan, Svenska Missionsförbundet som Elim. Elim är störst här. På Donsö är däremot många aktiva i Missionsförbundet. På ön finns även en aktiv hembygdsförening med en kulturell verksamhet snarare än historisk hembygdsanknuten sådan.

Styrsöbolaget, som kör färjetrafiken, hade passagerarrekorde sommaren 1999. Några informanter menar att det kommer mer dagsbesökare hit numera. Man åker på två kuponger inom hela kommunen. Tar man Ö-snabben kostar det en kupong extra. Ö-snabben är en snabbuss som går mellan Göteborgs centrum och färjeläget vid Saltholmen under sk pendlartid. Den gör resan betydligt kortare. Om det fungerar riktigt bra för en Styrsöpendlare kan man ta sig från dörren på Styrsö till dörren till ett arbetsrum inne i Göteborgs centrum på en timme.

Frakten tillhör de evigt aktuella frågorna, precis som frågan om trafiken mellan öarna. Även avgångstider, utsläpp och hastighet på färjorna är aktuella frågor.

Det har under flera år talats om Styrsö vårdhem, ett hem för utvecklingsstörda, och dess nedläggning. Regeringen har under tidigt 1990-tal fattat ett beslut om att denna form av vårdhem ska läggas ner före år 2000, men på Styrsö avvecklar man inte i önskad takt, vilket kritiserats av socialstyrelsen (GP 990812).

Styrsö har liksom andra öar fått EU-projektmedel för att bredda den lokala arbetsmarknaden. Dessutom har man fått pengar för affärsrådgivning till kvinnor. 40 kvinnliga företagare är engagerade.

Det finns några frågor som återkommer i alla intervjuerna och som ofta är aktuella på stadsdelsnämndens dagordning. Ett av dem är problemen med parkeringsplatser på Saltholmen, varifrån trafiken till denna del av skärgården utgår. Parkeringsproblemen kan liknas vid dem som finns på Rönäng, Tjörn. De som bor på fastlandet är irriterade på att de måste avsätta

plats för öbornas bilar. Dessutom räcker p-platserna inte till för dem som bor på ön. 350 platser är reserverade till öbor som är mantalsskrivna på någon av öarna och ytterligare 250 där man får ställa sig i mån av plats. Sedan finns bara 100 platser för dagbesökare och det är problematiskt även utanför sommarsäsongen (GP 990727). I broschyrer om öarna uppmanas man att parkera vid Långedrag, en bit från Saltholmen och ta spårvagn den sista biten. Frågan är högaktuell och laddad och den har kommit att få betydelse långt utanför själva asfaltsplattan. Grupper ställs mot varandra och problemet förefaller nästan olösligt.

Styrsö bibliotek ligger i direkt anslutning till högstadieskolan och startade som ett skolbibliotek. Konsum, där också posten finns sedan 1997, på Styrsö ägs och drivs av sju kvinnor. Det finns ytterligare en livsmedelsaffär, ICA Tången, som har varit en andelsaffär men är privatägd sedan 1997. I anslutning till ICA-butiken finns en enklare byggvarushop.

Lokal orientering

Det jag visste om Styrsö innan jag kom hit första gången, var att det historiskt varit en uppdelad ö med små samhällen av helt olika karaktär. Bebyggelsen bär fortfarande spår av Brattens funktion som societetsbadort, och i fiskeläget Tången och i byn vid kyrkan kan man se drag från olika utvecklingsepoker. I takt med att efterfrågan på husen ökat har tidigare grupperingar av befolkningen dock luckrats upp. Ön är inte längre lika profilerad i sina olika småsamhällen. Numera kan man inte bestämma själv i samma utsträckning var man vill bo. Man får köpa de hus som blir lediga helt enkelt. Bratten består dock fortfarande av fler sommarhus än övriga delar och många av de stora sommarhusen säljs inte utan går i arv. Havsutsikten är annars en del av det som styr priserna på husen, här liksom i övriga landet.

Längs Styrsö Tångens väg nerifrån hamnen, som har karaktären av fiskeläge och där det numera är ganska många sommarhus, kan man gå till kyrkan som ligger vid Styrsö gamla by. Vid kyrkan kan man gå till vänster och komma ner i bykärnan eller ta till höger och ta sig vidare till Styrsö Bratten. Vissa färjeturer går till Tången och Skäret, men det "stora" färjeläget är numera vid Bratten. Längs denna väg, mellan kyrkan och Bratten finns enligt en informant de "gamla pengarna". Hit kom Göteborgssocieteteten för ca 100 år sedan, de köpte tomt och byggde stora skärgårdshus längs med den vattenränna norr om Styrsö som kallas "Snobbrännan". Fortfarande finns, som nämnts, en del av dessa hus kvar i släkterna. Fiskarna och de som kom från ön sålde sina gamla och dragiga hus för att flytta inåt ön och komma från vinden. Att se havet var inte det

primära för dem som levde av havet. De gamla husen ersattes av moderna hus, vilket gör att det numera förekommer en hel del relativt nybyggda områden på ön. Går man förbi högstadieskolan, Styrsöskolan, som ligger ovanför Bratten, finner man en hel del hus byggda på 1960-, 70- och 80-talen. Därifrån kan man komma ner till kyrkan på andra sidan och där finns den gamla byformationen, av vissa kallad Konstnärskolonin, där Konsum och posten är belägna. Sedan cirka åtta år ligger här Södra skärgårdens enda systemutlämning.

På högstadieskolan finns numera även årskurs sex, vilket beror på att eleverna helt enkelt inte får plats på mellanstadieskolan snarare än en pedagogiskt genomtänkt åtgärd. Det handlar om två klasser med sammanlagt 50 elever. På högstadiet finns annars vanligen tre klasser i varje årskull. Sammanlagt är det knappt 200 elever på Styrsöskolan, som byggdes i början av 1980-talet. Nu har man nyligen byggt ut skolan.

Man slås av bildintresset så fort man kommit innanför dörarna till skolan. I första kapprummet hänger fullt med Chagall- och Picassoinspirerade målningar och teckningar. Längs alla väggar hänger elevmaterial inte sällan grupperade i olika teman. I den nya tillbyggnaden finns innanför glas en fantastisk samling av lerfigurer i alla former och färger. De består av figurer som håller varandra i hand och fyller hylla efter hylla. Här har de uppenbart en lärare som gillar sitt jobb och lyckas inspirera sina elever.

Det fanns en fritidsledartjänst här innan det blev stadsdelsnämnd. Då var det Fritid Göteborg som hade hand om verksamheten. När den decentraliserades lade man helt enkelt ner tjänsten på Styrsö. Det slog tillbaka och man fick problem med ungdomssuperi på ön. Ett försök till lösning blev kafé Öhålan på skolan och en fritidsledartjänst på halvtid. Till tjänsten hör vaktmästaruppgifter på övriga 50% för saker som behöver utföras. Fritidsledaren/vaktmästaren förefaller känna alla barn. Det finns på skolan en kärna av problematiska killar som behöver extra stöd. Fritidsledaren samarbetar med skolsköterskan och en av socialsekreterarna. Det dricks fortfarande mycket alkohol här på öarna, i gengäld har de inte så mycket droger, enligt skolpersonalen. Man menar att man inte heller har så mycket våld, men en del rasism och vandalisering.

När jag talar med folk här blir det tydligt att Styrsö inte bara står för ön Styrsö, här menar man ofta stadsdelsnämnden Styrsö och då ingår de andra helårsbebodda öarna. Det säger en del om Styrsö när man jämför med t ex Donsö, som av alla poängteras vara så annorlunda mot Styrsö. Nästan alla jämför med Donsö utan att jag frågar efter det. Många menar att den stora skillnaden beror på att utflyttningen till Donsö är mindre och att det inte är en pendlarö, eftersom där finns gott om arbetstillfällen. Donsö är en mer homogen ö med Missionskyrkan och redarfamiljerna i centrum. Fiske och sjöfart är

fortfarande det centrala för killar i relativt ung ålder på Donsö och en informant i knappt trettioårsåldern säger att han ibland kan känna sig lite trött på det. Han gör en parallell till killarna "på landet" som pratar motorer och traktorer. Man *skall* vara på sjön, så är det för många killar här, i synnerhet på Donsö. Alla betonar att det på Donsö är mer slutet, att det är några stora släkter som håller igång såväl arbetsplatser som boendet, och att församlingen är central.

Jag talar med en småbarnspappa om tillvaron som inflyttad och han betonar att det är friare när man inte har den stora släkten och därmed förväntningarna på att man skall "ta över" eller gå in i egna företaget. Samtidigt ger han exempel på hur de förväntningarna och det sociala sammanhanget kan fungera väldigt bra. Han har sett elever som vantrivts i högstadiet, kanske t o m varit mobbade och haft låg profil. När de sedan går in i familjeföretaget, får en arbetsidentitet och får göra något de verkligen kan så *blir* de äntligen något. Styrsöbarnen kallar Donsöbarnen "kråkor". Jag hör också några förklenande benämningar på stadsbor, ett av dem är en dialektal variant på smådeordet 08:or för stockholmare, i detta fall 29:or. Det är de siffror telefonnumren börjar med vid fastlandet.

Styrsö står för mångfalden, säger en del när de jämför med Donsö, med sin stora inflyttning. En speciell sak med denna förort är att det är en extremt låg andel invandrare och det beror till stor del på att det här tills för några år sedan var militärt skyddsområde. Det är en homogen förort med stabil medelklassbefolkning som genomgått en försiktig expansion eftersom det inte finns hus till rimliga priser att köpa. Det var "svensk 50-tals småstad" när vi flyttade ut för femton år sedan, säger en informant som i vissa bemärkelser menar att det fortfarande är en svensk småstadsidyll.

Styrsö växer

På Styrsö var fisket således koncentrerat till Tängen, på den tiden hamnen var en fiskehamn, liksom den delen av befolkningen som var beroende av fiske. Hamnen finns numera vid Sandvik. Kring kyrkan och i Halsvik, vid viken västerut, bodde också många. Bratten var då sommargästernas medan det nu är administrativt centrum för hela södra Göteborgs skärgård. Styrsö har såväl en blandad bebyggelse som befolkning numera. Det är få Styrsöbor nu för tiden som talar om uppdelningen av folk på ön rent fysiskt. Utflyttarna, dvs de som flyttat ut till ön, har fått köpa de hus som varit till salu snarare än att de kunnat välja var de velat bo. Möjligen är de sk infödda öborna mer centrerade

kring sina respektive kyrkor. Kring Tängen är det Pingstkyrkans folk medan Missionskyrkan har sina medlemmar mer kring låg- och mellanstadieskolan (Kalvhagsskolan), som ligger ungefär mittemellan Tängen och Bratten.

Numera finns det i hamnen sju större fiskebåtar med mellan tre och åtta man per båt. En gång fanns det 25–30 båtar med lika mycket besättning om än båtarna var mindre. Då fiskade det stora flertalet sill. Fisket är numera hårt uppstyrt, såväl kvoterna mellan länderna som reglering av uppköp av båtar och licenser. Detta talar man om här liksom på andra öar som varit beroende av fiske och haft en stor del av sin manliga befolkning sysselsatt inom näringen. Är det viktigt att det finns fiske kvar?

"Det är väl lite nostalgi egentligen, för det har ingen praktisk betydelse för en ö som Styrsö. Men det hör till, och det är trevligare med ett par fiskebåtar än att man bara pendlar in till stan och jobbar. Det finns ingen anledning, på så vis är det viktigt. En skärgård utan fiske, det är ju inte riktigt rätt."

På Styrsö formulerade en person det som så, att om de nu inte hade råd att bo väldigt centralt och bra i stan, kunde de lika gärna tänka sig att bo i det hus de fann till ett rimligt pris på Styrsö. Att få ett stort gammalt hus och nära till havet utan att det kostade för mycket var viktigt. Men tiderna har förändrats. För 15 år sedan var skärgården en avkrok, säger en informant som bosatte sig här för 15 år sedan. De som flyttade ut till Styrsö på 1980-talet var ofta människor utan någon anknytning till ön och göteborgare använde sig sällan av skärgården, möjligen i form av enstaka skolutflykter: "Den fanns inte riktigt då". Vargö vårdshus kände göteborgare till, men inte så mycket skärgården i övrigt, vilket kanske delvis hörde samman med att det var så mycket sämre förbindelser då. "Jag hade aldrig varit på Styrsö innan vi flyttade ut" säger mer än en utflyttare. Förändringen vad gäller förbindelser har gjort att skärgården har integrerats med Göteborg på ett nytt sätt. Detta var efter 1970-talets stora gröna våg med akademikerutflyttningen till Göteborgs skärgård. Först var det förnyelse av färjorna och fler turer och sedan kom för inte så länge sedan "Ö-snabben", direktbussen från Saltholmen till centrala Göteborg, vilken gör att pendlarna inte längre är lika hänvisade till nyckfullhet vad gäller spårvagn. Man är heller inte beroende av att ha bil på land längre, menar en del.

Även om det tidigare inte varit lätt att pendla började en del Styrsöbor pendla till fastlandet redan på 1970- och 80-talen, liksom de "grönåvågar" med universitetsanknytning som bosatt sig där. Samtidigt pendlade kontorsarbetare till rederierna på Donsö. Majoriteten av folk är vanliga lönearbetare, men i takt med att det blivit attraktivt drar huspriserna iväg och det krävs numera relativt höga inkomster för att ha råd att bosätta sig här.

Det finns inga fler obebyggda kommunala tomter på Styrösö. Vid Sandvik finns vissa bebyggelseplaner, annars är det tätning det handlar om. Det finns enligt nuvarande planer några tomter vid Skäret, det område som vetter mot Donsö, men inte i utmarkerna som är en stor del av Styrösö. Tekniskt sett finns mark, men än är den inte planlagd för bebyggelse. En del är klassat som riksintresse. Möjligen är det brist på hyreslägenheter och ungdomslägenheter, men ofta vill folk inte flytta ut till ön förrän de har familjer och då behövs större lägenheter. Problemet finner man även på de andra öarna. Äldre människor vill bo kvar hemma i stor utsträckning. När det inte fungerar längre finns möjlighet att bo på Styröhemmet och dit är det kö.

Befolkningstillväxten ökar varje år, men den är inte så stor som en del tycks tro. Det sker också en omflyttning, säger man på stadsdelskontoret. Det går flyttlass i båda riktningar, med någon övervikt för de som flyttar till Styrösö. Antal födda barn har länge varit ungefär 20 per år. Många jag har talat med har uppfattningen att det är en väldigt stor inflyttning.

Upplevelser av förändringar

En man född på 1940-talet berättar att hans generation i stort sett var den sista generationen där det var självklart att man stannade kvar. Det fanns tidigare inga möjligheter att resa till fastlandet för studier. Det var först under det sena 1960-talet som det blev enkelt att resa. Av tio, tolv personer gick sex, sju direkt på fiske efter skolan. Förbindelserna till stan var då två-turer per dag.

”Vi bedrev kustfiske och fisken tog slut helt enkelt längs med hela kusten. Det fanns ingenting de sista åren. Det gjorde att antingen fick man sadla om eller satsa på större båtar och annan fisk.”

De fiskade vad de kallar ”fisk”, dvs torsk och plattfisk med snurrevad. Det var få som började läsa genast efter skolan och de flesta valde att gå på sjön liksom deras fäder gjort. Några utbildade sig senare i livet. För kvinnor som arbetade fanns möjligheter inom omsorgsförvaltningen för utvecklingsstörda:

”Det har varit kvinnornas stora arbetsplats på öarna i alla år, när gubbarna har fiskat. Vart efter kvinnorna har kunnat så har de börjat jobba lite nätter, och haft mormor eller farmor som passat barnen. Sedan när barnen har blivit större så har de kunnat gå över till dagtid och så har det blivit deras yrkesområde. Men de sitter fortfarande och har kanske bara

fått vårdbiträdeskurs genom åren utav arbetsgivaren, något annat har de inte. Det var den lägsta utbildningsnivån bland föräldrarna i hela Göteborg när jag började på Styrösökolan. Nu har inflyttningen fått med så mycket högskoleutbildade så att det har nog jämnat ut sig.”

Att vara hemma, s k hemmafru, var tidigare enda tänkbara alternativet för många kvinnor med barn och fler flickor än pojkar lämnade ön. Det fanns helt enkelt ingen tradition att kvinnor utbildade sig om de stannade kvar eftersom de behövdes hemma när männen gick till sjöss. Tendensen håller fortfarande i sig även om förändringarna är markanta.

Det är svårt att komma in i gemenskapen om man inte har de tre generationerna på kyrkogården, säger man här, liksom man säger på en massa andra ställen. Men egentligen är det intresse-gemenskap som styr och det märks även bland barnen. Flera av de inflyttade berättar att deras egna barn haft mest kamrater bland andra inflyttade:

”Det grundade sig på gemenskapen från dagis, det var inte så många öbarn där. Det var så att antingen var mamman hemma eller så var det en släkting som tog hand om barnen. Nu är det lite annorlunda. Nu går även de s k öbarnen på dagis. Nu arbetar även mormor och farmor. Det har ändrat sig väldigt.”

Inflyttningen gav andra pendlingsmöjligheter:

”Största förändringen är att skärgården ökat sin prestige tack vare mycket bättre förbindelser. Och att det har blivit attraktivt som bostadsområde för höginkomsttagare i lite högre utsträckning än tidigare.”

Det har varit en väldig press på nybyggnation. Fastighetspriserna drevs upp av lyxsommargäster, säger många fastboende, och de som eventuellt skulle kunna få jobb här ute får numera inte tag på hus till rimligt pris. Hela Köpstadssö är som ett sommarstugeområde bestående av kapitalstarka människor, säger en infödd Styrösöbo. Trenden gäller även Brännö och en del är rädda att det skall bli så på Styrösö:

”När vi kom så var de, ännu mer präglat än idag utav det här att alla känner alla. Det var ungefär tolvhundra invånare året runt och när ett barn mötte en äldre på vägarna därute så frågade oftast den äldre ’Och vems är du?’ /—/ När vi kom till Konsum första gången och ICA då hälsade de oss välkomna till ön och vi kände oss som alla känner apan och apan känner ingen. Vi var verkligen sedda. /—/ Jag tycker nog att om man nu kan tala om anonymitet, vilket det inte är, men det har smugit sig in lite mer.”

Mötet mellan gammalt och nytt beskrivs på många sätt. Området Tången kallas för "bibelbältet" och här verkar fortfarande bo några släkter som tillhör Elimkyrkan. I citatet uttrycker några inflyttade hur gästvänligt de togs emot när de flyttade hit på 1980-talet. Inflyttade barnfamiljer har alltid betraktats som positivt. I gengäld berättar flera hur de försökte anpassa sig till de normer som rådde i området. Det betydde kring Tången att man helgade vilodagen, vilket innebär att man på söndagar inte klippte gräset eller använde andra bullriga maskiner. Precis som inflyttare på Åstol poängterar en del att de numera själva anammat detta sätt att leva och tycker att det är skönt att ha en dag i veckan då man verkligen kan vila:

"Jag njuter av tystnaden. Att känna att på söndag är det tyst. Om man jobbar fram till lördag klockan arton. Sen är det helg. Vi behöver nog tystnaden vare sig man är religiös eller inte. Jag tycker verkligen att det ligger mycket i deras, ja, jag kan förstå livsföringen, så att säga."

Att ön förändrats sedan 1960-talets slut talar många om. Men även en del av de som "bara" har 10–15 års, ja, i vissa fall t o m kortare erfarenhet av ön, talar om förändring under den tiden. Detta kanske tar sig uttryck som ovan, att man uppfattar att inflyttningen är mycket större än den egentligen är. Fler och fler unga människor på öarna Styrö och Donsö börjar nu utbilda sig efter grundskolan. De senaste åren har även flickorna i större utsträckning börjat utbilda sig.

"Den här moderna tiden, det moderna samhället är lika mycket här som det är inne i stan. Så den där skyddade idyllen finns där, men kanske inte så mycket som man tror. Man ser det på ungdomarna tycker jag, det är den här tuffa attityden med kläder och hur man skall bete sig, IT-världen och allt det här."

Mötet mellan gammalt och nytt avspeglat i boendets villkor

Föreställningen om de "egentliga" öborna går igen. En informant berättar om sin uppfattning av förloppet, hur det blev som det är idag:

"Mekanismen i att folk flyttar runt på den här ön som de gjorde, att de bofasta, de traditionella öborna, att de flyttade inåt, det berodde på att de sålde sina omoderna dragiga fiskarstugor som låg nära havet för bra pengar till romantiska stadsbor som ville ha sommarstugor eller ett gammalt hus.

Sedan så byggde de ett snyggt, modernt, praktiskt där det inte var så blåsig. /—/ Den gruppen människor som bor här ute av tradition, för att de alltid har bott härute, de är inte roade av de gamla historiska husen, de vill ha nya hus. De tycker att de här gamla kåkarna är kalla, opraktiska, dragiga och för små. Så bygger de helt nya fräscha villor, gärna i tegel inne på ön, gärna där det är lä. /—/ De ser ingen poäng alls med att det är vatten och sådant här tjafs runtomkring utan de har en båt när de vill ut och fiska och så vill de ha någonstans att bo där det är praktiskt och helst skall det se ut som en modern villa så att man är med. /—/ Vanligt folk som är födda här i skärgården de vill ha nära till stan av rent praktiska skäl. De vill ha närmare till affären, de vill ha en bil som alla andra har och de vill parkera den bilen på gården, de vill ha hit vägverksfärja så att man kan åka gratis och vill komma in till sina jobb om det nu är löpande bandet på Volvo eller vad det nu är. De vill alltså att den här delen av Göteborg skall integreras så smärtfritt som möjligt. De bor inte här för att miljön är något speciellt utan de bor här för att de är födda här. De kan inte låta bli att göra det för att de kunde köpa sina hus och sin mark och ja, de bor här punkt slut. De skiter i att det här är något speciellt, för att det är som om de har fått det gratis. Sedan har du resten av gänget, som jag tror är ungefär hälften, och det är sommargäster som bor här för att de tycker att det är en extremt fin miljö och du har akademiker och intellektuella som har flyttat ut hit för att det är en speciell miljö de är villiga att betala för. Och de är inte det minsta intresserade av att få ut biltrafik. Utan de är då en bakåtsträvande intelligentia, om man så säger, som är villiga att betala lite extra för att ha det lite knöligt. Någoting åt det hållet. En blandning av romantiker konstnärer, mediafolk, IT- och universitetsmänniskor och sådana där som ser en poäng med sådant här."

Att söka sig bort från den råa havsvinden har många gjort genom åren, men de flesta förnekar att dessa förhållanden råder än idag. Numera förefaller alla vara medvetna om vad som anses attraktivt och därmed åtråvärt. I takt med att det blivit attraktivt att bo här har jordbruksmark omvandlades till tomtmark. Det är dock intressant att driva linjen om hur olika traditioner och bakgrund styr ens val. Även på 1970-talet fanns medvetenheten om den fina miljön, föreställningen om idyllen, det genuina. "Att bara flytta ut på sommaren var ju ingen sport" säger en informant som hörde till den kullen av utflyttare på 1970-talet som inte hade någon tidigare anknytning till ön.

"Det har blivit "fint" att bo här ute och det påverkar den typ av människor som kommer. Men det har egentligen varit så väldigt länge, även på 60-talet, 70-talet så var det billigare och

enklare egentligen för folk som föddes här ute att bygga sig ett nytt hus än att köpa ett gammalt, låna pengar, renovera, för det lönar sig inte. Då var det de som hade lite mer pengar som köpte upp dem och det är väl fortfarande så, man måste ha gott om pengar om man skall köpa ett gammalt hus, även om skillnaden inte är lika stor som förut.”

Det kostar alltså för mycket att modernisera en del av de äldre, små husen och det är på många sätt bekvämare att bygga nytt. Så resonerade en del även på Åstol. På Åstol finns dock inte möjligheterna att bygga nytt numera, vilket det till nöds kan finnas på Styrsö. På Åstol blev Bäckevik på Tjörn alternativet.

Makt kan man använda utifrån sina olika positioner. Man kan se olika strategier för hur människor visar sitt missnöje:

”I regel så pratar man om ekonomisk makt, vem är det som kan sätta makt bakom sina ord. Där tror jag att de ekonomiskt välbeställda akademikerna har ganska bra kanaler in i de beslutsfunktioner som kan fördröja eller påverka eller påskynda beslutsfunktioner och de strävar nog efter att utveckla åretruntarbetsplatser här, vare sig det är vårdhem, konferensanläggning eller skolor eller vad det nu är. Medan den breda allmänheten, de som bor här av tradition, de har sin ekonomiska makt att göra sina inköp på andra ställen om de tycker att det är för strikt här ute. Det påverkar servicen. Den breda allmänheten har den ekonomiska makten att göra sina inköp på LP, Backaplan, på de här billiga stormarknaderna och så kör de sina matvaror i egna båtar eller hur man nu gör. På så sätt kan de icke välbeställda, de icke verbala visa sin makt genom att helt enkelt inte handla här vilket då sänker kundunderlaget på de butiker som akademikerna som inte vill ha bil av ideologiska skäl utnyttjar.”

Detta är ett exempel på en pågående maktkamp och vad man brukar kalla att ”rösta med fötterna”. Enligt informanten är det samma människor som vill ha vägverksfärja för att kunna frakta hem de varor de handlar i stan.

Att man har ett gammalt hus är viktigare än havsutsikt, säger en av dem som flyttade hit för 15 år sedan. Drömmen om det gamla, fina huset nämner flera: ”Många har ju gått på det här att hitta ett äldre hus som man kan göra i ordning” skrattar en informant självvironiskt. Samtidigt som man föder barn, skall man renovera ett hus och sköta ett arbete. ”Det är väl inte första gången det här har hänt”. Det är en klassisk berättelse: ”Romantiskt. Att man vill vända tillbaka, ta för sig av det gamla, den gamla tiden”. Ett par berättar länge och förtjust om sitt 100-åriga hus. Det är ett f d sommarhus från sekelskiftet, från den tiden då Styrsös sommarliv blomstrade: ”Husets historia är ju också Styrsös historia”. Det är inte så stor omsättning på just denna typ av hus. De

är stolta över originalfönstren från början av 1900-talet och är måna om att restaurera med varsam hand. Huset är fortfarande inte helt vinterbonat.

Drömmen om livskvalitet

Man ville inte ha barn i stan säger påfallande många när jag frågar varför man valt att bosätta sig på en ö:

”Vi ville få en bättre livskvalitet och det är så bekvämt att leva här ute när man har barn. Det är inga avstånd, man behöver inte som förälder sätta sig och köra barnen till en massa olika aktiviteter. Problemen kommer väl när barnen blir lite äldre. /—/ Vi tyckte att det här en så fin miljö, jag tycker att människorna är så mysiga, de är så glada och harmoniska, de bjuder på sig själva. Jag kände på något sätt att jag hade hittat min barndom igen. Ja, allt det här man känner att man saknar i storstaden fanns här: medmänsklighet, omtanke *men* det finns en social kontroll. Men det kan vi som kommer utifrån, sätta oss över. Det lider bara de andra av. De har en mycket större tolerans mot avvikelse när det gäller inflyttade än hos sina egna. Det är klart, vi är inga som vill provocera utan vi tar ju hänsyn till de regler som gäller här ute.”

De som dessutom fått arbete på ön betonar hur mycket det är värt att slippa pendlingstid. Att ha jobb på ön är inte så ovanligt bland de s k bofasta. Det är i stor utsträckning utflyttarna d v s de som flyttat ut till Styrsö, som pendlar. En del argumenterar utifrån en negativ förförståelse: ”Det är inte så himla bökitigt att ta sig till stan”. Är de vana vid att argumentera för sitt val och tror att jag delar den förförståelsen eller är det ganska bökitigt och ett sätt att berättiga sitt val?

”Kombinationen att hitta bra skolor och kunna försörja sig är väl egentligen det som styr var man bor. Sedan får man väl miljöpoäng om man bor nära Avenyn och kan gå ner där och glassa runt. Eller att man bor här och kan gå ner till båten, så är det fortfarande miljöpoäng. Och det är utan tvekan värt att betala i form av lägre inkomst om man tycker att det är grejen. Jag menar, folk betalar ganska mycket för att åka på semester och jag åker inte på semester alls.”

Man mister den fysiska närvaron av en massa folk och man vinner en massa miljöpoäng, säger denna informant. Att bo på ett ställe dit folk i allmänhet skulle kunna tänka sig att åka på semester, det menar han är lyx året runt.

Storstadsnära skärgård

På flera ställen på Styrso kan man se Göteborg. Det är onekligen fascinerande att sitta på en ö och se stan. Storstadsnära är det tveklöst:

”Vi hade inte bosatt oss i Hunnebostrand eller någon ö utanför, ja, bara uppåt kusten utan det var det här att man ville ha, man ville ha allt. Jag tycker efter elva års boende att det känns nästan som man har det, för att det är så nära till storstadens utbud ändå, men att det... man har ändå det här goa låga tempot. /—/ Det var väldigt medvetet det här att vi kom ut dit och när de här tankarna började formera sig någon gång när vi hälsade på, så kändes det ’Men gud, det här är ju som på landet’. Ändå så är det asfalterade stigar och gatlyktor. Det gillar jag, konstaterade jag, för jag tycker om att ta promenader men jag går inte ut en vardagskväll ut i skogen, becksvalt skog. Det är jätteskönt att året runt gå på promenader och ännu mer sommarhalvåret, då går man i utmarkerna och på klipporna, och stigarna och de olika stigar man har. Att få sån kontakt med naturen fast vi, både min man och jag, vi anses som riktiga asfaltråttor. Alla sa så här ’men att just ni skulle flytta ut det kunde ingen tro’, men sen när vi förklarade det här med asfalterade stigar och gatlyktor då förstår de att det är ändå som en liten samhällsbildning. Det är inte landsbygd på det sättet att det är en gård och så är det fem kilometer till att man ser något litet lyse långt, långt bort.”

Det är ”en lite skyddad värld, i positiv bemärkelse”, som många sökt sig till för att man har barn. Annars kanske man hade varit mer attraherad av stadens utbud och att använda stan talar många om. Så här berättar en person som valt att flytta från ön när barnen flyttade hemifrån trots att de var två vuxna som arbetade på ön:

”Ibland tycker jag att man gick oftare på restaurang och teater och så, var oftare ute, när vi bodde här, än vad vi gör nu (bosatta i Göteborg, min kom.). Men det kanske har sina förklarliga skäl. Men man kanske planerade mycket mer då.”

En del av dem som flyttat ut genom åren har valt att ha kvar en övernattningslägenhet i stan, vilket för en del kommit att bli en komplett lägenhet mitt inne i stan: ”Vi vågade inte släppa fotfästet helt” som en ”utflyttare” formulerade det.

Skilsmässor förekommer förstås här liksom i hela övriga landet. Vid uppbrott är det inte ovanligt att en av föräldrarna väljer att bo kvar på Styrso. Det finns exempel på familjer där barnen dubbelbor och får på så sätt det bästa av två alternativ:

hus på Styrso med tillgång till båt och moped och varannan vecka i centrala Göteborg.

Att behålla ”det gamla hederliga stuket”, menar många betyder att man tar hand om varandra och ser efter varandras grejer prioriteras, eller som en informant formulerade det: ”Det är ett samhälle som fungerar med Astrid Lindgren-värderingar.” Påfallande ofta poängterar man att man inte låser dörren, med undantag för sommaren. Förr var det vanligt att man på öarna lämnade sin dörr olåst ifall någon skulle hamna i nöd och behöva komma in. Numera gör man det av symboliska skäl, vilket visar att man har kvar lite av det gamla, även om det görs fler och fler reservationer. Man låser på sommaren när det kommer så mycket okända människor till öarna, men också om man är bortrest o s v. Och i drömmen om idyllen finns ytterligare sprickor. Svårigheter att förändra nämns både här och där. Några har t ex förgäves kämpat för musikskola. De menar att många rycker på axlarna när förslaget kommer upp, att det finns en föreställning om att det är så väl fungerande på öarna att det räcker i sig. Styrso är en av Göteborgs få stadsdelar som inte har en musikskola:

”Det finns en förljugenhet i det som inte alltid är så lätt att handskas med. Det finns säkert problem, men man anser nog inte alltid att man har några problem. /—/ Jag pratade med en rektor som är uppe i Angered som sa att där är det så självklart att där finns problem och där finns det polis, det finns sociala myndigheter och man ser problemet, och man gör något åt det. Men här ute finns det problem, men man får inte säga något, man får inte offentliggöra det, man får inte säga. Han berättade om föräldrar som säger att det här får absolut inte komma ut, du får absolut inte berätta för någon, lova mig det, det skulle vara så förfärligt för mig. Österut är det precis tvärtom, där är det så självklart, hjälp mig. Det är inget konstigt med det. /—/ Man tror att det är så bra, och barnen har det så bra, det är en så härlig miljö och just för att det är så kallat ’görbra’ så behöver man ingenting. Det kan man bli lite trött på, att man inte skall ha några behov i övrigt bara för att det är så fint annars. Man kan gå ner och fiska krabbor, men det kanske inte räcker...”

På öarna ser man upp till auktoriteter och vissa yrken slår högre än andra, menar en del av de som flyttat in till öarna och därmed har ett utifrånperspektiv. En av de mest kritiska säger t o m att ”Här finns en antiintellektualism som motarbetar allt som luktar intellekt”. Av tradition har man inte behövt utbilda sig förut och därav denna inställning, menar några. Det börjar dock hända saker i skärgården: ”Folk börjar att hitta samverkansmöjligheter, att samverka i olika frågor. Innan har det varit väldigt vattentäta

Att helga vilodagen genom att t ex inte klippa gräs på söndagar är ett konkret exempel på kyrkornas fortsatta inverkan i vardagslivet.

pendling och man hinner inte alltid träffa andra så mycket och kanske heller inte vara så mycket med sina barn. Framför allt konstaterar de att folk inte träffas så mycket, att man inte talar så mycket om det som är svårt och problematiskt. Det var en av informanterna inne på, man skall inte tala om eller benämna det svåra. Folk är inte engagerade, säger en av dem. Vad gäller utflytarna kommer man till denna problematik.

Alla använder havet och den vackra naturen som argument, men för att kunna bo så måste man arbeta mycket och hinner inte vara så mycket hemma att man kan utnyttja den fina naturen. Detta sätt att bo kan samtidigt ses som en sorts samhällskritik:

”Det är väl underbart skönt att affärerna är stängda på söndagen. Vad skall vi med allt detta ... den där tillgängligheten? Det skapar bara en massa stress. Vi måste ju ha ro i våra liv någon gång. Det är väl skönt att lördagseftermiddag är stängt

och söndagar är stängt. Det uppskattar jag. Det är en fördel. Det är en bra service.”

Föreställningarna om hur samhället fungerar på olika håll i landet är intressant. I det lilla samhället talade många om den stora inflyttningen och förändringen av ön. Många säger att man inte längre har koll på alla som bor där. Det flyttar in människor hela tiden, men det flyttar också ut en del. Kan man tolka det som människors upplevelser av samhällsklimatet, att allt rör på sig?

Många talar om skärgården som ”badbalja” för göteborgare. Innan det blev stadsdelssystem var skärgården bara intressant som något att bevara och studera. Att det handlade om ett levande samhälle var inte lika närvarande i den kommunala verksamheten på tidigt 1980-tal, säger en av dem som arbetar i den kommunala verksamheten. Men förändringarna här är i stort de förändringar man ser i hela Sverige.

På Styrso är bebyggelsen koncentrerad till norra delen och bildar små samhällen med helt olika karaktär. Tången, vars brygga är färjeläge, bär fortfarande spår av den tidiga funktionen som fiskeläge.

Det är där jag säger att vi nu står vid en skiljelinje, helt plötsligt kommer vi att få människor här, som bor här ute och som p g a att de inte är tillräckligt utbildade inte får arbete nu. Hur vi skall ta hand om de människorna, det är en problematik som vi inte har varit i närheten av förut. Det blir något nytt. Resten som kommer att få jobb då, de kommer att tjäna pengar. De kommer att vara attraktiva, de kommer att få hur mycket betalt de vill bara de jobbar. När jag säger att vi skall ha ett samhälle för alla så kommer vi inte att kunna ha det i fortsättningen. Eller så får vi ha dem här men då får vi låsa våra dörrar för de måste skaffa sig inkomster på annat sätt än genom ett vanligt hederligt arbete. /—/ Det är ett problem som har funnits i övriga landet hela tiden, som de har fått hantera, men vi har aldrig behövt arbeta med den biten. Det är väl en och annan ungdom som vi har arbetat lite hårdare med och som vi har kunnat plocka in och fått något jobb någonstans. De har alltid haft någon släkting som har kunnat hjälpt till, se till att han kommit in på det och det stället. Men det tror jag är slut.”

Avslutning

Styrso förefaller mindre än Åstol och Koster vara ö-specifikt. På vissa sätt kan jag inte se att det är annorlunda att bo här, än hur folk motiverar varför de bor och pendlar i andra regioner med liknande boendestrukturer, t ex mellan sommarparadiset Falsterbo och storstaden Malmö. Man inrättar sitt liv så att familjen ska fungera och då är närhet till dagis, skola och affär viktigt. Det finns här. Dessutom har de alla miljöargumenten och det trygga.

Det är intressant att se var gränserna för engagemang finns. Här talar alla om hur annorlunda det är i norra skärgården där man tar sin bil med på färjan. Det tog mig ett tag att förstå att man talar om Göteborgs norra skärgård, inte Bohusläns norra skärgård. Så lokalt fungerar det.

Jag hamnar flera gånger i diskussion om hur trygg den här miljön *egentligen* är. Miljön är inte helt oproblematisk. En del menar att det beror mycket på de inflyttade som har sina drömmar om hur man vill ha det, men när man väl är här så tillkommer

Närheten till naturen betonas som sagt på olika sätt. De som har bott på ön i generationer och varit fiskare menar att skärgårdsborna alltid själva t ex reglerat sälstammen under årens lopp. Uttern misslyckades man dock med och numera regleras detta från centralt håll. Detta är man kritisk till och exemplifierar med storskarven som har ökat i antal, liksom minken och fiskmåsen som t o m häckar i Göteborg. Traditionen är viktig i det fallet – hur man behandlar naturen. Det finns inte mycket av det kvar, säger en f d fiskare. Naturvårdsverket och Fiskeriverket har tagit över och lyssnar för lite på erfaret folk, säger han. Och dessa människor som ser vad som händer tar ibland lagen i egna händer. Han menar att när folk provoceras att överskrida gränser kan det lätt bli gränslöst.

Vad händer i framtiden?

”Levande skärgård... ja, det brukar det stå /—/ Det är väl motot” säger en av informanterna som svar på min fråga vad det betyder för henne. Många uppfattar att uttrycket står för retorik snarare än en genomtänkt strategi.

Informationstekniken kommer nog inte att spela någon större roll för ön, säger en av dem som själv är beroende av IT för det egna arbetet. Det som händer nu handlar mer om att hålla jämna steg med övriga landet. För framtiden skulle en fri vägverksfärja spela en stor roll, säger några, möjligen också andra kommersiella möjligheter för att driva företag här. Konferens, utbildning och turism är framtiden, säger en person.

En f d fiskare tror att fiske kommer att finnas kvar, men inte öka. En annan person tror dock att man om tio år inte kommer att ha fiske alls, att all fisk kommer att odlas. Rederierna på Donsö kan finnas kvar om de konkurrerar på lika villkor i EU, säger man. Hantverkarna har en bra situation framöver eftersom det idag finns ett underskott, men de verkar inte vilja ta på sig att utbilda, ha lärlingar, för att säkra återväxten. Detta är ett nationellt problem. Idag får folk vänta årtal på hantverkare. Om de inte tillgodoser behovet lokalt, finns risken att deras egen marknad förstörs när man tvingas ta in folk från stan, säger flera öbor.

Kanske man satsar mer på distribution: att man har någon sorts näthandel och kör maten till andra öar, tror en person som ser att det finns något dynamiskt vad gäller IT. Samordning är en liten del nu och skulle kunna förändras: ”Man uppfinner hjulet varje gång” säger hon och exemplifierar med rederierna.

Möjligen ökar pendlingen i framtiden. Det finns en del som pendlar hit ut för att arbeta. Kanske är det de som är unga som kommer tillbaka till ön. Att fler kommer att flytta ut verkar de flesta tro. På gott och ont, beroende på vem man talar med:

”För varje gång som det säljs ett hus så kommer det att komma människor som har lite bättre inkomster än vad vi har som bor här, ja, om jag nu kategoriserar och säger skärgårdsbor då, infödda. Det gör att med nuvarande system, taxeringsvärden och sådana här saker, så kommer det att bli dyrare att bo här och det kommer att bli exklusivare och exklusivare.../—/ Vi kallar det segregation och det är ett lite hårt ord, men det är det som det handlar om. Det blir en segregation för agnarna sällas från vetet. Men det är ingen sådan där process som kommer att gå över ett år eller två. I takt med att någon flyttar ut så har de alltid en kamrat på jobbet eller någon annanstans. Tar man de här elitingenjörerna, och Ericsson kommer med mycket folk till stan, ja du kan ju ta vad du vill av jobben.”

Denne informant nämner Köpstadssö som det dåliga exemplet. Han menar att där har de riktigt rika etablerat sig och redan förändrat ön så mycket att de gamla invånarna flyttar. Ön har ändrat karaktär så pass mycket att folk inte längre känner igen sig.

På Styrso kan man inte se lika tydligt som på Brännö, att det är konstnärsgруппerna som flyttar ut, påtalar flera. Det är visserligen många akademiker som arbetar med media och kommunikation som bor här ute. De som kommer hit är inte heller alltid kapitalstarka, men de har i alla fall inkomster som gör att de kan betala de alltför dyra husen:

”Det får inte bli någon rikemansö, det får inte bli så att det blir en golfbana här ute och sådana här saker. Det skulle vara en katastrof tycker jag. /—/ Att det kan bli en ö där alla kan bo, det tycker jag är den viktigaste biten. Att ingen ska behöva flytta härifrån för att det blir för dyrt eller sådana saker.”

En stor skillnad här nere i Göteborgs skärgård mot norra Bohuslän skärgård är att de personer med högre inkomst som köper hus kommer att bo här året runt.

En av de unga män jag citerat ovan talar om de minskade möjligheterna att arbeta inom sjöfarten. Alla verkar inse att man nu står inför en brytpunkt när det gäller svensk sjöfart och därmed framför allt mäns sysselsättning. I takt med att svenska besättningar ersätts av billigare sjömän minskar möjligheterna för svenska ungdomar att ”sticka till sjöss”. Detta oroar flera eftersom man redan funnit spår av rasistiska tankegångar bland annat hos en del av de unga män som inte får jobb:

”Till för något år sedan har ju alla våra strulpellar här fått jobb, vi har ju aldrig haft någon arbetslös på det sättet. De människor som valt, eller inte har kunnat eller inte har kommit in på gymnasiet, de har alltid fått jobb och kommit igång på det sättet. Men det kommer de inte att få i fortsättningen.

ett ungt par på Donsö skulle köpa för 800 000, kom en tysk och la en miljon direkt, så det föll. Men vad fan, jag menar, det är inte mitt problem. Men jag förstår också det, en husägare vill ju alltid tjäna pengar. Får han då 200 000 mer så klart han säljer.”

Närheten till naturen

Att vara ute i naturen används av många som argument för att bosätta sig utanför städerna. Här i skärgården säger många att man tar naturen i farten: ”Man har den med sig på något sätt, även om man inte är ute timvis varje dag, så får man den i glimtar med sig hela tiden”. Man har kontakt med havet och har möjlighet att hålla ”egen” sommar en bra bit in på hösten när alla sommargäster har åkt hem. ”Det är ju en semesterort och det är inte många förorter man kan säga det om”. Havet har en lugnande effekt, säger många. Dessutom ser man från delar av Styrös staden en bit bort. Säsongerna förstärks när man bor så här. Efter en råkall och regnig vinter uppskattar man våren så kolossalt mycket.

”Om man har ett stressigt jobb då kommer jag ihåg från början att det kändes otroligt lugnande att veta att ingen kommer åt en. Nu är man över vatten. Det är ingen som kör hem till mig en söndagskväll kl 22 och säger att ’Det är inget bråttom alls, det räcker att det är klart till i morgon bitti’. /—/ Man stänger av, man får frihet, man får integritet, man får tillbaka sitt privatliv. Det kändes faktiskt som en jättelättnad. Så den betydelsen finns också. När man kommer ut på vatten är man faktiskt oåtkomlig.”

Havet är centralt i berättelserna. Jag pratar med många om skillnaden mellan att vilja till hav alternativt skogslandskap:

”Jag tycker att det är väldigt tydligt när folk kommer och hälsar på. En del är så väldigt... skulle aldrig kunna tänka sig att bo på Styrös. Fast de kan se att det är underbart förstås de där fina sommardagarna, men aldrig att man skulle kunna *bo* här ute. Då vill man bo i skogen. Eller så är man helt förtjust.”

Båt måste man ha, annars står man utanför, säger en informant som flyttat till ön och påtalar att det finns en oändlig värld utanför Styrös att upptäcka. ”Varje vår, varje höst hittar man nya skatter”. För den här personen var det helt naturligt och självklart att ha båt och närhet till havet, för frun är det motigare:

”De flesta som bor här har ofta en slags intresse eller koppling till havet. Åtminstone männen. De flesta har en båt.

Det är speciellt det här med öar. Jag vet ju när man åker på semester, om man nu inte är ute och seglar för då blir det självklart att man kommer till andra öar, men när vi semesterat på annat sätt så åker man till öar. Det blir så självklart. Man tycker att det är så spännande med öar. Det kanske är något intresse man får, man känner någon sorts samvaro eller vad det kan vara. /—/ Semester är hav.”

I skärgårdskulturen är det bara sommargäster som seglar, hör jag folk säga på alla öarna. Numera förekommer det dock seglare i fler kategorier, även bland sk genuina skärgårdsbor. Bland de nya skärgårdsborna är det inte längre givet att ens ha en motorbåt, säger en av öns infödda, en fiskare:

”Vi har människor här som flyttar ut som inte har en eka, som inte har en båt, som skulle navigera bort sig 500 meter från ön. /—/ Varför väljer man att bo här ute när man bara går runt på ön? Jag tycker att när man skall bo här ute så är det en av höjdarna att man kan ta sin eka, man kan ro en sväng, eller ta sin båt och köra en liten bit, gå ut och fiska eller, ja, det behöver man ju inte göra det heller, men jag menar man kan ut och segla en sväng. Men jag tror säkert att det finns minst femtio familjer här som över huvud taget inte har någon båt och inte tänker skaffa sig någon båt, som över huvud taget inte bryr sig om den biten.”

För bara tio år sedan var det vanligt att barn hade båt redan i fyran, säger en av skolans lärare. Det märker hon inte nu på samma sätt. Inför en utflykt häromåret frågade hon vilka som hade båt och trodde att alla fortfarande hade det, men minst en tredjedel hade ingen. Fiske och båtliv var alltså mer närvarande bara för tio år sedan. ”Jag har inte längre någon elev som har en pappa som är fiskare” säger läraren. Nästan allas föräldrar arbetar i stan, d v s Göteborg och så var det inte heller för tio år sedan.

”Om jag får besök från utlandet eller annan ort i Sverige brukar jag ta med dem till Styrös för att visa hur vacker skärgård vi har”.

Så säger många och just detta uttalande kommer från en av dem som pendlar till Styrös för att arbeta. Man kan fundera över vad ordet ”skärgård” betyder och symboliserar för olika människor. Alla kommunerna längst kusterna använder sina öar som reklam. Kändisar på öar signalerar att det är en ”innegrej” och det har status i sig. Det är det folk får höra när de klagar på fastighets-skatten. Skärgårdsdrömmar finns hos många utan att man har kontakt med varken havet eller skärgården på annat håll. En av många förklaringar är den mediala bilden av idyllen. Men det slår tillbaka; folk flyttar aningslöst ut, men klarar ibland inte av det tunga, det som sällan syns.

kar också bestämda över att de inte vill bo i lägenhet med barn. De har själva haft friheten och vill ge sina barn detsamma. Jag ser med detta materialunderlag inget könsrollsmönster, vilket man skulle kunna tänka sig, men däremot klasskillnad och ett visst reproducerande mönster; man följer i viss mån sina föräldrars exempel.

"Jag har haft mycket hand om mig själv" säger en av de ungdomar som vuxit upp på ön. Mor- och farföräldrarna har alltid varit närvarande och hon var hos dem istället för att vara på fritids. Denna uppbackning har inte de inflyttade. Nu har en kvinna som vidareutbildat sig till fritidsledare tagit initiativ till en fritidsklubb, vilket betyder någon form av omsorg för barn från fjärde klass och uppåt. Initiativet menar man är sprunget ur ett behov.

Ungdomar och möjlighet till försörjning

Det finns ett ungdomsråd i stadsdelsnämnden som var tänkt att fungera som en sorts påtryckningsgrupp, en länk mellan politiker och ungdomar. Fritidsledaren på högstadiet har uppdraget att vara sammankallande. Alla medlemmarna verkar dock inte alltför hoppfulla inför arbetet i rådet. Liksom många andra ungdomar tror de inte att de egentligen har något att säga till om. Poängen med ungdomsrådet är att de skall vara i dialog med nämnden. Men ungdomarna efterlyser konkretion från nämnden, de vill veta vad nämnden vill ha av dem på ett konkret plan. Ungdomar blir inte sällan "kidnappade" som grupp; alla säger att det är viktigt att göra ungdomarnas röst hörd, samtidigt som man har svårt att finna samtalstenen. "Det här är ett spel som allt annat", säger en flicka.

I ungdomsrådet har man talat om att det vårdhem som skall läggas ner skulle kunna göras om till ungdomslägenheter, en sorts övergångsalternativ när man flyttar hemifrån.

På öarna här omkring finns en lång tradition av arbete direkt efter grundskolan. Fortfarande är det många ungdomar som vill komma ut och tjäna pengar så snabbt som möjligt. "Det är ju inte så lockande att sätta sig på skolbänken. Min kusin hoppade av direkt efter nian, han jobbar fortfarande. Han är egen företagare nu och allting", säger en av de äldre ungdomarna jag intervjuat. De ungdomar som vet att de kan få jobb i sina egna föräldrars eller släktingars företag är inte alltid så intresserade av vidareutbildning. Flera av dem jag talat med menar dock att det är viktigt att vidareutbilda sig, men det har varit ungdomar utan den sortens förankring, och kanske är det

framför allt ett sätt att förklara och berättiga sin egen tillvaro. Möjligheterna att få arbete har drastiskt förändrats inte bara för dem som redan är engagerade i fiske och sjöfart utan även för öarnas unga, framför allt, pojkar:

"Mer och mer fartyg flaggar ut. De tar utländsk besättning så att det är ingen framtid i yrket längre. /—/ Det är halva besättningen svensk, halva utländsk. Det är ingen som vill jobba med utländsk personal för att de har inte samma kompetens. Det är inte elakt menat mot dem, men de har annan utbildning och den är inte riktigt i samma standard, om man säger så. /—/ Det är filipiner, polacker och ryssar. /—/ Fast jag tyckte inte det var något fel på dem så, men jag hade lite kommunikationsproblem med dem.

—Är det en fråga om att de är billig arbetskraft?

—Ja, en svensk sjöman är ute en månad och hemma en månad, mer eller mindre. De är ute i tio månader i sträck och sedan försvinner de.

—Vad är reaktionerna på det då?

—Ja, jag hörde nu i söndags tror jag det var. Vad var det, alla redarna på Donsö har fått sönderskurna däck på bilarna och sådant, så de är inte så glada."

Havet är dock inget som binder eller lockar alla unga män längre. Det är andra saker som är viktiga: "Bara jag tjänar pengar och lever ett bra liv, så är jag nöjd", säger en av de äldre killarna. Men vad är ett bra liv? Att vara ekonomiskt oberoende, får jag till svar. Den här personen inser att pendlandet är för tungt och kommer att flytta, men han bor hellre i Göteborg än i Stockholm och är beroende av närheten till familj och släkt.

Jag stöter ganska ofta på ungdomar som "halvvägsflyttat" till Göteborg, man bor hos syskon eller släkting några dagar i veckan för att pendla så lite som möjligt. Då har man rätt till det inackorderingsbidrag som alla unga på Styrö verkar känna till. Man får 1 200 kronor i månaden för fördyrande omkostnader.

"Jag tycker det är fel det där med folk som flyttar härifrån, att de säljer till stadsbor. För att de snackar om att de vill ha kvar ungdomarna här ute. Men så höjer de... för priserna på husen är för höga. Så att ja, det blir ju att man får flytta in till stan, för det är billigare där."

Återigen är det synligt hur de vuxnas åsikter går igen hos de unga. Vad är lösningen? Jag hoppades när denne unge man påtalade problemet att det ändå skulle leda till en fundering kring hur man tillsammans löser detta problem. Men han säger som de flesta:

"Då tycker jag kommunen kan gå in med resten av pengarna då som husägaren kräver. /—/ Jag tror det var ett hus som

som hon säger, lilla trygga värld: "De är efter i utvecklingen". "Allting skall vara på ett visst sätt. Det blir man trött på". Hon är själv engagerad i diverse sammanhang och tycker att man skall vara engagerad. Mammans politiska engagemang har påverkat henne. Hon vill påverka sin skoltillvaro, men anser att det inte är någon idé att engagera andra eftersom det ändå inte är någon som vill. "De som kommer utifrån, de är mycket mer kulturella, de är mycket bättre utbildade och akademiker och allt vad de nu är. Och det blir man inte så lätt här ute". Själv tycker hon att det är en skillnad på de som kommer utifrån och hon exemplifierar med lärarna som kommer från stan. "De som är inflyttade umgås inte med dem som bor här ute", säger hon och bekräftar den uppdelning som andra Styröbor talar om.

Denna unga kvinna känner sig inte som öborn själv även om hon uppskattar naturen och miljön. Har hon några drömmar om att återvända hit som vuxen efter att ha utbildat sig på annan ort?

"Nej, aldrig i livet! Jag blir helt knäpp när jag hör folk säga att när jag blir stor skall jag flytta hit, skaffa hus med min man och mina barn. Det känns så ... Det känns så torftigt och gammalt på något sätt att flytta hit ut. Fast jag förstår, det är så alla stadsbor säger 'Oh i skärgården, gud vad häftigt, åh, det måste väl vara härligt'. Och det är säkert härligt. Mamma tycker det är jättehärligt med naturen, men själva miljön, så här mellan människor, relationer och sånt det är ... oh, nej ... det är gammalt, det är ... nej, jag tycker inte om det."

Det är aldrig ungdomar som imponeras av att man bor i skärgården, det är alltid vuxna, företrädesvis folk som uppskattar naturen och inte vet något om hur folk i skärgården är, tillägger hon. "De kommer alltid att ligga efter, känns det som" säger den här personen om framtiden för öarna. Om hon skulle återvända efter att antal år så tror hon inte att något skulle vara förändrat: "De fortsätter att åka på sina flakmoppar och bygga på sina hus". De bygger en skärm runt omkring sig, avslutar hon.

En av de något yngre ungdomarna lever i ett skilsmäsohem och uppfattar att det blivit vanligt att folk skiljer sig och att en förälder vill bo kvar. Han säger att han är ganska mycket inne i stan eftersom det inte händer så mycket på ön. "När jag kommer in till stan då träffar man mer folk och det är en annan stämning". Det är fint härute, men lite väl långt till stan, tillägger han som själv började åka in till stan redan när han gick i trean för att gå på judo. En del får inte åka förrän i sexan eller sjuan för sina föräldrar, andra åker tidigare. Han tycker att det är lite jobbigt med kompisar som inte får åka, samtidigt som han inser att det nog egentligen är jobbigast för den som inte får åka. Inflyttare blir lätt accepterade, säger han och kallas själv "wanna-be-turk" eller "wanna-be-neger" eftersom han tycker att det är roligare att vara

på stan än här ute. Han gillar att slå sig i slang med andra på stan. Det vågar sällan hans kompisar från ön. Det skulle vara så tråkigt att bara känna folk här på ön, säger denne informant som själv vill träffa folk och tycker att det är kul med nya människor.

Det är lätt att barn kan hamna snett när man bor i stan och därför är det bättre att bo här, säger en av de ungdomar som för egen del föredrar att åka in till stan på sin fritid. De vuxnas argument går ner i åldrarna. Det enda man behöver vara oroligt för här är att barnen blir "platsnassar", säger en av killarna och är kritisk mot de "tuffingar" på ön som talar om att de skall slå dem som kommer utifrån, oberoende av nationalitet eller om man inte bor på ön. Attityden tror han delvis beror på att det är en så sluten miljö. Det kommer en del ungdomsgång i samband med t ex fester. De som kommer från stan "lånar" ibland moppar och retas därmed med öborna för systemet med att inte låsa och gränserna för privat och offentligt.

Jag intervjuade även en ung kvinna som går sin gymnasiala utbildning i Göteborg och därmed är en av de pendlare de andra talar om. I framtiden vill hon arbeta med barn med svårigheter. Själv har hon läs- och skrivsvårigheter och berättar om hur lite hjälp hon fick under åren i grundskolan. Detta kan kopplas till vad en av lärarna tidigare sagt om svårigheterna att tillfredsställa särskilda behov i ett litet samhälle. De är dåliga på det här ute, säger hon. Själv ville hon inte se det och ropade därmed inte på hjälp förrän hon kom upp i gymnasiet.

Vad är då speciellt med ö-människor? "Alla känner alla och det är både positivt och negativt. För det är skvaller, de behöver inte säga till någon men alla vet ändå." Men det innebär också att man umgås brett åldersmässigt. Ofta umgås ungdomarna med relativt stor åldersspridning. Denna informant berättar att gäng- et är mellan 15 och 25 år och träffas ofta. De gillar att festa och åker ofta ut med båt och grillar. De som inte är med är de som bara ser moppar och datorer, säger hon. I gänget finns ett par som kommer från Göteborg men som är ute i sina sommarhus i stort sett varje helg. Till skillnad mot ovanstående informant träffar denna person sina kompisar här på ön. På Styrö träffas man ofta utomhus såvida man inte är hos den som bor närmast eller hos någon vars föräldrar är borta.

"Jag kan tänka mig att flytta hit ut. Sedan. Jag är sån som inte kan sätta mig tillrätta på en gång" säger en av de yngre informanterna. "De flesta vill iväg ett tag" säger hon och menar att man behöver komma iväg i en annan miljö ett tag, innan man flyttar tillbaka: "Jag vill hamna på en ö, bredvid havet". Hon vill bo nära Göteborg och ha släkten i närheten även om det inte blir just Styrö. Vissa kompisar säger att de definitivt inte skall bo här som vuxna. De motiverar detta med att det är för litet, för lite att göra och beroendet av båtarna. Hon menar att de flesta dock planerar för en period i stan och att sedan återvända. Många ver-

Uppfattningen om exotiska öbor

Många öbor är medvetna om hur exotiska de framstår för människor utan erfarenhet av öar. Detta är baksidan av den "naivitet" som föräldrar kan uppskatta, som uttryckts i citatet ovan om öbarn på spårvagn. En lärare berättade om ett studiebesök som högstadielärarna på Styrso gjorde på Angeredsskolan och mötet med en helt annorlunda värld:

"Man hade fördomar åt bägge håll. Det är lättare att räkna ut vad svenskar har att säga om invandrare men invandrarna hade också om skärgården. Det visade sig och där var det alltifrån 'Har ni tv därute?', var en fråga och en annan var att de hade hört om att det hette 'Snobbrännan'. Då var det en som sa att 'Där bor det bara miljonärer och som har dokumentportföljer'. /—/ Göteborg är ju en så segregerad stad så att det är klokt att göra så. Man behöver inte åka till nåt annat land för någon internationalisering precis. Det räcker med att åka på två kuponger i samma kommun."

Flera av ungdomarna på Styrso återkommer till irritationen över exotiseringen och förförståelsen av öbor: "Alla tror att man skall kunna allt om fiske och sånt. /—/ Jag har inte haft det intresset att lära mig, jag kan inte mer än en stadsbo" säger en av högstadielärarna. Det är givet att man lär sig köra båt, i synnerhet om man är kille, men det behöver inte vara mycket mer. Han menar att en stadsbo numera inte märker på en ung människa huruvida han eller hon är en öbo. Andra berättar hur folk som skall komma ut på fest frågar om det finns toaletter på ön. En av de yngre informanterna säger:

"Många från stan tror att vi är lite ociviliserade, att vi är lite efter. Alla här ute har minst en dator, själva har vi tre datorer därhemma. En är den nyaste Macintosh, det är en iMac. Nästan alla här ute har dator, om vi säger så. Vi hänger ju med på det viset. Så utvecklade är vi inte att vi inte har telefon och lever kvar i stenåldern. /—/ De tror att man är värsta bonde. Det behöver man ju inte vara bara för att man bor på en ö."

Barn på öarna förefaller ha det bra och framför allt är det tryggt för föräldrarna. Så säger även tonåringar:

"Jag har aldrig sett så lyckliga barn. Det säger ju alla. Vilket samhälle, det är ett sunt samhälle *men* med vissa baksidor, det här med sociala kontrollen. En intolerans mot avvikelser och intolerans mot sådana som bryter mot de outtalade regler som finns här ute och som man skall känna till."

Det blir ibland problematiskt att både ha kakan och vilja äta den.

Många föräldrar är medvetna om att de lever i vad några informanter kallat Astrid Lindgren-värld eller reservat, men förr eller senare måste barnen komma i kontakt med en annan värld. Hur förbereder man dem på det mötet? Och vem funderar på vilka möjligheter man har?

"Man måste lära barnen att klara av en föränderlig tillvaro, förändringarna går ju bara snabbare och snabbare nu. De barnen som växer upp här får en väldigt bra och stabil grund att stå på, men samtidigt så måste de lära sig att hantera tillvaron utanför den här lilla trygga. Här är alla väldigt trygga i den här miljön men lämnar man den här miljön och står utanför så är man som ett litet frö för vinden."

Det handlar mycket om att göra val: "De kraven som man hittar i storstaden, det är ändå de som dikterar villkoren för samhällsutvecklingen, lite grann. Tyvärr många gånger". Man är inte särskilt trendkänslig på öarna och det är inte alltid bra eftersom man inte känner efter vilka produkter som efterfrågas i omvärlden menar denna förälder. Frånvaron av trendkänslighet kopplar de flest till mognad. Så länge barnen är små är det bra att de slipper fundera över detta, när de blir lite äldre måste man som förälder istället skola in barnen för att klara av mötet med den framtida arbetsmarknaden.

Lusten till eller rädslan för det främmande

"Alla är ju nazister här ute i skärgården". Många av ungdomarna förefaller vara överens om att det är den stämpeln ungdomarna på öarna har. Vad det beror på finns det dock olika idéer om. En av ungdomarna jag talat med tror att det beror på att ungdomarna på öarna är rädda för det som fanns inne i stan, dvs ett mångkulturellt samhälle i en annan bemärkelse än på öarna. Nazismen bygger väl på rädsla, säger han och kanske är man rädd för att det skall flytta hit många invandrare nu när det inte längre är militärt skyddsområde. Man har inte ens haft invandrare som badgäster utan alla har åkt till den populära badstranden på Vrångö som i folkmun kallas "Persiska viken" får jag veta.

En av de få ungdomar som flyttat hit ut under tonåren, dvs som inte kom hit som nyfödd eller liten, flyttade hit ut med sin familj för några år sedan. De hade ingen som helst relation till skärgården eller ens trakten. De ville bo vid havet och hittade bostad via Internet. Dottern säger som de flesta att det är så bra för barn här ute. Det är när man börjar komma upp i högstadiet som det börjar bli lite tråkigt. Hon har synpunkter på denna,

för att gå i skolan. Fortfarande är det mer än hälften som låter dem gå i Kalvhagsskolan på ön, men det minskar. På slutet av 1980-talet var det däremot självklart att alla skulle gå i skolan på Styrso. "Jag tror att det är olika trender och olika rykten om skolor som går" säger en lärare. Och när föräldrarna tror att den ena skolan är bättre så tar de den. En av dem som valt miljön framför möjligheten att välja en profilerad skola, motiverar sitt val så här:

"Det är ett reservat, jag tror just att barnens behov är nog inte så stora som stadsbarnens behov, kan jag tänka mig. Man är inte så lättpåverkade, ja, det kommer rätt sent ut hit, alla Pokemon eller vad som helst. Det tar sin tid. Jag tror inte att barn är så medvetna som inne i stan. Det är inte så dyrt på det sättet. Det är lite oskuldsfullt här ute, även i högre årskurser, ja, du vet. Ser man några barn som har oljeställ på spårvagnen så är det skärgårdsbarnen som åker. "Vad då, det kan man ju ha, det regnar ute". Fast det ser lite tontigt ut. Man bryr sig kanske inte så mycket om det där. Det är lite roligt."

Det är intressant eftersom just detta exempel anförs av så många. Är det den bilden man vill ge av skärgårdsboende? Och vem vill det i så fall? Jag kommer att återkomma till denna klivenhet inför att vara med i strömmen, att vara som alla andra och att samtidigt vilja utmärka sig, i fortsättningen när jag talar om ungdomar.

Flera menar att den fria och spontana leken finns kvar längre hos öbarnen. Barnen får vara barn längre, säger en del och menar att det är på gott och ont. Att de får leka länge är bra, men att de är barnsligare än sina jämbåriga kamrater inne i stan kan också göra att de inte är lika "slipade". När börjar man åka själv till stan?

"Femman är annars precis gränsen för att åka till stan själv och gå på östra Nordstan och gå och handla nåt i en lek-saksaffär där. Det är en sån här allmän kutym att det får man göra i femman. Oftast möta någon förälder då också eller nåt sånt, så man sätter dem på Ö-snabben eller nåt sånt sen då. I fyran går man och badar själv. Det är lite såna oskrivna regler. Och det börjar oftast också med att man skickar dem i förväg, barnen då och sen så kommer man efter och tittar till dem."

På Styrso ligger som jag nämnt stadsdelens högstadieskola. När det var dags att bygga skolan rådde delade meningar huruvida det var bra att ha en skola på ön eller ej. En del menade att barnen levde skyddade lite för länge. Det är vanligt att ungdomar någon gång under slutet av gymnasietiden flyttar in till stan. Då blir

pendlingen för jobbig och storstaden lockar. Få bor kvar och läser på högskola eller universitet så numera verkar det under-förstått att man flyttar åtminstone för en period.

Om övergången mellan högstadiet och gymnasiet säger en förälder:

"Det är ju en väldigt kontrast för att de är väldigt bortskämda med att de flesta lärarna pendlar ut. Så börjar skolorna där ute halv nio, i stället för åtta som är brukligt. Det gör att en slö tonårspojke kan ju vakna tio över åtta och slänga sig iväg. Sedan är det 6.37 som gäller, då går båten. På tre månader från nian till att man börjar i augusti i ettan så är det rejäl kontrast. Men väldigt nyttig, tycker jag, för att då börjar liksom vuxenlivet lite mer. För innan dess så blir det lätt att, i och med att högstadieskolan är så liten och det är så familjärt, jag tycker absolut det är mest fördelar, men om man ska se till några nackdelar så blir det gärna att de tar inte mera ansvar för sig själva i nian än vad de gör i sexan. Det kan jag känna ibland. Det blir inte gradvis av nödvändighet och därför så måste det komma och då kommer det där när de börjar ettan, det här att det gäller att passa båten, det går inte att komma fem minuter för sent, för då är det en och en halv timme till nästa."

Som nämnts i avsnitten om de andra öarna blir det en fascinerande blandning av modernt och traditionellt, möjligheter och begränsningar. Det finns en tradition av mångsyssleri och att alla hjälps åt, en vana vid att man ibland måste ta till okonventionella lösningar här liksom på andra håll. Detta har präglat även skolarbetet. Några poängterar vilka möjligheter den då nya högstadieskolan ger. Det var en ny skola och i detta lilla sammanhang kunde väg från idé till beslut förkortas. Den blandade föräldragruppen gjorde sitt till för att ge lärarlaget fria händer. Det var sjömansbefolkningen som föreföll se skolgången mer som något nödvändigt ont och därmed gav dem fria händer.

"Sedan så var det de här inflyttade medelklass intellektuella föräldrarna, som var journalister eller läkare, konstnärer eller kulturarbetare eller så här, de tyckte bara att det var kul med något annat än vad de själva hade gått i för skolor."

Det fanns alltså alla möjligheter och återigen kan man se ett exempel på hur förhållandena skapades av nödvändighet kom att fungera. En lärare påtalar att detta är vad Skolverket kallar skolutveckling, som snarare blev en lösning i mötet mellan olika traditioner, personer och ambitioner än formulerad och verkställd läroplan.

grupper så där. Sådana här saker som mopederna kan vara en sak som visar att det inte är den politiska styrelsen som har mandat att styra. Så därför menar jag att här gäller egentligen inte svensk lag, skämtsamt sagt, så ligger det kanske en del i det där.”

Det kan vara lätt att bli centralgestalt i ett litet sammanhang, men det är ännu lättare att hamna utanför. Det har varit en del infekterade bråk kring tillsättningar av såväl politiker som folk i andra positioner:

”Hembygdsföreningen blev ett medel för några personer att jobba med att skaffa sig en position. Jag tycker att det måste vara det politiska livet som styr ön. Oavsett vilket parti du är med, så tycker jag att det är den vägen du måste jobba, för då kan man bli bortröstad och inröstad. Medan de här andra bitarna, när det blir hierarkier, de får du aldrig bort igen. Utan då sitter det fastgjutet och där kan du bita dig fast i all oändlighet.”

Att vara barn på en ö

Alla talar svenska på låg- och mellanstadieskolan på Styrösö, liksom deras föräldrar. Det skiljer denna skola från många andra. Man har haft en fast lärarstab med lärare som varit här länge, även om det på senare år har varit en del omsättning. Det har varit pensioneringar, folk som tröttnat på att pendla och missnöje med organisationen. ”Vi får kämpa för att få resurser liksom de flesta skolor får göra idag”. Det finns barn på skolan som egentligen skulle passa bättre på en specialskola, men föräldrarna kanske tycker att det är svårt att skicka dem till stan för att de är så små. De går kvar i den vanliga skolan fast de egentligen skulle varit på en annan skola. Hur det skall organiseras har man olika åsikter om, men att resan är ett hinder är påtagligt. Barnen skulle kanske ha mått bra av att gå i specialskola med specialutbildad personal istället för i den vanliga skolan, om än med assistent. Andra menar att man bör ha kvar dem i denna trygga miljö.

En lärare uppskattar att mellan en tredjedel och hälften av barnen på mellanstadiet har inflyttade föräldrar. De barnen har fötts på ön eller kommit hit som små. I skolåldern är det däremot få som flyttar in. Det är således när man väntar barn eller precis fått barn som behovet av en miljö som denna blir tydligt. När barnen blir äldre får de andra behov och ön räcker inte alltid till. En del menar att det är för lite service för barnen. När föräldrar klagat eller haft synpunkter får de veta att här är det mycket bättre än ute i t ex Angered och det är underförstått att det är bra

som det är, som en informant nämnt ovan.

Särskilda aktiviteter som t ex ridning och judo åker man till stan för att utöva. Styrösö BK är den förening jag ser mest av på ön. Förutom att de engagerar många i sin fotbollsverksamhet så är föreningen medarrangör i diverse arrangemang. På föräldra-initiativ finns en del körer och möjlighet till privatundervisning när det gäller vissa instrument. Relativt många är engagerade som scouter i kyrkans regi. Musikskolans frånvaro är, som framgått, flera irriterade över. Några föräldrar har valt att åka in till stan för att ge barnen det som saknas på ön:

”Det är oerhört odemokratiskt får man säga. Det här är ju något som inte är en allmän tillgång för det kostar ju väldigt mycket pengar för oss. Fast vi tycker att det är värt det ändå. Det kostar ju mycket pengar varje vecka att ha privatlektioner. Och tid tar det ju också. Men vi tycker att det är viktigt. Men de som inte orkar offra tid, pengar, de får ju stå utanför detta. Det är ju illa, tycker jag.

Här på Styrösö finns det så mycket folk som kan, det finns så mycket lokala resurser att man bara häpnar över att man inte vill ta dem tillgodo. Jag förstår det inte. Det finns massor av konstnärer och folk som är jätteduktiga på hantverk. Man tar inte tillvara på det. Det är resursslöseri. Mot våra barn om inte annat.”

På stadsdelsnämnden får jag veta att man haft ett samarbete med ett studieförbund för att driva en kulturskola med bredare inriktning än bara musik. Utvärderingar visade ett brett deltagande. Problemet har dock varit att barnen bor på olika öar och att det kan bli svårt att samla dem när de inte är så många.

Det finns en musikförening som heter Dacapo. Den har cirka 20 medlemmar och från början var det tre killar i 30-årsåldern som höll i verksamheten. Nu börjar ungdomarna mer och mer ta över. De arrangerar t ex en tvådagarsfestival varje sommar med lokala band. Verksamheten har ingen vidare kommunal uppbackning eftersom det finns ett rykte om att det mest handlar om fylla, säger en medlem. Nu har de hyrt ett hus i skogen en bit från högstadiet och håller på att renovera det. Där vill de ha replokaler, musikundervisning, disco och kanske videovisning. De vill ha huset som en mötesplats.

På Åstol och Koster har jag visat såväl fördelar som nackdelar med den lilla skolan. En av nackdelarna är utsattheten, att man inte kan välja alternativ. Som överallt tycker styrösöföräldrarna olika om de två skolorna, men det skiftar även mellan nivåerna på samma skola. Några var inte nöjda med lågstadiet medan de ansåg att mellanstadiet fungerade bra. Somliga har funderat över alternativen. Vad väljer man: skola eller miljö? Jag träffade inga som valt bort högstadieskolan på Styrösö, men en hel del föräldrar skickar sina barn på låg- och mellanstadienivå till stan

”Vi kan ju inte räkna med samma utbud på kommersiell service t ex och den biten, men kan man köra en lastbil hem om man bygger hus i utkanten av Fiskebäck, så borde man kunna köra hit också. Det handlar om gatunätet, infrastrukturen och det tycker jag att man kan skilja på. Vi lägger ner mer tid på resor än andra.”

Överhuvudtaget handlar mycket om transport och frakt här, liksom på alla öar utan fast landförbindelse. På Styrso finns det vägar överallt, fast de på sina håll är för smala för att kunna ha biltrafik. Det kör runt en taxi, som man möter på de mest oväntade ställena på ön. ”Det är ju ständigt bråk om det här med taxin” får jag veta. Som med så många andra verksamheter var det upphandling häromåret och nu är det Göteborgs taxi som kör här ute.

Spårvagnen är de flesta kritiska mot, eftersom de inte är synkroniserade med färjorna, de håller sällan tiden eller så är det något annat krångel. Det är inte helt ovanligt att pendlare lärare (vars tider inte passar med den betydligt mer säkra Ösnabben) p g a försenad spårvagn blir stående på Saltholmen, får vänta trekvart och därmed kommer en timme för sent till skolan.

Medbestämmande och engagemang

Stadsdelsnämnden har öppna möten och en halvtimme före mötet är det ”mingling” med politikerna, d v s man har möjlighet att träffa politikerna, få information eller lämna synpunkter. Stadsdelsnämnden här är aktiv med att informera om sitt arbete och skickar regelbundet ut informationsbrev. Systemet med stadsdelsnämnder kräver egentligen ett engagemang från allmänheten för att arbetet skall bli riktigt dynamiskt. Inom nämnden är man för få politiker för att alla diskussioner skall vara dynamiska om det inte sker i dialog med aktiva väljare, säger en av politikerna:

”Det finns så få människor som engagerar sig så där åker man på uppdrag vare sig man vill eller inte. Det är ju också fel naturligtvis, så skall det inte vara. Det skall vara ett aktivt liv. Men idag får du ingen människa att engagera sig politiskt.”

Det är svårare och svårare att få folk att engagera sig i t ex föreningsfrågor och politik, det påståendet möter jag på alla öarna. Det handlar nog mer om att folk har mindre tid än att det saknas engagemang, tror en person som själv är politiskt

engagerad. När det handlar om enskilda frågor är nämligen folk väldigt engagerade. Detta förefaller vara ett generellt fenomen. På Koster säger många samma sak och så säger man på många håll i landet. Man måste se till helheten och politiken lider brist på dynamik. Det är som sagt intressefrågor som engagerar och det har på Styrso funnits såväl trafikgrupper, familjegrupper som musikgrupper: ”Man tillsätter grupper och det händer ingenting” säger en luttrad invånare. Tyvärr är det inte en helt ovanlig inställning:

”Det är väldigt tröttsamt, det här att man tror att besluten skall tas närmare medborgarna, man skall ha kontakt med politikerna. Hur skall den gå till om inte politikerna vill det? Det är hopplöst.”

På de här öppna mötena är det mest byggnadslovsärenden som diskuteras istället för sådant som engagerar folk, menar en informant. Att ha en stadsdelsnämnd stationerad på ön förefaller inte alltid vara av särskilt stor betydelse för folk som bor på ön. De flesta verkar inte märka någon skillnad och åter andra talar om brödrapolitik. Det är således både för- och nackdelar med decentralisering av beslut. Styrsopolitikerna har svårt att få gehör inne i stan eftersom ön inte är ett problemområde utan en socialt sätt stabil stadsdel. Även detta verkar vara en generell erfarenhet på öarna, att det är svårt att få kommunernas gehör för öarnas specifika krav. Det är lika viktigt att ha jämlik service på ön som på fastlandet. Vad gäller service för barnen är de eftersatta här, menar en del föräldrar. Det är svårt att få gehör för detta, svarar de lokala politikerna sina väljare på ön. I stan har man ofta valmöjligheter, vilket man inte har härute. I denna stadsdel har man föresatt sig att alla lågstadieskolor ska slippa åka båt till skolan. Det innebär att man har skola på flera av öarna och det kostar eftersom det blir relativt små skolor och därmed dyrare.

Trafik- och fraktfrågan är som sagt en av de frågor som engagerar många och är svårast att lösa. Vad gäller frakten borde den gå att lösa om man är intresserad av det centralt, menar man. Övriga förbindelser verkar fungera bra om man ser till pendlare förvärvsarbete. Ungdomarna är dock fortfarande missnöjda, i synnerhet med naturerna. Det har funnits lokala trafikgrupper i många år, men man har inte lyckats lösa frågan. Med musikskolan är det samma sak:

”Det finns en stadsdelsnämnd här ute men jag tror också, utan att vara alltför provokativ, att det finns andra strukturer i samhället som också bestämmer mycket. Det finns väldigt starka kontakter som...ja man måste alltså fråga dem också. Det går inte bara att vara politiker och bestämma utan det finns andra som tycker att de är självpåtagna ledare i vissa

Rätten till moped

Andra aktuella frågor är frågan om vägverksfärja och därmed förhoppningar om gratis färjeturer, men framför allt billigare transporter. En annan aktuell och tidvis infekterad diskussion är den om mopedtrafiken på öarna. Barn i mopedåldern trimmar sina mopeder: "Detta är småbarnsföräldrarna konstant arga på".

"Det brukar många skoja om ibland att här gäller inte svensk lag. Det är ett talesätt och det är ju lite sådär faktiskt. Jag menar ... hör (mopedljud). Han körde rätt fort, det hörde du. Jag vet inte hur du upplever det, men när det kommer ut folk som inte varit på Styrso förut eller kommer någon annanstans ifrån, de blir alldeles chockade hur de kör här. Man bara tittar med häpnad på hur man trixar fram mellan gående och barn. Det är en oerhört farlig miljö. Det är också väldigt motsägelsefullt att vi bor i en sorts idyll. Idyllen är mellan mopederna alltså, tycker jag. När de kommer är det förfärligt. Gräsligt kan det vara. Det är också en sådan där sak man försökt driva länge men återigen finns det då väldigt starka krafter, alltså det finns väldigt motsättningar i den frågan. Det är inte lätt att komma överens. Det är en självklar frihet att få ha detta fordon."

Alla har flakmoped, säger flera informanter, och åtskilliga kopplingar kan göras till Koster. En kvinna berättar att hon har en av familjens mopeder till barnen. En fastskruvad drickaback tjänstgör som barnsadel på flaket. Det är för backigt för cykel, i synnerhet på vintern när det blåser. I vissa familjen cyklar man dock:

"Vi har faktiskt klarat oss utan moped. Det går att göra det. Men jag tror att man betecknas som lite suspekt i vissas ögon. Återigen kan man nog synas som lite, ja, vad är man för något, antingen är man kommunist eller miljöpartist, eller något annat konstigt. Bara för att man inte har moped. Så inskränkt kan det vara i vissa sammanhang. Fast jag avstod i första hand från moped för att jag klarar inte av motorer. Jag förstår inte hur de fungerar. Och så går det bra att cykla. Det ligger inget fundamentalistiskt i att inte ha moped. Fast jag har en kamrat här som inte hade moped och så skaffade han moped, så plötsligt så började vissa andra människor hälsa mer på honom. Jaja, okej, nu är han en av oss, han har moped."

Den stora frågan vid tiden för studiens tillkomst är om man skall tillåta EU-mopeder på dessa smala vägar. Det finns grovt sett två grupper: de öbor som är uppvuxna på ön och som ser detta som en förort, och de som överhuvudtaget inte vill ha

motorfordon i denna idyll, vilket påfallande ofta är stadsbor som aktivt valt att flytta ut till denna miljö. Nu gäller 30 km/h för mopeder och med EU-mopederna får man lov att köra 50 km/h. Dessa är mer miljövänliga och mer tystgående, men kör fortare:

"Det här är en central fråga, det tycker jag, för vi har ett väldigt problem med trafiken här ute. Om alla visar hänsyn till varandra så är det inte det, men det finns bilar och mopeder som kör vansinnigt fort. Jag menar här finns det inga trottoarer. Det är en gångväg lika mycket som en körväg. Jag vet inte, en bil som kör i 30 km/h en liten bit från en 3-åring, det tycker jag är fort."

Stadsdelsnämnden har tagit ett beslut emot EU-mopederna. Nu verkar det dock vara en opinion för dem i alla fall. Och branschen är stark, de ser helt enkelt till att det kommer ut mopeder. När jag är på Styrso har det precis varit ett möte med omröstning där öborna röstat för EU-mopederna. De som inte var på mötet eller inte lyckats göra sina röster hörda, är indignerade och menar att det inte gick rätt till. Följden blev att det i affärerna låg protestlistor, inte sällan med ditskrivna kommentarer från ja-sägare om fega nejsägare.

Här talar man mycket om Göteborgs norra skärgård där Vägverkets färjor finns, vilka går oftare. Där har man biltrafik på öarna. Frakten är ständigt diskuterad. På färjan får man bara ta med 30 kilo utan extra avgift: "Man är ju ett släpande folk":

"Barnen bär med. Hela familjer kommer bärandes. Många storhandlar ju i stan. Fast jag är lite emot det. Jag tycker ändå att man får när man har en affär här ute stötta dem. Annars försvinner de."

På alla öarna är det diskussion huruvida det är acceptabelt att handla i stan eller ej. Det finns de som storhandlar inne i stan en gång i veckan. En informant säger att hon åker till LP i Frölunda cirka en gång i månaden. En kvinna med små barn berättar att hon lånar sin brors bil ibland och storhandlar framför allt blöjor och kött. Kläder skickar de efter en hel del per postorder. Med ett barn var det kul att åka till stan, med två är man mer läst, säger några småbarnsmammor. Då är postorder ett bra alternativ och Ullaredsturer förekommer: "Det är som en utflykt". Andra betonar hur viktigt det är att handla allt på ön och att gynna de affärer som finns. Diskussionen handlar egentligen om att det i längden inte räcker att bara köpa mjölk i affärerna på öarna, om man vill ha dem kvar. Det finns två affärer här på Styrso och det är egentligen för mycket för befolkningsunderlaget, säger man på stadsdelskontoret. Att det kostar lite mer att bo så här, förefaller många kunna acceptera, men ibland läggs det lite för mycket på det kontot:

Pendlingens för- och nackdelar

”Det räcker att man kommer till Saltholmen och går mot båten så ramlar axlarna ner. Eller kanske ännu mer när man kliver av båten så är det en annan lunk eller annat tempo. Det enda som är hetsigt det är med båtiderna, det finns inget annat. Då är det ett ryck till dem och sen så that's it. Det är mycket därför vi trivs så bra, det är det här låga tempot.”

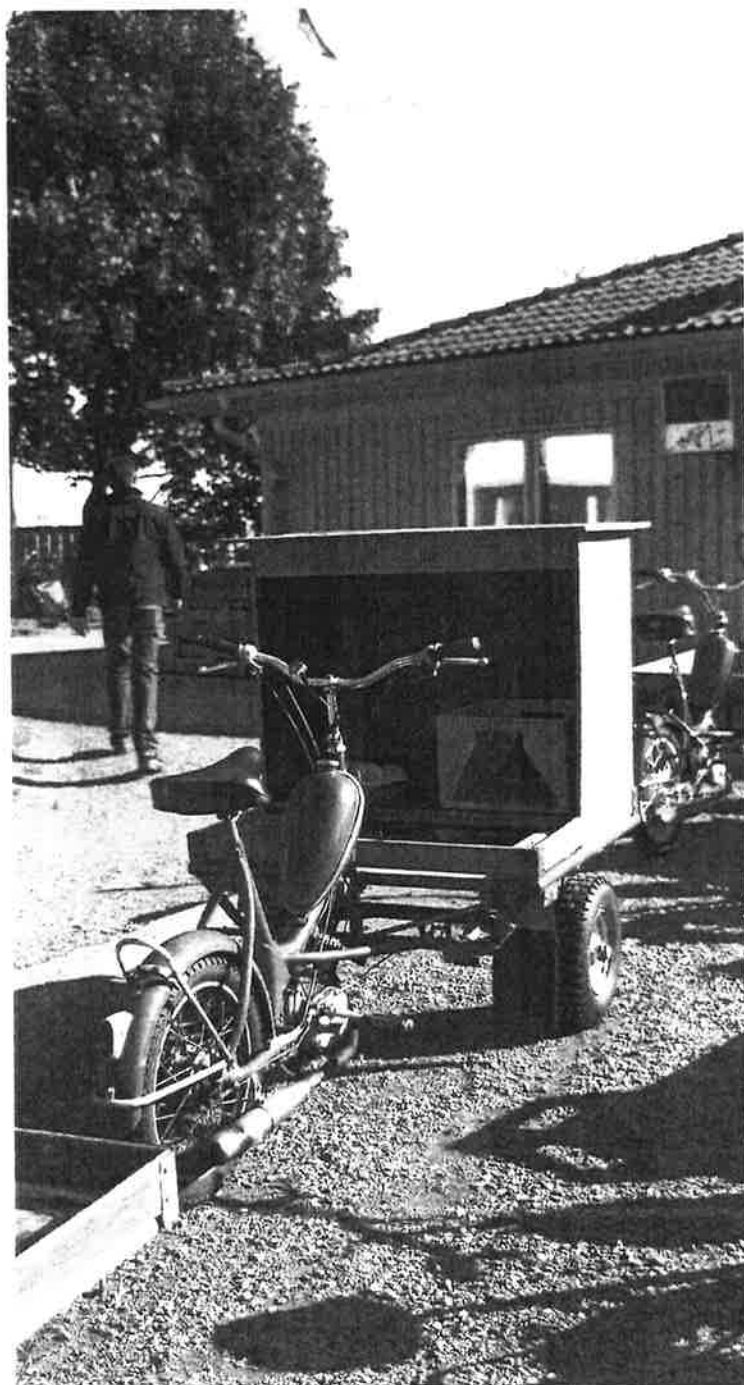
Nu finns det inte bara Ö-snabben utan även en ”Frö-snabb”, en buss som går till Frölunda Torg, som inte minst många gymnasister åker med. Att pendling fungerar som mellanrum, ett sätt att akklimatisera sig, nämner många såväl här som på andra håll. Att ”sakta segla in i en annan puls”, som en informant uttryckte det. Någon säger t o m att det är tack vare pendlingen han inte är utbränd. Stunden på båten får honom att varva ner på väg hem eller varva upp när han skall till stan. En kvinna som börjat arbeta på ön, för barnens skull, ser tillbaka på sin pendlingstid:

”Det är väldigt bra att ha den tiden på sig innan man kommer hem och ska in i en ny skärseld. För när man kommer hem är det en massa andra saker som skall göras. Det saknar jag. Jag kan känna mig som öns fånge ibland. Jag känner mig som jag både bor, arbetar och lever i samma miljö hela tiden. Jag har min fritid här också. Det kan bli för mycket av det goda. Jag vet att det är så att när ena parten arbetar här och den andra i stan så kan det krocka med det, hon som arbetar här ute vill göra något i stan på helgen och han som jobbar i stan tycker att det är så underbart att vara hemma på helgen.”

Argumenten kan kännas igen från annan pendling. Vad spelar det för roll att det är just en båt man åker? Ja, kanske spelar det roll att det är just hav, klippor och mycket himmel man ser? Eller gör det någon skillnad mot att åka motorvägsbuss?

”Jag kan tycka att det är vackert, mysigt och idylliskt att åka båt och jag har vacker resväg, men ibland kan jag tycka att det tar mycket av min tid. Speciellt på vintern när det är regn och rusk kan jag tycka att tre timmar om dagen går åt att resa. Det är rätt så länge.”

Så säger en av dem som bor på fastlandet och pendlar till Styrso för att arbeta.

På Styrso finns vägar, på sina håll breda nog för enstaka bilar. Flakmoped är dock det vanligaste fordonet. Här en egen variant med vindskydd och den på Styrso vanliga barnsadeln: drickaback.

För att komma ut till Styrso tar man färjan från Saltholmen, Göteborg.

Det är uppenbart problematiskt för dem som använder bilen för att pendla. Får man ingen parkeringsplats nere vid Saltholmen får man åka tillbaka till Långedrag som är stationen (och ett stort parkeringsområde) före färjeläget vid Saltholmen, och att gå därifrån ner till färjan tar 16 minuter, berättar en luttrad öbo. Samtidigt går man förbi en del av de fasta parkeringsplatserna som står tomma. Några menar att detta egentligen är "en spänning mellan inflyttade och gamla öbor och det var en spänning mellan kvinnor 40+, akademiker och män med låg utbildning och öbor":

"För mig är det liksom en asfalterad ruta med målad ruta runt men för vissa personer så är detta tydligen en förlängning av deras, av dem själva eller någon slags egendom i alla fall att, ja, som inte går att titta rationellt på överhuvudtaget."

Frågan om parkeringsplatser är uppenbart infekterad och olika saker verkar gå in i varandra. Här kan man se några av det lilla

samhällets för- och nackdelar där alla känner alla och har med varandra att göra i olika sammanhang och utifrån olika lojaliteter.

Saltholmenfrågan kan nog inte lösas helt och hållet. Ett parkeringsdäck kan göras, men inte med oändligt antal platser. De boende på Saltholmen vill överhuvudtaget inte ha p-platser eller ens färjeterminalen och motsätter sig de flesta kompromisser.

Trycket på trafikfrågan ökar varje isvinter då öborna inser hur smidigt det är med bil. Men då måste såväl Styrso som Donsö byggas om. Det finns folk som vill ha ut bilen. De säger att de kommer att parkera vid Bratten, men får man väl ut bilen och har den fullastad vill folk säkert köra till sitt hus, tror kritikerna. Som det nu är går det inte att köra bil mellan Bratten och Tången tillfredsställande. En informant tror att det är fler på Donsö än Styrso som vill ha bilfärja, men att de är ännu färre på Brännö än Styrso. Han ser fördelen med lite trafik. Självt delar han en liten bil med två andra. Ingen av dem behöver bilen för arbetets skull; det handlar om ren bekvämlighet, att kunna åka och hälsa på utflyttade barn t ex.

”Att göra någonting äkta med sig själv, med sin själ och sin kropp, det är väl det som gäller, det är väl det som är viktigt, det som ger någonting i livet. Ett fundament”.

Jag hör flera tala om hur övervärderad IT-branschen är, hur trött man är på unga killar utan livserfarenhet som är övertygade om sin kompetens, att de vet vad de talar om och att de alltid vill jobba. Det är ingen merit längre. Var har den mjuka kunskapen tagit vägen?, undrar man. Att prata med varandra har inte varit meriterande på länge:

”Jag känner mer och mer att jag blir motståndare till saker som IT. Samhället idag beskrivs som ett kommunikationssamhälle. Det är ett skämt eftersom det finns en brist på mänskliga möten, samtal och berättande. Istället har vi icke-kommunikation mellan våra datorer, TV-skval och skit.” (Arbetet 981106)

Så säger en intervjuad tvåbarnsfar och sedan två år styrsöbo, i en tidningsartikel. Jag citerar honom eftersom jag stött på åsikterna ett flertal gånger. Han uppmärksammas i ett par tidningar i samband med att han gett ut en barnbok. Han arbetar inom omsorgen: ”Jag är oroad över att tron på teknologin blir det allena saliggörande. Som att alla göteborgare skulle bli lyckliga bara de får Internet. Folk dreglar över att de kan hitta adresser i Sydafrika i datorn men det är svårt att låna en kopp socker” (Arbetet 981106).

Längs en del av bohuskusten har man satsat mycket på projektet Coastlinknet som skulle ge öborna i södra skärgården tillgång till datakommunikation med högprestanda till samma kostnad som storstaden. En del är som sagt kritiska mot projektet. En person i denna stadsdel säger att hon inte kommer upp i den summan en fast uppkoppling skulle kosta även om hon är uppkopplad en timme om dagen:

”Man kommer ut med en massa erbjudanden från olika håll utan att egentligen veta behovet, man tror att öborna har samma behov här som man har på alla andra ställen. Och det tycker jag, då får man aldrig igenom någon förändring när man går tillväga på det sättet.”

Man kan vara kritisk mot vissa sätt att använda den nya tekniken, men det finns områden där just den här tekniken kommit att bli en förutsättning för ett kvalitativt arbete. Till exempel använder man sig inom vården, stadsdelsnämnden Styrso, av telekommunikation och datorer för att snabbt kunna kommunicera. Här kommer jag tillbaka till det jag kort nämner i inledningen; det blir en speciell organisation i en stadsdel som består av olika öar. Man kan inte bara hoppa in i bilen och åka från Vrångö till Brännö om en person snabbt skulle behöva hjälp utan då gäller det att parera

mellan färjorna. Om man inte kan sköta sitt arbete via datorn kanske man är hänvisad till att bli pendlare.

Ett av de par jag träffat har flexibla arbeten. En av dem har relativt korta arbetsdagar inne i stan och slipper vara hemifrån så länge. De menar att de inte hade valt Styrso om de varit tvungna att arbeta heltid båda två. Det skall således vara vissa förutsättningar för att man skall klara av att bo här ute och en av de förutsättningarna är t ex att inte behöva vara hemifrån så mycket. Att arbeta mindre eller hemifrån är ett alternativ. En av de infödda, som varit ifrån ön under en period, har sett folk komma och gå under åren:

”Många gör det misstaget att flytta ut när de får barn. Det är nog det sämsta man kan göra. Ja, om båda föräldrarna skall arbeta i stan skall man absolut inte flytta ut, för då är det tufft. Att åka med båten som går halv sju och åka tillbaka kvart över fem, halv sex, till dagis och hämta, vara hemma vid sextiden.../—/ Det blir jättetuffa dagar och det har vi sett många katastrofer som har skett med folk, en del har flyttat tillbaka hela familjen men många har flyttat tillbaka bara halva familjen.”

Det finns de som prioriterar att bo i stan för att kunna vara mer med sina barn och ändå kunna arbeta heltid. Man vill komma snabbt hem. Men som denna informant säger: man vinner och förlorar på sina val. En nackdel när man pendlar, utöver att det tar tid, kan möjligen vara, vilket en del påpekar, att när man väl kommit hem efter en veckas pendlande är man inte särskilt benägen att ge sig iväg under helgen. Igen. ”På det sättet blir man inte så flexibel på den lediga tiden”.

Parkeringsfrågan

Bristen på p-platser hindrar att Styrsobor har bil, säger en del och menar att det har varit avgörande för varför man inte skaffat bil. En av dem jag talat med menar att folk på så sätt tvingats dela bil och samåka, att ingen frivilligt hade valt det om man inte varit tvungen. Andra menar att det varit ideologiska och ekonomiska skäl eftersom de egentligen inte är beroende av bil, men ser det som en bekvämlighet att veta att den finns där när de väl behöver köra. Parkeringen på Saltholmen begränsar inflyttningen, påstås det. Det fungerar som ett slags filter för massutflyttning och det har sina poänger eftersom man menar att infrastrukturen på Styrso inte hade klarat en större inflyttning. Parkeringsfrågan på Saltholmen har engagerat många: ”Vi har ju köat ända sedan vi flyttade ut. /—/ Vi har räknat ut att det kommer att ta 21 år om det är samma takt som nu”.

men en del av föräldrarna förefaller tycka att tryggheten ligger i själva husköpet säger någon ironiskt. Inom kommunen märker man att det finns ungdomar som inte har tillsyn efter skolan, några får springa vind för våg och dras därmed in i olika saker:

”Den där sociala kontrollen som fanns, där alla känner alla, den finns inte längre. För de flesta arbetar och är borta på dagtid. /—/ Det blir väldigt långa dagar på dagis. Det blir väldigt slitsamt för många.”

Detta kan sägas vara idyllens baksida som lätt leder till onda ögon från andra vuxna och till slitningar inom familjen. Numera finns det socialkontor på Styrso. Man menade från början att det var utpekande att ha socialsekreterare stationerade här. Stadsdelsnämnden köpte då istället in tjänster från fastlandet. Men nu har man gjort erfarenheten att en del av ärendena blir tunga eftersom socialsekreterarna kommer in så sent. Nu har man ambitionen att verka förebyggande och socialsekreterare finns med i olika sammanhang, t ex på skolan och på barnavårdscentralen inom primärvården. Man vill vara steget före och se till att inte allt blir ”ärenden”. Det finns uppenbart problem. Man har bland annat ungdomar som har problem med alkohol och andra droger. Ungdomarna börjar tidigt att dricka sprit och den traditionen har funnits på öarna i perioder. Fiskarna handlade mycket sprit, berättar en f d fiskare:

”Det beror lite grann på att när vi var och fiska så landade vi alltid våran fisk i Danmark eller när vi var sjömän så var det bara att gå upp och köpa det man ville. 15, 16, 17 år och så hade man allt som behövdes. Och den traditionen har funnits här i alla år. /—/ När frikyrkan då bildades så berodde det på att man höll på att supa väck ett helt samhälle här och den har gått i vågor lite grann. Men när det frireligiösa började då blev det helt plötsligt syndigt. Om du drack kom du inte till himlen. Man talade inte om att du ska sluta dricka för att du skall få behålla din familj och det sociala, utan det blev syndigt att dricka. Och det är inte i detta livet du straffas för det, utan det är i nästa liv. Det blev en pedagogiskt felaktig grej. Så söp man i smyg. För det gör man fortfarande ganska mycket här. Många som går i kyrkan här, speciellt på Donsö, som ofta går ner och grejar. Och det är helt okej, bara du inte blir upptäckt.”

Om man bosätter sig här ute för att ”ungdomar skall komma bort från alkohol så gör de ju inte det här”, säger en av de unga och vet hur det ser ut vad gäller tillgång och efterfrågan. Man handlar dock sällan alkohol på ön utan handlar oftare i stan. Har man inte åldern inne handlar kompisar och syskon: ”Sånt är aldrig några problem”. Det har varit mycket hembränt här ute bland ungdomarna, åtminstone för några år sedan, säger en ung kvinna

som då gick i högstadiet. Droger förekommer främst bland dem som är kring tjugo år snarare än på högstadenivå, säger hon som en kommentar till högstadieskolans personal som säger att det inte förekommer droger på öarna.

Möjligheter till förvärvsarbete och pendlandets dilemma

Numera är det prestige i att arbeta så mycket att man har en tältsäng på jobbet och man ska gärna jobba med IT och reklam, säger en informant. När han i mitten av 1980-talet flyttade ut till Styrso var det snarare status att ha tid med sina barn, att man tackade nej till mer jobb för att vara med sin familj. Man beskriver sig som en modern, flexibel IT-människa. Han säger att han egentligen är obunden, men uppskattar att ha Styrso som sin bas, att det är viktigt att ha en bra bas där man är igenkänd och känner igen, där man kan koderna och har vuxit in. Att helt enkelt ”höra till”. Den effekten har ofta en plats man bott på ett tag även om man inte alltid arbetar så mycket för det. ”Man vet vilka man kan fråga för att livet skulle fungera lättare”. Sådana insikter gör folk som flyttar och kommer i helt nya miljöer.

Med informationssamhället är man, eller borde kunna vara, oberoende och kan välja att bo där man trivs, bara man har närheten till flygplats. Detta är i enlighet med diskussionerna om den nya gröna vägen: närhet till storstad prioriteras trots att man valt att bo på landet. Trots informationsteknologins utveckling kan man förvånas över vilken betydelse fysisk, d v s personlig, närvaro tillmätts idag, betonar en av dem som just arbetar med och är beroende av IT. På Styrso har jag mött några vars tillvaro på ön är beroende av informationsteknologin, men också av närheten till storstaden. De flesta har det dock som folk i allmänhet och klarar sig med en hemdator och modem. Ytterligare andra värjer sig helt mot utvecklingen, eller kanske snarare retoriken kring det hela: ”Man är väldigt glad i att IT-fiera hela Sverige” säger en informant och menar att man lägger oproportionellt mycket pengar på datorer. De fungerar som en sorts verktyg och har naturligtvis ett berättigande tycker han, men han vill poängtera att det även finns andra värden. Detta är väl ändå en parentes i våra liv, avslutar han retoriskt vår diskussion. De egna barnen har dock datorer och fixar själva. Är det så att man kan kosta på sig att vara kritisk när man själv har resurser och möjligheter? Datorer är ett trubbigt verktyg, säger informanten, och talar om överlägsenheten och exklusiviteten i en massa annan kreativ verksamhet.

Termen att vara "skärgårdsfödd" återkommer. På Styrösö säger många att alla känner alla och man hejar på alla. Det är väl som i alla småbyar, tillägger man. Samtidigt kan det vara "svårt att komma i kontakt med folk om man inte har barn", säger några småbarnsmammor. Det är inte bara att klampa in i ett socialt sammanhang. Att smälta in är inte alltid helt enkelt, samtidigt som man snabbt lär sig känna igen människor här till skillnad mot inne i stan.

Utbyggnaden här skedde i gruppvis av hus på 1960- och 70-talen och inflyttningen bestod, som sagt, till stor del av folk utan anknytning till ön. Några kanske hade sommarbott här, men de flesta kom utan anknytning. Som grupp känner de sig dock inte så utsatt i och med att de är så många likasinnade. Att vara läkare, rektor, kyrkoherde, d v s att vara en offentlig person, kan dock fortfarande vara mer utsatt i ett så här litet samhälle, liksom i andra gamla, traditionella samhällen.

Några riktigt tydliga, absoluta gränser mellan de olika grupperna finns sällan utan förefaller mer handla om människors goda vilja, viljan att "smälta in" respektive vilja att ta emot de som flyttar dit. "Bor man här så måste man bo här på lika villkor. Det måste vara grundförutsättningen", menar en engagerad person när han säger att man skojar om att ha tre, fyra generationer på kyrkogården och att folk som flyttat hit ibland fått det slängt i ansiktet "att passar inte galoscherna..." när åsikterna går isär. Folk som bor här är styrsöbor helt enkelt, säger han.

Alla säger att gränsen för att räknas som fastboende går vid tre generationer är på skoj, men man kommer inte ifrån att man måste generalisera ibland och det är skillnad på befolkningsgrupperna. Här kallas den inflyttade stadsbon för "slonke", berättar några ungdomar. Egentligen handlar det förstås om *vem* som flyttar in och vem man vill accepteras av. Här på Styrösö är det påfallande många som inte är bekymrade över det. De behöver inte vara det eftersom de är många i samma situation. Samtidigt vidmakthåller en del berättelser av detta slag för det visar på det kuriösa med den miljö man valt.

Det är först de sista tio åren som det flyttat in folk som inte ingår i det sociala sammanhanget, som tar det goda av ön, men inte engagerar sig själv särskilt mycket. En infödd informant exemplifierar med en man som han försökt hälsa på under några år, men utan att lyckas.

Det ligger en motsättning i att man flyttar ut, d v s man väljer bort något man inte riktigt gillar och flyttar in i ett fungerande socialt sammanhang och väljer att engagera sig själv i det helt på egna villkor. Det är att köpa sig en trygghet. Kanske är det en chimär, för om tillräckligt många gör så har man inte tryggheten längre. Det är ingen tvekan om att det går en gräns mellan dem som är infödda och dem som flyttat in, säger en informant

mycket bestämt. Han och några till arbetar med att försöka överskrida dessa gränser. Inte ens i barnfamiljerna har man lyckats överskrida gränserna helt. Kanske man måste arbeta aktivt med att förstå varandra: "Vi som inte vill ha någon spricka jobbar med det". Men kanske finns det folk som vill ha sprickan där, eller rättare; de bryr sig inte om att den finns och menar att det helt enkelt inte är något man behöver jobba med:

"Det är en allmän tendens i samhället nu, att man sköter sig själv och så man bryr sig inte så mycket om andra. Det kommer nog också ta några år till innan man börjar förstå att det är tillsammans vi måste lösa det."

Det är en trygghet att inte behöva låsa våra dörrar, säger man även på Styrösö. Men man börjar att få problem. Att det stjäls cyklar handlar kanske inte om ligister från förorterna som en del talat om, utan om att det är folk från öarna som druckit lite för mycket och inte tänkt sig för utan "lånat" en cykel, säger några informanter. Man har problem när det är gymnasiefester och det kommer inresande ungdomar, men också problem med hur ensstaka personer på ön hanterar de barn på ön med annan hudfärg t ex: "Om det är en allmän samhällstendens eller om det är ett bekymmer för oss här lokalt, det vet jag inte". De har aningar om att vissa ungdomar, de är ändå relativt få, underbygger dessa attityder och stämningar och vill arbeta för exempelvis nazism nationellt. Men det finns krafter mot detta bland andra ungdomar, menar flera.

En del av de som flyttat ut säger att de känner att folk tycker att de flyttar ut och sedan kräver en massa saker. Attityden till intellektuell medelklass är negativ, menar en av dem och ironiserar över sig själv och sina likar. En kvinna exemplifierar med ett uttalande hon hört av öbor:

"Det är inte sådana vi vill ha ut hit, vi vill ha ut folk som kan bidra till samhällets utveckling och att man kan både bo och verka här ute. De tänker inte så mycket på miljö och så där. Det viktiga är att det kommer industrier hit ut, som kan skapa arbetstillfällen, om det sedan skräpar ner, so what? Så kommer vi andra då, intellektuell medelklass och tycker; oh, vi måste verkligen värna om miljön här ute, det får absolut inte komma några industrier där vi badar och det skall vara kravmärkta livsmedel överallt. /—/ Här ute har vi mycket den typen som inte vill ha några förändringar alls beroende på att man har flyttat hit ut för att samhället här ute är precis det man har drömt om, då bromsar man utvecklingen för de andra som har vuxit upp här."

Påfallande många av de inflyttade har gjort insikter av detta slag och kan se sig själva utifrån öbornas tänkta perspektiv. Det finns en trygghet på Styrösö som folk vill ta del av för sina barns skull,

skott mellan de olika föreningarna och även mellan företagen". Här ute finns en entreprenörsanda, folk som vill styra över sina liv, ett litet Gnosjö i skärgården. Detta är den andra sidan av samma mynt.

"Man är nog väldigt rädd för auktoriteter, tror jag, man gör nog väldigt mycket som man blir tillsagd på Styrso, tycker jag att man kan känna ibland. Man skall inte tro att man är något, sådär. Det finns mycket det förstås, det lilla samhället. Det är inte så lätt att bryta igenom de gamla strukturererna. Om man har en idé är den rätt svår att gå vidare med egentligen.

Man kan inte vara särskilt bekväm av sig, utan man får ju kämpa lite för att bo här. Just det här att man inte kan köra hem bilen till dörren. Man säger ofta det att man får långa armar när man är skärgårdsbot."

Detta argument känns väl igen från de andra öarna: man måste vara lite av en kämpe för att kunna bo så här.

Att uppbära bidrag eller på annat sätt vara beroende av externa bidrag ses inte alltid med blida ögon. Samtidigt som flera söker, och faktiskt är berättigade till, vissa tillväxtbidrag. Dessa resonemang känns också igen, inte minst från avsnittet om Koster men även i kommande kapitel från öarna utanför Fjällbacka och Hamburgsund. Folk är inte sällan skeptiska till projekt och bidrag. Dessutom nämns inflyttade kvinnor som drivkrafter här liksom i övriga skärgården.

En del av dem som flyttar när barnen flyttar hemifrån har inte sina rötter på ön. De flyttade ut för barnens skull när de var små. När jag bitt informanter kategorisera Styrsoöbor så blir det ofta som denne informant säger:

"Man kan väl nog säga att man kan dela in ön, dels de bofasta, de håller sig mycket för sig själva, de som är infödda. Sedan är det alla vi som flyttat ut och sedan är det alla somrargästerna, och varje grupp håller sig för sig själva, man umgås egentligen inte så mycket med varandra. Jag kan inte säga att vi träffar några infödda människor direkt, inte i umgängesform, det kan jag inte säga. Det handlar väl om var man ligger socialt sett, utbildning och sådär. Det är många som vi, som arbetar i stan, akademiker kanske, som flyttat hit, har barn och sådär."

Styrsoöbor bildar en grupp som socialt är enhetlig, även om de uppvisar olika utbildningar och yrkesinriktningar. Ålders- och klassmässigt stämmer det inom gruppen, liksom familjesituation och framför allt så har de gjort det gemensamma valet att bo på Styrso, och det förenar. Rent praktiskt har de likartade bekymmer genom att boendet innebär vissa umbäranden:

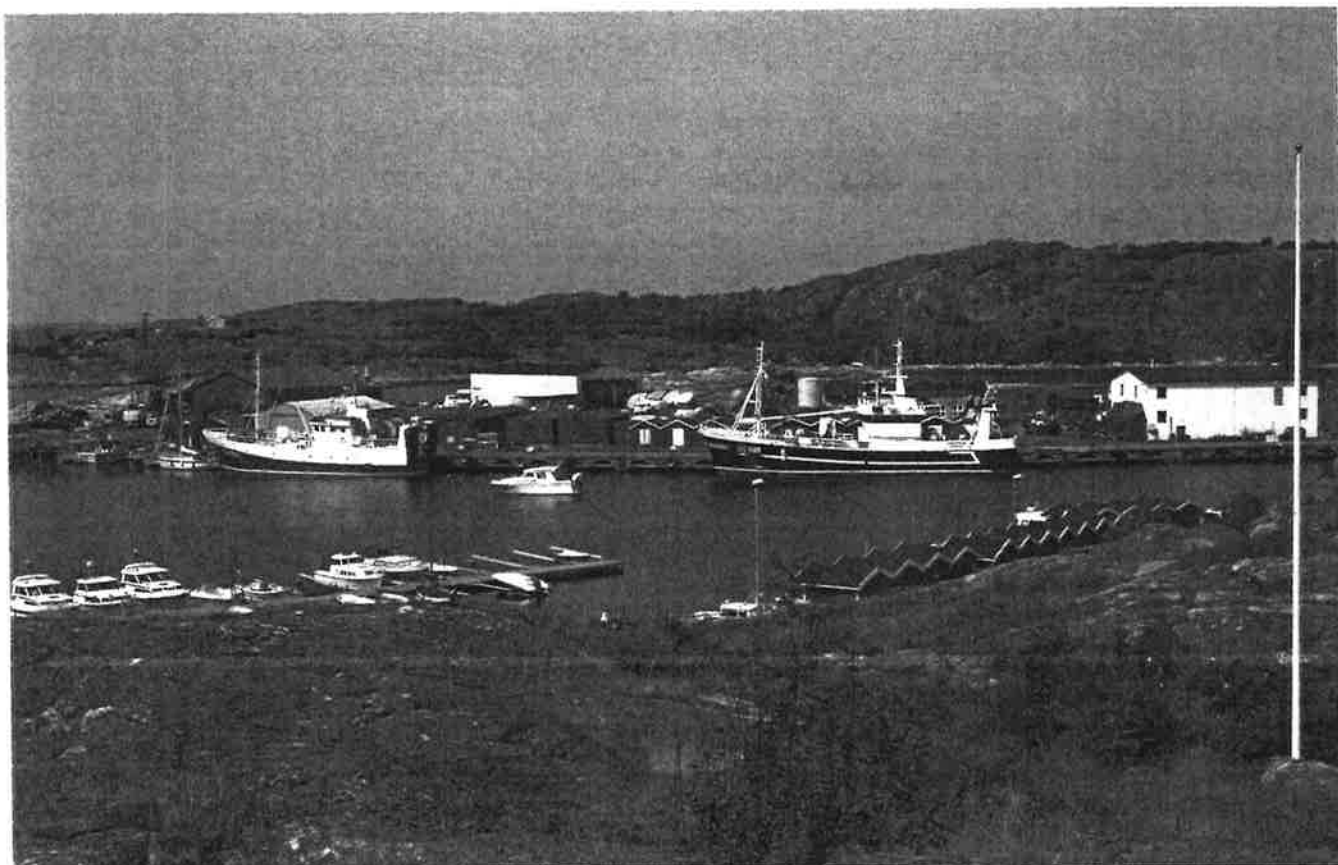
"Det är därför vi bor här, det är det som är vitsen med det hela, att det inte är så tillgängligt, men vissa stunder kan det vara ett litet bekymmer förstås, transporter, att komma hit, att folk skall komma hit eller komma härifrån. Ibland skulle man kunna tycka att det vore skönt att ha bilen utanför och bara köra iväg. /—/ Men å andra sidan har vi så mycket annat. Det är ju så, vi vinner och förlorar. Vi vinner en fantastisk miljö, vi vinner en oerhört bra miljö för våra barn, tycker jag. Det är ett socialt starkt samhälle, här är man ju *sedd*. Det kan man se som social kontroll, skvaller, det kan ju också vara att man är sedd, igenkänd, att barnen hålsar på andra vuxna och alla vuxna vet vems barn det är. Det är en väldigt stabil och trygg miljö. Det är som någon sa, att det är som ett *reservat* här, d v s när man kommer utanför reservatet kanske det blir en stor chock men så länge man håller sig inom är det ju väldigt bra. Barnen har det hemskt bra. Det är en väldigt fördel. Det är en väldigt livskvalitet. På förmiddagen så kan man gå ner och spela tennis utan några bekymmer som det kanske skulle varit i stan, på eftermiddagen kan jag åka ut med båten och lägga nät."

Att leva och umgås på en ö

Några av dem jag pratat med umgås knappt med någon annan från ön, men de bekanta och vänner de har härifrån har de lärt känna genom dagis och skola. På den större förortsön är man uppenbart inte lika beroende av att det fungerar socialt, man reder sig ganska bra själv och de positiva föreställningarna om det lilla samhället ger trygghet genom att man känner igen folk och hejar. Om det kniper kanske man kan be om hjälp. Den sortens integritet förutsätter såväl en lite större ö, d v s fler människor, som närheten till "något annat", i detta fall Göteborg. Man har gjort ett uppbrott tidigare genom att flytta hit och kan till nöds göra ett igen om det visade sig vara fel val.

"Vad man är för sorts prick är olika gångbart på olika öar, beroende på vilken kultur ön har. Styrso är lite speciellt för den har alltid varit öppen för utlänningar d v s sådana som har kommit från Göteborg. /—/ Den här ön har allt varit mångkulturell medan många öar varit mer slutna."

Koster benämndes som en öppen och "mångkulturell" ö utifrån andra kriterier. Här på Styrso nämns Brännö som exempel på en öppen ö, som dessutom ligger ännu närmare centrum. Vrångö är för långt från stan och för svårt att pendla till, menar en person som tillägger att det annars är en "fungerande ö".

Sandvik, väster om Styrö Tången, fungerar numera som hamn- och varvsområde.

Fjällbackaarkipelagen

Dyngö med omnejd i slutet av september 2000

Jag hoppar av Strömstadståget i Dingle och tar, tillsammans med en massa gymnasister, bussen till Fjällbacka. Väl där går jag upp för en liten backe och ner för en aningen brantare backe och hela hamnen uppenbarar sig framför mig. Det är vackert, bedårande vackert med en mörkblå hösthimmel som fond och gott om små holmar ute i havet. Fjällbacka är en attraktiv sommarstad, liksom hela dess skärgård och jag börjar redan förstå varför. Vid närmaste bryggan står det klart och tydligt att postbåten lägger till. Den fungerar som den enda fasta transportmöjligheten ut till öarna om man inte har egen båt. Folk på öarna ringer Maria Steg kvällen innan före kl 20 för att säga att de vill bli upphämtade på hennes postrutt. Utöver det får man åka taxibåt, som är samma båt men med annan taxa. En tur med postbåt kostar tre kuponger (år 2000 kostade en kupong 4:90 om man har 100-kronorskort).

Korta fakta om kommunen

Tanums kommun består av cirka 12 000 invånare. Kommunen har inte någon egen gymnasieskola utan gymnasisterna får till framför allt Uddevalla, men också till Strömstad eller till någon annan ort:

”Det är väldigt dåligt med jobb. Om du inte vill sitta och sortera bilder på Extra film eller du inte kan köra lastbil eller vill stå i affär, så är det inte mycket att välja på. Det finns en del jobb inom vården och skolan men det är ändå marginellt. /—/ De flesta jobb har folk skapat sig själva, i eget företag då. Och det är nog väldigt typiskt för glesbygd över huvudtaget.”

Kommunens största företag är Lear Corp/Tanum Components som gör bilinredningar. Därefter följer i storleksordning fotolaboratoriet Extra Film, fönsterfabriken Tanum Fönster och Tetra Pak Inventing. De flesta förvärvsarbetande som arbetar i kommunen är sysselsatta inom vård och omsorg, handel och kommunikation eller tillverkningsindustri. Enligt SCB:s uppgifter var 6,7% av kommunens sammantagna möjligheter till förvärvsarbete som handlade om fiske eller jord- och skogsbruk.¹⁵ Det är fler människor som pendlar ut från kommunen för att arbeta än som pendlar in. De flesta pendlar dock inom länet.

Kommunen har en gedigen hemsida och 18 sidor ägnade åt ett särskilt näringslivsprogram. Man har formulerat en handlingsplan för utveckling av kommunens näringsliv.

För att öka kommunens konkurrensmöjligheter, attraktionskraft och för att skapa en positiv näringslivsutveckling har Tanums kommun valt följande utvecklingsområden: miljö, turism, kompetensutveckling, kommunal service och kultur. Att underlätta företagets konkurrensförmåga betonas, liksom att man måste ta del av EU:s strukturfonder och program. Några av de strategier man tänkt sig för att kunna genomföra en näringslivsutveckling är att utveckla landsbygden genom att företagare och invånare inom hela kommunen får tillgång till bra samhällsservice. Man vill stimulera och stödja lokala initiativ genom lokal mobilisering, regionalt arbeta för utvecklingsresurser till kommunen, arbeta för goda kommunikationer samt för att landsbygden ska få samma förutsättningar att använda ny teknik som tätorter och storstadsområde. Dessutom vill man stimulera vidareförädling av råvaror från jordbruk, skogsbruk och fiske.

Konkreta åtgärder som föreslås är regelbundna träffar för det lokala näringslivet, riktade informationsinsatser i kustorterna under sommaren samt erfarenhetsutbyte med ledande personer som är inflyttade. Man skulle också kunna ta tillvara inflyttade seniorers kunskaper, skriver man. Ingenstans ser jag just öarna nämnas när det handlar om näringslivsutveckling eller service, annat än i samband med avgifter för sophämtning.

Under mina besök på öarna i kommunen blir jag också varse den marginaliserade roll öbor uppfattar att man har i regionen.

Mitt mål var att träffa så många som möjligt av de öbor som är bofasta i kommunen. Detta fältarbete blev mycket annorlunda än de andra eftersom jag här inte kunde transportera mig själv mellan öarna. Påfallande ofta är det bara ett hushåll per ö som är bebott året runt. Det är inte långt mellan öarna, men här blir det påtagligt att skärgården skiljer sig från annan lands- eller glesbygd; det går inte att ta sig fram om man inte har båt. På fastland kan man alltid gå, cykla eller t o m lifta om man inte har bil eller det inte går någon buss eller tåg. Visserligen kan man känna sig väl så utlämnad när man missat sista bussen och det bara återstår att gå några mil på en landsväg kantad av skog, men havet förstärker känslan av utsatthet. Samma hav som som en del uppger som ett argument för varför man valt att bosätta sig i den här miljön. Jag var således hänvisad till Maria Stegs post- och taxibåt, vilket fungerade utmärkt genom lite planering och flexibilitet från bådas sida.

På några öar finns fortfarande de stora magasinerna kvar som uppfördes under sillperioderna. De byggdes upp av pengar som sillfisket genererade de perioder sillen gick till. Magasin från slutet av 1700-talet fram till slutet av 1800-talet finns bevarade.

”Ett sådant här hus hade inte funnits om inte sillen skapat förmögenhet och detta är ju ett statusbygge. Man visade upp vad man tjänade”

säger en av dem som lärt känna trakten och som förevisar ett par magasin. Det har varit väldiga upp- och nergångar i skärgården beroende på just när sillen gick till. På Fläskö producerade man t ex sillolja och tran som man tror bland annat exporterades till Paris. Det berättas att krogen på Florö hade kolossal omsättning när det var högsäsong. Idag ser det helt annorlunda ut. På Dyngö, där jag bor under min vistelse och som är den ö jag besöker med flest antal hus, finns cirka 25 hus. Alla hus är vinterbonade vilket innebär att de skulle kunna vara befolkade med åretruntboende. Denna höst är dock endast två av husen helårsbebodda och ytterligare två en stor del av året. Runt om på öarna förekommer det att äldre bofasta väljer att bli deltidsboende. Det kan bli för krångligt och framför allt för ensamt och därmed osäkert att vara åretruntboende om man inte är helt frisk eller har andra människor i omedelbar närhet.

Sjöräddningen i Fjällbacka är den säkerhet som finns för öborna i händelse av kris. Det är en frivillig organisation som lever på frivilliga medel. På Kalvö har man den årliga basaren för sjöräddningen och har med denna dragit in nästan 200 000 kronor varje år som går till sjöräddningen.

Fiske, sjöfart och jordbruk har även här varit basnäringarna. Sjöfarten är numera helt borta och fisket är på väg ner. Hamburgsunds befolkning var tidigare sysselsatta inom sjöfarten, men nu när det framför allt handlar om landsvägstransport engageras andra människor.

Man har här, liksom jag nämner om Koster, alltid haft kontakter västerut, men också längs kusten. För 100 år sedan gick folk till Norge för att skaffa jobb, sedan kom norrmännen hit och sökte jobb och nu åker svenskar till Norge återigen, som en informant säger. Kontakterna har rört sig i nord-sydlig riktning, d v s längs kusten snarare än i öst-västlig riktning, d v s inåt landet. Detta märks även på dialekterna.

”Jag vill påstå att vi och norrmännen, och också danskarna, egentligen är ett folk som delats genom politiska beslut, men just den här Skagerraksregionen har haft stora kontakter sinsemellan.”

Orten Fjällbacka har tappat mycket av sin serviceverksamhet till Grebbestad på senare år som t ex fått systembolag, restauranger, bättre hamn och fler affärer. Livet på västkusten har förflyttats dit. Fjällbacka är numera ”ett exklusivt sommarboendeställe, där det är ganska fint att bo men det har ganska lite service”, som en informant svarar på direkt fråga. Affärerna läggs ner en efter en och det är ingen tvekan om att de lokala affärernas sommarinkomst räddar vintern. Några menar att priserna är högre under sommaren eftersom man då aldrig har de extrapriser som man har på vintern. Under den mest intensiva perioden är det därför inte ovanligt att de bofasta som är rörliga gärna handlar på annat håll.

Servicesen fungerar heller inte alltid tillfredsställande. Vårdcentralen i Fjällbacka är stängd för tillfället efter att länge haft stafettläkarsystem. Alla läkarna har slutat p g a organisationsskäl och vid tiden för mitt besök vet ingen hur framtiden kommer att se ut vad gäller vårdsektorn.

Post- och taxibåtens centrala funktion

Våren 1996 var det upphandling när det gällde postturen till öarna utanför Fjällbacka. Maria Steg började arbeta som postutkörare den sommaren och avtalet för sex år var klart på hösten. Upphandling sker varje gång avtalet går ut och det gör Marias tillvaro osäker. Hittills har ingen vågat lägga ner verksamheten helt, men rädslan finns där varje gång det är dags att skriva om avtalet.

Socialhistoriskt har postgången alltid haft stor betydelse. Några av öarna utanför Fjällbacka har fortfarande postservice via Västtrafiks Maria Steg.

Det var efter fyra år i Norge som Maria övertygades om att bosätta sig här. Redan som barn fantiserade hon om hur det skulle vara att alltid bo på Dyngö. Familjen var sedan Maria var barn sommarboende på ön. Hon säger att hon blir mer och mer fastboende, att hon för varje år tycker att det bli skönare och skönare när sommargästerna åker och höstens lugn lägger sig över skärgården. Detta menar flera är ett viktigt kriterium på att man tagit miljön och livsstilen till sig på allvar, att man inte bara trivs i miljön året runt utan t o m längtar efter den turistfria säsongen.

Maria är van vid båt sedan barnsben och har kört professionellt med turister länge i andra sammanhang. För uppdragets skull köpte hon en ny och lite större båt än den hon hade första sommaren, då hon använde familjens lilla båt som utökades med en begagnad utombordare. Hon fick EU-bidrag av länsstyrelsen och lånade resten av pengarna för att ha råd med den nya båten. Den har plats för tolv personer varav åtta får plats under tak. Nu inser hon värdet av att ha en ordentlig och säker båt som ändå inte är alltför stor och dyr i drift, eftersom hon ska ha den hela året. Att ha kontakter med ett lokalt bankkontor är viktigt och även andra har poängterat det; man måste ha en lokal förankring för att kunna bygga upp en egen rörelse. Maria beskriver det för egen del det som att flera omständigheter passade henne just då. Hon hade hoppats några år på arbetet med att köra postbåt, hade

inget annat fast arbete eller annat som band henne någon annanstans och ville ha mer tid. Nu blev det inte mer tid, men väl fler upplevelser och ett innehållsrikt liv.

Vardagar trafikerar Fjällbacka skärgård av en posttur samt tre turer som går efter förbeställning. Dessa fyra turer körs genom Västtrafik, som är huvudman, och är finansierade av kommunen. Därutöver kör Maria sjötaxi alla veckans dagar. Utan att också köra taxibåt hade hon inte klarat av att leva på jobbet. Hon erbjuder även andra tjänster som att t ex se till sommarhus, men måste hela tiden se upp så att hon inte konkurrerar med de gamla fiskarna som av tradition sett till sommarhus och att köra sommargästerna ut till öarna. Numera är det inte många fiskare kvar som klarar det. Det visar dock på känsligheten i lokala försörjningssystem.

Maria och hennes syster åker vanligen in till Fjällbacka 9.30 och hämtar posten som då är sorterad i påsar. De gör sin sortering och delar sedan ut efterhand. Valö är den ö som ligger längst norrut i distriktet och Gåsö längst söderut. Hästvam är längst västerut. Under högsäsong handlar det om hundra hushåll och under vintern sex. Höst och vår är en mellansäsong och då varierar det kraftigt. På Valö, Fläskö och Kalvö finns flera halvårsboende. De som bor på Gåsö har post endast på sommaren. Varje fast tur är en säkerhet vad gäller inkomst för Maria. Hon betonar att även om hon

inte skulle få förlängt från Västtrafik år 2002 skulle hon försöka hålla sig kvar här. Hon är bunden inte bara till miljön utan numera också till det hus hon "själv" byggt. Hon är inställd på att det är mångsyssleri som gäller för att kunna stanna kvar. Hittills har valet av miljö varit det viktigaste för henne.

Vi pratar om vintersäsongen och systrarna menar båda att februari är månaden då det vänder, då man börjar ana att det skall bli vår igen. Det ljusnar lite och i början av mars börjar fåglarna bilda par och det är det mest hoppfulla tecknet. Vädret kan annars vara ett sorts stressmoment. Man blir trött av att oroa sig för om båten skall komma fram och också väldigt trött av att höra hur vinden tjuuter. Först nu när jag flera turer dagligen åker med Maria kan jag börja inse vad många äldre kvinnor talat om: ut-sattheten för vinden. Men de talar också om mörkret, ovissheten och den sociala osäkerheten.

Under vintern håller Maria koll på andras sommarhus samtidigt som det är den tiden hon har för att hinna sköta den egna egendomen. Vintern är också ett sätt att vila, att hinna ikapp sig själv efter den intensiva sommarsäsongen, då det handlar så mycket om att vara tillgänglig för andra. Jobbet är prioritering ett, säger Maria, som menar att hon har ögonen på sig. Hon är beroende av att accepteras och då får man "ge järnet" ibland, som hon säger och jobba på att märkas. Hon måste ständigt tänka på sitt rykte, både som ung, kvinna och inflyttad. Att reda sig är viktigt liksom att betala och göra rätt för sig.

Maria har en bra formulering när hon talar om att skärgården har "levande hus" när vi talar om vem som har råd att hålla hus i dessa trakter. Levande hus, d v s iordninggjorda hus, men inte en levande skärgård, i den bemärkelsen att man har människor som året runt lever där och försörjer sig. Det visar på begreppets många betydelser.

Ur fältdagboken

Det satt redan en kvinna med i postbåten när jag steg på i Fjällbacka. Hon skulle ut till en av öarna där hon sedan många år tillbaka sommarbor i det hus hennes morföräldrar en gång köpte. Nu var det dags att åka dit ut för att klippa gräset och sköta trädgården. Hon tycker det är lite jobbigt att sköta allt. De andra är inte intresserade av det, säger hon, och menar sina söner och deras familjer. Det växer igen och själv är hon inte riktigt frisk och tycker att det är tungt. Maria släpper av henne vid hennes brygga och vi kör vidare till Dyngö.

Eftersom gäststugan jag skulle bo i är för kall så här års, har hyresvärden sett till att jag kan bo i den inredda källaren, d v s en källare med fri grund, i det hus de själva bebor cirka åtta månader

om året. Just nu är värdfamiljen bortrest och jag träffar dem inte. Högst tjugo meter från dörren ligger en liten strand, båthus med brygga och havet som öppnar upp sig norr om Fläskön.

När Maria har åkt beger jag mig på en promenad mot hamnområdet och funderar på att ta mig upp till lotsutkiken, som ligger på andra sidan byformationen kring hamnen. På vägen stannar jag till hos det par som satt på värmen i huset, för att berätta att jag kommit, och för att bestämma tid för eventuell intervju. Kvinnan är hemma och blir generad eftersom hon har spolar i håret. Folk är ju inte beredda på att det spontant knackar på dörren här ute. Hon ber mig komma innanför dörren där de har sin veranda och några korgstolar. Vi blir sittande länge. Kvinnan berättar att hon veckohandlar inne i Fjällbacka, numera med hjälp av Maria Stegs postturer. Det är praktiskt, trevligt och varmt. Förr har hon suttit och frusit i makens båt på vägen till och från inhandlingsturerna, men Maria Steg är flexibel vad gäller tid under denna tur så hon hinner med alla ärenden. Hon skall handla mat, men också passa på att gå på banken och kanske har maken skickat med ett uppdrag i järnaffären. Efter en stund kommer maken och vi blir sittande ännu längre.

De passar flera sommarhus och under tiden jag är där ringer några om just uppvärmningen av sitt hus. Den här veckan har hummerfisket blivit tillåtet och många vill komma ut till sina hus och vara med om de första veckornas spänning när hummertinorna läggs ut. Jag får en gedigen introduktion i livet på en liten ö förr och nu. Jag är kvar en och en halv timme då jag bryter upp eftersom det är nästan mörkt. Jag hittar inte hem om det blir mörkare, eftersom jag måste gå över det obelysta berget, som jag ännu inte känner. För säkerhets skull får jag låna en stark ficklampa. Vi bestämmer att vi skall ses på torsdagskväll, men jag skall ringa för att ange exakt tid. Det måste i alla fall vara klart till kl 20 då TV-programmet "Rederiet" börjar. Mannen sa att han gärna visar mig sina egna stigar på ön. Han gillar att finna egna vägar och röjer sådana. Jag går gärna med. Han berättade också att de gatljus de har ville kommunen dra in för några år sedan, men då protesterade man och lyckades få behålla åtminstone några av lamporna i kommunens regi.

Det är så kul när sommargästerna kommer på sommaren, men det är så skönt nu när alla har åkt, säger en bofast och jag har hört det förut. Något annat som benämns som positivt med sommargästerna är att flera av dem håller i ordning hus och sjöbodar.

10.30 nästa morgon åker jag med postbåten till en av de närliggande öarna för en första intervju. Därifrån åker jag vidare till ett par andra. Det blir en intensiv dag. På båten fanns två engelsmän som var fullständigt bedårade av området, men undrade hur folk försörjer sig och om alla verkligen måste åka till Fjällbacka för att handla. Det betraktas som exotiskt det här,

förstår jag. Maria Steg verkar medveten om även det exotiska i att hon som kvinna tagit på sig att köra postbåten i den s k periferin. Det är många som söker sig hit och gör reportage med storslagna bilder och intervjuer med bofasta, vilket flera berättar om. Vad betyder det för människorna här att trakten är så medial?

Vad gäller traktens egenheter och de speciella livsvillkoren så skulle engelsmännen mött en av de f d fiskare jag träffar efter att ha blivit ilandsatt på en av de riktigt små öarna. Han är en ledbruten man som går nästan dubbelvikt av ryggont. Det är det hårda arbetet med fiske i ogynnsamt klimat, men också av att ha arbetat och verkat på en ö full med sten och fixarmentalitet. Han har engagerade barn och barnbarn som hjälper honom och ständigt står i kontakt. Sonen, som livnär sig på fiske, främst havskräfta men nu några veckor hummer, utgår från ön trots att han är bosatt på fastlandet och kommer därmed i kontakt med pappan varje dag även rent fysiskt. Dottern är där ofta. På det sättet behöver han ingen hemhjälp och ett prydligare hem får man leta efter. Hans bror bor i huset intill, men bara under sommaren och då det är dags för hummerfisk.

Maria drar upp gasreglaget på båten och vi pratar om vår längtan till havet. Hon har rekommenderat engelsmännen, som åkte med i förmiddags, att när de kommer till Oslo, som är deras nästa destination, gå upp på Holmenkollen för att ha utsikt över hela fjorden. Vatten... mer vatten – Maria förundras över vilken dragningskraft det fortfarande har på henne trots att hon borde få nog till vardags.

På Åstol fascinerades jag av tätheten mellan husen. På Koster var det människorna och deras engagemang som övertygade mig. Styrö kan i viss bemärkelse liknas vid en förort men har vissa ö-specifika egenskaper som t ex transport- och fraktbekymmer. Fjällbackaarkipelagen är ytterligare något helt annat. Här är var och en helt utlämnad åt sig själv.

När jag står uppe på berget tidigt den tredje morgonen kämpar solen för att tränga igenom diset. På sjön åker småbåtarna fram och tillbaka i jakten på hummertinor att vittja. Med gula och orange oljeställ och mössor på huvudet står figurer i små öppna båtar. Så ser det ut denna vecka och kanske nästa. Sedan lär det vara tomt. Ja, det är post- och taxibåten som far mellan öarna och fastlandet, men annars nästan ingen. Det är sagolikt vackert.

Efter morgonturen på berget möter jag Maria vid bryggan och blir utkörd till dagens ö. Jag blir visad runt på ön efter intervjun. Vi möter en kvinna som är där för att stänga för hösten. Det är uppenbart mycket fixande och flera av dem som har sommarhus är inte helt unga. På den här ön är ganska många av sommargästerna barn eller på annat sätt släktingar till de gamla fiskarna. Det är en väldigt lummig ö och sex högländsdjur går här på bete. I vanliga fall går även några islandshästar här. Enligt

ägarna till djuren kompletterar hästar och kor varandra bra vad gäller bete. Korna tar det grova och lite större och hästarna fin-klipper. Det blir fina hagar och träd som sköts genom att korna stammar upp dem ett par meter. Den här ön kallas för den gröna ön och det kan jag förstå. Just nu lyser den av höstfärger och fruktträden dignar. Vi väntar en stund på bryggan på taxibåten. På ett grund ute mellan öarna sitter storskarv, eller ålekråka, som de kallas här.

Jag möter en fiskare, dignande under tinor för såväl hummer som havskräfta, nere vid bryggan på nästa ö och han visar vilket av husen jag ska till. Han bor vid kusten, men fiskar härifrån under hummersäsong. Den kvinna jag träffar vill inte bli inspelad på band trots att hon har fantastiskt mycket att berätta om trakten och dess historia. Jag antecknar och vi pratar på. Hennes pappas morfar och morbror var lotsar på utposten Väderöarna och farmors bror var lots på Dyngö. Hennes farmor och farfar bodde i detta hus de själva numera bor i. Även maken kommer från Väderöarna, där det fanns bofasta fram till 1960-talet. Kvinnorna i generationen före fiskade hummer och hade åltinor. Man åt själv alltid hummer till nyår, men annars såldes det mesta, och jag märker att det än idag är efterfrågan. Telefon ringer tre gånger medan jag är där och alla vill beställa hummer. Hellre en god krabba, säger många gamla fiskare, än en hummer. Man säljer mycket till sommargästerna och krabborna går åt hela sommaren. Själva köper de kött av bönderna på fastlandet och fyller frysen. Förr var det bara kött på söndagarna, då åt de också mycket ålekråka/storskarv. Den var mycket god berättar denna informant och hon lärde sig att tillaga den av sin mamma. Numera får man dock inte skjuta skarv p g a EU-bestämmelser och många gör sig lustiga över att det är för att det finns så lite skarv i Frankrike, som man inte får skjuta den här där den nu finns i överflöd. Här är det ändå inte sådana problem som i Kalmarsund där vissa skär i det närmaste är sterila av mängden skarvspillning. Ejder åt man också förr, men numera vill många inte äta fågel som går inomskärs p g a föroreningarna.

Familjen bodde tre år på land för sonens skull. De hade då närheten till skolan under de första åren. Sedan körde morfar honom in till skolan när de flyttade ut till ön igen. Jag får veta att det förr fanns en dansbana på Hamburgö dit de gärna åkte. Det var en generationsdansbana och informanten berättar att hennes föräldrar och deras föräldrar åkte dit tillsammans. Då fanns också tre pensionat på Hamburgö där folk åt då de var inneboende hos fastboende. Dansbanan fanns fram till 1960-talet. Det var Badortsföreningen som hade hand om den. Det var också dans på bryggan i Fjällbacka, men mer sällan.

1953 kom elektriciteten hit till denna ö. Telefon kom några år tidigare, 1948/49. Vattnet från köket gick rakt ut i sjön och vattnet kom länge från myrarna uppe på ön. Grannen har en li-

Sommarhetsen har lagt sig. Vy från Fjällbacka skärgård.

ten källa som de har fått ta av, men nu när det huset säljs så vet de inte hur det blir med vattnet. De har vant sig vid att hela tiden tänka på vad de använder vattnet till. Torrdass är det vanliga här.

Två borrade brunnar om trettio meter har de fått med tiden, men de luktar, kanske av sumpgas, vilket inte gör det aptitligt att använda i köket. Det går till tvätt och vattning. Vattnet är det största problemet här ännu idag. Det krävs minutiös planering och maximal flexibilitet, en paradox som följt mig genom hela detta projekt.

Den siste jag talar med i detta fältarbete, och som inte heller vill bli inspelad på band trots sina rika berättelser, är en f d fiskare. Han har själv alltid fiskat och hade del i en trållare i sin krafts dagar när sillfisket fortfarande var vitalt. Han körde även post- och skolbåt under många år. Han säger inte så mycket om det, men skakar på huvudet. Det är så många förhåller sig: det är en tokig värld, men vad skall vi göra? Att den egna ön blir en ö för sommarboende är den här mannen övertygad om. Eftersom det inte finns mycket fisk i havet, finns det ingen möjlighet att livnära sig här. De som fortsatt livnär sig numera på havskräfta.

Förr hade alla får, men när sommargästerna började ha trädgårdar blev det svårt att hålla får. Man slaktade på hösten och levde på det köttet och kött man köpte av bönderna på

fastlandet. Annars var det mycket fisk och egen potatisodling. Tång var den effektiva gödslingen. Mönstret är klassiskt; man hugger in lite här och där och blir kompetent på många plan och har därmed skapat sig en sorts säkerhet för överlevnad trots att näringsmönstren förändras. Vrakgods är ett bra exempel; man tar till vara det havet för med sig. På flera av öarna ligger det en hel del bråte längs med strandlinjen som är sådant öbor tar hand om. Man samlar på sig allt man får tag på. På Koster berättades det att det finns en oskriven regel att det man lägger ovanför strandlinjen betraktas som privat och det rör ingen i väntan på att upphittaren fraktar hem det. Sådana lokala outtalade bestämmelser finns det många av.

När vi sitter och tittar ut mot hamnen, kommer en kvinna i badrock gående. Det är 14 grader i vattnet och hon har uppenbart badat. Den f d fiskaren visar var stranden ligger, väldigt nära där jag bor. Jag går ner dit och ser ett fint inomskärsområde mellan Dyngö och Hjärterön. Han fortsätter att skaka på huvudet när jag frågar om de ombyggda sjöbodarna. Nere i hamnen finns några stycken. Några av dem ser ut som vilken sjöbod som helst, en annan har glasdörrar som vetter ut mot hamnen.

Jag börjar inse att jag har en oväntad funktion här i denna region; jag informerar alla om vem som bor var och hur de mår.

De åker inte runt hos varandra numera, även om somliga håller kontakt. De är förstås väl medvetna om varandras närvaro och vill gärna veta hur folk lever och har det med hälsan.

Att bo på en liten ö

”Jag vill gärna bo kvar. Det är i och för sig absurt ekonomiskt för mig att göra det. Skulle jag titta på kronor och ören skulle jag förstås sälja direkt. Det låter lite larvigt, men jag känner mig lite grann som en förvaltare av en gammal tradition, även om jag inte jobbar på det traditionella sättet som skärgårdsborna har gjort, alltså med sjöfart eller fiske.”

På frågan vad som utmärker ö-människor betonar en person att han talar om boendet på framförallt de små öarna: folk blir väldigt mångsidiga och lär sig att tillvarata både sig själva och sina prylar:

”Vi måste alltså klara oss själva, och vara beredda att klara oss själva. Syssla med många olika saker. Vi kanske är lite mångsidigare. Vilket betyder att du inte är riktigt bra på någonting. Förmodligen.”

Vad gäller mångsidighet kan man fundera över när saker blir så av nöden och när det är ett mål. Och det betonas inte bara på dessa små öar utan på samtliga öar jag varit:

”Man måste vara lite öbo för att klara det här, när man inte kan köra bilen fram till huset. /—/ Ja, man måste vara beredd på att alltid ta båten, oavsett väder, vinter, sommar och storm och regn. /—/ Sedan har man tystnaden, naturen. Ensamheten finns naturligtvis. Men man måste vara beredd på att kunna köra båt, man måste betrakta havet som en förbindelseled, inte ett hinder.”

Att gå ner och ta båten och köra in till Fjällbacka, tycker jag inte är värre än att ta bilen om jag bor i en förort till Göteborg och köra in till Göteborg, säger en av de inflyttade informanterna som acklimatiserat sig, men som också har möjligheter att kunna resa bort några månader under vintern.

Finns det nya kategorier som söker sig till skärgården? Nja, kan man se något mönster så handlar det om väletablerade pensionärer, säger några, men menar att de inte ser en förändring i någon djupare mening. Vad gäller den gruppen av nya gröna vägen-slaget så finns den, eller har funnits, representerad: ”Jag har ju sett några stycken som kommer och vänder” säger en luttrad skärgårdsbo.

”Man får vara beredd på isolering” säger ett par som flyttat hit ut för att bosätta sig året runt. De har ett lager så att de klarar

åtminstone en månad av isolering om det skulle behövas. Skulle det blir en isvinter så finns det en hydrokopter på Dyngö. Däremot finns isbrytaren numera på Öland, vilket flera påpekar med viss oro. Visserligen, får jag veta, får de tillgång till isbrytaren igen om det nu skulle bli isvinter. Men det spelar stor roll för hur människor uppfattar sin betydelse och platsens status när man drar in på resurser. ”Bekymret här är väl om man blir sjuk och det varken bär eller brister. Vi är inte helt ungdomliga och man vet ju inte” och ”Man kan inte köra fram här” på samma sätt som om man bor på fastlandet, även om det råkade vara i verkliga obygdén.

Ett par berättar att de försöker stödja handeln i Fjällbacka för att de vill ha kvar servicen, men ”Det finns en del här i norra Bohuslän som tycker att när man kommer utifrån har man inte här att göra och där servicen och bemötandet är under all kritik”. Nordbohuslänningarna är ett gnetigt och misstänksamt släkte, säger de och menar att det märks på utvecklingen:

”Här uppe här är det misstänksamhet mot allt nytt, nej, det skall vara som det alltid har varit, inget nytt minsann! Men det blir ofta så i sådana här avkrokar. /—/ Man får inte bry sig så mycket, man får ha sina vänner och dem man bryr sig om och sedan får man väl acceptera att man betraktas med en viss misstänksamhet.”

Det är ingen skillnad på land och på öarna, menar en person när det gäller boendet. Kommer man in till Fjällbacka är det helt dött, det är bara sommarhus nere vid hamnen. Det är inga ute och går, alla sitter och tittar på TV.

”På andra sidan vägen bor de som bor där året runt. För de hade tidigare hus vid hamnen så har de sålt dem med god förtjänst och så har de kunnat bygga tre hus ovanför vägen istället.”

Att locka folk ut till skärgården året runt tror hon är svårt:

”Man måste vara van vid sjön lite grann, och veta hur det fungerar och inte vara rädd. /—/ Men skulle de sätta mig uppe i skogen tror jag att jag skulle få lappsjuka, sitta och se på de träden när de susar och brusar. Det kan ju komma en björn lunkandes. Nej, fy jag tycker att det skulle vara något hemskt. /—/ Och vatten, det är alltid något liv med vatten, det rör sig och det är fåglar och så kommer det några båtar.”

Argumenten och funderingarna kring öppenhet respektive slutenhet i landskapet känns igen från de andra öarna. ”Där hade jag inte velat bo. Där hade jag känt mig för instängd. Det gör du nu inte här, här kan du komma i land när du vill, i vilket väder”, säger en person om Väderöarna i jämförelse med den egna ön

Utanför Fjällbacka finns många små öar, vissa med enstaka åretruntboende. Denna vy visar Dyngö hamnområde.

och visar på nyanser i grad av öboende. Just till Fjällbacka går det nästan alltid att ta sig in nästan oberoende av väder.

1993 grävdes det ner elkabel på Dyngö men innan dess var det stolpar, vilket gjorde dem lite utsatta när det blåste. Stolpar finns det fortfarande på Fläskö och Florö. Beredskap för att bli isolerad och utsatt för väder och vindar måste man ha trots närheten till fastlandet. "De som säger att det inte finns något riktigt väder utan bara dåliga kläder, de vet inte vad de talar om. Dåligt väder är när man inte kan stå rätt upp i vinden", säger en informant: "Jag har en personlig gräns vid 18 sekundmeter" för att lägga till med båten på ön, säger han. Praktisk beredskap måste man ha i form av t ex flera eldningsmöjligheter. Några har olja, men kan också elda med koks och ved. Men det finns andra hinder än sjöovana för att kunna bosätta sig här året runt:

"Att köpa ett hus här ute färdigt innebär en affär på mellan tre och en halv och tio miljoner kronor så det är lite svårt. /—/ Att man bosätter sig i denna delen av skärgården innebär att de inte har några kommunikationer och det får man helt och hållet ta själv då. /—/ Ett boende här ute bygger mycket på små utgifter. Inte på stora inkomster, utan små utgifter."

Här ovan har redan en person nämnt att han ser sig som en förvaltare av det gamla, av en tradition. Flera säger att de har ett brinnande intresse för det gamla:

"Jag tror att det ligger i tiden och att det har en framtid. /—/ Konceptet är att man inte skall ha en K-märkt bebyggelse som bara står. Man måste ha någon som ger bakgrunden, som gör att man kan leva sig in i hur det var. Annars blir det att man ser någonting men man har inte fattat någonting ändå. /—/ Detta sätt att leva är på väg att försvinna. Vi som är kvar är snart så pass sällsynta att vi borde ha varit placerade på Nordens Ark för utrotningshotade arter."

Att folk hade velat stanna i skärgården om de haft ett val är den här personen övertygad om: "Det är ekvationer som måste gå ihop. Man måste leva någorlunda drägligt, man måste ha ett jobb och man måste också ha så att plus och minussidan på det ekonomiska går ihop". De förutsättningarna har saknats och många människor har tvingats härifrån.

Det kostar att vårda ett arv

Dispyter mellan ägare hur ärvda fastigheter skall disponeras förekommer dessvärre här liksom överallt, vilket inte gör det särskilt lätt för de inblandade att planera för framtiden. I vissa fall leder det till att fantastiska hus står oanvända år efter år. I andra fall har kapitalstarka och intresserade människor kommit över kulturhistoriska byggnader och insett värdet i att med varsam hand restaurera:

”Vad som är förskräckligt är när man nyrenoverar ett ställe och byter ut mot panoramafönster, beklädnad och betongtegel och allt vad de nu gör och förstör det. Det är svårt att rädda det sedan. Däremot när man underhåller skall man försöka bevara.”

Det är som sagt påfallande många som talar om sin roll som kultur- och traditionsvårdare. Jag träffar flera som är intresserade av att bevara, såväl byggnader som trädgårdar, privat eller professionellt:

”Vi bygger sjöbodar, men vi bygger inte sjöbodar som har perspektivfönster och stora glasytor och sådana grejor. Kommer det någon och säger att de vill bygga en röd sjöbod med vita knutar och glasgavlar så får de gå någon annanstans. /—/ Vi vill inte lägga en död hand över skärgården. Man skall bygga men man skall bygga på ett anpassat sätt. Det här med mängder av runda fönster och stora glasytor, det har aldrig varit en byggnadsstil som har funnits i Bohuslän. Och det finns ingen anledning att den skall införas heller. Det är bättre att vi vårdar det vi har.”

Husen var nedgångna, men oförstörda, berättar några om den egna gården, och i den egna renoveringen har de gjort allt i den gamla stilen, har inte tagit ner en enda vägg, och använt sig av den expertis som finns att tillgå på Bohusläns museum och länsstyrelsen. ”Det här är ju ett sätt att leva på som egentligen, tycker jag, har många, många plusvärden jämfört med att bo i en storstad, som vi ju också har gjort i många, många år”. Frågan är: vem är det som kan bosätta sig året runt i dessa trakter?

”Låt oss säga att det är två typer av folk som bosätter sig i skärgården, den tredje typen som vi skulle vilja ha, den finns inte, det är årsborna. Det finns de som kommer hit för att bygga sig något som är glassigt och gärna ha lite tufft stuk på, så finns det den andra typen som kommer hit och har en ödmjuk inställning till landskap och natur och allting sådant. /—/ Det finns den typ av människor som upptäckt att det ligger väldigt stor status i att återskapa ett hus från 1740. De har lagt mycket både personligt intresse och pengar på att skapa ett hus så som det såg ut.”

Det yttre skall smälta in i naturen, inomhus kan det vara hur modernt som helst. Men det är inte givet vad som betraktas som pietetsfullt eller lokalhistoriskt riktigt:

”Många gånger så är det så att även om folk har bott här, ja sedan 40-talet så har de inte sett vad som finns i skärgården och då kan man bara ta dem på en liten tur i skärgården och: Så ser det ut, titta där!”

Ett par säger att om deras bästa vän sa att han skulle vilja bosätta sig här så skulle de inte rekommendera det om han inte hade två

miljoner kontant att satsa. Hur skall man då kunna bosätta sig i skärgården och försörja sig? Och varför är en del så hängivna, trots stora umbäranden? Det är viktigt att kunna se vatten och det finns en tradition jag vill bevara, säger en av dem jag träffat och som sett till att hela hans kulturhistoriska gård blivit kulturminnesmärkt:

”Det har jag gjort för när jag inte är med längre så kan ingen fördärva det, det kommer att bli likadant och se likadant ut. För det är så att inget är för evigt och jag vill bevara den miljön. Jag har en 1800-talsmiljö och det tycker jag är synnerligen viktigt. /—/ Nu har priserna gått upp så mycket att man blir så vansinnigt rik på pappret. Jag betalar så mycket i skatt att snart når det smärtgräns för vad man kan betala eller vad man förmår om man inte skall låna till skatten. Då blir det att man förr eller senare blir tvungen att sälja det och hitta rätt med någon som inte fördärvar det. Men i och med att det är k-märkt blir det inte fördärvat.”

Kustfolk har alltid flyttat till Kville kyrkogård efter att de har dött, men nu måste de flytta innan de dött och det knäcker många, säger en informant. ”Det är kusligt den utveckling som är”. ”Det finns inga patentlösningar”. Det fanns en chans att göra en vettig **förköpslag på 1980-talet, men den version som blev är inte bra, vilket man även påpekade på t ex Åstol. Möjligen skulle det vara** boplikt som i Norge och Danmark. Resonemanget känns igen från Koster. I Norge är det fritt fram för sommarbebyggelse på s k omöjliga öar, de som ligger svårt till. Det gör att det finns bebodda öar, men också renodlade sommarreservat. Nu börjar det bli för sent att införa boplikt i Sverige, menar flera. Det finns inte många som kan bo kvar som åretruntboende. Problemet blir påtagligt för de enstaka som uthärdat. När deras grannhus sålts som sommarhus har de sålts så dyrt att deras eget hus kommer att taxeras upp så mycket att de inte kommer att ha råd att bo kvar. Det finns dock folk som tar cirka 50 000 mindre till den bofastes favör, när priserna ligger ganska nära varandra och då handlar det ofta om hus som inte har toppenläge:

”Om du säger att du har ett attraktivt ställe och så tycker du att en bofast skall kunna köpa det för en tredjedel av priset, då är det så att det kan bli så att de som köper det frestas att göra en väldigt bra affär. Det är svårt, jag tror inte man kan påverka den enskilde så. För hur det än är så är det inte lätt för en person att säga att jag säljer så här billigt. De har då fastighetsmäklare som säger ’Du ska ha så mycket’. De vet också ungefär var de verkliga priserna ligger.”

Tyvärr handlar det ofta om så mycket mer pengar. De gamla havsnära husen säljs dyrt till sommargäster, medan de nyare husen eller de utan havsutsikt säljs till lägre priser, till åretruntboende.

Utsikt från "min brygga" på Dyngö.

Bebyggelse på Dyngö.

Möten mellan olika kategorier människor

Ett par berättar att de under många år seglade mycket längs västkusten. Så småningom köpte de ett sommarhus på en av öarna. De arbetade för fullt och hade barn som växte upp, och de sökte så småningom något som var mer rymligt och permanent:

”På ön var det inte enbart så att det var sommarvatten, folk hade bott där på vintrarna tidigare men det var väldigt svårt att göra det, vattnet frös, det fanns inga toaletter och sånt där. Sedan så var det en sak som var väldigt viktig. Det var ett konglomerat av hus där, det var åtta hus som låg väldigt tätt och det är väldigt svårt att hålla sams när man bor så tätt. Det blir alltid motstridiga viljor och idéer och politiska sympatier och antipatier och så vidare.”

En informant noterar att skillnaderna mellan folk och folk ökat markant: ”De flesta, ja, alla som bott i skärgården sedan gammalt är inte rika. Tvärtom, de skulle räknas om man jämför med stadsbor som ganska fattiga människor, ekonomiskt”. Detta är inget specifikt öproblem, men som det påtalas, är det inte i alla kommuner som så mycket folk kommer utifrån. Tanums kommun är en av landets fattigaste, och en av de dyraste kommunerna att leva i om man ser till skatt och alla avgifter, säger flera informanter, samtidigt som man inte får ut något av alla sommargäster. Fastighetsskatten går direkt in i statskassan och en väldigt liten del kommer tillbaka, menar en informant. I just dessa trakter sommarbor till råga på allt en del svenska och norska miljardärer varför skillnaderna blir ännu mer markanta mellan de som har väldigt mycket och de som har lite:

”Om jag går tillbaka till 70-talet så var det inte fint att visa att man hade pengar. Man ville inte skryta med det”.

Det fanns många som hade mycket även då, men nu har man båtar och bilar som kan kosta hur mycket som helst:

”De omger sig av pengar och det märks en sådan otrolig skillnad. /—/ Sedan är det den här uppfattningen att kustbor skall vara lite pittoreska, de skall vara lite grann dumma i huvudet och de skall vara så här fogliga och säga ja, och stå med mössan i hand. Bohuslänningarna av hävd har väl varit kända för att inte bråka med myndigheterna och står där med mössan i handen och flyttar ner i källaren när sommargästerna har kommit. Jag tror att den tiden är förbi. Det är inte så att de bofasta skall vara en sorts tjänstefolk till de som kommer.”

För att lyckas som t ex egen företagare underlättar det onekligen att ha lokalt kontaktnät, kontakt med den lokala banken och helt enkelt vara förankrad. Lycksökare? Ja, några har det gått illa för när de t ex satt i system att inte betala lokala hantverkare. De har helt enkelt svartlistats så att de inte får handla annat än mot kontakta medel och måste anlita hantverkare från Göteborg:

”Det finns en inofficiell koll på allihop. Alla vet mer eller mindre vad de går för, folk, och de som räknas som hederliga och rejäla de kräver du inte på betalt med en gång utan de kan betala när de kan, för de vet att de ändå får betalt. Men det är skillnad mot de som försöker att blåsa folk. De skall nog inte besvära sig, tror jag.”

Livet här bygger mycket på att ha ett kontaktnät där folk ställer upp, inte sällan med kort varsel:

”Jag tror detta småskaliga samhället här ute fungerar på ett helt annat sätt än det gör i det stora samhället. /—/ Det lilla samhället, om man är känd där på ett bra sätt så är det att du bara behöver ta telefon. Du behöver inte presentera dig något närmare, alla vet vem du är och du kan lättare få fram vad du tycker och folk hör på det på ett annat sätt. Det är egentligen en bra sätts demokrati. /—/ Men det jag ser som ett hot mot det här samhället är de här storregionerna typ Västra Götaland och allt det här, det går mot större och större regioner, det gör att den vanliga människan blir mer och mer anonym. Du kan inte ringa och prata med en politiker för du måste ödsla bort minst fem minuter på att presentera vem du är och vem du vill vara och så här. Annars kan du bara säga vem du är och de vet genast vem du är och du kan direkt ha en kommunikation. När du kommer så långt från makthavarna så räknar de dig knappt för människa heller utan du kommer bort och de lyssnar inte.”

Denna form av civilisationskritik har kommit till uttryck i tidigare kapitel.

Förflyttning till havs

”Jag är van vid att använda havet som transportväg. Jag tycker inte att havet är ett hinder, utan jag tycker att havet är en väg” säger en person och säger därmed att just denna inställning underlättat flytten hit ut. De flesta åker en eller ett par turer till Fjällbacka eller Hamburgsund per vecka:

”Ja, ett par turer i veckan. Måste se lite folk emellanåt, framför allt på vintern, prata lite grann. Och så har vi bil också så att vi kommer ofta härifrån. Vi åker till Göteborg, till Strömstad. Så vi är inte så isolerade.”

Så svarade ett av de bofasta paren. Några av dem som vuxit upp på Öarna skulle säkert säga detsamma medan åter andra säger att de helst aldrig åker i land. Båt har i princip alla: "Ja, det måste man ha. Vi har en båt som är helt inbyggd, med hytt, lite värme, kan köra i inte alltför tjock is. Det måste man ha här". Det värsta är isen när den är för svag för att gå på och för tjock att köra igenom. De sommarboende tar upp sin båt på sensommaren eller tidig höst och är därmed förhindrade att åka ut i skärgården efter det. Såvida de inte åker med post- eller taxibåten. Även fastboende är nöjda med att just Maria Steg fick uppdraget att köra postbåt: "I och med det kan vi åka med i land" säger en av kvinnorna som inte själv kör båt och nu är oberoende av sin make, som helst inte vill köra i land:

"På det sättet har vi fått det väldigt lättvindligt i och med att vi har postbåten här, det är ju hemskt bra. Alltid frågar man henne på vintern då, har det hänt något i Fjällbacka, vet du något? Då kan hon berätta något hon hört, som varit där inne."

Det är en säkerhet att det bor några yngre människor här ute. Det är en trygghet med någon som håller koll på att folk kommer ner och tömmer sina brevlådor, men som också åker förbi flera av Öarna dagligen och ser att allt står rätt till. Maria Steg kör i de flesta väder: "Hon har ju mer passagerare än vad bussen har till Dingle", säger en av Öborna.

Det nya ställer till oreda

Här, liksom på så många andra håll, uttrycktes en skeptisk hållning till bidrag av allehanda slag:

"Det är många människor som försökt komma ut i skärgården och bosätta sig och få sysselsättningsstöd och så vidare. Det var faktiskt likadant när vi kom hit, det var många på kommunen eller i anslutning till kommunen, som sa att nu skall ni ha etableringsstöd, ni skall ha bidrag. Vi känner väl att då kan vi inte utveckla företaget på det viset vi vill, och det skall gå av sig själv, det skall inte fungera med konstgjord andning. Jag tycker inte ens ute i skärgården att man skall ha ett företag som är bidragsberoende, utan jag tycker att man skall tillverka, utföra en tjänst eller utföra ett arbete och då skall det betala sig."

Hur detta är kopplat till hur det verkligen förhåller sig vet jag inte. Jag tycker att det är intressant i sig vilka rykten som går om bidragsberoende. Vad gäller EU-medel, som är kontroversiellt på sina håll, så tror en av dem jag talar med, inte att pengarna

i sig spelar så stor roll, men att de kan stimulera till att strukturera tanken, att kläcka och lösa idéer. "Här uppe" har man inte fått del av så mycket av LEADER-pengarna (d v s EU-pengar riktade till skärgårdsöar utan fast landförbindelse) som längre söderut i skärgården, säger en informant och det har jag stött på förut. En annan person hävdar att det är storstadsnära skärgård som fått mest medel. De egna Öarna är för glest befolkade för att vara en stark röst. Några jämför med Stockholms skärgård som har en stark övergripande rörelse. Nu med LEADER-medel har de även här fått ett bra kontaktnät: "Det finns ett antal professionella administratörer som så gärna vill ta hand om stöden" påtalar en informant, "men tiden är förbi när det stod folk på bryggorna med kepsen i näven och tog emot. Det är inte så längre". Många profilerar sig mot det som varit. Delar av skärgårdsbefolkningen förefaller arbeta för fullt med just denna känsla av underlägsenhet gentemot sommargäster. Allting är hela tiden både och: "Vi är otroligt privilegierade som får bo och jobba och leva så här. Och dessutom kan vi leva relativt väl på det vi gör och det tycker vi kanske är det viktigaste", avslutar informanten diskussionen.

Projektet Coastlink, som jag talade om på Styrö, slutar på Orust. I norra Bohuslän känner sig folk förorättade för att man talar om kusten och det egentligen bara handlar om halva kusten. Återigen blir det så intressant att man, på exempelvis Styrö, är kritisk mot t ex datorisering eftersom det kan väljas bort. I dessa trakter däremot har man inte alltid valmöjligheten.

När jag är i området har hummerfisket just kommit igång. Det har blivit mer och mer populärt för sommarboende och andra att åka ut till Öarna och lägga ut sina hummertinor. Numera får var och en lägga ut fjorton tinor var och de flesta fritidsfiskarna fångar för husbehov. På sina håll i skärgården förekommer det att man antingen i början av säsongen eller en bit in har en årlig hummerskiva. Folk kommer från när och fjärran. Det har blivit en sådan hausse, säger en av de äldre fiskarna och säger att festen hade sin kulmen förra året vid millennieskiftet. "Nu kommer de och vräker ner tenor, de kommer från Munkedal och överallt. Ingen hänsyn tar de till kustbefolkningen eller någonting. Nej, det är inget roligt med hummerfisket längre". Den här mannen är uppriktigt mycket indignerad och berättar om fritidsfiskare som far fram med sina båtar och i farten förstör andras tinor:

"Han har en sådan där toppluva på sig, det har ju aldrig en fiskare. /—/ Där står han i ett sådant vippigt litet tråg och kör. Utan flytväst och annat. Det är sorgligt att se" säger en havets man: "När man åker bil skall man ha bilbälte. Det finns inga regler...".

En annan sak man förfäras över är EU-flötena. Förr hade man flöten i olika färger. Välet, som man kallar det, målade man i sina personliga färger så att man på avstånd skulle kunna se var de egna näten eller tinorna låg. Genom välenas placering kunde fiskarna avgöra såväl det djup tinorna var lagda på som strömmarnas riktning. Numera är alla flöten enligt reglementet orange-röda bollar. Man kan således inte avgöra vems tinor som ligger var förrän man varit framme och läst på flötena. Man kan inte heller se åt vilket håll strömmarna går: "Det är så hopplöst, det är så djävligt så att det inte är klokt. Jag vet inte hur det här skall bli. Blir det mer tinor så..." säger en uppgiven fiskare. Det är ett väldigt tryck just kring Dyngö. Den här mannen, som i hela sitt liv varit fiskare, säger att han inte saknar trålfisket:

"Det har blivit så mycket med EU och sådana där grejer som skall styra allt, och det skall kollas in var man befinner sig på havet och tullar som springer där på bryggorna när man kommer i land: Det blir värre och värre."

En annan man som är född och uppvuxen på en av öarna berättar att han började fiska en gång, men valde att efter fiskekrisen börja studera på universitetet. På ön fanns hans mor och morbror kvar och de var inte riktigt friska:

"Jag stod inför ett val att antingen var vi tvungna att sälja, och de hade fått flytta i land och blivit uppräckta med rötterna eller så hade jag fått komma tillbaks. Då valde jag det senare. Då fiskade jag i rätt många år, det var väl i mitten av 1970-talet till 1989."

Sedan kom algbloomingen och det blev olönsamt att fiska på det sättet han gjort. Då hade han kunnat slå sig på havskräftfiske, men han hade investerat i annan dyr utrustning. Istället för att göra en ny investering i utrustning för havskräfta, som man inte heller kunde veta hur länge det var lukrativt, valde han att fortsätta med annat. Detta pekar många på som en fara; i takt med allt mer specialisering krävs dyrare och dyrare utrustning. När då naturens nycker gör att man måste sadla om har man helt enkelt inte råd med det. Socialantropologen Ottar Brox talar om fiskarna i Nordnorge som var mångsysslare och inte fiskade rationellt enligt samhällsekonomernas sätt att se. Om man var på storträlare måste man vara borta längre och dessa fiskare som gjorde ett mindre rationellt val betonade livskvalitet. Det är mycket man har här ute som lönearbetare måste betala för, säger en informant. Kluvenheten inför den nya teknologin framskymtar även här:

"Det här som varit nu ett tag att man tror att skaffar man sig en dator så kan man sitta överallt. Men datorn i sig skapar inget jobb, man måste ha innehåll och använda datorn till

något. Och oftast, de yrkeskategorier det rör sig om, om man är arbetslös snickare eller fiskare eller så, så får man inte mer jobb som snickare eller fiskare om man skaffar en dator. /—/ Jag för min del tycker att man måste följa med tekniken och jag har själv dator och håller på en del med det, men inte för att det ger mig några större förtjänster men det kan skaffa mig mer information och man kan skriva på ett snyggt sätt och spara en del tid. Men det är en helt annan sak."

Medbestämmande och möjligheter till levande skärgård

Vill man ha det likadant här som överallt annars så får man bo någon annanstans, det inser flera:

"Det är bara att räkna kronor och ören och se det absurda i det. Det är precis som vissa områden i fjällvärlden. Bor man så, vilket har sina egna fördelar, kan man inte räkna med att få exakt samma service. Däremot kan man propa på att man får fungerande lösningar på något sätt. Jag får inte posten hit ut t ex. Det fungerar väl någorlunda som det är idag. /—/ Jag har ju ingen soptömning här t ex. Det har kommunen klyftigt nog skaffat sig någon dispens för, däremot har jag ingen dispens för att slippa att betala för den. Ja, jag har en reducerad avgift, men ändå. Jag har tillgång till, jag får lov att lägga i några containrar i Hamburgsund."

Uppfattningar om levande skärgård har jag kommit in på ovan, men stöter på igen och igen:

"Kommunen talar om levande skärgård och hur viktigt det är, men man gör överhuvudtaget inget positivt åt detta, inte någonting alls. Istället är det negativa åtgärder man gör. Man får stora belopp av staten för att städa stränderna och man tar emot dem men man städar inte stränderna. Ja, bara det mest nödvändiga kring Grebbestad och så. Men det ser ut som sophögar här ute."

Förra sommaren, 1999, förekom det inte någon strandstädning i Tanums kommun över huvudtaget, påpekar några informanter. Samhällsföreningar samlar ihop säckar med skräp och kommunen lovar att hämta dem, vilket dock inte alltid sker. Fram på hösten ligger säckarna och blåser sönder: "Det är anmärkningsvärt att de inte tar tillvara på skärgården bättre än de gör". Detta går stick i stäv med ambitionerna med levande skärgård. Det finns flera saker som är kommunens angelägenhet i vanligt boende, men som inte ingår i kommunens uppdrag här ute.

Några berättar hur de grävt en trekammarbrunn för avlopp bara för att få till svar från kommunen att det inte finns några tömningsresurser. Istället fick de skaffa en stor pump som finfördelar avfallet och sedan håller de ut det som näring i buskage och på rosenland. Egentligen menar de att de har betalt för tömnings-service via kommunalskatten. De flesta betalar för egen brygg-plats och egen belysning:

”Vi bara betalar som medborgare här ute. /—/ Egentligen tror jag att de är glada om ingen bor här. Du kan ju tänka hur det skulle vara med hemvård här ute. De vill egentligen inte ha någon här ute. /—/ De måste säga att de vill för det är det som kallas levande skärgård, men i själva verket tror jag att de bara tycker att det är besvärligt. /—/ Jag skulle vilja kalla det den döende skärgården. /—/ Det är en handfull människor kvar här ute och ingenting görs för att underlätta.”

Man betalar skatt, men får ingen service säger flera och några tillägger att de egentligen inte vet hur, eller om, kommunal service fungerar eftersom de hittills klarat allt själva:

”Om man blir gammal och behöver hjälp, om de kommer hit ut då, det tvekar jag på. / Då försöker de väl få in en på land. /—/ Öfolket klarar sig själva, det har de gjort i alla tide /—/ De har aldrig legat samhället till last. Aldrig klagat heller. De har varit väldigt tåliga.”

Igenbuskning är ett problem i denna arkipelag, liksom på så många andra skärgårdsöar. Här omkring är det en familj som köpt in flera högländsdjur och hästar och erbjuder landskapsvård i form av bete. Högländsdjuren passar väl här eftersom de äter av buskar och klättrar i berget. De är dessutom snälla. Aspsly kommer hur snabbt som helst. För detta får markägarna betesstöd, men det kräver mycket arbete, i synnerhet om djuren skall gå på öarna året runt. Några hade tänkt att inte ha djuren under vintern för att slippa vinterhållningen, men det går inte att slakta dem på plats på ett rimligt sätt, enligt nuvarande lagstiftning. Lagarna är alltså inte till för öbor, menar de. Det blir så mycket mer komplicerat att ha djur över vintern om det kanske dessutom blir en kall vinter och därmed svårt med vattenförsörjningen. Det är Naturvårdsverket som är ansvariga för naturreservaten. De flesta åretruntboende är mycket måna om sin miljö och tar gärna hand om sin ö och djuren, men de vill inte motarbetas för det de gör, säger några informanter. Egentligen får man inte heller ta ut hö för vinterhållningen eftersom man är rädd för att florans skall förändras, men det måste man förstås göra om djuren skall vinterhållas.

På en av öarna har, som tidigare nämnts, de bofasta uppfattningen att kommunerna och en del sommarboende inte vill

ha fast befolkning. En bofast familj berättar att de av sommarboende har anklagats för att deras bygglov handlade om förtäckt sommarbostad. Argumentet var att de inte skulle kunna försörja sig här ute. Detta är en klassiker menar de; det är inte fastboende som klagar på sommargäster utan sommarboende som klagat på åretruntboende.

”De pratar om en levande skärgård men politikerna vet i princip inget om området”, säger en informant. Han menar att det är mycket inlandsfolk som av tradition sitter i kommunstyrelsen:

”De tycker då att kustsamhällena mer är en belastning och skärgården vet de ingenting om. /—/ Politiker agerar där det finns mycket folk. Det är ointressant där det finns lite folk för där kan man inte få ett stort stöd. På så sätt är det här en fråga om befolkningstyngdpunkter helt enkelt.

Jag tycker att de spelar för kulisserna, det hörs bra att ha en levande skärgård, det är mycket retorik och mycket ord-bajs om vi skall säga som så, det är mycket vackra meningar som bara är luft som ligger och svävar så här som inte går att förankra, att ta ner på marken.”

Om man ser till antal bofasta får de förhållandevis mycket pengar i dessa trakter, eftersom de är så få. ”Vi kan aldrig bli starka av två skäl, för det första är vi för få, för det andra så har vi häcken full av att försöka få vår vardag att fungera”. Den här personen berättar om tillvaron med barnen i skolan, vilket innebär att man i princip blir båt-taxichaufför och ständigt måste ha vädret med i beräkningen. Förr var det många barnfamiljer på öarna och då kunde man upprätthålla ett socialt liv. I och med att det är så få barnfamiljer som bor här så blir de som väl bor kvar isolerade och mer beroende av fastlandskontakt.

Man jobbar på för att se till att det fungerar att bo året runt i denna skärgård. ”Bor man här ute, man vill inte göra avkall, vi vill inte göra avkall på vår bekvämlighet. Vi vill ha precis samma service som man har i land med undantag möjligen av pappers-tidningar...” Så säger samma informant som säger ”Vi har flyttat hit med öppna ögon så vi klagat inte heller på servicen för vi vet de här bitarna, hur de var, vi har flyttat hit på de villkoren”. Det visar på dubbelheten i detta boende; man vill bo kvar till nästan varje pris, samtidigt som man ser att det borde kunna vara så mycket bättre med relativt små medel.

I mitten av 1980-talet var invånarna i skärgården kallade till ett möte om skärgårdsfrågor, berättar en informant. En av kommunens män sa att de självfallet vill ha en befolkad skärgård, men det får inte kosta något. Alltså är det inte aktuellt med barnfamiljer, inte gamla, vad blir det kvar, undrar han?

”Ensamstående välbärgade personer som inte ligger samhället till last. Men var hittar du dem? Som inte ligger sam-

hället till last, men betalar skatt? Där har du ekvationen! Det säger sig självt, ha en levande skärgård på de premisserna går överhuvudtaget inte att ha. /—/ Det jag vill se är yrkesverksamma, barnfamiljer, vanligt folk. De har det svårt för de har inte tillräckligt med pengar. Sedan måste det vara ytterligt starka personer eftersom de måste kunna sköta alla transporter själv, i regel. De får ju klara allt möjligt och de har inte det stödet jag tycker att man borde ha. Om du ser Stockholms skärgård och Finlands skärgård så har de ett helt annat stöd av politiker.”

Den här personen håller sig väl a jour med hur det ser ut i andra skärgårdar:

”Det tycker jag är viktigt, att man inte sitter på sin lilla ö och tror att det är världen, utan världen finns också utanför. Det tror jag egentligen är det viktigaste, att ta lärdomar utifrån. Om man skall kunna påverka politiker eller påverka samhället då måste man vara inläst, man måste veta vad man skall ta upp. /—/ Framför allt kan det vara bra att de vet att man vet någonting. Jag tror att det allra viktigaste idag är kunskap. Utan kunskap har man ingen chans att förändra, men även med kunskap är det inte lätt att förändra.”

Denne engagerade person röstar vid val, men är inte politiskt engagerad. Han har inget förtroende för politiker, säger han, och har valt att engagera sig i speciella frågor istället. Men det är svårt att mobilisera en kraft. Folk muttrar ett tag, men alla lyder säger han. Tänk om man inte ens betalade in sin fastighetsskatt, om alla slutade betala? ”Man kan inte sitta var och en på sin ö och hålla allt för sig själv. Utan är man några som delar med sig och har ett samarbete så gynnar det allihop”. Detta kan kopplas till de resonemang i avsnittet om Styrso där jag diskuterar politiskt engagemang utifrån en konkret och specifik fråga.

Naturen förändras

Reformen som gjorde fiskevattnet tillgängligt för alla var inte till fördel för hummerfisket, menar en informant och ansluter till det som en av de intervjuade berättade på Styrso när han pläderar för att de som verkar och lever av havet och dess omnejd också är de som kan tolka vilka insatser som bör göras:

”Jag tror att när det var skyddat fiske så tog man upp röntan, så att säga, på tillväxten för att det var ens eget fiske, det var ens egen hummer, det gällde att vårda den. Nu gäller det bara att hinna före någon annan att ta den. Då tar man vad man kan komma över, man har inget som helst intresse av att vårda.”

Många är måna om sin ö och verkar naturskyddande. En informant berättar att det finns en bukt på hans ö som ofta är skräpig men som han inte vill städa därför att det är så naturskönt och känsligt att han inte vill att någon skall attraheras av området. När han rensat där kommer det genast dit folk som slår upp ett tält: ”De kan inte ens göra upp eld där alla andra har gjort det, utan skall hitta på sitt eget ställe. Det är det som är eländigt”. Vad kommunen skulle kunna hjälpa till med är möjligen att sätta dit en toalett. Det är inte kul att gå där på sommaren med toalettpapper på en massa ställen. ”Om jag inte är upptagen av annat och det inte regnar, regnar det är det nämligen halt på klipporna, så brukar jag gå en runda på ön varje dag”. Han har således god koll på vad som händer på ön. Bryggor och båtar kollar han också regelbundet. Påfallande många har tagit på sig just en naturvårdande roll, men också en kulturhistorisk, genom att ta hand om husen och bebo öarna. Då gäller det att kommunen inte överutnyttjar dem. Det är folk som är beredda att ta på sig mycket, men det finns gränser för var och en.

Andra aspekter av naturföröreningar oroar: ”När vi flyttade hit ut 1989 var det så mycket fisk att man bara behövde gå ut på en klippa och kunna dra upp tio kilo fisk utan svårighet. Idag är det fullständigt dött här”. Så berättar många:

”Jag har inte fiskat med spö på en tio år. Det är inte lönt längre. /—/ Ja, vi kunde gå ner på en brygga och stå en timmes tid och få en fem, sex torskar. Nu kan du stå en hel dag och inte få någonting.”

Bottenlevande fisk är i stort sett borta och det är bara fisk som vandrar in som man kan finna. Utfiskning, föreningar och övergödning tror man är orsakerna. Vattnet är brunt efter regn och kallas ibland gula floden berättar man på en av de små öarna. Detta menar de är effekterna av täckdikningen. Och havet hinner aldrig ta igen sig. Ostron fanns det gott om för inte alltför länge sedan. Det sägs att de dödas av tjockt slam och om de lever är de oftast förgiftade. Att äta ostron har mer och mer blivit som en japansk sport; man riskerar att läpparna förlamas. Man kan ringa ett särskilt nummer för att dagligen höra om ostronens status. Kustfisket är alltså nästan obefintligt och fiskarna får gå till havs.

Några tycker att dessa frågor diskuteras för lite. Kustfiskarna har ingen stark röst, de köper istället större båtar och går längre ut vilket ibland leder till att de tar för ung fisk. Några fiskare menar att det är sälerna som förstör fisket. De förstör redskap för fiskarna och äter upp fisken. Efter sälstöten 1988 gick det utmärkt att pilka torsk igen, säger en pensionerad fiskare. Nu är det helt omöjligt igen och det finns mängder av säl. Storskarven, eller ålekråkan, är ett annat problem liksom föreningarna förstås. ”Jag vet inte hur det skall bli i framtiden” säger samme man

uppgivet. Det är en kontroversiell diskussion och förklaringarna är många:

”Skälet är inte sälen, problemet är att det blivit för lite fisk. Titta bara på truten. Vi stödfodrar nästan vår trut numera för vi har så hemskt lite. Innan tycket vi att de var i vägen och de skränade och de snodde kotletterna när man grillade och jag vet inte vad, men nu, får vi lite kött över matar vi truten. För de har så lite fisk att de inte kan överleva. /—/ Under de snart 25 åren vi har bott här nu har vi alltså sett hur fågellivet förändrats radikalt. Först försvann fisktärnorna och fiskmå-sarna. /—/ Så har både sill- och gråtrut och havstrut i stort sett försvunnit. Det finns enstaka man kan se cirkulera förbi. Medan däremot ejdern klarar sig något bättre för den lever på småkrabbor och musslor. /—/ Det hjälper inte vad man röstar på precis.”

Det mesta skräpet längs stränderna kommer utifrån havet:

”Strömmarna går ner utmed Storbritanniens östra kust, korsar kanalen, tar med sig skräpet från Belgien, Holland, Danmark, Tyskland och sedan sveper det upp över Skagen. Och det tar tre år när man slänger en fiskelåda utanför Aberdeen, så tar det tre år innan den kommer hit.”

Mer än hälften av strandskräpet är utländskt. Fritidsmänniskorna tar ofta med sig sitt skräp. Det är snarare de stora färjorna och den stora yrkestrafiken som låter allt sitt avfall åka rakt ut i havet. Olja ser man däremot lite av numera, som någon enstaka gång oljeskadade fåglar. Däremot ser man en del grönalger på stenarna som man menar är ett allvarligt tecken på övergödning. Slemmig grön tång istället för blåstång anses också vara tecken på övergödning. Botten för 25 år sedan var stenig och fin, nu är den halkig och slemmig, säger en av informanterna. Diskussioner om vilka faktorer som spelar störst roll för havets förändrade status förs på alla öarna. Havet spelar en stor roll, det är uppenbart och kan exemplifieras med fiskaren som tar sin båt och åker ut på sin lediga tid eller tar familjen med ut i båt på semesterresa:

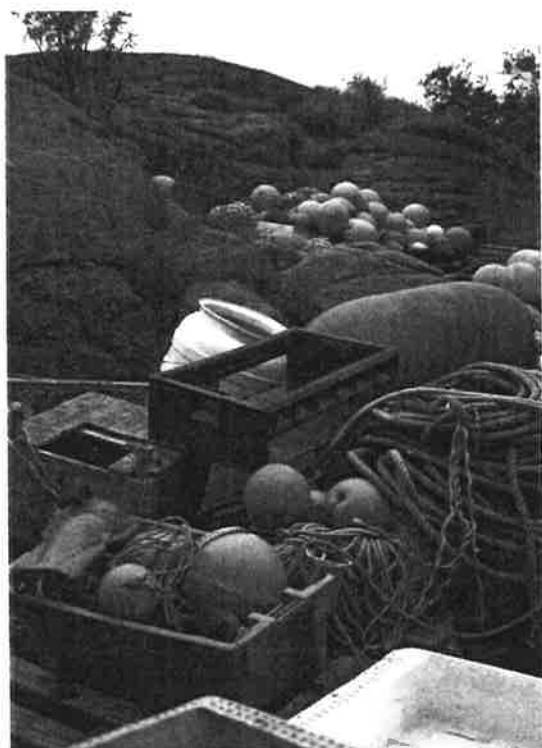
”Det särskilda är att man har ett samspel mellan människa och natur. Man ger akt på väder och ger akt på fåglar, på fiskarna, man ser ungefär som naturfolken hur naturen mår. Idag så är det så att hela tiden måste allt blir så specialiserat så att vi får ha någon annan som talar om för oss vad vi ser. Men det behövde man inte förr. Man behövde inte höra någon meteorolog tala om vad för väder det skulle bli imorgon, för det såg man själv. Eller så knackade man på barometern och så drog man sina egna slutsatser. /—/ Men man skall heller inte säga att allt gammalt var bättre, för så var det inte. Den

gamla goda tiden var inte alls... den var gammal, men om den var god... det är en helt annan sak. Det var nog väldigt få som den var god för. Men det är en helt annan historia. För det är det att idag rycks många upp med rötterna alltför tidigt, de blir tvingade att sälja och tvingade till en annan sorts liv och inte kan gå ner till sin sjöbod, och kan inte gå ner till sin båt. Och det kommer folk som då leker skärgårdsbefolkning i en månad eller några veckor på sommaren. Men det är någonting som fattas. Det är det här att man har kontakten hela året. Man pratar, det är jag uppväxt med, att om det var sydvästra vindar, undrar om det kommer vrak i natt, man hade en helt annan koll på allting. Och det här vraket då, jag har varit med om när jag var yngre att man åkte ut varenda morgon precis i gryningen och körde längs stränderna och såg om det kommit någonting. Man kunde göra så i flera dagar när det var sydväst och blåste, förr eller senare var det någonting som kom. Det är inte alltid att naturen vill. Då fick man vänta tills det stämde. Idag är det så att samhället, allt är inrutat. Man skall passa klockan, man skall gå på tider, man bryr sig inte om att det blåser och det straffar sig förr eller senare för naturen kan säga ifrån. Som med Estonia. För orsaken till den olyckan det var bara en, det vet allihop som varit på sjön, att man inte tog hänsyn till vädret. Man körde hur hårt som helst.”

Detta präglar människors hela tillvaro. Den här informanten berättar om olyckor som hänt till sjöss: ”Om någon går bort på sjön så är det en lika bra grav som någon annanstans att ligga där det har hänt”. Det viktiga är att man hittar båten och får veta vad som hänt, att man vet orsaken. Denna skillnad på synen på döden tror han skiljer kustbefolkning och fastlandsbefolkning åt. Därför är det inget konstigt att begravas till havs.

Sommargäster, turister och frågan om vem som skall äga husen

Att det är trångt och bökgigt under den korta turistsäsongen gör inte så mycket för det handlar bara om sex, sju veckor, säger den del av dem som *vält* att flytta hit. Det är mycket norrmän som kommer hit, och de lägger ner mycket pengar. Några påpekar att det dessutom inte är sommargästerna som skräpar ner mest, vilket tidigare nämnts. Det finns väldigt många båtturister i denna trakt: ”Just den här skärgården är det väldigt lite grund i, jag menar, det man ser är öarna och så är det branterna, men det är väldigt djupt emellan”. Det finns få försåtliga grund, får jag veta. Men det finns få säkra natthamnar, där det är säkert för alla vin-

Strandgods.

dar. Seglande turister rör sig sällan ur båten, de är relativt stationära. De sätter fast båten i berget och barnen kanske rör runt i en liten jolle, men de rör sig lite, som en informant säger. Även här nämns det att norrmännen har längre säsong än den vanliga semesterssäsongen. Den rörliga säsongen är som sagt kort, och det betyder att butikerna stänger och att det blir snabbt väldigt tyst. Många svenskar med hus åker inte ut särskilt länge.

”Nu tycker jag att skärgården och skärgårdssamhällena mycket blir en kuliss, ungefär som någon vilda västern i Hollywood där det bara är en fasad, det lever upp på sommaren, på vintern fullständigt dött.”

Några tycker att det är positivt med norrmän:

”Det är fantastiskt med alla dessa sommargäster eller baddjävlar som de kallas. Hur skulle Fjällbacka se ut om inte de fanns? Som pietetsfullt vårdar alla hus, som gör att det är så vackert, som gör att alla norrmän vill komma hit och danskar och tyskar och ändå lägga en penning på sommaren. För om inte de fanns så skulle allt vara förstört. För de vårdar sina hus, de lägger ner sina extrainkomster kan man säga på att

hålla det pietetsfullt. Det kan man kanske inte säga alltid att de som bott här året runt har gjort. De har väl annat att tänka på, de skall ju försörja sig o s v men de har inte varit så noga med att bevara sina fina trähus, att måla dem, byta fönster och greja. Det är tur att det finns sommargäster, tycker jag, som kommer hit och lägger ner mycket pengar på sommaren.”

Det vore dags för en ”Håll Sverige Rent”-kampanj, säger en del öbor. Men båtfolket är som sagt bättre numera, det påtalar alla jag talat med:

”I stort sett uppför sig folk mycket bättre nu än de gjorde för, låt oss säga, 20, 30 år sedan. Det är stor skillnad. Man skräpar ner mycket mindre och man gör mycket mindre åverkan. Jag har snart inte på två år sett någon som har gjort upp eld direkt på klippan som man gjorde förut. Umgänget med naturen är mycket bättre generellt sett.”

Det händer inte längre särskilt ofta att folk klampar upp vid husen och tittar in. Några har problem med att folk släpper sina hundar. Det får konsekvenser för bl a häckande fåglar:

”Det är skälet till att vi inte har får längre. Ett par tre gånger per år fick vi åka ut och rädda får som satt sig på en klipphylla och inte visste hur de skulle varken ta sig till eller från, jagad av hundar.”

När den största tjurkalven jagades utför en klippa av en hund och fick tas upp med en vinsch lade den här informanten planerna på att hålla nötkreatur på ön på hyllan. Hundar är således ett reellt problem.

Man ser en svag ökning av turister, men menar att det kan inte bli så mycket mer beroende på att många av oss är sådana att vi inte vill vara där alla andra är. Vad gäller sommarboende så är annars centrala Fjällbacka mycket populärt:

”Sommargästerna köper upp den gamla genuina centrumbyggelsen och den är det faktiskt inte många som vill bo i idag, husen uppfyller inte dagens krav helt enkelt. Och få dem att göra det skulle kosta väldigt mycket. Och det är ett problem.”

Han exemplifierar med Mollösund som han anser är ”tvärdött” på vintern liksom centrala Smögen och kanske också Fjällbacka. Men runt om kärnan lever folk på bästa sätt, åtminstone i Smögen. Är det då problem eller ej att sommargäster köper upp de gamla husen? Ja, det finns ett antal gränsfall där det handlar om hus som åretruntboende faktiskt är intresserade av. En man har ett förslag att man har olika skattesatser för fastboende och sommargäster, att inköpspriset blir likvärdigt med taxeringsvärdet. Och de som då vill trixa med den officiella köpesumman drab-

Fortfarande lever en del av vad havet ger. Under hösten får hummerfisket komplettera havskräftfisket. Yrkesfiskare får lägga ut 50 tinor och fritidsfiskare 14.

bas istället av att förköpslagen går in och gäller. Själv väljer han att vara kallsinnig när vissa personer klagat över situationen i skärgården, samma personer skulle göra samma saker som de de kritiserar om de hade en chans. Påfallande många skriker på taxeringsvärdena men egentligen handlar det ju om fastighetsskatten, säger han: "Vete fan om det inte är självsanerande på sikt" avslutar han denna diskussion. Numera är det nästan ingen som hyr ut. Det blir fullt i husen när barn och barnbarn kommer.

"Det är konstigt att ingen vill komma hit och bosätta sig. —/ Jag försöker så gott jag kan att få de som bor här, i alla fall tre månader om året. Att de skall skriva sig i den här kommunen. För man kan ju vara skriven var som helst, man kan ju välja vilket sjukhus. Men det är lite för hög skatt i den här kommunen skyller de på då. Vad spelar det för roll för dem? De har ju redig pension allihop, läkare och det är åklagare och allt vad det heter."

Det är många goda vänner och bekanta som ger varandra tips om lediga hus, därav koncentrationen av t ex vissa yrkesgrupper. Det finns en del kapitalstarka personer som renoverar förfallna

hus utan att ta på sig den kulturvårdande funktion som omnämns ovan.

"Man borde lägga mer restriktioner; vi vill att magasinen skall se ut så här, vi vill inte att de har hela fasader enbart av glas utan vi vill att de skall bevara i alla fall intrycket av sjöbod och fiskarstugor. För det är mycket bristande kunskap som gör att de fördärvar husen så att de blir helt fördärvade genom att sätta perspektivfönster. Om de bevarar stilen kan det till och med vara bra att folk, ja, renoverar och göra i ordning, ja, många hus skulle förfalla om det inte varit på så sätt. Så det finns en annan sida av det hela också."

Flera tror på en upplevelseturism som innebär att man får veta något om trakten, miljön eller människorna och att man då skulle kunna utöka säsongen. Att öka strömmen under juli går inte. Istället kanske man skall rikta in sig på vissa målgrupper och ta vår och höst i anspråk.

Några menar att kommunerna faller lätt för positiva företagare som kommer och drar igång flärdfulla projekt som inte klarar sig. Stora semesteranläggningar tror inte många på utan föredrar småskalig verksamhet, företrädesvis drivna av folk från bygden. Det är de som drar in skatt till kommunen och det är de som vet vad som behövs och fungerar. "Det är de som får kommunen att rulla".

Finns det en framtid för denna del av skärgården?

Framtiden är jag ganska dyster över, säger några av de fastboende jag talat med i denna trakt. Fisket bär sig inte. Det är utfiskat och många talar om fiskodling, men nuvarande regelsystem gör det svårt. Havskräftfiske livnär sig några fiskare fortfarande på. Som jag påtalat förut, innebär fluktuationerna vissa problem eftersom utrustningen innebär så stora investeringar. I takt med specialiseringen har det blivit svårare att vara flexibel även vad gäller olika sorters fiske.

Det får heller inte bli för dyrt att bo på det här sättet:

"Jag betalar för havsutsikt vilket är något av en förutsättning här, men jag får inte avdrag för förlorad samhällsservice. Det som bedöms som godbitarna får vi betala för, men baksidorna får vi ingen kompensation för."

Många är positiva till framtiden för egen del, men inte lika positiva till förhoppningarna om levande skärgård, vilket jag visat ovan. Tanums kommun är fattig:

”De orkar inte med det här utan deras tal när det samlas och talas om levande skärgård, talar de om det som alla andra, men i själva verket har de inga möjligheter egentligen. Utan man måste allt hålla sin egen levande skärgård. Man får räkna med det, man får satsa på det själv och det är ju roligt så länge någon orkar och vill. Därför tycker vi att det är så positivt att Maria (Steg, min kom.) har flyttat ut. Hon är ung och stark och man kan säga att hon är väl anpassad till skärgården.”

De flesta tror att det inte är många som orkar bo här ute året runt, att de nog vill ha folk omkring sig. Dessutom är det många hus som helt enkelt inte är vinterbonade. ”Många skräms också när det blåser och stormar”. Men det är klart, ju fler som tar steget att bosätta sig här året runt, ju livligare och mindre ensamt och mörkt blir det. En av de nu bofasta familjerna poängterar att de inte skulle klara av att bo här om de inte mellan varven kom härifrån, om än bara för dagsturer.

”Att bedriva verksamhet i skärgården och flytta ut så tror jag inom överskådlig framtid att vi är ett av de absolut sista paren” säger ett annat par jag talat med. Såvida det inte är någon som har ett sommarhus de kan permanenta. Annars är tendensen att folk flyttar ut som pensionärer. Skall man ha åretruntboende i denna del av skärgården måste det vardagliga livet underlättas. Att ha skolbarn som ständigt skall skjutsas är ett exempel på orosmoment: ”Just det här att man inte vet när man jobbar under dagen, att det kanske börjar blåsa upp till kvällen när man skall hem igen”. Det finns exempel här på människor som tröttnat; fisket har blivit stadigt mindre och därmed är det svårare att försörja sig, de tröttnar på transporterna och på alla badgäster. I ett sådant läge kan det faktum att man kan få så bra betalt för sitt hus och sin mark vara avgörande för att man ser möjligheterna i ett uppbrött. Kanske blir den nya ekonomin ett sätt att förverkliga en gammal dröm?

Den gamla basnäringen fiske är dessutom på väg att helt och hållet dö ut. Kustfisket står nu och faller med havskraften. Råkor och havskrafta finns fortfarande men torsk finns inte. Hummer är det inte många som lever på längre utan det är mest folk som kommer utifrån ”ungefär som på älgjakten för att det är skoj”. ”Jag ser faktiskt pessimistiskt om jag skall sja om framtiden, det blir inte många kvar, det blir det inte”.

Avslutning

Det krävs minutiös planering och maximal flexibilitet, det är en paradox som följt mig på alla projektets nedslagsplatser. En del av dessa generella insikter eller erfarenheter som människor gör

av det här sättet att bo blir olika tydligt på de olika öarna. Här i Fjällbackaarkipelagen med små öar och mycket få åretruntboende blir utsattheten så mycket tydligare. På gott och ont. Det finns människor som gör dessa val och det finns människor som gör detta därför att så har de alltid gjort och alla de känt har gjort så.

Ett boende här ute bygger på små utgifter snarare än på stora inkomster, säger en informant. Det är också en av dessa generella erfarenheter. Och även här finns det de som gör valet att bosätta sig på en ö eller en plats bortom allfarvägarna just för att komma ifrån en viss form av konsumism. Åter igen: andra gör det av hävd och gammal vana.

Det lilla samhällets demokratiska fördelar poängteras för mig gång på gång, men det som är fördelar för en del eller i vissa sammanhang kan bli en nackdel när man ser det ur en annan vinkel. Ovan nämner en informant hur mycket energi man sparar på att inte ständigt behöva lägga ner energi på långa presentationer, utan man kan ta sig an sitt ärende desto snabbare. På andra håll exemplifierar man med hur svårt det i just det lilla sammanhanget kan vara att skilja sak från person.

Det mest problematiska i en trakt som denna är dock att man är så få att det är svårt att sätta kraft bakom ord av det skälet. Dessutom har många fullt upp med att få vardagen att fungera och begränsad energi att lägga på att försöka få upp politikernas ögon för vad som håller på att hända i skärgården.

I denna trakt stöter jag på argument hos inflyttare som jag känner igen även från t ex den storstadsnära skärgården, som i många avseenden är denna trakts kontrast. I båda sammanhangen talar man uttryckligen om ”plusvärden” respektive ”miljöpoäng”, vilket tyder på att det är ett ytterst medvetet val en del människor har gjort. I spektrat mellan denna kategori och de bofasta sedan generationer, finns det, vilket jag hoppas har framgått tidigare, ett flertal andra förhållningssätt.

Citaten och inriktningen på de teman jag valt att betona på respektive ö är naturligtvis kopplade till vilka människor jag träffat. Här på småöarna i denna oerhört attraktiva bygd, stöter jag på fler människor än tidigare som talar i termer av att ”vårda det vi har”. De ser sig som kultur- och traditionsbärare och lägger ner mycket tid, energi och pengar på att upprätthålla den kulturmiljö de valt. I slutet av detta senaste avsnitt säger en person uttryckligen att de känner att det är upp till dem själva att upprätthålla en levande skärgård. Så resonerade man inte lika självklart längre söderut.

Skärgårdsbor generellt menar att de vill ha fungerande lösningar på sina öar, inte nödvändigtvis likadant som på fastlandet. Problemet är att ”fungerande lösningar” betyder olika beroende på vem man är, var i livet man befinner sig o s v.

Havet är numera attraktivt och en värdefull faktor vid försäljning av hus, men havet är också transportsträcka och väg för öbor. Ska man bygga hus måste minsta bräda transporteras per båt.

Slutdiskussion

Den nya tiden och teknologin

Författaren Monica Boëthius skriver i sin bok *Ta vara på kraften* att hon begav sig ut på resa i det nya Sverige, i ett arbetslöshetens land, i slutet av 1990-talet. Det hade talats mycket om den nya sortens jobb, men fanns de? Hur ser de ut och var finns de? Hon undrade och begav sig ut:

”När jag rest runt i landet ett tag kommer jag på att det inte är i första hand de nya jobben jag letar efter. Jag letar efter de nya människorna. De som insett att de inte längre kan arbeta med gamla metoder och i gamla former, men som inte tappar fotfästet vid den nya upptäckten.” (1997:10)

Ett av mina första intryck när jag läste den etnologiska delen av Skärgårdsutredningen från 1979, Agneta Boqvists rapport *Levande skärgård*, var att de människor som beskrevs på öarna då föreföll vara de mest moderna enligt denna retorik. Det var människor som ägnade sig åt mångsyssleri och som var vana vid att ta dagen, veckan, året som det kom. Man får hugga i där det behövs och anpassa mun efter matsäck. Flexibla, för att använda den moderna terminologin. När Boqvist poängterade mångsyssleriet framstod Koster som det goda exemplet. Yrkeskombinationer är dock något som då liksom nu gäller för stora delar av skärgården eftersom man av flera skäl inte har kunnat koncentrera sig på en näring och ändå vara konkurrenskraftig. Arealerna för skogs- eller jordbruk har sällan varit särskilt stora, fraktkostnaderna gör att man inte har lika villkor som de fastlandsboende. Genom ett mångsidigt resursutnyttjande var man heller inte lika beroende av naturens nyckfullhet. Man var, och är, van vid att anpassa verksamhet efter väder, vind och politiska insatser.

Nordiska Ministerrådet kom 1985 fram till att man inte kan ge en exakt beskrivning av hur skärgårdens yrkeskombinationer ser ut, eftersom man inte har statistik för det (Knutsson &

Lindgren 1997:7). Detta är centralt eftersom hela systemet bygger på att vara beredd på tillfälligheter: väder, vindar, den egna kraften, andras kraft och ett kontaktnät där handel med tjänster och varor fungerar sedan lång tid. Naturligtvis finns inte detta i statistiken. För att få veta sådant måste man ut och prata med folk. Man måste vara på plats. Men inte för att kontrollera. Fler och fler blir dock beroende av lönearbete i takt med att framför allt fiskets och sjöfartens betydelse i skärgården har minskat. Det inofficiella mångsyssleriet innebär att man sällan byter kontanter med varandra. Åtminstone inte skattade sådana, varför det förekommer att människor som blivande pensionärer har en mycket låg pension. Detta är den mindre idylliska sidan av att arbeta och fritid inte är klart avgränsade, som jag visat i rapporten. Man fortsätter inte alltid att arbeta som pensionär därför att man alltid gjort det och självklart vill, utan ibland kanske är det nödvändigt (jfr med Arén). Man måste fortsätta att jobba för att helt enkelt kunna behålla sin standard, och då talar jag inte om någon flärdfullhet.

Boëthius verkar ha gjort delvis samma upptäckt att det är på det viset många människor gör av nöden. Samtidigt visar hon att retoriken är en nivå i det s k nya Sverige, men att det finns en eftersläpning på en annan nivå och det är hur vår arbetsmarknadsorganisation, trygghets- och försäkringssystemen fungerar för flexibla och moderna människor. Det gör att många av de människor som lever som man bör göra och som det predikas om i det nya landet, på vissa sätt lever utanför systemet. Många väljer att leva av en s k svart marknad och genom att vara involverade i en bytesmarknad av gammalt snitt. Eller som Boëthius skriver: ”De tar sitt liv och sin framtid i egna händer. De ser nya möjligheter där de flesta bara ser problem” (1997:12). En del är innovatörer medan andra menar att de bara gör som de alltid har gjort och som generationer före dem har gjort. Vad som är gammalt och vad som är nytt är således flytande och enligt nuvarande retorik mycket modernt. Många poängterar dock att mångsyssleriet i sig självt är ett sorts trygghetssystem: dels har

man ständigt utvägar genom att ha många dörrar öppna, dels är man ofta verksam i ett lokalsamhälle där det i bästa fall finns ett nät av kontakter och därmed trygghet. Det kan vara ett sätt att vara oberoende av marknadens konjunktursvängningar.

Boëthius är solidarisk med en mängd glesbygdprojekt med entusiastiska eldsjälar som arbetar för fullt med det man tror på. Jag har all respekt för och är full av beundran för många av dessa entusiaster och ser både det de presterar och den energi de ger sin omgivning. Men jag har tillräcklig erfarenhet av projektarbete för att också se att inte all entusiasm faller i god jord, eller är så lokalt förankrad som man vill ge sken av. I mina fältarbeten sökte jag dessa föregångsmän och -kvinnor och de andra, de som arbetar på som de alltid gjort men också de som vände sig mot vad de kallar "projektkarriärister". Man kan möta en mer stilsam entusiasm om man ger sig tid att lyssna bortom projektvokabulären, bortom framgångsterminologin som följt i spåren av Projektsverige, men som också tillhör det ovannämnda nya landet; Det har blivit väsentligt att vara verbal.¹ Denna synpunkt måste dock läsas som en stilsam berättelse snarare än en kritik av alla de som har energi och som hörs. Det finns de som ständigt ser sina egna möjligheter när projektpengar finns eller möjligheter till försörjning dyker upp. Påfallande många arbetar dock ideellt, kollektivt och innerligt för sin by, sin ö eller sitt lilla samhälles överlevnad.

När projekt finansieras med t ex EU-bidrag uppstår lätt en mängd föreställningar om att många lever på bidrag. Bidragsberoende är tabu i många sammanhang. Det är intressant vad bidragsgivande myndigheter gör lokalt när man går in med bidrag.² En av dem jag talat med menar att utifrånkommande bidrag ofta skjuter lokala ekonomier i sank, det blir en sorts orättvis konkurrens. När det handlar om hur rykten florerar och omdömen surrar gör många jämförelser med barn på skolgården som tisslar och tasslar och väljer vem som skall vara med och vem som skall frysas ut. Många väljer ändå att köra sitt race. Kanske har livet lärt dem att så måste man till sist göra. Men jag tror fortfarande inte att alla klarar av kritik från alltför många håll. Det finns dock många starka själar som konkurrerar och som verkar kunna stå emot ryktesspridningen.

Vem accepteras och vem fryses ut? Vem väljer att flytta och vem väljer att stanna kvar? Liknelse med Gnosjö görs på många öar. Gnosjöanda likställs då med småföretagsamhet och stark samhörighet. Kooperativ är ett alternativ till den vanliga småföretagsformen. Detta menar många skärgårdsbor ligger i öbornas karaktär; man har vant sig vid att klara sig själva. "Oavsett om man har fast arbete eller inte berättar nästan alla nyinflyttade att man måste vara initiativrik och inte vara rädd för att ta ett arbete man kanske inte tidigare hade tänkt sig" (*De nya skärgårdsborna*

1999:18). Detta att vara initiativrik förefaller vara en central uppfattning om en god egenskap för detta sorts liv.

Projekt fungerar ofta som punktsatser för att rädda en akut situation eller som något mer kortsiktigt mål, men skall man åstadkomma varaktiga förändringar måste snarare människors inställning förändras (Boëthius 1997, Sahlin 1996). Man kan aldrig komma ifrån att det finns en massa människor som gör saker, inte för att de är eldsjälar eller brinner för den goda sakens skull, utan helt enkelt för att det är ett sätt att försörja sig. På Koster exemplifierar jag med tankar om att finna lättaste och bekvämaste sättet att tjäna pengar på turism. Har det gått att hyra ut cyklar i så många år så kanske det går att köpa in 500 till och på så sätt få del i försörjningen med minsta möjliga insats. Energin och engagemanget vill man använda till annat.

Den flexibla människan och den nya gröna vägen

Informationssamhälle eller kunskapssamhälle, det är informationsteknologin man hänger upp mycket av den nya tiden på. Man skall med dess hjälp kunna utplåna skillnaderna mellan centrum och periferi, och kunna vara lika informerad och kommunicera lika bra vare sig man sitter på en ö i Bohuslän eller mitt inne i Storstockholm. Distansarbete har blivit lite av ett honnörsord.

Öarna har förändrats men också Sverige. Det talas i allt större utsträckning om individuellt ansvar och det är klart att omställningen till en ny arbetsmarknad såväl som ett nytt samhällssystem tar tid. Där är frågan om man i en del landsbygdssamhällen har ett försprång eftersom man av tradition är van vid att ordna det själv. Inte helt ensam, men väl i det lilla sammanhanget i förhållande till det väsentliga centrum där man, enligt många, bör vara för att hänga med.

Med informationsteknologin finns åtminstone teoretiska förutsättningar för att kunna vara lika mycket i centrum trots att man rent fysiskt sitter i periferin. Men man måste skapa förutsättningar. Hittills är en del av de s k goda exemplen välbärgad medelklass som valt att bosätta sig i landsbygden för att optimera sin situation; man får det hus eller den gård man drömt om, en trygghet för barnen, samtidigt som man själv kan göra karriär. Numera behöver inte folk alltid flytta dit arbetena finns utan man kan snarare välja boende efter moget övervägande, för att sedan ordna förutsättningarna för en bra arbetsplats. Det är som sagt ännu så länge förbehållet relativt få. På många arbetsplatser har man inte vant sig vid att man kan ha medarbetare på distans. En

informant från Styrso nämner ovan att han fascineras av att människors fysiska närvaro fortfarande prioriteras på många arbetsplatser. Inte sällan stöter man på en sorts negativ moral i detta. Man tror helt enkelt inte att medarbetare arbetar lika bra när man inte ser vad de gör, eller att föräldrar inte är seriösa arbetstagare när familjen, huset eller trädgården finns i närheten. Detta istället för att se att man som arbetsgivare ofta får mångfalt mer ut av en medarbetare som får organisera sitt arbete själv.

Glesbygdverket har de senaste åren gått ut brett med att flykten från landsbygden är en myt och att många glesbygdsområden har kraft att överleva. Andra är betydligt mer negativa. Det som talar för just Bohuslän är närheten till storstadsregionerna kring Göteborg och Oslo, men också att området numera betraktas som en attraktivt miljö.

Samtidigt som jag gjorde en del av fältarbetena, hade en av dagstidningarna flera artiklar om människor som valt att bosätta sig eller bo kvar i den skarpa periferin. En artikel handlar om en barnfamilj som bosatt sig på den jämtländska landsbygden och argumenten känner jag väl igen, som tex barnens trygghet och miljöns betydelse för den egna harmonin. En familj använder framför allt ideologiska skäl för att motivera sitt boende. Man har ambitionen att bli självförsörjande och det är en protest mot det liv de levde i Stockholm. De menar att det är flera som vill flytta till deras by. Det handlar om några av deras vänner men också om äldre som vill återvända eller yngre som arbetar med IT och kan sköta arbetet på distans. Denna familj har gjort valet att flytta från sin släkt. Det kompenseras av tryggheten i byn, menar man. På öarna kommer folk tillbaka av just detta skäl eller så kanske man inte har detta sammanhang, vilket underlättar uppbrottet. I gengäld kan man möjligen se en längtan efter sociala sammanhang hos vissa och att det kan ha varit en bland flera faktorer till varför man vill flytta ut i ett mindre sammanhang. Kan livet på en ö eller i ett lokalsamhälle för vissa fungera som en trygghetsmarknad, en tillflykt, ett ställe med människor, kultur och historia som erbjuder trygghet och stabilitet i en värld med hög förändringstakt? Och vem gäller det då?

Bo Wictorin, huvudsekreterare i den statliga regionalpolitiska utredningen och numera forskare vid Nordiska ministerrådets institut för regionala studier, menar att det finns flera seglivade föreställningar om befolkningsförändringar som lever kvar och som ligger till grund för regionalpolitiska åtgärder. Wictorin påpekar tex att de flesta människor bor i medelstora städer och inte i storstäderna (DN 6/8 2000). Avfolkningen går långsamt och beror huvudsakligen på frånvaro av inflyttning, dvs inte ökad utflyttning. I städerna bor många unga och det är de som föder barn. Däremot, menar Wictorin, flyttar en del tillbaka när de fått barn, vilket denna undersökning också visar. Andra studier visar att det är en mycket liten grupp som är hemvändare. Arbetslösa

flyttar inte till storstäderna för att få jobb och flertalet svenskar flyttar inte alls, menar Wictorin.

Avfolkning, förfall, stagnation och åldrande invånare förekommer i väldigt stor utsträckning men det förekommer en motrörelse som inte alltid har lika stor medial uppmärksamhet. Det berör inte alla åldrar eller alla delar av landsbygden utan framför allt större städer och åldersgruppen 30–50 år och barn. Andelen landsbygdsboende har minskat men någon dramatisk förändring förefaller det inte handla om. Däremot är det en föryngring av delar av landsbygden som sker. Det är ofta barnfamiljer som flyttar ut. En förklaring till att mindre orter och landsbygden lockat folk de senaste decennierna beror på att det blivit möjligt att bosätta sig så genom tex massbilismen och förbättrade kommunikationer (Westlund/Pichler 2000, Greider 2001).

Under åtminstone de sista hundra åren har det varit så att det framför allt varit unga kvinnor som lämnat landsbygden och flyttat in till städerna, liksom det är lägre andel kvinnor som återvänder efter flytt. Ofta förklarar man detta med brist på arbetstillfällen, men som sociologen Anders Löfgren påpekar kan det ha en poäng att se på problemet ur en annan synvinkel eftersom det är ett problem som består, trots diverse åtgärder. Bland annat menar Löfgren att det handlar om ålder och kön. Redan tidigt inlemmas unga pojkar i manliga fritidsvärldar som jakt, fiske och idrott medan unga flickor inte alls har samma möjligheter utan istället ser det begränsade utrymme deras mödrar fått. "När männen vill ha så stor personlig frihet som möjligt och uppnår detta genom att vara deltidsskogsbonde, strävar deras hustrur snarare efter friheten i ett lönearbete" skriver Löfgren (1991:201 f). Småföretagsamheten och det sociala livet i fritiden är en del av männens utrymme medan inget motsvarande finns för kvinnorna. Man bör, menar Löfgren, mer granska hur kvinnor motiverar sin flytt men också försöka förstå varför de unga männen stannar kvar.

Hur landsbygd blivit glesbygd intresserar många av oss. Hansen ser vilken betydelse den regionalpolitiska fördelningspolitiken haft liksom centraliseringen genom tex kommunsammanslagningar vilket lett till färre affärer, skolor och andra offentliga mötesplatser som tex bibliotek. Göran Greiders bok *Fucking Sverige* handlar om Landsorts-Sverige och påfallande mycket stämmer överens med en del av de frågeställningar som gäller öarna. Han skriver att kvinnor riskerar mer när de flyttar ut på landet och att det ofta är en manlig norm som definierar sysslor och individer på landsbygden.

Löfgren liksom många andra talar om storstadsnormens genomslag vilket förstärker otakten mellan de olika livsstilarna. I mycket av ungdomsdiskussionerna sätts likhetstecken mellan lokal ungdomsvardag och storstäderna. Tendensen att homogenisera ungdomar lyfts ofta fram som ett generellt problem

i ungdomskulturforskning numera. Storstadsnormen präglar överhuvudtaget mycket av bilden av landsbygden. När man talar om landsbygden så är det ofta i termer av problem, har jag skrivit ovan. Bara ordet regionalpolitik bär på laddning av resignation, uppgivenhet och frustration, menar Kjell Hansen men också Göran Greider (1998, 2001). Man talar om efterblivenhet och behovet av utvecklingsinsatser. Vad spelar det för roll för de som faktiskt är landsbygdsbor och menar att de gör vad de kan för att själva hålla sig och sin bygd vid liv? Massmediernas integrering i vardagen är välbekant, menar Lars Kaijser (1999). Lika väl som det mediala flödet lett till en sorts globalisering och minskat avstånd så har också geografiska ojämlikheter tydliggjorts. Kaijsers erfarenhet är, vilket gäller för stor del av landsbygden, att nyhetsrapporteringen främst sker utanför det egna området. Detta kan kopplas till den självförståelse om den egna bygden som marginaliserad som även Hansen och Greider uttrycker. Vi och dom, liksom stad och landsbygd är således fortfarande i hög grad verk samma dikotomier.

Samtidigt när en massa människor en dröm om ett naturnära liv, inte sällan utan att behöva avstå från det urbana sättet att vara. Det finns hos påfallande många en föreställning om det naturnära livet på landet långtifrån stress och trendfixering.

Jag skriver en del om välbärgad medelklass som bosätter sig i den bohuslänska skärgården. Här skiljer sig skärgården från annan landsbygd- eller glesbygd. I detta sammanhang vill jag poängtera att landsbygd ingalunda är ett enhetligt begrepp. Eftersom öboende ofta utmärks som så annorlunda har jag funnit det intressant att i olika sammanhang göra jämförelser med annan landsbygd. Kulturgeografen Jan Amcoff anser att det framför allt är arbetarklass som flyttar ut på landsbygden. En idealisering av livet på landet har följt Sveriges turist- och fritidshistoria. Istället är det i Sverige arbetarklassen som förverkligar drömmen att flytta ut på landet. Samtidigt har den högutbildade medelklass man likväl finner på landsbygden ofta sökt sig just till de äldre hus som har ålderns patina och där det genuina och kulturellt särskiljande kan framhävas. Alldeles klart finns det också i Sverige en speciell medelklasspräglad idealisering av landsbygden (Greider 2001: 54).

Greider exemplifierar med alla nya exklusiva tidskrifter som *Gods* och *Gårdar*, *Lantliv*, *Plaza Interiör* m fl. Samtidigt som dessa magasin talar om det exklusiva, det unika och möjligheter till det unika har TV-programmen *Sommartorpet*, *Äntligen hemma* men också serier som *Hem till byn* höga tittarsiffror. Filmerna om *Änglagård* gjorde succé. Stig Claessons böcker handlar inte sällan om hur nära band i synnerhet dagens arbetarklass har till landsbygden och senare års litterära uppmärksamhet har fokuserat en hel del författare som skriver och bearbetar sitt lantliga förflutna. Om det betyder att periferin exotiseras eller skapar

förståelse kan diskuteras fram och tillbaka.

Sverige har en relativt kort urban tradition. Många av våra storstäders förorter är lantliga och skulle i vissa bemärkelser kunna ses som landet (jfr Per Svensson). Landsbygden har alltså sedan industrialismens genombrott betraktats som en bild av det enkla i positiv bemärkelse. Det handlade om folkhälsa, funktion och rationalisering men också möjlighet till aktiv fritid i form av cykelfärder på landet, naturvandringar, camping o s v. Bosättandet på landsbygden kan vara en del i en civilisationskritik. Ett sätt att reagera på det genomrationaliserade jordbruket och den globala livsmedelsindustrin (Greider 2001). Vissa sådana strategier eller motstånd blir tydligare om man ser på landsbygden (jfr Hansen). Greider menar att det finns ett landsbygdsförakt bland storstadsmänniskor och en förutfattad mening om en evigt stillastående landsbygd. Den diskussionen, om tråkigheten på landsbygden, fanns redan på 1950-talet. Han diskuterar också vilken symbolisk status olika landsbygder har. Dalarna har låg symbolisk status medan den Bohuslänska skärgården har hög, åtminstone vissa delar av året.

Många glesbygders problem handlar egentligen inte om den egna platsens problem utan t ex det faktum att födelsetalen sjunker och många äldre dör. Det leder till en ond cirkel; om man lägger ner den kommunala skolan är färre barnfamiljer benägna att flytta till området och det är mestadels barnfamiljer som är benägna att flytta ut på landsbygden. Skolorna fungerar liksom många bibliotek som mötesplatser.

Det sker alltså en inflyttning till mellanstora och stora städer samtidigt som medelålders medelklass och en hel del barnfamiljer flyttar ut på landsbygden. I vissa fall möjliggör IT-tekniken möjlighet till arbete på distans liksom de nya snabbtågen.

Även i historiskt material finner man motsättningen mellan skogsbygd och slättbygd. Lynn Åkesson skriver t ex om näringskombinationer och mångsyssleri på på skånska landsbygden under 1930-talet. Hon skriver även om handlarens centrala roll i byn, förväntningar och vilja till solidariskt handlande men också outtalad kritik mot högre priser och sämre sortiment. Rollen är således en utsatt position och ofrånkomligt omtvistad, då som nu (Åkesson 1985, Kaijser 1999).

Flera forskare talar om mediernas roll vad gäller exploatering av lokalpatriotismen. Frågan om sk bymentaliteter ingår i en av flera föreställningar om hur det är på landsbygden. Svårtillgängligheten, slutenheten och att det överhuvudtaget finns en gemenskap att kunna komma in i är exempel på sådana föreställningar. Resonemangen om de tre generationerna på kyrkogården fungerar på samma sätt. Det är ett sätt att tala om byn eller öarna och göra miljöerna exotiska. På Koster exemplifierar jag med en informant som säger att det beror på hur man är och om man engagerar sig. En av Göran Greiders informan-

ter säger att det snarare finns ett sug efter människor och det är också min erfarenhet av öarna. Men det betor som sagt på vem, hur och var. Barbro Blehr visar i sin studie att de sällan är fasta gränser mellan olika sammanslagningar, mellan vem som är med och inte med, på landsbygden just därför att de flesta ingår i många olika sammanslagningar. Och alltför sammanslagningar sträcker sig numera utanför den egna byn eller ön. I Greiderås Näs i Dalarna finns inte längre någon homogen grupp av bönder som anger tonen, på öarna finns inte längre gruppen av fiskare, skeppare eller vad det en gång var.

Det handlar om att ge människor möjlighet att bo utanför storsäddarna. Det verkar som flyten dessutom inte givet går till byar som varit kraftfulla i sina glansdagar utan snarare växer det upp nya byar och centra på landsbygden, inte sällan i närheten av storsäddarna (AB 17/7 2000).

En del av dem jag har mött är människor utan anknytning till den trakt de flyttat till. Många letar efter en viss typ av hus eller gård och då är kommunval ofta en slump. Liksom en del av dem som i ex flyttade till Styrsö på 1980-talet säger de att de kunde omöjligen få den bostadsstandarden i stan. Nu får de dessutom miljöpåverkan på köpet, som en informant säger. Här poängteras att det är storsäddarnas omöjliga prissättning som avgör och av vissa rapporter anar man att det mer är av nöden som människors flyttat ut. Men vill man ha ett hus är detta enda möjligheten. Ofta nämns att goda kommunikationer och möjligheter till bredband är avgörande, tillsammans med att man finner den bostad man vill ha. Argumenten för bättre livskvalitet och annat kan man ibland ta med en nypa salt. Så säger man alltid för att bekräfta att man gjort ett bra val. Vilka argument man väljer säger dock en del om både tiden vi lever i och vilken grupp eller klass man tillhör eller vill tillhöra.

En annan fråga som ständigt är aktuell i glesbygden är närheten till affär, liksom rätten till skola i närheten. Glesbygdsverket föreslår i en ny utredning att ingen skall ha mer än tio minuters bilfärd till affären i glesbygden. Samtidigt som det är en ökad inflyttning till landsbygden har man tappat en del av landhandelsverksamheten. Man menar att det åligger kommunerna att underlätta för landhandlarna. ICA-butikerna på landsbygden är anslutna till ICA-Nära för gemensamma inköp från grossister med rabatterade priser. Länssstyrelserna har hittills delat ut glesbygdsstödet till landhandlarna. Återigen kan jag poängtera hur utlämnade smärtorna blir när det handlar om några familjer mer eller mindre för att säväl skolan som affären skall ha öppet eller stänga. Det gör det nästan omöjligt att säga någonstans om utvecklingstendenser lokalt.

Även i historiskt material finner man motsättningen mellan skogsbygd och slättbygd. Lenn Åkesson skriver i ex om näringskombinationer och mångsysslet på skånska landsbygden

Havets förändrade roll

under 1930-talet. Hon skriver även om handlarens centrala roll i byn, förväntningar och vilja till solidariskt handlande men också outtalad kritik mot högre priser och sämre sortiment. Rollen är således en utsatt position och ofrånkomligt omväntad, då som nu (Åkesson 1985, Kaijser).

En annan aspekt som ofta diskuteras är att miljöargumenten har blivit så starka. Då talar man om miljö i vid bemärkelse: att det är en god miljö för barnen men också närheten till naturen, renare luft och vatten. Men påfallande många distansarbetare pendlar mer än de från början tänkt sig. Bor man utanför de stora väg- eller järnvägsbanorna i landet så betyder det mycket bilkörande. På öarna utan fast landförbindelse handlar det om färja eller egen båt. Samtidigt som man sökt sig till den renare naturen hjälper man istället till att förorena luften ännu mer, om man skall vara drastisk.

Många väljer att göra en kompromiss. Man bor inom hyfsat pendelavstånd och väljer att arbeta hemma en eller ett par dagar i veckan och åker till jobbet de andra av veckans dagar. Många inser efter en tids arbete hemma att man har behov av att inte bara kommunicera med kollegor per e-post och telefon, utan också att träffas.

Boëthius exemplifierar med den sk Telestugan i Ammanrås. Det är en kvinnlig datakonsult som flyttat in sitt företag i lokaler där även andra företag finns. Hon erbjuder byborna enklare service som innebär att de mot en viss kostnad kan kopiera, köpa och förbrukningsmaterial och få hjälp med vissa saker.

När jag skrev om hur omöjligt det var på Koster att mitt under högsäsong komma åt en dator, kopiator eller Internetuppkoppling, så hade en sådan här verksamhet kunnat vara ett alternativ: någon som ändå har utrustningen för sitt jobb, men som får viss ersättning för att kunnat finnas till hands.

När det gäller i ex Styrsö klagar folk på det f d IT-centret och satsningar av det slaget, därför att de inte alltid är förankrade när de sätts igång. Bredbandsatsningen fungerar likadant. Man måste fråga sig vad folk vill använda sin dator till och hur mycket är man beredd att satsa på vad gäller tid, teknik och pengar?

roll om det är vatten, berg, skog eller åker som omger samhället. Ö associeras ofta i texten litteraturen eller som metafor, med den lilla isolerade ön, men handlar mycket om kontakt och kommunikation. I materialet uttrycks tydligt motsättningen mellan att se ö som fängelse respektive paradys. Vad är specifika ö-frågor och vad handlar egentligen om det lilla samhället?

Jag har redan talat en hel del om föreställningen om att det är så annorlunda att bo på en ö genom närheten till och beroendet av vattnet. Men närheten till vattnet har även den kustnära befolkningen och mycket av ö-problematiken är densamma för annan glesbygd eller landsbygd. Man är onekligen beroende av vattnet om man bor på en ö utan fast förbindelse, även om man ibland kan jämföras med dem som bor på landsbygden och inte har bil. På ön utan fast landsförbindelse spelar det ingen roll om man har bil på fastlandet, för om det går vågor på sjön kommer man inte i land. Är det mycket snö och storm kanske inte bussen eller tågen går från obygden på fastlandet heller, men det är ändå inte lika definitivt som ett hav i uppror. Kommunikationerna liksom frakt är således centrala. Det illustrerar utsattheten och från de olika öarna har jag gett diverse exempel i tidigare avsnitt.

Naturen har spelat stor roll i skärgården genom tiderna. Numera blir naturen i skärgårdarna inte sällan rekreativsmål. Till det kan tilläggas att ännu på mitten av 1800-talet betraktades skärgården som ful och tråkig. Det var först i slutet av 1800-talet som man insåg områdenas roll för hälsosamma bad och välgörande sol. Och det är intressant att koppla till vad jag skrivit om Koster; folk kommer numera för den fina naturen och inte alltid för att man har en exceptionellt väl utvecklad eller bra turistsatsning. Den här regionen har en viss turistström vare sig man vill det eller ej. De exploaterade västkustbilderna kan man fundera vidare över. Uppenbart är i alla fall att man på många öar känner att hemkommunerna använder öarna som flaggskepp, men inte tar ansvar i form av stöd, varken ekonomiskt eller på annat sätt. Platser inte bara förändrar betydelse över tid utan har dessutom olika betydelser för olika grupper människor.

Numera kopplas skärgårdsboende ofta till begrepp som livskvalitet, trots (eller ibland på grund av) svårigheter med transporter, bostäder, vatten- och avloppssystem samt offentlig service och infrastruktur. Men det blir långt till arbetsmarknaden vilket ofta sägs drabba framförallt kvinnor och ungdomar. Utbildningsnivån är inte sällan låg bland den bofasta skärgårdsbefolkningen. Det kan bero på såväl den traditionella lokala arbetsmarknaden där utbildning sällan behövs, men också på det faktum att utbudet av högre utbildning är litet. De som väljer att utbilda sig och därmed lämna ön återvänder sällan som återtrunboende eftersom de aktuella arbetena inte finns på öarna.

Till skillnad mot tidigare har man de senaste årtiondena haft massturism. På sina håll har denna utveckling varit nödvändig

för att överleva. Massturismen ger viss påverkan på naturen och efterfrågan på sommarbostäder orsakar höga skatter på fastigheter.

Fastighetsskatten omtalas av nästan alla som äger hus, men i skärgården, liksom i storstäderna och fjällområden, har frågan spetsats till sig. Eftersom skärgårdsmiljön, och i synnerhet omedelbar närhet till vatten, har blivit begärligt har den fritidsbefolkning som vill ha tillgång till vacker skärgårdsmiljö för rekreation hamnat i konflikt med dem som bor i dessa attraktiva områden för att förtjäna sitt uppehålle. Deltidsboende är en ny grupp.

Att kunna leva tillsammans

En informant på Koster som citerats ovan gjorde en intressant reflektion när han talade om att man där alltid tidigare fått impulser utifrån genom fiskarna och att det funnits en väldigt tolerans just därför. Nu är fisket marginaliserat och vissa samhällen är på gränsen till att ha en fungerande skola och åretruntöppen affär. Kanske är det därför så viktigt att värna om det egna, och när tolkningarna om vad man skall värna om skiftar blir det konflikt. Det betyder också att en del människor blir ensamma. De vågar inte tycka till, vilket blev tydligt i texten tunneln frågan på Åstol där en del kände att de till slut tvingades bekänna färg när man diskuterar vikten av att behålla "det gamla" samhället och en del uttryckte t o m sorg, som just en informant på Åstol.

Etnologen Britta Lundgren har skrivit om osämjan på Fältö, en anonym ö utanför norrlandskusten, känd för sina konflikter sedan gammalt (DN 23/6 2000). När hon besökte Fältö möttes hon av berättelser om osämja, som hon skriver, i både stora och små berättelser. De stora berättelserna finns t o m dokumenterade på hembygds museet och handlar om konflikter mellan fiskare, bönder och hantverkare men också inflyttade och turister. Det finns en förståelse för den egna ortens särskildhet och betoningen på det specifika och väsensskilda har till effekt att en attityd till "de andra" utformas, skriver Lundgren. Inte sällan är det de fastlandsboende som blir "de andra". Det pågår en ständig kamp för tolkningarna av plats, historia och rättigheter: "Vem har rätt att göra vad, vilka skall bo där, vilka skall helst flytta därifrån?". Lundgrens poäng är att Fältö inte är unik: "Det är inte bara där som inflyttade får klä skott för kollektiva föreställningar om den egna platsens goda värde, och dåliga egenskaper sammankopplas med den inflyttades ursprung". Lundgren poängterar vad jag själv kom in på, att osämjor ofta mer handlar om gradskillnad än artskillnad, d v s små konflikter kan innehålla samma ingredienser som stora:

”Vi är vana vid att betrakta historia och minne som något att vårda och bevara men detta rymmer också andra sidor, långt från glömskans bot. Det vore kanske värt att reflektera över vad man skall välja att minnas och vad man skall välja att glömma. /—/ Att skapa ett ’vi’ exempelvis ’vi som är uppvuxna på den här platsen’, och sätta detta vi i motsats till ’de andra’ är en synnerligen effektiv identitetspolitisk process, som inom sig rymmer en stark konfliktpotential. Genom historien har vi sett många starka vi, fundamentalistiska vi, nationalistiska vi, rasistiska vi, etnocentriska vi. Det är viktigt att fundera över vad som händer varje gång exkludering görs och ett vi skapas. Det vi som kan vara en akt av solidaritet kan också rymma sin motsats. Men det är också möjligt att skapa ett vi som inte bara baserar sig på uteslutning.” (DN 23/6 2000)

Lundgren exemplifierar med en studie av kvinnor i krigshärdar där ”Solidaritet baserar sig på ett reflekterande erkännande av olikhet istället för exkludering grundad på likhet” (DN 23/6 2000). Hon avslutar med att säga att hon inte menar att det är hennes sak att redovisa vem som har rätt och vem som har fel. Hennes roll som kulturforskare är att problematisera förklaringsmodeller som människor tar för givna, i det här fallet när ett ”vi” skapas. Hur detta går till intresserar Lundgren som reflekterar över dess betydelse i form av t ex exkludering och dess roll som maktmedel. ”Dessa problematiseringar har något generellt att säga om de otaliga tråtor, konflikter och aggressioner – oförliga och livsfarliga – som vi dagligen konfronteras med eller hör talas om” (DN 23/6 2000).

Flera forskare talar om mediernas roll vad gäller exploatering av lokalpatriotismen. Frågan om s k bymentalitet ingår i en av flera föreställningar om hur det är på landsbygden. Svårtilgängligheten, slutenheten och att det överhuvudtaget finns en gemenskap att komma in i är exempel på sådana föreställningar. Resonemangen om de tre generationerna på kyrkogården fungerar på samma sätt. Det är ett sätt att tala om byn eller öarna och göra miljöerna exotiska. På Koster exemplifierar jag med en informant som säger att det beror på hur man är och om man engagerar sig. En av Göran Greiders informanter säger att det snarare finns ett sug efter människor och det är också min erfarenhet av öarna. Men det beror som sagt på vem, hur och var. Barbro Blehr visar i sin studie att det sällan är fasta gränser mellan olika sammanhang, mellan vem som är med och inte med, på landsbygden just därför att de flesta ingår i många olika sammanhang. Och allt fler sammanhang sträcker sig numera utanför den egna byn eller ön. I Greiders Nås i Dalarna finns inte längre någon homogen grupp av bönder som anger tonen, på öarna finns inte längre gruppen av fiskare, skeppare eller vad det en gång var.

Norrmännens närvaro

På öarna stötte jag på många varianter av ”vi och dom” åtskillnader. En av de tydligaste polariseringarna handlade om öbor respektive fastighetsägande norrmän. Anders Gustavsson har skrivit om gränsproblematiken mellan Sverige och Norge och dess förhistoria (Gustavsson 1999). Det var inte ovanligt med svenska friarfärder till Norge efter andra världskriget då det på den svenska sidan rådde brist på svenska kvinnor eftersom många flyttat till städerna för att få arbete. Under kriget hade man dessutom haft många kontakter, en del hjälpte t ex norska flyktingar genom att ställa bostad till förfogande. Kvinnorna som gifte sig med bohuslänska fiskare hade fortfarande nära till släkten och Gustavsson betonar att många av kustsamhällena var lika varandra oberoende om de var på den norska eller svenska sidan. Däremot har ländernas olika regionalpolitik under efterkrigstiden påverkat verksamheten olika på de båda sidorna av gränsen. De norska bönderna hade andra möjligheter att fortsätta att bruka sin jord än de svenska bönderna, vilket ledde till ett levande jordbruk i Norge och igenväxt jordbruksmark i Sverige: ”Utflyttningen från landsbygden som blev markant i Sverige under 1960- och 1970-talen, hade ingen motsvarighet på den norska sidan” (Gustavsson 1999:49). Och jordbruksmarken i Sverige fortsätter att minska även efter inträdet i EU 1995, då stödet till jordbruket ökat.

Nu har det vänt vad gäller jordbrukspolitik i Norge och inte heller där är det så lätt att driva ett litet jordbruk med få djur. Nu börjar istället jordbrukande norrmän köpa gårdar på den svenska sidan för att odla upp. Återigen börjar det diskuteras huruvida det är bra eller dåligt med norrmännens närvaro.

Yrkesmässig samhörighet har även funnits mellan fiskare över gränsen. Det var dock en räkfisketvist strax efter andra världskriget som handlade om rätten att fiska vid Strömstad och i Oslofjorden. Svenska fiskare utestängdes från vatten där de tidigare fiskat och detta berättar en av mina informanter fortfarande engagerat om i en av intervjuerna.

För hundra år sedan förekom arbetsvandring från Sverige till Norge. Så gör det återigen idag. Detta märks inte minst i norra Bohuslän och Dalsland som idag, precis som för hundra år sedan, är glesbygdsområden (Gustavsson 1999:66). Numera kan människor veckopendla, vilket är vanligt inom t ex byggbranschen. Idag innebär det inte sällan att arbetspendlare har familj och bostad i sin hemort och kanske är borta mellan tre och fem dagar för att arbeta intensivt, för att sedan ha en lugnare period hemma. Inom sjukvården är det dock vanligare att människor under en period bosätter sig i Norge för att arbeta.

På Koster diskuteras, som sagt, frågan om norrmännens dominans mycket. Vid tiden för fältarbetet läser jag i tidningarna om norrmännens framfart och räddningsuppdrag i de mellan-svenska bygderna, när man gör om rivningshotade eller outhyrda lägenheter till norska fritidsbostäder. Gränshandeln är väsentlig, trafiken är tät i norra Bohuslän med resenärer från i synnerhet Norges folkrikare delar kring Oslo och söderut. Ibland omnämns Strömstad som Norges tredje handelsstad (GP 19/6 2000). I Småland och delar av mellansverige har man länge diskuterat tyskars och danskars uppköp av övergivna hus på landsbygden. Och diskussionerna präglas alltid av en dubbelhet; visst är det bra att någon tar hand om husen, men skall de verkligen få köpa hus här i Sverige och kanske förhindra att våra ungdomar kan bosätta sig där?

Göteborgsjournalisten Åke Hall skrev redan 1964 en artikel i Turistföreningens årsbok om bland annat Koster närhet till Norge och därmed norrmännens intresse för Koster. Den som är bosatt vid Glommen och Oslofjorden har den svenska skärgården som sin och Bohuslän som landskap och båtväg, skriver Hall (1964:203). Hall jämförde Koster med några irländska öar men i det senare fallet lyckades man inte "foga sin tradition till nya villkor, var inte livskraftiga när nödortföten inte längre räckte för folket på öarna. De slutade i musealt avtynande" (1964: 213). Musealt avtynande. Detta är tänkvärt liksom tankarna om skärgården som kuliss, i avsnittet om Fjällbackaarkipelagen. Men vilka nyanser rymmer ett sådant begrepp? Och vem vill ha vilka verksamheter på öarna? Vilka är de olika strategierna för levande skärgård och går de olika idéerna om detta att förena på ett konstruktivt sätt?

Etnologen Kjell Hansen tittar i sin avhandling *Välfärdens motsträviga utkant* tillbaka på drygt femtio års politiska insatser för att försöka förhindra avfolkningen av landsbygden. De regionalpolitiska problemen består trots många års politiska insatser. Han analyserar vad glesbygdsmotståndet ger oss för associationer. Man associerar ofta till problem och avfolkning, men också till stolthet och motstånd mot inordning. Hansen använder begreppet "motsträvighet" som ett sätt att komma ifrån motsatsparet anpassning – motstånd. Han menar att det sällan handlar om antingen eller utan ofta om att kunna realisera egna ambitioner och ändå ingå i ett större sammanhang (Hansen 1998:24).

De stora strukturomvandlingarna i Sverige efter andra världskriget var en effekt av snabb industriell tillväxt och rationalisering av jordbruket och ledde till stor befolkningsrörelse. Jag har i andra sammanhang skrivit om tiden för flykten från landsbygden, som rörelsen populärt benämndes. Kjell Hansen påtalar att hans informanter ständigt gör jämförelse mellan stad och landsbygd och det är intressant att se vad man diskuterar emot, vad som är

reliefen. När jag intervjuar skärgårdsbor gör även de jämförelser med städerna och påfallande ofta hamnar man i diskussioner om att för barnen är livet på landet tryggt. Staden, och för en del också fastlandet, får bli den dåliga kontrasten.

Det är parallella och ibland paradoxala tendenser. Samtidigt som man talar om globalisering och människors ökade rörlighet och obundenhet finns ett stort intresse för platsens ökade betydelse. Och då talar man om plats i mycket vid bemärkelse.

Inget nytt under solen

"Sommargästerna har skapat svårbemästrade problem för de bohuslänska fiskelägena. Den bofasta befolkningen och i all synnerhet handelsmän, pensionatsvärdar och andra av turismens företrädare hälsar dem välkomna och gör vad de kan för att skapa trivsel, i all synnerhet när gästerna å sin sida bidrar därtill genom att ta seden dit de kommer. Det gör förvisso många av dem. Men tyvärr är det också många, som varken visar vilja eller förmåga att iakttaga gästvänskapens oskrivna lagar. Det har som sagt blivit många problem, och det tryter inte i diskussionen omkring dem.

Det kan t ex röra sig om bostadsproblemen. Hus och tomter, som blir lediga genom generationsväxlingen eller av andra anledningar och som ofta ligger i samhällenas centrala delar vid hamnen, kan ortsbor, som skall sätta bo, ofta inte köpa. Lån och bidrag till upprustning för ny bosättning i sådana hus är nämligen svårare att få än till nybygge i samhällets utkanter. Även av andra anledningar – pengar behövs också till båtar – har de i regel inte ekonomiska resurser, som gör det möjligt för dem att konkurrera med hugade spekulanter bland sommargästerna, som alltså för varje år förvärvar allt fler hus i fiskelägena.

Ett annat problemkomplex rör sig kring inkomster och utgifter av turismen, hur stora de är och vilken karaktär de har. Åsikterna går här starkt isär" (Hasslöf 1964: 65).

Så här skrev Olof Hasslöf i en artikel 1964.³ Kostar turismen mer än det ger? Ledningsnät och reningsverk måste även fungera de en eller två månader om året då öarnas befolkning blir så många fler. Vem skall betala för att folk från tätorterna vill ha möjlighet till bad, rekreation och friluftsliv?

"Men det problem som berör *människan* djupast är alla de privata fastighetsköpen, som håller på att förvandla de expansionssvagaste samhällena till enbart sommarförlustelser med igenbommade vinterhus; för här har man kommit när själva livsnerven. Ingen kan för all del förneka att ett upp-

rustat sommarhus är bättre än en förfallen ingenmanskåk på en avaktiverad kust, där badgästerna trots allt ger en av de få säkra utkomsterna. Men vad blir kvar av liv utom en hög sommarmålat trä?

Även om man bortser från det rent kommunala problemet – ett samhälle kan ju inte existera på en samling dödvirke som hyser liv två månader om året – så kvarstår ändå den beska sanningen, att någon helt gemytligt håller på att tränga någon överbord: 'Med ett kallt och feskelöst hav inpå knuten – vem iss stanna när stockholmare bjur så ohejdat på kåken – och sommarhavet?' säger de unga och klandrar inte stockholmaren för det.

Desto allvarigare är problemet för de gamla – och för dem i familjen som vill trotsa de samhällsekonomiska prognoserna och stanna kvar, men inte har pengar 'att lösa ut badgästen ur kåken'. Nog är augusti kräftilluminerad så det förslår. Men med september kommer mörkret. Osäkerheten inför vinterlivet, så nyss som sommarlivet jollrade runt sjöbodarna. Det rationaliserade fisket kräver mindre folk och framför allt centralisation. Förresten är fiske alltid hasard. Neonfröjden och de säkra pengarna finns i badgästernas vinterland. Så det är underligt om ungdomen – även de motsträviga – till slut följer strömmen och så småningom återvänder som badgäster 'för att nöttja gubbens hummertiner under treveckorssemestern'" (Mattson 1964: 198f).

Frågorna känns igen idag, mer än 35 år senare. Eller skall man vända på det: fortfarande idag 35 år senare handlar diskussionerna delvis fortfarande om samma sak.

Den bohuslänske författaren Olle Mattson skriver om de skärgårdssamhällen där samhället lever upp de korta sommarveckorna. "Man får någon utsocknes att prata med". Han för även ett intressant resonemang om dem som har "råd" att vara generös mot sommargäster:

"I de *levande* och aktiva samhällena, där badgästerna på sin höjd är en 'bisyssla', har man råd att yttra sej både mera generöst och mera kritiskt. Man känner sitt egenvärde och står inte och gapar efter societetshyss som barnhusbarnen på Gustavsberg en gång i tiden. Man väger plus- och minuskontona och finner i allmänhet att det slår ganska jämnt" (Mattson 1964:201).

Upplevelseturism

En kommun bland flera där turismen har avgörande ekonomisk betydelse är, som jag visat, Strömstads kommun med Kosteröarna som kronan på verket. Längs hela västkusten har dock turismen

kommit att ha mycket stor betydelse, men på olika sätt. Det finns mycket att diskutera kring det faktum att turismen på många håll blivit en så viktig faktor att den nästan styr alla kommunernas insatser. Är det bra eller dåligt att bygga upp verksamhet kring en kommersiell verksamhet som turism? Och måste turism vara kommersiell? Om människor måste leva av den så måste den ge pengar. Men skall man då bygga upp hela näringar som är beroende av något så nyckfullt som turism? Det beror ju naturligtvis på hur man bygger upp sin verksamhet. En del har synpunkter på hur många kosterbor gör det enklaste möjliga för att få ut så mycket pengar som möjligt av turister. Det har lett till att alltför många sysslar med t ex cykeluthyrning trots att ön är mättad vad gäller cykelturister och turisterna inte får någon bra upplevelse av sin tur på ön. Folk på ön gör inte mer än de måste, säger en del, och de tänker inte långsiktigt. Man följer minsta motståndets lag. Andra är i gengäld oerhört engagerade.

Ytterst handlar det förstås om hurdan turism man vill ha och varför. Om sådana saker tycker man naturligtvis olika, och det beror på i vad mån det handlar om överlevnad/försörjning och "den goda saken". På Koster betonade t ex en del att det finns olika turism som är påtaglig för dem: dels dags- och veckopendlarna vars närvaro på ön betyder en del inkomster, dels sommarhusägarna som äger mark. De har köpt en bit Koster som man aldrig får igen, menar man. För det mesta fungerar det ändå bra men det finns några stycken som gör det bekymmersamt för de bofasta genom att t ex kräva att vägar stängs av för trafik.

På den tiden då det fanns pensionat på ön hyrde turisterna in sig hos öborna och intog sina måltider i något av pensionatens matsalar. Numera är det få eller kanske inga öbor som hyr ut rum, medan många har en mindre uthyrningsstuga på tomten. Många öbor är förstås kluvna till det här med turister och det var lika lite då som nu någon hemlighet. Eftersom så många på öarna är beroende av turister är toleransnivån ändå relativt hög. Detta kan jämföras med öar av Åstols karaktär där turismen aldrig har haft möjlighet att få en sådan genomslagskraft. Fjällbackaarkipelagen står för ytterligare ett annat förhållningssätt till turism. Där har man mycket båtturism och kustorterna bokstavligt invaderas under sommarveckorna, men deras stora problem är att vara ett fungerande samhälle året runt. Styrso stadsdel fyrdubblar sitt invånarantal under sommaren, men fördelningen sker på alla öarna.

Turismen är idag en av världens största industrier. Det skrivs och forskas en hel del om fenomenet och gränserna för när man är turist och när man ägnar sig åt mer vardagliga sysselsättningar blir alltmer vaga. Ord som upplevelse, känsla och identitet är centrala. Etnologen Tom O'Dell har redigerat antologin *Non-Stop!* där flera etnologer exemplifierar utifrån sina forsknings-

områden genom att visa hur produktion, konsumtion och försäljning av upplevelser kommit att bli en industri. Turistindustrin är en intressant industri med en säregen blandning av gammalt och nytt, mellan kontinuitet och förnyelse. O'Dell värjer sig mot stereotypifieringen av turister eftersom de flesta glider in i och mellan de olika kategorierna; man kan vara charterturist ena veckan och en god ekoturist som tar avstånd från turismens inverkan på miljön i nästa, ibland bådadera under samma resa. Han funderar också över det faktum att människor måste ha lärt sig att vilja fara hemifrån, d v s i takt med att de sociala, ekonomiska och inte minst tekniska hindren övervanns så måste folk ha insett möjligheten. För varför skulle man egentligen vilja lämna sina hem? (1999:19).

Redan tidigt började man skilja på olika sätt att resa. En grupp var de initierade resenärerna som reste på egen hand, upptäckte platser och förberedde sig för resorna. "De andra" var en grupp turister som inte sällan betraktades som både okunniga och osofistikerade. Detta kan man utan svårigheter applicera på dagens olika sätt att resa. O'Dell talar också om resandet "som en upplevelse som utformas i *motsats till* våra vardagliga upplevelser" (1999:27). Detta sker samtidigt som det ibland blir oklart vad som är den enes vardag och den andres "upplevelse" och därmed kontrast mot den egna vardagen. Den enes vardagsbestyr blir något exotiskt och annorlunda för någon annan. Vad är då en turistattraktion? Om man t ex ser till symbolerna för en turistattraktion på en karta så inser man att det finns en sorts transnationella överenskommelser om vad som kan vara attraktivt för den tillfällige besökaren att se. Man förväntar sig förstås att se en kyrka, ett slott, en ruin, eller annan fornlämning när man ser en viss symbol, och skulle känna sig lurad om det, som O'Dell exemplifierar med, är ett modernt reningsverk.

"Det lokala köket" har t ex blivit att räkna med som turistattraktion numera (se t ex Valeri, Burstedt 1999, 2001, Salomonsson 2001). I alla år har västkusten varit symbolen framför andra för skaldjur och fisk. Att det för närvarande inte finns särskilt mycket fisk i havet är även ur denna synvinkel olustigt.

1938 lagstadgades det om allas rättighet till två semesterveckor. I samband med det utvecklades nya former för sommarboende. Vandrarhem liksom camping var ett alternativ, bland annat för den stora gruppen cykelturister. Bilen möjliggjorde så småningom både längre och andra typer av resor. Möjligheterna att resa iväg på sin fritid expanderade kraftigt under 1950- och 60-talen, inte minst tack vare utbyggnaderna av motellanläggningar, semesterbyar och fritidshus (Svensson 1999:112). Under senare decennier har det alltmer kommit att handla om att profilera vem man är och fritiden är då ett ypperligt tillfälle. Hur man tillbringar sin semester får ytterligare betydelse.

Att vara "kulturturist" har blivit populärt. Besökare skall både kunna känna smak och doft av det förflutna (jfr Persson 1999). Och detta löser man på olika sätt t ex genom dramatiseringar: utställningar där ting, dofter, ljud och ljus används. Man ska således inte bara se utan också lukta, höra och röra. Det handlar om att uppleva med alla sinnen.

En del av de internationella turistforskarna lyfter fram längtan efter äkthet, autenticitet, och den förvirring människor kan känna inför det globaliserade liv vi förväntas leva genom medier och konsumtion. Där kan det lokala och det liv vi faktiskt lever fungera som mer äkta: "Det lokala förknippas med själ, uttrycksfullhet, kreativitet, originalitet och närhet medan det globala knyts till det konstgjorda, marknad, kommersialism, kopior och masskommunikation" (Hansen 1999:96). Spänningen mellan lokalt och globalt, traditionellt och modernt, avlägset och nära, långsamt och snabbt, perifert och centralt gör att det lokalt förankrade framstår som hanterligt i en värld vars gränser man tycker alltmer upplöses. Om det lokala dessutom förknippas med kulturarv framstår det som ännu mer genuint och äkta.

Birgitta Svensson exemplifierar sin studie med vad som hänt med Glimmingehus i Skåne på senare år när det kommit att ingå som en del i kulturarvsturism. Numera är det som sagt vanligt att turisterna ges möjlighet att prova på hur det var förr, den gången då man levde ett "enklare liv". I forskningssammanhang är det vanligt att man talar om behovet av att söka sig till andra tider och sammanhang som ett slags kritik mot det moderna samhället. "Naturlig" används inte sällan som likvärdigt med "förr" i dessa sammanhang. Problemet är ibland att alla vill till de mest populära turistlandskapen för att göra unika upplevelser på platser där de tycker sig kunna känna "historiens vingslag". Vissa platser tenderar att helt enkelt överbefolkas (Svensson 1999:118).

Kjell Hansen betonar att det i första hand handlar om att skapa arbetstillfällen och just nu är turismen ett sätt att lyckas med det. Det är lätt att applicera de resonemang som Kjell Hansen anför på mitt material, eftersom de direkt handlar om hur man lokalt, i hans fall i norra Sverige, genom turism arbetar för sin bygds fortlevnad och utveckling. Där är turism i sig inget mål utan ett sätt att förbättra byns försörjningsunderlag (Hansen 1999:89).

Vad gäller öarna och den vilja man lokalt har att satsa på turism, handlar det om arbetstillfällen, men också om ett sätt att hantera den mängd människor som faktiskt kommer dit. Skärgården, eller rättare vissa delar av den, skiljer sig på så sätt från många andra glesbygdsområden. Hit kommer folk vare sig man lockar eller inte. Åtminstone under sommarmånaderna. Men det är klart att turism har att göra med hur man uppfattar sin bygd: "För att lyckas med en satsning på turism måste man lyckas med

att göra sig värd ett besök" (Hansen 1999:100). Turism som är kopplad till det lokala, till landsbygden, är ofta en kombinerad turism. Det handlar inte sällan för byborna om att på vägen mot att saluföra den egna bygden, det egna ursprunget, också formulera det egna, det "genuina". Rotfasthet kan säljas som åtråvärd turistattraktion, där t ex geografisk avlägsenhet istället för stigma blir till konkurrensfördel (Hansen 1999:95). Hansen visar hur det lokala blir något att längta efter. De flesta reser bort för att vara med om något som är olikt det man har till vardags, något anorlunda (Hansen 1999:101). Han skriver om hur byborna i hans studie själva läser in naturlighet och äkthet i den egna miljön, men framför allt att man själva tar kommandot över situationen. Inte sällan talar man om "rötter" i dessa sammanhang när man talar om tillhörighet. Och det är en av bygdeturismens nav: möjligheten men också förmågan att "sälja rötter", platser där vem som vill kan "slå rot" för en tid (Hansen 1999:99). Detta sker både tidsligt och rumsligt. Folk flyttar tillbaka, deras barn kanske gör det eller så handlar det om utflyttarna som kommer "hem" några sommarveckor. Det kan handla om sommargäster som återkommer år efter år.

Identitetsarbetet i den nya situationen, en skärgård där inte längre fisket har central betydelse om man ser till antalet personer verksamma inom yrket, är ständigt närvarande. Flera säger att "fiske hör till". En f d fiskare säger ovan att det kanske handlar en hel del om nostalgi: "En skärgård utan fiske är ju inte riktigt rätt". Flera av de som flyttat ut på öarna och som inte har någon förhistoria där "köper sig" en identitet genom att göra den nya hemortens historia till sin. Och det är intressant idag när man talar så mycket om kulturarv och människors längtan efter rötter. Det handlar sällan om hur "djupa" rötterna är utan man finner sig i bästa fall en tillhörighet någon gång i livet. Många av de som flyttar in är lokalhistoriskt kunniga och kan påfallande ofta relativisera den lilla berättelsen och se dess roll i det stora. Många vittnar om att känslan av hemhörighet handlar om att man kan koderna, att man vet hur saker och ting fungerar. Det handlar inte alltid om att alla känner alla men väl om att alla känner igen alla. När det då blir sådan inflyttning att man plötsligt inte kan hälsa eller få kontakt med alla blir det uppenbart att något är på gång att hända.

Sammanfattande kommentarer

Det finns flera saker som återkommer i resonemangen kring varje område jag besökt. Några av dem skall jag knyta samman.

På öarna liksom i andra mindre sammanhang träffar man samma människor i olika funktioner: på jobbet, i affären, på da-

gis, på stranden. Och detta fungerar påfallande ofta bra. Men på den mindre ön blir inte gränserna alltid lika klara, inte heller om man innehar ledande positioner. En annan sak som poängteras av alla är att det krävs mycket planering när man bor så här. Det handlar om att se till att man har mat hemma, att planera transporter i god tid när man skall iväg och det handlar om att planera så fort man skall umgås med de som bor utanför ön. Öborna är dock vana vid planering och det är snarare de andra som får tänka till för att få dagen att fungera på bästa sätt.

Skola och affär har inte alltid bara en praktisk betydelse utan också en symbolisk betydelse för det som många menar kan kallas "levande samhälle".

En samhällskritik är reaktionen mot tempot i dagens samhälle. Påfallande många talar om det lilla samhällets trygghet, lugnet och det harmoniska, att detta är den ideala uppväxten för barn. Några går t o m så långt att de säger att på öarna har de funnit sin egen barndom, d v s en idyll de gärna vill ge sina egna barn. För många är det sociala nätverket en del av tryggheten. En hel del av de som flyttar ut på öarna har inte detta nätverk, men ser tryggheten i att vara igenkänd och känna igen. Och de har inte alltid valt bort ett socialt nätverk i form av släkt utan har kanske aldrig haft den sortens nätverk.

Några öbor talar om att förvalta ett arv, och det rör sig på många plan. Det handlar om att ta med barnen i verksamheten: "Jag tycker det är jättebra att han tar med dem redan nu. Dra några tinor och så då, så de får lära sig hur det är och kanske får ett intresse". Det kan också handla om att betona det särpräglade, som t ex att förmedla den egna öns dialekt till sina barn.

De som flyttar ut till öarna argumenterar för livet "på landet" men de flyttar inte alltid ut till landet. För en del handlar det om isolering på egna villkor. Många ville och vill inte ha storsamhället och myndigheternas inblandning. Vad man lämnar är i dessa fall viktigare än vad man kommer till. Och då kommer man in på det som många nämner: staden som hot. Nästan alla nämner staden som kontrast till det egna boendet, det egna valet att bo på en ö. T o m de som inte själva verkar trivas kan motivera boendet för sina barns skull. Det värsta de kan tänka sig är en uppväxt i en stad. Även de som kan se poänger med det utrymme barn kan få på ett annat sätt i staden med möjligheter till aktiviteter, valmöjligheter mellan skolor o s v, menar att detta sker samtidigt som grannarna slåss i trapphuset så att blodet stänker, som en informant uttrycker det. En av ungdomarna påtalar att de som flyttar ut i syfte att komma ifrån alkohol och droger inte har insett att dessa trygghetsreservat har en baksida.

Bristande laglydnad på öarna är ofta en aktuell diskussion och en grund för många historiska anekdoter. Kanske har den utbyggda tullverksamheten sina orsaker?

*Frakt och transport är frågor som är aktuella på alla öar utan fast landförbindelse.
Flakmopeder är viktiga i skärgården men också omdebatterade.*

engagerar sig i det lokala; det finns de som flyttar allt, även sitt engagemang och som låter sig integreras så gott det går. Det finns kategorier människor däremellan och dessutom skiftar synsätten under livet.

På Koster förefaller det ibland vara lättare att vara både och eftersom de flesta fritidsboende eller sommargästerna bara är där under sommaren. På Styrö finns åretruntboende som ser sin miljö som ett reservat, som en sorts undantag. Det paradoxala är att Styrö är så stort att folk kan leva parallella liv, men ändå blir kontrasterna så stora och aktualiseras i vissa frågor som t ex diskussionen om moped. På Åstol kom mycket att handla om bofasta och inflyttade snarare än sommargäster. Jag funderade även kring vem som kommer in i en gemenskap och vem som *får* komma in, och hur andra kämpar för att försöka behålla det som man kallar "det gamla samhället". Jag funderade mycket över hur en del inflyttade år efter år kämpade för att hålla låg profil och passa in. På Koster kom jag att koncentrera mig på frågor kring turism, mycket beroende på att detta var centralt när jag var där. Nu kan jag återigen koppla tillbaka till några av de frågor som var aktuella på Åstol eftersom de hanteras så annorlunda på Styrö. Det är en så mycket större ö och inflyttningen så pass stor att olika grupper som sagt kan verka parallellt. Här tycks heller inte finnas den lilla öns behov av att alla engagerar sig, vilket jag aktualiserar i diskussionen om vikten av att vara solidarisk med t ex sin lokala livsmedelshandlare på de andra öarna. Slutligen besökte jag glesbygdsoarna utanför Fjällbacka och Hamburgsund och fick bl a träffa människor som talar om sig själva som traditionsbärare och som inte söker återskapa det gamla, men samtidigt betonar att vi i det nya bör ha det gamla med oss.

Jag har således stött på många variationer på moderna skärgårdsbor i dessa gamla, traditionsrika kulturer. Men att bunta ihop skärgårdsbor är lika illa som att tro att det finns ett sätt att hantera skärgården. Öarna är många och möjligen kan man

se grupper av öar där man kan arbeta lika men annars är såväl problemet som förtjänsterna olika. Uppenbart finns regionala likheter och ibland kanske man måste gå ännu mer på tvären för att finna stöd och hjälp hos varandra.

Jag avslutar med att anknyta till de resonemang jag tar upp i inledningen om min upplevelse av att ha besökt fyra kontinenter. Det går inte att tala om *en* sorts skärgårdsbor, eller öbor. Bara dessa fyra nedslag visar på bredden och spännvidden i upplevelser av den egna tillvaron liksom uppfattningar om vad en levande skärgård är eller borde vara.

*

¹ Sociologen Ingrid Sahlin har redigerat en antologi med tvärvetenskapliga aspekter och reflektioner över projekt utifrån såväl begrepp som analys på en mer generell nivå.

² Jämför med Saltzman som diskuterar EU-stödets uppläggning vad gäller jordbruks- och landskapsvård. Betalning sker där i relation till areal och inte avkastning vilket påverkat såväl lantbrukarnas språkbruk vad gäller landskapet som sätt att värdera sin mark (2001:194). Samma iakttagelse gör Saltzman när hon ser vilken symbolisk betydelse ett naturreservat har och vad som händer när man definierar ett landskap på detta sätt.

³ Handelshögskolan i Göteborg presenterade 1959 rapporten *Turism i Bohuslän – en ny industri*. Redan i förordet talar man om en "tynande tillvaro i kampen mot ett sjunkande befolkningstal, litet skatteunderlag och kapitalkrävande kommunala investeringsbehov" längs den bohuslänska kusten samt turismens betydelse som inkomstkälla: "Bohuslän med sitt havsläge, sin skärgård, sina salta bad och sitt solsken i havsbandet, där det regnar mindre än inåt det högre liggande inlandet, är ett av naturen gynnat turistland". Att åsikterna om turismen som näringsgren går isär, konstaterade man redan då.

⁴ Se t ex boken *Vakna ungdomar kräver smartare partipolitik*, utgiven av Ungdomsstyrelsen.

Ungdomars politiska engagemang diskuteras av många. Många unga är skeptiska till partipolitik och engagerar sig inte i ungdomsförbunden vilket kan ses som en reaktion mot formen. Många upplever det som en politiskt handling att t ex sopsortera och handlar snarare än att gå med i t ex en miljöorganisation.⁴ Att föredra sakfrågor framför hela det partipolitiska "paketet" gäller även många vuxna, som jag visat ovan.

Koster kan i många bemärkelser sägas utmärkas av vad man numera kallar det senmoderna samhället genom att man, visserligen av tradition, kombinerar olika näringar beroende på säsong, tillgång och efterfrågan. Att leva av många verksamheter och att vara beredd på flexibilitet har nästan blivit honnörsord, men har av nöden varit fungerande på flera håll.

Agneta Boqvist såg i slutet av 1970-talet snarare att det nya var specialiseringen och att detta saknade historisk förankring (Boqvist 1979:13). Det är sällan att man någonstans i Sverige har ägnat sig helt och hållet åt bara ett yrke. Hon poängterar att kombinationssysselsättningarna inte enbart var en nödåtgärd utan en trygghet genom möjligheten till en sammansatt ekonomi och ett varierat arbetsår. Fast vad är egentligen skillnaden mellan vad som görs av nöd och av trygghet? Skillnaderna kan vara marginella. Man har varit van vid att sköta sig själv på dessa öar i periferin och därför måste man lita till sin egen uppfinningsrikedom, om man vill bo kvar, skriver Boqvist: "Att kombinera olika näringar har varit en naturlig lösning och inte så främmande som det kan tyckas för många idag" (Boqvist 1979:17). Detta visar på en stor skillnad mot dagens förhållande. Numera är detta sätt att resonera snarare honnörsord. Det är så man vill att människor skall resonera i en tillvaro som alltmer och ofta beskrivs som fragmentariserad. Man kan inte länge luta sig tillbaka och lita på en trygg anställning utan måste vara beredd på att bryta upp och kanske rent av arbeta mer i projektform: d v s med det som för tillfället dyker upp. Men man betonar också att var och en skall känna efter vad man är bra på och vad man vill göra. När man väl finner ett arbete ska man satsa. Numera är utbrändhet ett begrepp alla känner till. Så var det inte 1979. Att någon gång ha varit utbränd betyder att man är beredd att engagera sig, att ge sig hän. Lite av dessa resonemang kan man även applicera på dagens upplevelseturism. Man skall helt enkelt känna och uppleva, både på jobbet och fritiden. Det är att vara till.

Många är initiativrika på öarna. En del projekt har tillgång till utifrånkommande medel. Det kan förefalla ironiskt att det är pengar utifrån som stödjer och ibland upprätthåller en kultur som varit självförsörjande i århundranden. Många projekt och idéer finansieras genom att kombinera olika sysselsättningar inom hushållet. Påfallande ofta handlar det om att själv skapa

sig arbetstillfällen, nu liksom då Boqvist gjorde sin undersökning och betonade mångsyssleriet: "Genom att t ex arbeta som målare och samtidigt köra skolbarnen över sundet, eller genom att kombinera snickaryrket med fisket, kan man lyckas med konststycket att bo kvar på en plats som i sig är nästan helt i avsaknad av arbetstillfällen" (1979:16f). Jag har intervjuat en kvinna som tillhör den ovanliga kategorin av barnfödda kvinnor som återkommer (åtminstone tidigare var det männen som återkom med hustru) med man och barn. Kanske är hennes man med sitt nuvarande mångsyssleri ett bra exempel. Men att starta upp udda verksamheter på en liten ort är också att utsätta sig; det finns de som fnysar åt verksamheten och som skojar om den. Sådant måste man klara av när man "sticker upp". Det finns fler exempel. Den återkommande tesen om de inflyttade starka kvinnorna verkar bekräftas.

När det gäller de flesta saker kan man jämföra med annan glesbygd. Att t ex vara lärare på en ö tror de flesta inte är någon skillnad mot vilket litet slutet samhälle som helst. Det förefaller uppenbart att det för att bo så här krävs engagemang. Det finns också en självuppfattning vad gäller öns goda sidor. Bilden av öar som något annorlunda förvaltas av många, såväl infödda som inflyttade öbor, men också kommunerna och "säljarna" av miljön. Men idéer kring hur denna egenhet skall förvaltas finns det många olika uppfattningar om.

Avslutning

Moderna skärgårdsbor i gammal kultur. Så heter detta projekt. Mycket handlar om möten, motsättningar eller kontraster mellan gammalt och nytt. Det handlar om nya funktioner för gamla saker och företeelser, men också gamla funktioner som får en ny innebörd i nya sammanhang. Jag har t ex försökt illustrera hur människor som lever ett modernt liv i staden, går tillbaka i tiden när de är på sin sommarö. Inte sällan med minnen och kopplingar sedan barnsben, och genom ett helt annat sätt att leva än man gör "hemma". Myten om bondbyn, stugan och det lilla samhället som tröst i en alltmer fragmentiserad och svåröverskådlig värld har långa anor (jfr Johannisson 2001). I gengäld måste många av de bofasta vara flexibla och gå in i moderna verksamheter. De måste blicka framåt. Detta är helt enkelt den klassiska bilden av de bakåtsträvande sommargästerna och de mer krassa bofasta som måste leva och verka i detta sammanhang året runt. Men det ser olika ut på olika öar.

Ofta handlar det om val av livsmiljö och livsstil. Vissa vill ha "det goda livet", andra det enkla livet. Det finns människor som flyttar till ett utvalt hus och en speciell miljö men som inte

Källor och litteratur

Otryckta källor

Intervjuer och fotografier

De bandade intervjuerna genomförda inom ramen för projektet "Moderna skärgårdsbor i gammal kultur" kommer att förvaras i Bohusläns museums arkiv efter utskrift. Där finns även fotografier tagna under fältarbetsperioderna under maj–september år 2000.

Tidningar:

Aftonbladet

Arbetet

Dagens Nyheter

Göteborgs-Posten

Tryckta källor

Abrahamsson, Tore. 1992. Innan turisterna kommer. I: *Bobuskust*. Svenska Turistföreningens årsbok 1992.

Arén, Hans. 1983. *Käringöns framtid – utvecklingsmöjligheter och hinder*. Delrapport i forskningsprojekt Kustsamhällen i Väst.

Arén, Hans. 1989. Ett kustsamhälles utveckling. I: A Carlberg (red) *Västerhavet*.

Arén, Hans. 1990. *Bostaden betyder allt. Om åldrande och boende på Koster*. Avdelningen för Bostadsplanering. Arkitekturstektionen, Chalmers Tekniska Högskola.

Arén, Hans. 1996. Traditionell bebyggelse. I: *Bobuslän*. Utbildningsförlaget Brevskolan. Stockholm.

Arén, Hans. 1996. Semesterparadiset. I: *Bobuslän*. Utbildningsförlaget Brevskolan. Stockholm.

Arvidsson, Åke. 1993. *När vattnet kom till ön. När Tjörn fick vatten och avlopp*. Bohusläns museum. Uddevalla.

Blehr, Barbro. 1994. *Lokala gemenskaper. En studie av en nordsvensk by på 1980-talet*. Stockholm.

Boëthius, Monica. 1997. *Ta vara på kraften! En idébok om arbetsliv för en ny tid*. Glesbygdverket. Stockholm.

Boqvist, Agneta. 1979. *Levande skärgård*. Del av Skärgårdsutredningen. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län.

Boqvist, Agneta. 1982. *En etnologisk studie av kulturmönster och ekonomisk anpassning i ett utkantsområde*. Kustsamhällen i väst. Arkitektur. Chalmers Tekniska Högskola. Göteborg.

Bull, Marianne. 1993. *Att leda förändringsarbete i glesbygd – en sociologisk studie av kvinnliga eldsjälar i Norrbotten och på Gotland*. Glesbygdsmyndigheten. Östersund.

Bull, Marianne. 1995. *Framtidens kommuner behöver dagens kvinnor – en rapport om KOD-projektet*. Glesbygdverket. Östersund.

Burstedt, Anna. 1999. Red. Tom O'Dell. Besök i främmande kök. I: *NonStop! Turist i upplevelseindustrialismen*. Lund.

Burstedt, Anna. 2001. Red. Kjell Hansen och Karin Salomonsson. Platsen är serverad! I: *Fönster mot Europa. Platser och identiteter*. Lund.

Carolusson, Lars & John Hägglund. 1979–1980. *Skärgården i Göteborgs och Bohus län*. Rapport 1. Planeringsunderlag, allmän del. Skärgårdsutredningen 1979.

Rapport 2. Planeringsunderlag, kommunredovisning. Skärgårdsutredningen 1979.

Rapport 3. Handlingsprogram.

Clark, Eric. 1998. Öar. I: *Svensk geografisk årsbok 1998*. Lund.

De nya skärgårdsborna. 1999. Avdelningen för regional utveckling. Underlagsmaterial. Länsstyrelsen i Stockholms län. Nr 3 1999.

Ek, Sara & Mattias Hedberg. 1998. *Åstol. Att vända bot till tillgång*. Stencil. Lund.

Frimodigh, Lars. 1959. *Turism i Bohuslän en ny industri. Ekonomisk-geografisk undersökning av några bohusslänska kustsamhällen främst avseende turismens ekonomiska effekt*. Meddelanden från Handelshögskolans i Göteborgs geografiska institution.

Fronth, Aksel, m fl. 1998. *Koster. En grenslos spegling*. Uddevalla.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar. *Den kultiverade människan*. 1979. Lund.

Frykman, Jonas. *Nationella ord och handlingar: Försvenskningen av Sverige*. 1993. Stockholm.

Från skärgårdsbygd till fritidsdröm. Några drag i omvandlingen av byn Marum, Björkö-Arholma. 1979. Av Anders Björklund, Ulf Björklund, Jan Garnert, Björn Åström. Sjöhistoriska museet. Stockholm.

Garnert, Jan. 1994. *I dialog med historien. Om samtid och sjöfartshistoria i skärgårdsbyn Marum*. Sjöhistoriska museet rapport 29. Stockholm.

Greider, Göran. 2001. *Fucking Sverige. Byn, bruket, skogen – en modern dalaresa*. Stockholm.

Gustavsson, Anders. 1981. *Sommargäster och bofasta. Kulturmöte och motsättningar vid Bohuskusten*. Stockholm.

Gustavsson, Anders. 1984. *Pingströrelsen på Åstol. Processen från minoritet till dominerande lokal kultur*. Lund.

Gustavsson, Anders. 1999. *Flöden över gränser. Kulturkontakter under 1900-talet. I: Gränsmöten. Kulturbeskrivande antologi för Bohuslän, Dalsland och Östfold*.

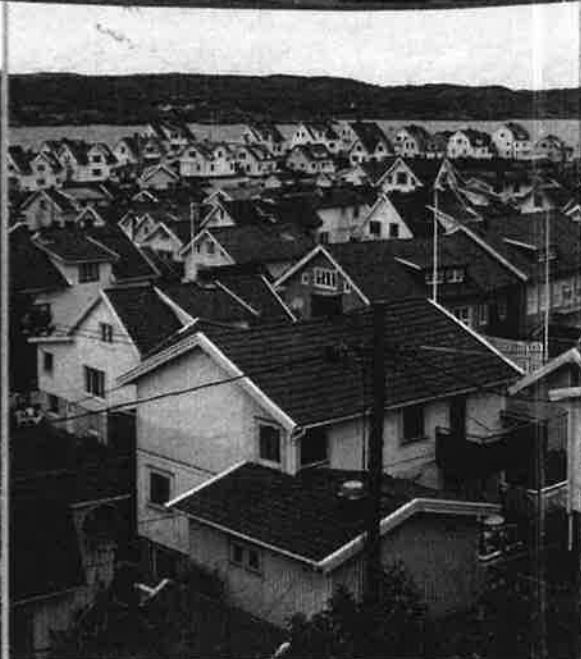

- Hall, Åke. 1964. Kring Koster och sydvart. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Hansen, Kjell. 1998. *Välfärdens motsträvande utkant. Lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland*. Lund.
- Hansen, Kjell. 1999. Försäljning, vandrarhem, servering! Om kulturarv och landsbygdsutveckling. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrismen*. Lund.
- Hasslöf, Olof. 1964. Fiskelägena. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Johannisson, Karin. 2001. *Nostalgia. En känslas historia*. Stockholm.
- Johanson, Evert. 1964. Idyll och industri. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Kajser, Lars. 1999. *Lanthandlare*. En etnologisk undersökning av en ekonomisk verksamhet. Stockholm.
- Knutsson, Anna & Maria Lindgren. 1997. *Förändrade levnadsförhållanden i den svenska skärgården*. C-uppsats vid Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet. Arbetsrapport nr 227
- Kustsamhällen i väst. Forskningsprogram för ramprojektet Kustsamhällen i Väst. 1980. Institutionen för Arkitektur. Chalmers tekniska högskola. Byggforskningsrådet.
- Källgård, Anders. 1994. Öar. Göteborg.
- Lewis, Katarina. 1997. *Schartauanske kvinnofrombet i tjugonde seklet – en religionsetnologisk studie*. Bohusläns museum. Uddevalla.
- Löfgren, Anders. 1991. Red. A Löfgren & M Norell. Blott Stockholm svenska ungdomar hava? Aspekter på ungdomstidens geografi. I: *Att förstå ungdom. Identitet och mening i en föränderlig värld*. Stockholm.
- Löfgren, Orvar. 1977: *Fångstmän i industrisambället. En halländsk kustbygds omvandling 1800–1970*. Lund.
- Löfgren, Orvar. 1985. Wish you were here! Holiday image and picture postcards. I: *Etnologia Scandinavica 1985*. Lund.
- Löfgren, Orvar. 1989. Längtan till landet Annorlunda. I: *Längtan till landet Annorlunda. Om turism i historia och nutid*. Värnamo.
- Löfgren, Orvar & Hellspong, Mats. 1994. *Land och stad. Svenska samhällen och livsformer från medeltiden till nutid*. Malmö.
- Löfgren, Orvar. 1999. Rum och rörelse. Landskapsupplevelsens förvandling. I: *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 38 1999*.
- Löfgren, Orvar. 1999. Rum för resande. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrismen*. Lund.
- Löfgren, Orvar. 1999. *On Holiday. A History of Vacationing*. University of California Press. Berkeley.
- Mattson, Olle. 1964. Badgäster och infödingar. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Nerdrum, Monica. 1998. *Skärgårdskvinnor. Tradition, modernitet och diversitet*. Åbo.
- O'Dell Tom. 1999. Turism i upplevelsens tecken. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrismen*. Lund.
- Persson, Eva. 1999. Queenstown – Cobh, tur och retur. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrismen*. Lund.
- Pilcher, Wolfgang; Westlund, Hans. 2000. *En ny grön väg? Glesbygdstillväxt under storstadsexpansionens 90-tal*. Working paper. Östersund.
- Rosén, Margareta. 1987. *Hasslöborna. En livsform i förändring*. Lund.
- Sahlin, Ingrid. 1996. (red): *Projektets paradoxer*. Lund.
- Saltzman, Katarina. 2001. *Inget landskap är en ö. Dialektik och praktik i öländska landskap*. Lund.
- Sjöholm, Carina. 1988. *Landskronapågens äventyr. Idé möter verklighet i ungdomsprojekt*. Lund.
- Sjöholm, Carina. 1992. *Hellre lite dum än snobbig. En etnologisk studie av en satsning på arbetsplatsbibliotek*. Lund.
- Sjöholm, Carina. 1996. Red. Ingrid Sahlin. Projektens visioner och verkligheter. I: *Projektets paradoxer*. Lund
- Stenberg, Birgitta & Lars Johansson. 1977. *Farväl till havet*. Stockholm.
- Stenberg, Birgitta. 1997. *Mina öar*. Stockholm.
- Svensson, Birgitta. 1997. Vardagsmiljöer och söndagskulisser. Landskaps naturliga förflutenhet och kulturella samtid. I: Katarina Saltzman & Birgitta Svensson (red) *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm.
- Svensson, Birgitta. 1999. På naturliga äventyr i kulturarvet. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrismen*. Lund.
- Tunström Göran. 1998. *Berömda män som varit i Sunne*. Stockholm.
- Westerlind, Ann Marie. 1982. *Kustorter i Göteborgs och Bohus län, Tjörns kommun*. Byggforskningsrådet, Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län.
- Åberg, Georg. 1964. Fiskarens vardag. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Åkesson, Lynn. 1985. Red. Frykman m fl. Veta sitt värde. I: *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*. Stockholm.
- Örnberg, Sune. 1996. Bohuslän i bild och ord. I: *Bohuslän*. Stockholm.

Hur lever skärgårdsbor idag och hur ordnar man sin vardag? Hur ser möjligheterna till helårsboende ut när inte fisket längre är en självklar födkrok?

Carina Sjöholm har sökt svaren på frågan genom en etnologisk intervjustudie på Styrso, Åstol, Koster och i Fjällbackaarkipelagen. Svaren belyser möjligheterna till helårsboende ute på öarna idag och i framtiden.

- Hall, Åke. 1964. Kring Koster och sydvart. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Hansen, Kjell. 1998. *Välfärdens motsträviga utkant. Lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland*. Lund.
- Hansen, Kjell. 1999. Försäljning, vandrarhem, servering! Om kulturarv och landsbygdsutveckling. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrialismen*. Lund.
- Hasslöf, Olof. 1964. Fiskelägena. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Johannisson, Karin. 2001. *Nostalgia. En känslas historia*. Stockholm.
- Johanson, Evert. 1964. Idyll och industri. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Kajiser, Lars. 1999. *Lantbandlare*. En etnologisk undersökning av en ekonomisk verksamhet. Stockholm.
- Knutsson, Anna & Maria Lindgren. 1997. *Förändrade levnadsförhållanden i den svenska skärgården*. C-uppsats vid Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet. Arbetsrapport nr 227
- Kustsamhällen i väst. Forskningsprogram för ramprojektet Kustsamhällen i Väst. 1980. Institutionen för Arkitektur. Chalmers tekniska högskola. Byggforskningsrådet.
- Källgård, Anders. 1994. *Öar*. Göteborg.
- Lewis, Katarina. 1997. *Schartauanske kvinnofromhet i tjugonde seklet – en religionsetnologisk studie*. Bohusläns museum. Uddevalla.
- Löfgren, Anders. 1991. Red. A Löfgren & M Norell. Blott Stockholm svenska ungdomar hava? Aspekter på ungdomstidens geografi. I: *Att förstå ungdom. Identitet och mening i en föränderlig värld*. Stockholm.
- Löfgren, Orvar. 1977: *Fångstmän i industrisamhället. En halländsk kustbygds omvandling 1800–1970*. Lund.
- Löfgren, Orvar. 1985. Wish you were here! Holiday image and picture postcards. I: *Etnologia Scandinavica 1985*. Lund.
- Löfgren, Orvar. 1989. Längtan till landet Annorlunda. I: *Längtan till landet Annorlunda. Om turism i historia och nutid*. Värnamo.
- Löfgren, Orvar & Hellspong, Mats. 1994. *Land och stad. Svenska samhällen och livsformer från medeltiden till nutid*. Malmö.
- Löfgren, Orvar. 1999. Rum och rörelse. Landskapsupplevelsens förvandling. I: *Bebyggelsehistoriska tidskrift nr 38 1999*.
- Löfgren, Orvar. 1999. Rum för resande. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrialismen*. Lund.
- Löfgren, Orvar. 1999. *On Holiday. A History of Vacationing*. University of California Press. Berkeley.
- Mattson, Olle. 1964. Badgäster och infödingar. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Nerdrum, Monica. 1998. *Skärgårdskvinnor. Tradition, modernitet och diversitet*. Åbo.
- O'Dell Tom. 1999. Turism i upplevelsens tecken. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrialismen*. Lund.
- Persson, Eva. 1999. Queenstown – Cobh, tur och retur. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrialismen*. Lund.
- Pilcher, Wolfgang; Westlund, Hans. 2000. *En ny grön väg? Glesbygdstillväxt under storstadsexpansionens 90-tal*. Working paper. Östersund.
- Rosén, Margareta. 1987. *Haselöborna. En livsform i förändring*. Lund.
- Sahlin, Ingrid. 1996. (red): *Projektets paradoxer*. Lund.
- Saltzman, Katarina. 2001. *Inget landskap är en ö. Dialektik och praktik i öländska landskap*. Lund.
- Sjöholm, Carina. 1988. *Landskronapågens äventyr. Idé möter verklighet i ungdomsprojekt*. Lund.
- Sjöholm, Carina. 1992. *Hellre lite dum än snobbig. En etnologisk studie av en satsning på arbetsplatsbibliotek*. Lund.
- Sjöholm, Carina. 1996. Red. Ingrid Sahlin. Projektens visioner och verkligheter. I: *Projektets paradoxer*. Lund.
- Stenberg, Birgitta & Lars Johansson. 1977. *Farväl till havet*. Stockholm.
- Stenberg, Birgitta. 1997. *Mina öar*. Stockholm.
- Svensson, Birgitta. 1997. Vardagsmiljöer och söndagskulisser. Landskaps naturliga förflutenhet och kulturella samtid. I: Katarina Saltzman & Birgitta Svensson (red) *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm.
- Svensson, Birgitta. 1999. På naturliga äventyr i kulturarvet. I: Tom O'Dell (red) *NonStop! Turist i upplevelseindustrialismen*. Lund.
- Tunström Göran. 1998. *Berömda män som varit i Sunne*. Stockholm.
- Westerlind, Ann Marie. 1982. *Kustorter i Göteborgs och Bohus län, Tjörns kommun*. Byggforskningsrådet, Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län.
- Åberg, Georg. 1964. Fiskarens vardag. I: *Svenska Turistföreningens årskrift 1964*. Stockholm.
- Åkesson, Lynn. 1985. Red. Frykman m fl. Veta sitt värde. I: *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*. Stockholm.
- Örnberg, Sune. 1996. Bohuslän i bild och ord. I: *Bohuslän*. Stockholm.

Hur lever skärgårdsbor idag och hur ordnar man sin vardag? Hur ser möjligheterna till helårsboende ut när inte fisket längre är en självklar födkrok?

Carina Sjöholm har sökt svaren på frågan genom en etnologisk intervjustudie på Styrso, Åstol, Koster och i Fjällbackaarkipelagen. Svaren belyser möjligheterna till helårsboende ute på öarna idag och i framtiden.

FM0N0073

BOHUSLÄNS MUSEUM